Attityder och lagstiftning i samverkan

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2015
KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

Ett betänkande av Företagskooperativa utredningen

SOU

1996:31

Attityder och lagstiftning i samverkan

Ett betänkande av Företagskooperativa utredningen

SOU

1996:31

A: RefKB
OCC SOU
2

Statens offentliga utredningar
1996:31
Civildepartementet

Attityder och lagstiftning i samverkan

Betänkande av Företagskooperativa utredningen
Stockholm 1996

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 91 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.
- En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Regeringskansliets förvaltningskontor
Arkiv- och informationsenheten
103 33 Stockholm
Fax: 08-790 09 86
Telefon: 08-405 24 81

NORSTEDTS TRYCKERI AB
Stockholm 1996

ISBN 91-38-20192-5
ISSN 0375-250X

Till statsrådet Marita Ulvskog

Genom beslut den 22 december 1994 bemyndigade regeringen chefen för Civildepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att bl. a. utreda om de kooperativa företagsformerna är missgynnade i jämförelse med andra företagsformer och att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt utredningen.

Med stöd av detta bemyndigande förordnades från den 22 december 1994 utredaren Anita Harriman som särskild utredare.

Som sakkunniga i utredningen förordnades från den 14 mars 1995 departementssekreteraren Bengt Borgström, direktören Per-Olof Jönsson, direktören Per Lind, rådgivaren Elisabeth Mattsson, byråchefen Elisabeth Sundlöf, direktören Kent Torwald och förbundsjuristen Ingrid Uggla.

Att som experter biträda utredningen förordnades från den 14 mars 1995 hovrättsassessorn Cecilia Bergman, civilekonomen Mats Colvér, departementssekreteraren Yngve Engström, agronomie doktorn Maria Fregidou-Malama, hovrättsassessorn Eric Frieberg, departementssekreteraren Tomas Lindman, kammarrättsassessorn Maria Lindwall, professorn Jerker Nilsson, ekonomie doktorn Peter Normark, direktören Marie-Louise Zetterström och projektchefen Annika Åhnberg. Cecilia Bergman entledigades från utredningen fr. o. m. den 1 november 1995 och efterträddes samma dag av hovrättsassessorn Per Sundberg.

Till sekreterare förordnades från den 1 mars 1995 juris kandidaten Olle Stenman.

Utredningen har antagit namnet Företagskooperativa utredningen.

Utredningen avlämnar härmed betänkandet Attityder och lagstiftning i samverkan.

Stockholm i februari 1996

Anita Harriman /*Olle Stenman*

Innehåll

Förkortningar 9

Sammanfattning 11

Författningsförslag 17
Förslag till lag om ändring i lagen (1987:667) om ekonomsika föreningar 17
Förslag till lag om ändring i lagen (1995:1570) om medlemsbanker 35
Förslag till lag om ändring i lagen (1995:1559) om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag 49
Förslag till lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370) 51
Förslag till lag om ändring i lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt 55

Kommittédirektiv 61

1 Bakgrund 67
1.1 Allmänna kriterier på kooperativt företagande 67
1.2 EU:s förhållande till kooperativa företag 72
1.2.1 Allmänt 72
1.2.2 Särskilt om kommissionens förslag till förordning om europeiska kooperativa föreningar 73
1.3 De svenska kooperativa företagsformerna - en kort historik 77
1.3.1 Allmän lagstiftning om ekonomiska föreningar 77
1.3.2 Speciallagstiftning 79
1.4 Kooperationen i Sverige 82
1.4.1 Allmänt 82
1.4.2 Lantbrukskooperationen 84
1.4.3 Övrig producentkooperation 87
1.4.4 Konsumentkooperation 89
1.4.5 Bostadskooperation 92
1.4.6 Begravningskooperation - Fonus 99
1.4.7 De ömsesidiga försäkringsbolagen 99
1.4.8 Övrig kooperation 106

2 Precisering av utredningsuppdraget 121
2.1 Inledning 121
2.2 Några begrepp 122
2.2.1 Kooperation 122
2.2.2 Företagsformer 123
2.2.3 Missgynnande 124
2.3 Ändringar i aktiebolagslagen 126
2.4 Års- och koncernredovisning 127

3 Behandlas kooperativa företag annorlunda än andra företag? . 129
3.1 Sammanfattning 129
3.2 Utgångspunkter för utredningen 131
3.2.1 Kooperationens förankring och sociala roll 131
3.3 Missgynnande av kooperativt företagande 136
3.3.1 Kartläggning 137
3.4 Utredningens slutsatser och förslag 146

4 Kapitalförsörjning 149
4.1 Sammanfattning 149
4.2 Allmänna utgångspunkter 151
4.2.1 Siffror om kooperationens kapitalsituation 159
4.3 Huvuddragen i gällande rätt 168
4.3.1 Beskattningen av egenkapitalets avkastning hos ekonomiska föreningar och dess medlemmar 176
4.3.2 Egenkapitalets avveckling 178
4.4 Utredningens överväganden 183
4.4.1 Ekonomiska föreningars organisation 183
4.4.2 Överskottsutdelning och annan användning av föreningens medel 190
4.4.3 Öppen/sluten förening 200
4.4.4 Fusion 203
4.5 Skattefrågor 205
4.5.1 Allmänna utgångspunkter 205
4.5.2 Föreningens avdragsrätt 207
4.5.3 Beskattning av medlem för överskottsutdelning 214
4.5.4 Beskattningen av emissionsinsater 217
4.6 Ömsesidiga bolag 218
4.6.1 Delägarinsats i ömsesidiga bolag 218
4.6.2 Utredningens kommentar 221
4.7 Lagen om medlemsbanker 221
4.7.1 Allmänt om lagen om medlemsbanker 221
4.7.2 Reservfond i medlemsbanker 222

4.7.3 Det primära kapitalets funktion som riskkapital i kreditinstitut 225
4.7.4 Utredningens kommentar 231
4.8 Ikraftträdande och övergångs-bestämmelser 232

5 Konkurrenslagstiftningen 233
5.1 Sammanfattning 233
5.2 Bakgrund 234
5.2.1 Inledning 234
5.2.2 Gällande rätt 235
5.2.3 Konkurrensverkets praxis beträffande ekonomiska föreningar 246
5.2.4 EU och ekonomiska föreningar 255
5.3 Kooperativ företagsamhet 270
5.3.1 Bakgrund 271
5.4 Utredningens sammanfattande slutsatser 280

6 Annat missgynnande av kooperativa företag 289
6.1 Sammanfattning 289
6.2 Beskattning av vinst i försäkringsbolag 292
6.2.1 Teknisk bakgrund 292
6.2.2 Missgynnandet av de ömsesidiga bolagen 295
6.3 Mervärdesskatt 297

7 Budgeteffekter 301

8 Författningskommentarer 303

Författningskommentarer 303
Förslaget till lag om ändring i lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar 303
Förslaget till lag om ändring i lagen (1995:1570) om medlemsbanker 311
Förslaget till lag om ändring i lagen (1995:1559) om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag 313
Förslaget till lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370) 315
Förslaget till lag om ändring i lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt 317

Särskilt yttrande *319*

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslagen (1975:1385)
BAL	Bankaktiebolagslagen (1987:618)
BRL	Lagen (1991:614) om bostadsrättsföreningar
EG	Europeiska Gemenskapen
EP	Europaparlamentet
EU	Europeiska Unionen
FL	Lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar
FRL	Försäkringsrörelselagen (1982:713)
IKA	Internationella Kooperativa Alliansen
KapL	Lagen (1994:2004) om kapitaltäckning och stora exponeringar för kreditinstitut och värdepappersbolag
KBL	Lagen (1992:1610) om kreditmarknadsbolag
KF	Kooperativa Förbundet
KKL	Kommunalskattelagen (1928:370)
KL	Konkurrenslagen (1993:20)
LKU	Lokala kooperativa utvecklingscentra
LMB	Lagen (1995:1570) om medlemsbanker
LRF	Lantbrukarnas Riksförbund
PRV	Patent- och Registreringsverket
RSV	Riksskatteverket
SBC	Sveriges Bostadsrättsföreningars Centralorganisation
SCB	Statistiska Centralbyrån
SCE	Societé Cooperative Europienne
SFS	Svensk författningssamling
SIL	Lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt
SLU	Sveriges Lantbruksuniversitet
VPC	Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag

Sammanfattning

Utredningen konstaterar inledningsvis att alla associationsformer skall erbjudas likvärdiga villkor. Först om villkoren är likvärdiga är det möjligt för företagarna att jämföra de olika associationsformernas förtjänster och nackdelar på objektiva grunder. Om det är så att antingen effekterna av lagstiftningen för att bedriva en viss form av företag är sämre eller kunskaper och information om någon av de förekommande företagsformerna är bristfällig är villkoren inte likvärdiga. Det nu förda resonemanget har enligt utredningens mening samma innebörd som riksdagen har uttryckt i samband med sitt uttalande om att denna utredning borde komma till stånd, nämligen att det är helt oacceptabelt om statsmakterna genom utformning av regelsystem som missgynnar den kooperativa företagsformen åstadkommer en styrning bort från denna företagsform. För att kooperativa företag skall kunna hävda sig framgångsrikt i en dynamisk värld behöver både lagstiftning och andra regelverk vara avpassade för att ge utrymme för utveckling av nya sorters företag och för att kunna möta nya situationer.

Kooperationens roll i samhället

Av en på utredningens initiativ utförda undersökningar framskymtar som en uppfattning bland flera av de intervjuade, att kooperationen har den ställning på marknaden som den förtjänar, dvs. kooperationen är inte värd större uppmärksamhet än vad den har. De redovisade resultaten från en annan undersökning, som bygger på ett bredare och mer kontinuerligt intervjuunderlag tyder dock på ett mer positivt omdöme bland allmänheten. Den omfattning som en viss associationsform har på marknaden kan dock enligt utredningens uppfattning inte utan vidare anses vara rättvisande för dess potentiella användbarhet. Utredningens allmänna bedömning är att kooperativt företagande med fördel skulle kunna användas i större utsträckning än vad som nu sker. Många människor som inte tidigare har föreställt sig en roll som företagare har uppenbarligen kunnat tänka om när möjligheten erbjudits att ingå i ett kooperativt företag. Sistnämnda ståndpunkt bygger utredningen bl.a. på

de framgångsrika exempel på kooperativt nyföretagande som finns i Sverige och på exempel från övriga Europa. Det förefaller t.ex. som om kooperativa företag skulle kunna utgöra ett verksamt verktyg för att öka antalet småföretag och minska arbetslösheten. Som exempel från Sverige kan nämnas "samhällskooperativ" i Jämtland och turistföretag i Blekinge, Jämtland och Värmland. I många ekonomiskt utvecklade länder utom Sverige är det mycket vanligt att banker och andra kreditinstitut drivs som kooperativa företag. I vissa länder, som Italien och Spanien, är kooperativa företag inom de mest skilda branscher vanliga. De anses av staten bl.a. vara mycket effektiva i att skapa nya arbetstillfällen.

Kooperativa rådgivare runt om i landet har rapporterat att de flesta som tar initiativ till och startar kooperativa företag är *kvinnor* samt att man når grupper som är icke-traditionella företagare. Detta har också RRV kunnat notera i en egen utvärdering om statligt stöd till kooperativ utveckling. Där konstateras att kunderna i mycket stor utsträckning är kvinnor. I vissa fall upp till 90 procent. Av det totala antalet kvinnor på den svenska arbetsmarknaden finns den övervägande delen inom offentlig sektor. Kvinnor som är arbetslösa söker sig därför i första hand till välfärdstjänstesektor och omsorg dvs. branscher som i dag inte väntas expandera i offentlig regi. Behovet av välfärd och sociala tjänster minskar dock inte, snarare tvärtom.

I en del europeiska länder är kooperationen positivt särbehandlad därför att den anses uppfylla vissa samhälleliga mål. I gengäld anses kooperationen då också ha särskilda skyldigheter gentemot samhället och medlemmarna. Utredningens utgångspunkt är att de kooperativa företagen inte skall gynnas framför andra företag. De skall självklart inte heller missgynnas. För att ge de kooperativa företagen (ekonomiska föreningar, bostadsrättsföreningar, ömsesidiga försäkringsbolag och medlemsbanker) likvärdiga villkor med aktiebolagen har utredningen föreslagit en rad lagändringar i lagen om ekonomiska föreningar och i skattelagstiftningen.

Attityder till kooperativt företagande

I fråga om attityder till kooperativt företagande - som behandlas i kapitel 3. "Behandlas kooperativa företag annorlunda än andra företag?" - konstaterar utredningen på basis av de gjorda undersökningarna att företrädare för myndigheter och näringsliv i övrigt oftast saknar djupare

kunskaper om kooperation vilket naturligt färgar deras sätt att se på företagsformen. Samarbete mellan myndigheter och andra organisationer som kan förbättra möjligheterna till bättre kunskaper om de kooperativa företagen bör uppmuntras. Utredningen föreslår också att regeringen i regleringsbrev erinrar berörda myndigheter om att de skall iakttaga opartiskhet vid utformningen av informationsmaterial, blanketter och annars i alla sammanhang då olika associationsformer behandlas i myndigheternas verksamhet. Utredningen kan också med stöd av olika kartläggningar konstatera att läroböcker i gymnasieskolan oftast behandlar de kooperativa företagen mer summariskt än andra typer av företag. Även om kooperationen inte direkt motarbetas får den likgiltiga eller kallsinniga attityden ändå till följd att kooperativt företagande förbises i olika sammanhang. På det sättet kan man tala om att kooperationen utsätts för en indirekt diskriminering. Utredningen framhåller dock att de kooperativa företagen och dess intresseorganisationer har ett eget ansvar för att sprida kunskaper och information om sina idéer till allmänheten och myndigheter samt att skapa kontakter med skolorna.

Kapitalförsörjning

I kapitel 4. "Kapitalförsörjning" behandlas inslag i de civilrättsliga och skatterättsliga lagstiftningarna som direkt eller indirekt påverkar de ekonomiska föreningarnas möjligheter att anskaffa erforderligt kapital för verksamheten. Utredningen föreslår ändringar i lagen om ekonomiska föreningar och lagen om statlig inkomstskatt. Utredningens förslag innebär i huvudsak följande.

Ett behov har vuxit fram att organisera den kooperativa företagsamheten i nya strukturer där bl. a. ägandet och den kooperativa affärsverksamheten skiljs åt i olika juridiska personer. För att möta detta behov - utan att verksamhetens kooperativa karaktär går förlorad - föreslår utredningen att en ekonomisk förening får bedriva den kooperativa samhandeln med medlemmarna inte bara direkt i föreningen utan även indirekt i ett eller flera av föreningen helägda dotterbolag.

Av samma skäl föreslår utredningen att en ekonomisk förening inte själv skall behöva bedriva den kooperativa samhandeln med medlemmarna utan får ha till ändamål att främja medlemmarnas kooperativa deltagande i en eller flera andra ekonomiska föreningar, om dess tillgångar uteslutande eller så gott som uteslutande består av

andelar i den eller de andra ekonomiska föreningarna.

I syfte att underlätta strukturrationalisering inom vissa branscher föreslås också vissa ändringar i fusionsreglerna. Vidare görs reglerna om rätten till medlemskap dispositiva, d.v.s. det överlämnas till föreningen att i stadgarna bestämma om rätten till inträde i föreningen.

I syfte att stimulera medlemmarna att bidra till föreningarnas kapitalförsörjning föreslås att en ekonomisk förening får besluta om insatsemission genom att utdelningsbara vinstmedel förs över till medlemsinsatser. Medlem skall tillföras emissionsinsatser i förhållande till den omfattning i vilken medlemmen deltagit i föreningens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk under det senaste avslutade räkenskapsåret eller tidigare räkenskapsår eller i förhållande till vid det senaste räkenskapsårets utgång inbetalda grund- och överinsatser samt tillgodoförda emissionsinsatser. Emissionsinsats betalas ut först vid medlemmens avgång ur föreningen.

Beträffande reglerna om överskottsutdelning föreslår utredningen att taket för insatsutdelning slopas samtidigt som det klargörs att fördelningen av gottgörelser och kooperativ utdelning får vara medlemmens samhandel med föreningen inte bara under ett utan flera räkenskapsår. Insatsutdelning får lämnas även till avgången medlem på inte utbetalda insatser vilket torde minska medlemmens bindning till föreningen till förmån för förbättrade konkurrensbetingelser.

Den nuvarande begränsningen i fråga om förlagsinsatskapitalets storlek i förhållande till annat insatskapital slopas vad gäller förlagsinsatser som tecknas av medlemmar. Vidare öppnas en möjlighet att VPC-registrera förlagsandelar.

Skattereglerna anpassas till föreningslagens regler om överskottsutdelning. Det innebär att en ekonomisk förening som huvudregel skall medges avdrag för överskottsutdelning oavsett om det är fråga om kooperativ vinstutdelning, insatsutdelning eller utdelning på förlagsinsatser. En förening som har mer än enstaka medlemmar som åtnjuter skattefrihet för utdelning därför att utdelningen anses utgöra en inbesparing i levnadskostnaderna, medges dock avdrag för annan överskottsutdelning än utdelning på förlagsinsatser endast om föreningen tillämpar lika rösträtt och är öppen för medlemskap för var och en som söker inträde. Medlem beskattas i inkomstslaget näringsverksamhet för överskottsutdelning på sin andel om innehavet betingas av

näringsverksamhet. Detta gäller således oavsett om medlemmen är enskild näringsidkare eller juridisk person. I övriga fall beskattas utdelningen i inkomstslaget kapital, om det inte är fråga om återbäring som innebär en inbesparing i medlemmens levnadskostnader i vilket fall utdelningen är skattefri. Som inbesparing av levnadskostnader anses dock som mest ett belopp motsvarande statslåneräntan minskad med två procentenheter multiplicerad med medlemmens omsättning med föreningen.

Emissionsinsatser som tillgodoförs en medlem finansieras med föreningens beskattade fria egna kapital. Medlemmen har ingen anskaffningskostnad för emissionsinsatsen varför han beskattas för hela beloppet när det utbetalas till honom i samband med att han lämnar föreningen. Beskattningen sker i inkomstslaget näringsverksamhet eller kapital beroende på om andelen utgör en tillgång i näringsverksamhet eller inte.

Konkurrensfrågor

I kapitel 5. "Konkurrenslagstiftningen" behandlas frågan om det finns särskilda problem som kan uppkomma vid tillämpningen av konkurrenslagstiftningen på kooperativ samverkan. Utredningen har dock begränsat sig till kooperativ samverkan i ekonomiska föreningar. Det som redovisats i detta kapitel torde dock kunna tjäna till ledning för den konkurrensrättsliga bedömningen av kooperativ samverkan i andra associationsformer.

Utredningen redovisar en genomgång av de svenska förarbetena till KL på det aktuella området samt en genomgång av konkurrentverkets praxis beträffande ekonomiska föreningar. Vidare har utredningen låtit Kooperativa Institutet undersöka förhållandet mellan kooperativa företag och EU:s konkurrenspolitik. Ett rättsutlåtande har hämtats in från docent Nils Wahl rörande kooperativs rättsliga ställning inom EU:s konkurrensrätt. Utredningen redovisar också en företagsekonomisk analys av vilka effekter som kan uppstå genom affärsverksamhet i kooperativa företag. Såväl effekter för företagen som för marknadens funktion belyses.

Utredningen framhåller bl. a. att med likvärdiga marknadsförutsättningar finns inte några bärande skäl för att behandla de svenska kooperativa företagen strängare än vad EG:s rättstillämpning ger uttryck för.

Utredningen tvingas dock konstatera att rättsläget alltjämt är oklart och framhåller det angelägna i att en praxis på området nu skyndsamt växer fram, eftersom osäkerheten om rättsläget med stor sannolikhet leder till ekonomiska förluster i form av uteblivna affärsmöjligheter. Utredningen uttalar också som sin mening att skulle rättsutvecklingen hos de rättsvårdande myndigheterna i Sverige visa sig slå in på en annan väg än den som EG-domstolen nu stakat ut, finns starka skäl att se över den svenska konkurrenslagen.

Ömsesidiga försäkringsbolag

I kapitel 6. "Annat missgynnande av ekonomiska föreningar" behandlar utredningen två fall där ömsesidiga försäkringsbolag uppenbarligen missgynnats i förhållande till försäkringsaktiebolag. Det ena gäller omvandling av obeskattade reserver till beskattat eget kapital i skadeförsäkringsbolag. Det andra avser mervärdeskatt på interna tjänster. Utredningen anser att så snart det statsfinansiella läget tillåter bör det på nytt prövas om dessa former av missgynnanden kan undanröjas genom lagstiftning.

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Utredningens betänkande överlämnas till regeringen i mitten av mars 1996. Efter sedvanlig remissbehandling kan arbetet på en lagrådsremiss påbörjas i regeringskansliet vid månadsskiftet juni/juli 1996. Därmed torde det - även om förslagen inte är av enklare karaktär - vara möjligt för regeringen att lämna en proposition till riksdagen i sådan tid att riksdagen kan fatta beslut i ärendet hösten 1996. Vid angivna förhållanden och att ett genomförande av förslagen är mycket angeläget för de kooperativa företagen förslår utredningen att ikraftträdandetidpunkten blir redan den första januari 1997. I fråga om ändringar i skattelagstiftningen innebär det att de nya reglerna kan tillämpas första gången vid 1998 års inkomsttaxering.

Författningsförslag

Förslag till
Lag om ändring i lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar
dels att 1 kap. 1 §, 2 kap. 2 §, 3 kap. 1 och 6 §§, 4 kap. 1 och 3 §§, 5 kap. 1, 4, 6 och 7 §§, 7 kap. 4 och 15 §§, 9 kap. 7 §, 10 kap. 1, 2 och 4 §§ samt 12 kap. 4 § skall ha följande lydelse,
dels att i lagen skall införas ny bestämmelse, 10 kap. 1 a §.

Nuvarande lydelse | *Föreslagen lydelse*

1 kap.
1 §

En ekonomisk förening har till ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intresse genom ekonomisk verksamhet i vilken medlemmarna deltar

1. som konsumenter eller andra förbrukare,
2. som leverantörer,
3. med egen arbetsinsats,
4. genom att begagna föreningens tjänster, eller
5. på annat liknande sätt.

För en ekonomisk förening är utmärkande att den uppfyller särskilda villkor i fråga om rätten till medlemskap, rösträtt och överskottsutdelning. Om detta föreskrivs i 3, 7 och 10 kap.

En ekonomisk förening kan även ha till ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom deras deltagande på sätt som anges i första stycket i en eller flera andra ekonomiska föreningar, om dess tillgångar uteslutande

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	eller så gott som uteslutande består av andelar i den eller de andra ekonomiska föreningarna.
	En ekonomisk förenings verksamhet kan bedrivas i föreningen eller i ett av föreningen helägt dotterföretag.

2 kap.

2 §[1]

Föreningens stadgar skall ange

1. föreningens firma,
2. den ort i Sverige där föreningens styrelse skall ha sitt säte,
3. ändamålet med föreningens verksamhet och verksamhetens art,

4. den insats med vilken varje medlem skall delta i föreningen, hur *insatserna* skall fullgöras samt i vad mån en medlem får delta i föreningen med insats utöver vad han är skyldig att delta med,	4. den insats med vilken varje medlem skall delta i föreningen, *(grundinsats) och* hur *denna* skall fullgöras samt i vad mån en medlem får delta i föreningen med insats utöver vad han är skyldig att delta med *(överinsats)*,

5. för det fall att regelbundna eller på särskilt beslut om uttaxering beroende avgifter till föreningen skall förekomma, avgifternas belopp eller de högsta belopp till vilka de får bestämmas,
6. antalet eller lägsta och högsta antalet styrelseledamöter och revisorer samt eventuella suppleanter, tiden för deras uppdrag samt, om någon av dem skall utses på annat sätt än som anges i denna lag, hur det i så fall skall ske,
7. för det fall att fullmäktige enligt 7 kap. 12 § skall finnas, deras befogenhet, hur de skall utses och tiden för deras uppdrag,

[1] Senaste lydelse 1987:1247.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
8. inom vilken tid och hur föreningsstämma skall sammankallas samt hur andra meddelanden skall bringas till medlemmarnas eller fullmäktiges kännedom,	
9. vilka ärenden som skall förekomma på ordinarie stämma,	
10. vilken tid föreningens räkenskapsår skall omfatta,	
11. grunderna för fördelning av föreningens vinst samt hur man skall förfara med föreningens behållna tillgångar när föreningen upplöses, samt	
12. för det fall att förlagsinsatser som avses i 5 kap. skall förekomma, vad som skall gälla *därom*.	12. för det fall att förlagsinsatser som avses i 5 kap. *eller emissionsinsatser som avses i 10 kap. 1 a §* skall förekomma, vad som skall gälla *för dessa*.

Bestämmelserna i första stycket 6 gäller inte arbetstagarrepresentanter som har utsetts enligt lagen (1987:1245) om styrelserepresentation för de privatanställda.

3 kap.

1 §

En ekonomisk förening *får inte vägra någon inträde som medlem, om det inte finns särskilda skäl för vägran med hänsyn till arten eller omfattningen av föreningens verksamhet eller föreningens syfte eller annan orsak.*	En ekonomisk förening *är öppen för medlemskap, om inte annat anges i stadgarna.*

Styrelsen skall pröva en ansökan om inträde, om inte annat följer av stadgarna. I stadgarna får föreskrivas att inträdesansökan skall göras skriftligen och att ansökningshandlingen skall vara försedd med sökandens bevittnade namnunderskrift.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
6 §	
Styrelsen skall föra en medlemsförteckning. Denna skall innehålla uppgift om 1. varje medlems namn och postadress samt det antal medlemsinsatser med vilket han deltar i föreningen, 2. det sammanlagda beloppet inbetalda *medlemsinsatser* enligt den senast fastställda balansräkningen, samt 3. summorna av medlemsinsatsbelopp som efter utgången av det räkenskapsår balansräkningen avser har återbetalats eller högst skall återbetalas enligt 4 kap. 1 och 3 §§ och om tiden för återbetalningarna.	Styrelsen skall föra en medlemsförteckning. Denna skall innehålla uppgift om 1. varje medlems namn och postadress samt det antal medlemsinsatser med vilket han deltar i föreningen, 2. det sammanlagda beloppet inbetalda *grund- och överinsatser samt tillgodoförda emissionsinsatser* enligt den senast fastställda balansräkningen, samt 3. summorna av medlemsinsatsbelopp som efter utgången av det räkenskapsår balansräkningen avser har återbetalats eller högst skall återbetalas enligt 4 kap. 1 och 3 §§ och om tiden för återbetalningarna.
Medlemsförteckningen kan bestå av betryggande lösblads- eller kortsystem. Den kan också föras med automatisk databehandling eller på annat liknande sätt.	
Medlemsförteckningen skall hållas tillgänglig hos föreningen för var och en som vill ta del av den.	
Varje medlem har rätt att på begäran få skriftlig uppgift av föreningen om sitt medlemskap och om de *insatser* som han har betalt in.	Varje medlem har rätt att på begäran få skriftlig uppgift av föreningen om sitt medlemskap och om de *medlemsinsatser* som han har betalt in *eller tillgodoförts genom insatsemission.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
4 kap.	
1 §	
När en medlem har avgått har han rätt att sex månader efter avgången få ut sina inbetalda *medlemsinsatser*. Beloppet får dock inte överstiga vad som belöper på honom i förhållande till övriga medlemmar av föreningens egna kapital enligt den balansräkning som hänför sig till tiden för avgången. Vid beräkningen av föreningens egna kapital skall bortses från reservfonden, uppskrivningsfonden och förlagsinsatserna.	När en medlem har avgått har han rätt att sex månader efter avgången få ut sina inbetalda *grund- och överinsatser samt tillgodoförda emissionsinsatser*. Beloppet får dock inte överstiga vad som belöper på honom i förhållande till övriga medlemmar av föreningens egna kapital enligt den balansräkning som hänför sig till tiden för avgången. Vid beräkningen av föreningens egna kapital skall bortses från reservfonden, uppskrivningsfonden och förlagsinsatserna.

Den avgångne har vidare rätt att i samma ordning som övriga medlemmar få ut vad som belöper på honom av beslutad vinstutdelning.

Träder föreningen i likvidation inom sex månader från avgången eller meddelas inom samma tid beslut om att försätta föreningen i konkurs, skall den avgångnes rätt att få ut medlemsinsatser bedömas enligt grunderna för reglerna om skifte av föreningens tillgångar.

En medlems rätt enligt första-tredje styckena kan begränsas i stadgarna. Detta gäller dock inte i sådana fall som avses i 7 kap. 15 § tredje stycket eller 12 kap. 4 § andra stycket.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
3 §	
En medlem, *som deltar i föreningen med högre insatsbelopp än han är skyldig att delta med*, har rätt att efter uppsägning få ut *överskjutande belopp* utan att avgå ur föreningen. Beträffande uppsägningen samt medlemmens rätt att få ut det uppsagda beloppet och hans skyldighet att betala tillbaka vad han har fått ut tillämpas 1 och 2 §§ samt 3 kap. 4 § första stycket. Sexmånadersfristen enligt 1 § skall därvid räknas från utgången av det räkenskapsår som sedan uppsägningen har gjorts slutar näst efter en månad eller den längre tid, högst sex månader, som har bestämts i stadgarna.	En medlem har rätt att efter uppsägning få ut *överinsats* utan att avgå ur föreningen. Beträffande uppsägningen samt medlemmens rätt att få ut det uppsagda beloppet och hans skyldighet att betala tillbaka vad han har fått ut tillämpas 1 och 2 §§ samt 3 kap. 4 § första stycket. Sexmånadersfristen enligt 1 § skall därvid räknas från utgången av det räkenskapsår som sedan uppsägningen har gjorts slutar näst efter en månad eller den längre tid, högst sex månader, som har bestämts i stadgarna.

5 kap.

1 §

En ekonomisk förening kan i stadgarna föreskriva att, utöver vad som följer av 2 kap. 2 § första stycket 4, kapital får tillskjutas genom särskilda insatser (förlagsinsatser) och att sådana insatser får tillskjutas även av andra än medlemmar.

Förlagsinsatser får tillskjutas med högst ett så stort belopp att summan av *gjorda* förlagsinsatser efter tillskottet uppgår till högst det belopp som svarar mot summan av andra då inbetalda insatser än förlags-	Förlagsinsatser *från andra än medlemmar* får tillskjutas med högst ett så stort belopp att summan av *sådana* förlagsinsatser efter tillskottet uppgår till högst det belopp som svarar mot summan av andra då

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
insatser.	inbetalda insatser än förlagsinsatser *samt tillgodoförda emissionsinsatser.*
	4 §
För varje förlagsinsats skall föreningen utfärda ett förlagsandelsbevis. Beviset skall ställas till viss man, till innehavaren eller till viss man eller order och innehålla uppgift om *1. föreningens firma,* *2. nummer eller annan beteckning för beviset,* *3. insatsens storlek,* *4. den rätt till utdelning som insatsen medför,* *5. det sätt på vilket utdelning skall utbetalas och inlösen ske,* *6. föreskrifter som avses i 2 § första stycket, samt* *7. erinran enligt 2 § andra stycket.*	*När föreningen beslutar om att förlagsinsatser skall tillskjutas skall samtidigt villkoren för insatserna fastställas. Villkoren skall innehålla uppgift om* *1. insatsernas storlek,* *2. den rätt till utdelning som en insats medför,* *3. det sätt på vilket utdelning skall utbetalas och inlösen skall ske,* *4. föreskrifter som avses i 2 § första stycket,* *5. erinran enligt 2 § andra stycket, samt* *6. huruvida förlagsandelsbevis skall utfärdas eller om insatserna istället skall registreras hos Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag enligt bestämmelserna i aktiekontolagen (1989:827).*
Förlagsandelsbeviset skall undertecknas av föreningen. Styrelseledamöters eller firmatecknares namnteckning får återges genom tryckning eller på liknande sätt.	*Förlagsandelsbevis skall ställas till viss person, till innehavaren eller till viss person eller order och innehålla uppgift om* *1. föreningens firma,* *2. nummer eller annan beteckning för beviset, samt*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	3. de uppgifter som framgår av första stycket 1-5.
	6 §
Styrelsen skall föra en förteckning över samtliga förlagsinsatser. Denna kan bestå av betryggande lösblads- eller kortsystem eller föras med automatisk databehandling eller på annat liknande sätt. *Förteckningen* skall innehålla uppgift om storleken på varje förlagsinsats, om tidpunkten för varje insats och om den rätt till utdelning som insatsen medför. Förteckningen skall hållas tillgänglig för var och en som vill ta del av den.	Styrelsen skall föra en förteckning över samtliga förlagsinsatser *för vilka förlagsandelsbevis har utfärdats*. Denna kan bestå av betryggande lösblads- eller kortsystem eller föras med automatisk databehandling eller på annat liknande sätt. *En sådan förteckning* skall innehålla uppgift om storleken på varje förlagsinsats, om tidpunkten för varje insats och om den rätt till utdelning som insatsen medför. Förteckningen skall hållas tillgänglig för var och en som vill ta del av den. *För förlagsinsatser som registrerats hos Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag förs istället förteckningen av detta bolag. Bestämmelserna i första stycket gäller även för en sådan förteckning med undantag för att den rätt till utdelning som insatsen medför inte behöver anges i förteckningen.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
7 §	
Den som innehar en förlagsandel har rätt att få förlagsinsatsen inlöst tidigast efter fem år från tillskottet, om han skriftligen säger upp beloppet minst två år i förväg.	
Föreningen får inlösa en förlagsinsats tidigast efter fem år från tillskottet, om föreningen skriftligen säger upp beloppet minst sex månader i förväg.	
	Föreningen kan också föreskriva att förlagsinsatserna förfaller till betalning vid viss tidpunkt utan uppsägning.
Inlösen enligt denna paragraf sker till det belopp som utgör insatsens storlek enligt förlagsandelsbeviset. Beloppet får dock inte överstiga vad som av föreningens egna kapital enligt den senast fastställda balansräkningen, utan anlitande av reservfonden eller uppskrivningsfonden, belöper på andelen i förhållande till övriga förlagsinsatser. Om föreningen försätts i konkurs på en ansökan som görs inom ett år efter inlösen, skall vad som föreskrivits i 4 kap. 2 § beträffande återbetalning tillämpas i fråga om förlagsinsatsen.	Inlösen enligt denna paragraf sker till det belopp som utgör insatsens storlek enligt förlagsandelsbeviset *eller, för förlagsinsatser som registrerats hos Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag, insatsens storlek enligt registreringen.* Beloppet får dock inte överstiga vad som av föreningens egna kapital enligt den senast fastställda balansräkningen, utan anlitande av reservfonden eller uppskrivningsfonden, belöper på andelen i förhållande till övriga förlagsinsatser. Om föreningen försätts i konkurs på en ansökan som görs inom ett år efter inlösen, skall vad som föreskrivits i 4 kap. 2 § beträffande återbetalning tillämpas i fråga om förlagsinsatsen.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

7 kap.
4 §

Ordinarie föreningsstämma skall hållas inom sex månader efter utgången av varje räkenskapsår. Vid sådan stämma skall styrelsen lägga fram årsredovisningen och revisionsberättelsen samt, i moderförening, koncernredovisningen och koncernrevisionsberättelsen.

Vid stämman skall beslut fattas

1. om fastställelse av resultaträkningen och balansräkningen samt, i moderförening, koncernresultaträkningen och koncernbalansräkningen,
2. om dispositioner beträffande vinst eller förlust enligt den fastställda balansräkningen,
3. om ansvarsfrihet åt styrelseledamöterna och verkställande direktören, samt
4. i andra ärenden som ankommer på stämman enligt denna lag eller stadgarna.

Beslut i en fråga som avses i andra stycket 1-3 skall dock skjutas upp till en fortsatt stämma, om majoriteten eller en minoritet som består av minst en tiondel av samtliga röstberättigade begär det. Sådan stämma skall hållas minst en och högst två månader därefter. Något ytterligare uppskov är inte tillåtet.

Beslut i en fråga som avses i andra stycket 1-3 skall dock skjutas upp till en fortsatt stämma, om majoriteten eller en minoritet som består av minst en tiondel av samtliga röstberättigade begär det. Sådan stämma skall hållas minst en och högst två månader därefter. Något ytterligare uppskov är inte tillåtet. *Stämman får dock inte fatta beslut som avses i andra stycket 2, om det avser överskottsutdelning med större belopp än vad styrelsen föreslagit eller godkänt, om inte stämman är skyldig att fatta ett sådant beslut enligt föreskrift i stadgarna.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
15 §	
Ett beslut om sådan ändring av stadgarna som innebär att en medlems förpliktelse att erlägga *insatser* eller avgifter till föreningen ökas eller att hans rätt till årsvinst inskränks är giltigt, om beslutet på den senare stämman enligt 14 § har biträtts av minst tre fjärdedelar av de röstande.	Ett beslut om sådan ändring av stadgarna som innebär att en medlems förpliktelse att erlägga *grundinsatser* eller avgifter till föreningen ökas eller att hans rätt till årsvinst inskränks är giltigt, om beslutet på den senare stämman enligt 14 § har biträtts av minst tre fjärdedelar av de röstande.

Ett beslut om sådan ändring av stadgarna som innebär att en medlems rätt till föreningens behållna tillgångar vid dess upplösning inskränks är giltigt, om beslutet på den senare stämman enligt 14 § har biträtts av samtliga röstande. Detsamma gäller, om ändringen innebär inskränkning i en medlems rätt att återfå insats enligt 4 kap. 1 eller 3 § eller innebär att en medlems utträde ur föreningen försvåras och ändringen skall gälla även dem som var medlemmar i föreningen när frågan avgjordes.

Ett beslut om ändring av stadgarna i de hänseenden som avses i första och andra styckena får inte tillämpas mot en medlem som inte har samtyckt till ändringen och som säger upp sig till utträde ur föreningen inom en månad från det att slutligt beslut fattades eller, om beslutet fattades av fullmäktige, från det att medlemmen underrättades om beslutet. I ett sådant fall får medlemmen, oavsett vad stadgarna föreskriver, utträda ur föreningen vid den utgång av ett räkenskapsår som infaller näst efter en månad efter uppsägningen. Vid utträdet har medlemmen den rätt som enligt 4 kap. 1 § första och andra styckena tillkommer en avgående medlem.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

9 kap.
7 §

I balansräkningen skall aktier i dotterbolag tas upp som en särskild post bland tillgångarna.

En förenings eget kapital skall delas upp i bundet eget kapital och fritt eget kapital eller ansamlad förlust. Under bundet eget kapital skall tas upp inbetalda *insatser*, reservfond *och* uppskrivningsfond. Medlemsinsatser och förlagsinsatser skall redovisas var för sig. Under fritt eget kapital eller ansamlad förlust skall tas upp fria fonder, var för sig, balanserad vinst eller förlust eller samt nettovinst eller förlust för räkenskapsåret. Balanserad förlust och förlust för räkenskapsåret tas därvid upp som avdragsposter.

En förenings eget kapital skall delas upp i bundet eget kapital och fritt eget kapital eller ansamlad förlust. Under bundet eget kapital skall tas upp inbetalda *grund- och överinsatser, emissionsinsatser,* reservfond *samt* uppskrivningsfond. Medlemsinsatser och förlagsinsatser skall redovisas var för sig. Under fritt eget kapital eller ansamlad förlust skall tas upp fria fonder, var för sig, balanserad vinst eller förlust samt nettovinst eller förlust för räkenskapsåret. Balanserad förlust och förlust för räkenskapsåret tas därvid upp som avdragsposter.

Fordran på insats får inte tas upp som tillgång. Redovisningen av fullgjorda insatser får göras så att i balansräkningen anges hela insatskapitalet samt hur mycket därav som inte har fullgjorts, varefter skillnaden - de betalda insatserna - utförs som en särskild post under eget kapital.

Om det i en fordrings- eller skuldpost enligt balansräkningen ingår en fordran hos eller skuld till ett dotterbolag eller en moderförening, skall beloppet anges särskilt. Detta får ske inom linjen. Detsamma gäller ifråga om pant och med pant jämförliga säkerheter eller ansvarsförbindelser till förmån för ett dotterbolag eller en moderförening.

Nuvarande lydelse

10 kap.
1 §

Föreningens medel får betalas ut till medlemmarna endast i form av överskottsutdelning, återbetalning av medlemsinsatser enligt 4 kap., utbetalning vid nedsättning av medlemsinsatsernas belopp och utskiftning vid föreningens likvidation.

Med överskottsutdelning avses i denna lag

1. gottgörelse i form av efterlikvider, återbäringar eller liknande som grundas på rörelsens resultat utan att ha räknats in i redovisade årsresultat *och*

2. utdelningar från redovisade årsresultat i form av medlemsåterbäring eller på annat sätt (vinstutdelning).

Föreslagen lydelse

Med överskottsutdelning avses i denna lag

1. gottgörelse i form av efterlikvider, återbäringar eller liknande som grundas på rörelsens resultat utan att ha räknats in i redovisade årsresultat,

2. utdelning i form av efterlikvid, återbäring eller liknande som utgår i förhållande till den omfattning medlem deltagit i föreningens verksamhet (kooperativ vinstutdelning), från sådana utdelningsbara vinstmedel som avses i 2 §,

3. insatsutdelning från sådana utdelningsbara vinstmedel som avses i 2 § samt

4. utdelning på förlagsinsatser från sådana utdelningsbara vinstmedel som avses i 2 §.

Gottgörelse och kooperativ vinstutdelning enligt andra stycket 2 skall utgå i förhållande till den omfattning medlem deltagit i föreningens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk under ett eller flera räkenskapsår. Insatsutdelning skall

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	utgå i förhållande till medlems vid det senaste räkenskapsårets utgång inbetalda grund- och överinsatser samt tillgodoförda emissionsinsatser. Om utdelning på förlagsinsatser finns bestämmelser i 5 kap.

Att stadgarna skall innehålla bestämmelser om användningen av vinst och av behållna tillgångar vid föreningens likvidation följer av 2 kap. 2 §.

	1 a §
	Insatsemission kan ske genom att sådana utdelningsbara vinstmedel som avses i 2 § överförs till medlemsinsatserna. Medlem skall tillföras emissionsinsats i förhållande till den omfattning i vilken medlemmen har deltagit i föreningens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk under det senaste avslutade räkenskapsåret eller tidigare räkenskapsår eller i förhållande till medlemmens vid det senaste räkenskapsårets utgång inbetalda grund- och överinsatser samt tillgodoförda emissionsinsatser.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	2 §
Vinstutdelning får inte överstiga vad som i den fastställda balansräkningen och, ifråga om moderförening, i den fastställda koncernbalansräkningen för det senaste räkenskapsåret redovisas som föreningens eller koncernens fria egna kapital med avdrag för 1. det belopp som enligt lag eller stadgarna skall avsättas till bundet eget kapital eller, i fråga om moderförening, det belopp som av det fria egna kapitalet i koncernen enligt årsredovisningarna för företag inom denna skall föras över till det bundna egna kapitalet, *och* 2. belopp som annars enligt stadgarna skall användas för något annat ändamål än utdelning till medlemmarna.	*Kooperativ vinstutdelning och insatsutdelning* får inte överstiga vad som i den fastställda balansräkningen och, ifråga om moderförening, i den fastställda koncernbalansräkningen för det senaste räkenskapsåret redovisas som föreningens eller koncernens fria egna kapital med avdrag för 1. det belopp som enligt lag eller stadgarna skall avsättas till bundet eget kapital eller, i fråga om moderförening, det belopp som av det fria egna kapitalet i koncernen enligt årsredovisningarna för företag inom denna skall föras över till det bundna egna kapitalet, 2. belopp som annars enligt stadgarna skall användas för något annat ändamål än utdelning till medlemmarna, *3. belopp som enligt bestämmelserna i utfärdade förlagsandelsbevis skall användas till utdelning på förlagsinsats, samt* *4. belopp som föreningsstämman beslutat använda för insatsemission som avses i 1a §.*
Vinstutdelning som beräknas på annat sätt än i förhållande till den omfattning i vilken medlemmarna deltagit i föreningens verksamhet eller i övrigt tagit	

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
denna i anspråk, får fastställas till högst en ränta för år på inbetalda medlemsinsatser som motsvarar det av riksbanken fastställda diskonto som gällde vid räkenskapsårets utgång med tillägg av tre procentenheter.	
4 §	
Gottgörelser och *sådan vinstutdelning som beräknas i förhållande till den omfattning i vilken någon har deltagit i föreningens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk* får lämnas även till andra än medlemmar.	*Gottgörelse* och *kooperativ vinstutdelning* får lämnas även till andra än medlemmar. *Insatsutdelning får lämnas även till avgången medlem på inte utbetalda insatser.*
Även vinstutdelning av det slag som avses i 2 § andra stycket får lämnas till innehavare av förlagsandelar. Därvid gäller inte den begränsning i fråga om utdelningens höjd som anges där.	
12 kap.	
4 §	
Ett beslut om godkännande av fusionsavtal är giltigt endast om det har biträtts av *samtliga* röstberättigade eller har fattats på två på varandra följande föreningsstämmor *och på den senare stämman har biträtts av minst*	Ett beslut om godkännande av fusionsavtal är giltigt endast om det har biträtts av *nio tiondelar av de* röstberättigade eller har fattats på två på varandra följande föreningsstämmor. I stadgarna får föreskrivas villkor

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
två tredjedelar av de röstande. I stadgarna får föreskrivas villkor som går längre.	som går längre.

En medlem i en överlåtande förening som inte har samtyckt till fusionen, får säga upp sig till utträde ur föreningen inom den tid och på de villkor som anges i 7 kap. 15 § tredje stycket.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1997.
2. Vid registrering och verkställande av föreningsstämmobeslut som har fattats före lagens ikraftträdande samt talan mot sådant beslut gäller äldre bestämmelser. Detsamma gäller beslut som styrelsen har fattat före nämnda tidpunkt.

Förslag till
Lag om ändring i lagen (1995:1570) om medlemsbanker

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1995:1570) om medlemsbanker
dels att 2 kap. 4 §, 3 kap. 1 och 6 §§, 4 kap. 1 och 3 §§, 5 kap. 1, 4, 6 och 7 §§, 7 kap. 15 §, 8 kap. 1, 2 och 4 §§ samt 10 kap. 3 § skall ha följande lydelse,
dels att i lagen skall införas ny bestämmelse, 8 kap. 1 a §.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	2 kap.
	4 §
Stadgarna skall ange	
1. medlemsbankens firma,	
2. den ort i Sverige där styrelsen skall ha sitt säte,	
3. de rörelsegrenar som banken avser att driva,	
4. villkoren för medlemskap i banken,	
5. den insats med vilken varje medlem skall delta i banken och i vilken utsträckning medlemmar får delta i banken med insats utöver vad de är skyldiga att delta med,	5. den insats med vilken varje medlem skall delta i banken *(grundinsats)* och i vilken utsträckning medlemmar får delta i banken med insats utöver vad de är skyldiga att delta med *(överinsats)*,
6. antalet eller lägsta och högsta antalet styrelseledamöter och revisorer samt eventuella suppleanter, som skall utses av stämman, samt tiden för deras uppdrag,	
7. för det fall att fullmäktige enligt 7 kap. 12 § skall finnas, deras befogenhet, hur de skall utses och tiden för deras uppdrag,	
8. inom vilken tid och hur föreningsstämma skall sammankallas samt hur andra meddelanden skall komma till medlemmarnas eller fullmäktiges kännedom,	
9. vilka ärenden som skall förekomma på ordinarie stämma,	
10. vad som skall ske med bankens behållna tillgångar när den upplöses, samt	

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
11. för det fall att förlagsinsatser som avses i 5 kap. skall förekomma, vad som skall gälla för dessa.	11. för det fall att förlagsinsatser som avses i 5 kap. *eller emissionsinsatser som avses i 8 kap. 1 a §* skall förekomma, vad som skall gälla för dessa.

3 kap.

1 §

En medlemsbank *får inte vägra någon inträde som medlem, om det inte finns särskilda skäl för det med hänsyn till arten eller omfattningen av bankens verksamhet eller bankens syfte eller annan omständighet.*	En medlemsbank *är öppen för medlemskap, om inte annat anges i stadgarna.*

En juridisk person som en medlemsbank har ett dominerande inflytande i får inte vara medlem i banken.

Styrelsen skall pröva en ansökan om inträde, om inte annat följer av stadgarna. I stadgarna får det föreskrivas att inträdesansökan skall göras skriftligen och att ansökningshandlingen skall vara försedd med sökandens bevittnade namnunderskrift.

6 §

Styrelsen skall föra en medlemsförteckning. Förteckningen skall innehålla uppgift om	Styrelsen skall föra en medlemsförteckning. Förteckningen skall innehålla uppgift om
1. varje medlems namn och postadress,	1. varje medlems namn och postadress,
2. det sammanlagda beloppet inbetalda *medlemsinsatser* enligt den senast fastställda	2. det sammanlagda beloppet inbetalda *grund- och överinsatser samt tillgodoförda*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
balansräkningen, samt	*emissionsinsatser* enligt den senast fastställda balansräkningen, samt
3. summorna av medlemsinsatsbelopp som efter utgången av det räkenskapsår balansräkningen avser har återbetalats eller högst skall återbetalas enligt 4 kap. 1 och 3 §§ och om tiden för återbetalningarna.	3. summorna av medlemsinsatsbelopp som efter utgången av det räkenskapsår balansräkningen avser har återbetalats eller högst skall återbetalas enligt 4 kap. 1 och 3 §§ och om tiden för återbetalningarna.

Medlemsförteckningen kan bestå av betryggande lösblads- eller kortsystem. Den kan också föras med automatisk databehandling eller på annat liknande sätt.

Medlemsförteckningen skall hållas tillgänglig hos medlemsbanken för var och en som vill ta del av den.

Varje medlem har rätt att på begäran få skriftlig uppgift av banken om sitt medlemskap och om *sina betalda insatser*.	Varje medlem har rätt att på begäran få skriftlig uppgift av banken om sitt medlemskap och om *de medlemsinsatser som han har betalt in eller tillgodoförts genom insatsemission*.

4 kap.

1 §

En medlem som har avgått ur en medlemsbank har rätt att sex månader efter avgången få ut sina inbetalda *medlemsinsatser*. Beloppet får dock inte överstiga hans andel i förhållande till övriga medlemmar av bankens egna kapital enligt den balansräkning som hänför sig till	En medlem som har avgått ur en medlemsbank har rätt att sex månader efter avgången få ut sina inbetalda *grund- och överinsatser samt tillgodoförda emissionsinsatser*. Beloppet får dock inte överstiga hans andel i förhållande till övriga medlemmar av bankens egna kapital

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
tiden för avgången. Vid beräkningen av bankens egna kapital skall man bortse från reservfonden, fonden för orealiserade vinster, uppskrivningsfonden och förlagsinsatserna.	enligt den balansräkning som hänför sig till tiden för avgången. Vid beräkningen av bankens egna kapital skall man bortse från reservfonden, fonden för orealiserade vinster, uppskrivningsfonden och förlagsinsatserna.

Den avgångne har vidare rätt att på samma sätt som övriga medlemmar få ut sin andel av beslutad vinstutdelning.

Träder medlemsbanken i likvidation inom sex månader från avgången eller meddelas inom samma tid beslut om att försätta banken i konkurs, skall den avgångnes rätt att få ut medlemsinsatser bedömas enligt grunderna för reglerna om skifte av bankens tillgångar.

En medlems rätt enligt första-tredje styckena kan begränsas i stadgarna. Detta gäller dock inte i sådana fall som avses i 7 kap. 15 § tredje stycket eller 10 kap. 3 § andra stycket.

3 §

En medlem *som deltar i medlemsbanken med högre insatsbelopp än han är skyldig att delta med*, har rätt att efter uppsägning få ut *överskjutande belopp* utan att avgå ur banken. Beträffande uppsägningen samt medlemmens rätt att få ut det uppsagda beloppet och hans skyldighet att betala tillbaka vad han har fått ut tillämpas 1 och 2 §§ samt 3 kap. 4 § första stycket. Sexmånadersfristen enligt 1 § skall därvid räknas	En medlem har rätt att efter uppsägning få ut *överinsats* utan att avgå ur föreningen. Beträffande uppsägningen samt medlemmens rätt att få ut det uppsagda beloppet och hans skyldighet att betala tillbaka vad han har fått ut tillämpas 1 och 2 §§ samt 3 kap. 4 § första stycket. Sexmånadersfristen enligt 1 § skall därvid räknas från utgången av det räkenskapsår som efter det att uppsägningen har gjorts slutar tidigast en

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
från utgången av det räkenskapsår som efter det att uppsägningen har gjorts slutar tidigast en månad eller den längre tid, dock högst sex månader, som har bestämts i stadgarna. Dessutom gäller att sådant insatsbelopp får betalas ut endast om det kan ske med hänsyn till bestämmelserna om kapitaltäckning i lagen (1994:2004) om kapitaltäckning och stora exponeringar för kreditinstitut och värdepappersföretag.	månad eller den längre tid, dock högst sex månader, som har bestämts i stadgarna. Dessutom gäller att sådant insatsbelopp får betalas ut endast om det kan ske med hänsyn till bestämmelserna om kapitaltäckning i lagen (1994:2004) om kapitaltäckning och stora exponeringar för kreditinstitut och värdepappersföretag.

5 kap.

1 §

En medlemsbank kan i stadgarna föreskriva att kapital får tillskjutas, utöver vad som följer av 2 kap. 4 § första stycket 5, genom särskilda insatser (förlagsinsatser) och att sådana insatser får tillskjutas även av andra än medlemmar.

Förlagsinsatser får tillskjutas med högst ett så stort belopp att summan av *gjorda* förlagsinsatser efter tillskottet uppgår till högst det belopp som svarar mot summan av andra då inbetalda insatser än förlagsinsatser *i medlemsbanken*.	Förlagsinsatser *från andra än medlemmar* får tillskjutas med högst ett så stort belopp att summan av *sådana* förlagsinsatser efter tillskottet uppgår till högst det belopp som svarar mot summan av andra då inbetalda insatser än förlagsinsatser *samt tillgodoförda emissionsinsatser*.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	4 §
För varje förlagsinsats skall medlemsbanken utfärda ett förlagsandelsbevis. Beviset skall ställas till viss person, till innehavaren eller till viss person eller order och innehålla uppgift om *1. bankens firma,* *2. nummer eller annan beteckning för beviset,* *3. insatsens storlek,* *4. den rätt till utdelning som insatsen medför,* *5. det sätt på vilket utdelning skall betalas ut och inlösen ske,* *6. föreskrifter som avses i 2 § första stycket, samt* *7. upplysning om vad 2 § andra stycket innehåller.*	*När banken beslutar om att förlagsinsatser skall tillskjutas skall samtidigt villkoren för insatserna fastställas. Villkoren skall innehålla uppgift om* *1. insatsernas storlek,* *2. den rätt till utdelning som en insats medför,* *3. det sätt på vilket utdelning skall utbetalas och inlösen skall ske,* *4. föreskrifter som avses i 2 § första stycket,* *5. erinran enligt 2 § andra stycket, samt* *6. huruvida förlagsandelsbevis skall utfärdas eller om insatserna istället skall registreras hos Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag enligt bestämmelserna i aktiekontolagen (1989:827).*
Förlagsandelsbeviset skall undertecknas av banken. Styrelseledamöters eller firmatecknares namnteckning får återges genom tryckning eller på liknande sätt.	*Förlagsandelsbevis skall ställas till viss person, till innehavaren eller till viss person eller order och innehålla uppgift om* *1. bankens firma,* *2. nummer eller annan beteckning för beviset, samt* *3. de uppgifter som framgår av första stycket 1-5.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	6 §
Styrelsen skall föra en förteckning över samtliga förlagsinsatser. Denna kan bestå av betryggande lösblads- eller kortsystem eller föras med automatisk databehandling eller på annat liknande sätt. *Förteckningen* skall innehålla uppgift om storleken på varje förlagsinsats, om tidpunkten för varje insats och om den rätt till utdelning som insatsen medför. Förteckningen skall hållas tillgänglig för var och en som vill ta del av den.	Styrelsen skall föra en förteckning över samtliga förlagsinsatser *för vilka förlagsandelsbevis har utfärdats*. Denna kan bestå av betryggande lösblads- eller kortsystem eller föras med automatisk databehandling eller på annat liknande sätt. *En sådan förteckning* skall innehålla uppgift om storleken på varje förlagsinsats, om tidpunkten för varje insats och om den rätt till utdelning som insatsen medför. Förteckningen skall hållas tillgänglig för var och en som vill ta del av den.
	För förlagsinsatser som registrerats hos Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag förs istället förteckningen av detta bolag. Bestämmelserna i första stycket gäller även för en sådan förteckning med undantag för att den rätt till utdelning som insatsen medför inte behöver anges i förteckningen.

7 §

Den som innehar en förlagsandel har rätt att få förlagsinsatsen inlöst tidigast fem år efter tillskottet under förutsättning att han skriftligen säger upp beloppet minst två år i förväg.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Medlemsbanken får lösa in en förlagsinsats tidigast fem år efter tillskottet under förutsättning att banken skriftligen säger upp beloppet minst sex månader i förväg.	
	Banken kan också föreskriva att förlagsinsatserna förfaller till betalning vid viss tidpunkt utan uppsägning.
Inlösen enligt denna paragraf sker till det belopp som utgör insatsens storlek enligt förlagsandelsbeviset. Beloppet får dock inte överstiga innehavarens andel i förhållande till övriga förlagsinsatser av medlemsbankens egna kapital enligt den senast fastställda balansräkningen, utan anlitande av reservfond eller uppskrivningsfond. Om banken försätts i konkurs på en ansökan som görs inom ett år efter inlösen, skall vad som föreskrivits i 4 kap. 2 § om återbetalning tillämpas i fråga om förlagsinsatsen.	Inlösen enligt denna paragraf sker till det belopp som utgör insatsens storlek enligt förlagsandelsbeviset *eller, för förlagsinsatser som registrerats hos Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag, insatsens storlek enligt registreringen.* Beloppet får dock inte överstiga innehavarens andel i förhållande till övriga förlagsinsatser av medlemsbankens egna kapital enligt den senast fastställda balansräkningen, utan anlitande av reservfond eller uppskrivningsfond. Om banken försätts i konkurs på en ansökan som görs inom ett år efter inlösen, skall vad som föreskrivits i 4 kap. 2 § om återbetalning tillämpas i fråga om förlagsinsatsen.

7 kap.

15 §

Ett beslut om sådan ändring av stadgarna som innebär att en medlems förpliktelse att erlägga	Ett beslut om sådan ändring av stadgarna som innebär att en medlems förpliktelse att erlägga

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
insatser till medlemsbanken ökas eller att hans rätt till årsvinst inskränks är giltigt, om beslutet på den senare stämman enligt 14 § biträtts av minst tre fjärdedelar av de röstande.	*grundinsatser* till medlemsbanken ökas eller att hans rätt till årsvinst inskränks är giltigt, om beslutet på den senare stämman enligt 14 § biträtts av minst tre fjärdedelar av de röstande.

Ett beslut om sådan ändring av stadgarna som innebär att en medlems rätt till medlemsbankens behållna tillgångar vid dess upplösning inskränks är giltigt, om beslutet på den senare stämman enligt 14 § biträtts av samtliga röstande. Detsamma gäller, om ändringen innebär en inskränkning i en medlems rätt att återfå insats enligt 4 kap. 1 eller 3 § eller innebär att en medlems utträde ur banken försvåras och ändringen skall gälla även dem som var medlemmar i banken när frågan avgjordes.

Ett beslut om ändring av stadgarna i de hänseenden som avses i första och andra styckena får inte tillämpas mot en medlem som inte har samtyckt till ändringen och som säger upp sig till utträde ur medlemsbanken inom en månad från det att slutligt beslut fattades eller, om beslutet fattades av fullmäktige, från det medlemmen underrättades om beslutet. I ett sådant fall får medlemmen, oavsett vad stadgarna föreskriver, utträda ur banken vid utgången av det räkenskapsår som slutar tidigast en månad efter uppsägningen. Vid utträdet har medlemmen den rätt som en avgående medlem har enligt 4 kap. 1 § första och andra styckena.

8 kap.

1 §

Medlemsbankens medel får betalas ut till medlemmarna endast i form av överskottsutdelning, återbetalning av medlemsinsatser enligt 4 kap., utbetalning vid nedsättning av medlemsinsatsernas belopp och utskiftning vid bankens likvidation.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Med överskottsutdelning avses i denna lag	Med överskottsutdelning avses i denna lag
1. gottgörelse i form av återbäringar eller liknande som grundas på rörelsens resultat utan att ha räknats in i redovisade årsresultat, *och*	1. gottgörelse i form av återbäringar eller liknande som grundas på rörelsens resultat utan att ha räknats in i redovisande årsresultat,
2. utdelningar från redovisade årsresultat i form av medlemsåterbäring eller på annat sätt (vinstutdelning).	*2. utdelning i form av återbäring eller liknande som utgår i förhållande till den omfattning medlem deltagit i bankens verksamhet (kooperativ vinstutdelning), från sådana utdelningsbara vinstmedel som avses i 2 §,*
	3. insatsutdelning från sådana utdelningsbara vinstmedel som avses i 2 § samt
	4. utdelning på förlagsinsatser från sådana utdelningsbara vinstmedel som avses i 2 §.
	Gottgörelse och kooperativ vinstutdelning enligt andra stycket 2 skall utgå i förhållande till den omfattning medlem deltagit i bankens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk under ett eller flera räkenskapsår. Insatsutdelning skall utgå i förhållande till medlems vid det senaste räkenskapsårets utgång inbetalda grund- och överinsatser samt tillgodoförda emissionsinsatser. Om utdelning på förlagsinsatser finns bestämmelser i 5 kap.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

Att stadgarna skall innehålla bestämmelser om användningen av behållna tillgångar vid medlemsbankens likvidation följer av 2 kap. 4 §.

1 a §

Insatsemission kan ske genom att sådana utdelningsbara vinstmedel som avses i 2 § överförs till medlemsinsatserna. Medlem skall tillföras emissionsinsats i förhållande till den omfattning i vilken medlemmen har deltagit i föreningens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk under det senaste avslutade räkenskapsåret eller tidigare räkenskapsår eller i förhållande till medlemmens vid det senaste räkenskapsårets utgång inbetalda grund- och överinsatser samt tillgodoförda emissionsinsatser.

2 §

Vinstutdelning får inte överstiga vad som i den fastställda balansräkningen och, i fråga om medlemsbank som är moderföretag, i den fastställda koncernbalansräkningen för det senaste räkenskapsåret redovisas som bankens eller koncernens fria egna kapital med avdrag för

1. det belopp som enligt lag eller stadgarna skall avsättas till bundet eget kapital eller, i fråga

Kooperativ vinstutdelning och insatsutdelning får inte överstiga vad som i den fastställda balansräkningen och, i fråga om medlemsbank som är moderföretag, i den fastställda koncernbalansräkningen för det senaste räkenskapsåret redovisas som bankens eller koncernens fria egna kapital med avdrag för

1. det belopp som enligt lag eller stadgarna skall avsättas till

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
om bank som är moderföretag, det belopp som av det fria egna kapitalet i koncernen enligt årsredovisningarna för företag inom denna skall föras över till det bundna egna kapitalet, *och*	bundet eget kapital eller, i fråga om bank som är moderföretag, det belopp som av det fria egna kapitalet i koncernen enligt årsredovisningarna för företag inom denna skall föras över till det bundna egna kapitalet,
2. belopp som annars enligt stadgarna skall användas för något annat ändamål än utdelning till medlemmarna.	2. belopp som annars enligt stadgarna skall användas för något annat ändamål än utdelning till medlemmarna,
	3. belopp som enligt bestämmelserna i utfärdade förlagsandelsbevis skall användas till utdelning på förlagsinsats, samt
	4. belopp som föreningsstämman beslutat använda för insatsemission som avses i 1a §.
Vinstutdelning som beräknas på annat sätt än i förhållande till den omfattning i vilken medlemmarna deltagit i medlemsbankens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk, får fastställas till högst en ränta för år på inbetalda medlemsinsatser som motsvarar det av riksbanken fastställda diskonto som gällde vid räkenskapsårets utgång med tillägg av tre procentenheter.	
4 §	
Gottgörelser och *sådan vinstutdelning som beräknas i förhållande till den omfattning i vilken*	*Gottgörelse* och *kooperativ vinstutdelning* får lämnas även till andra än medlemmar. *Insats-*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
någon har deltagit i medlemsbankens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk får lämnas även till andra än medlemmar.	*utdelning får lämnas även till avgången medlem på inte utbetalda insatser.*
Även vinstutdelning av det slag som avses i 2 § andra stycket får lämnas till innehavare av förlagsandelar. Därvid gäller inte den begränsning i fråga om utdelningens höjd som anges där.	

10 kap.

3 §

Ett beslut om godkännande av fusionsavtal är giltigt endast om det på stämman har biträtts av *samtliga* röstberättigade eller har fattats på två på varandra följande stämmor *och på den senare stämman biträtts av minst två tredjedelar av de röstande*. I stadgarna får föreskrivas villkor som går längre.	Ett beslut om godkännande av fusionsavtal är giltigt endast om det på stämman har biträtts av *nio tiondelar av de* röstberättigade eller har fattats på två på varandra följande stämmor. I stadgarna får föreskrivas villkor som går längre.

En medlem i en överlåtande medlemsbank, som inte har samtyckt till fusionen, får säga upp sig till utträde inom den tid och på de villkor som anges i 7 kap. 15 § tredje stycket.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1997.
2. Vid registrering och verkställande av föreningsstämmobeslut som har fattats före lagens ikraftträdande samt talan mot sådant beslut gäller äldre bestämmelser. Detsamma gäller beslut som styrelsen har fattat före nämnda tidpunkt.

Förslag till
Lag om ändring i lagen (1995:1559) om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1995:1559) om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag
att 5 kap. 4 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

5 kap.
4 §

Utöver vad som följer av 1 § skall följande uppgifter lämnas om skulder och eget kapital:

1. För varje efterställd skuld som uppgår till mer än tio procent av samtliga efterställda skulder, skall uppgift lämnas om lånebelopp, lånevaluta, räntesats, förfallodag, omständigheter som kan medföra förtida återbetalning, efterställningsvillkoren samt förutsättningar och villkor för betalning på förfallodagen eller för konvertering. Vidare skall sammanfattande upplysningar lämnas om vilka regler som gäller för övriga efterställda skulder.

2. Större belopp i posten Övriga skulder (post 4) skall specificeras till sin storlek och art.

3. I bankaktiebolag och andra aktiebolag som omfattas av denna lag skall eget kapital delas upp i bundet eget kapital och fritt eget kapital eller ansamlad förlust. Under bundet eget kapital skall tas upp Aktiekapital, Överkursfond, Uppskrivningsfond, Reservfond och Fond för orealiserade vinster. Under fritt eget kapital skall tas upp fria fonder, var för sig, balanserad vinst eller förlust samt vinst eller förlust för räkenskapsåret. Balanserad förlust och förlust för räkenskapsåret tas därvid upp som avdragsposter.

4. I sparbank skall eget kapital delas upp i fonder och vinst eller förlust för räkenskapsåret. Med fonder avses Grundfond, Uppskrivningsfond, Reservfond, Fond för orealiserade vinster samt Garantifond. Benämningen fond får inte användas för annat belopp i balansräkningen. Förlust för räkenskapsåret tas upp som avdragspost.

Nuvarande lydelse

5. I medlemsbank skall eget kapital delas upp i bundet eget kapital och fritt eget kapital eller ansamlad förlust. Under bundet eget kapital skall tas upp *Insatskapital,* Uppskrivningsfond, Reservfond och Fond för orealiserade vinster. Medlemsinsatser och förlagsinsatser skall redovisas var för sig. Under fritt eget kapital skall tas upp fria fonder, var för sig, balanserad vinst eller förlust samt vinst eller förlust för räkenskapsåret. Balanserad förlust och förlust för räkenskapsåret tas därvid upp som avdragsposter.

Föreslagen lydelse

5. I medlemsbank skall eget kapital delas upp i bundet eget kapital och fritt eget kapital eller ansamlad förlust. Under bundet eget kapital skall tas upp *Grund- och Överinsats, Emissionsinsatser*, Uppskrivningsfond, Reservfond och Fond för orealiserade vinster. Medlemsinsatser och förlagsinsatser skall redovisas var för sig. Under fritt eget kapital skall tas upp fria fonder, var för sig, balanserad vinst eller förlust samt vinst eller förlust för räkenskapsåret. Balanserad förlust och förlust för räkenskapsåret tas därvid upp som avdragsposter.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1997.

Förslag till
Lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370)

Härigenom föreskrivs i fråga om kommunalskattelagen (1928:370) att punkt 1 av anvisningarna till 22 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

Anvisningar till
22 §

1. Till intäkt av näringsverksamhet hänförs samtliga intäkter i pengar eller varor, som har influtit i verksamheten. Detta innebär, att intäkten skall vara av sådan beskaffenhet, att den normalt är att räkna med och ingår som ett led i verksamheten. Hit räknas inflytande betalning för varor, som den skattskyldige handlar med eller tillverkar. Det sagda gäller även då näringsidkaren vid överlåtelse av verksamheten låter befintliga varor ingå i överlåtelsen. Denna överlåtelse utgör då så att säga den sista affärshändelsen i verksamheten.

Till intäkt av näringsverksamhet hänförs också vad som inflyter vid avyttring av maskiner och andra för stadigvarande bruk avsedda inventarier eller av tillgångar som är likställda med dessa vid beräkning av värdeminskningsavdrag. Även ersättning som i fall som avses i 2 § andra och tredje styckena lagen (1990:663) om ersättningsfonder uppbärs av en fysisk person eller ett dödsbo utgör intäkt av näringsverksamhet om den skattskyldige begär det.

Till intäkt av näringsverksamhet hänförs vidare vinst vid icke yrkesmässig avyttring (realisationsvinst) av andel i sådan ekonomisk förening som avses i 2 § 8 mom. lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt såvida innehavet av andelen betingats av sådan verksamhet. I fråga om handelsbolag hänförs till intäkt av näringsverksamhet också realisationsvinst vid avyttring av andra tillgångar som avses i 27 § 1 mom., av tillgångar som avses i 28 §, 29 § 1 mom., 30 § 1 mom. och 31 § samt av förpliktelser som avses i 3 § 1 mom. nämnda lag.

Nuvarande lydelse

Har en tillgång tagits ut ur en förvärvskälla sker beskattning som om tillgången i stället hade avyttrats för ett vederlag motsvarande marknadsvärdet (uttagsbeskattning). Vad nu sagts gäller dock endast om vederlag eller vinst vid en avyttring skulle ha tagits upp som intäkt av näringsverksamhet och särskilda skäl mot uttagsbeskattning inte föreligger. Uttag av bränsle från fastighet som är taxerad som lantbruksenhet för uppvärmning av den skattskyldiges privatbostad på denna beskattas ej. Uttag av andra aktier än sådana som utgör omsättningstillgångar enligt punkt 4 av anvisningarna till 21 § beskattas inte *heller* om aktierna delats eller skiftats ut enligt 3 § 7 mom. fjärde stycket eller 3 § 8 mom. tredje stycket lagen om statlig inkomstskatt.

Föreslagen lydelse

Har en tillgång tagits ut ur en förvärvskälla sker beskattning som om tillgången i stället hade avyttrats för ett vederlag motsvarande marknadsvärdet (uttagsbeskattning). Vad nu sagts gäller dock endast om vederlag eller vinst vid en avyttring skulle ha tagits upp som intäkt av näringsverksamhet och särskilda skäl mot uttagsbeskattning inte föreligger. Uttag av bränsle från fastighet som är taxerad som lantbruksenhet för uppvärmning av den skattskyldiges privatbostad på denna beskattas ej. Uttag av andra aktier än sådana som utgör omsättningstillgångar enligt punkt 4 av anvisningarna till 21 § beskattas inte om aktierna delats eller skiftats ut enligt 3 § 7 mom. fjärde stycket eller 3 § 8 mom. tredje stycket lagen om statlig inkomstskatt. *Uttagsbeskattning skall inte heller ske, om en ekonomisk förening som insatskapital i en annan ekonomisk förening tillskjuter tillgångar och efter tillskottet uteslutande eller så gott som uteslutande enbart innehar egendom i form av andelar i den andra ekonomiska föreningen.*

Uttagsbeskattning sker också vid uttag i mer än ringa omfattning av tjänst. Värdet av bilförmån beräknas enligt bestämmelserna i punkterna 2 och 4 av anvisningarna till 42 §.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

Uttagsbeskattning skall även ske - under förutsättning att särskilda skäl mot det inte föreligger -
1. om verksamheten i en förvärvskälla har upphört,
2. om en näringsidkare upphört att vara skattskyldig för inkomst av en förvärvskälla,
3. om inkomst av en förvärvskälla skall undantas från beskattning på grund av ett avtal om undvikande av dubbelbeskattning eller
4. i fråga om tillgång som har förts över från en del av en förvärvskälla till en annan del, om inkomst av den senare delen men inte av den förra är undantagen från beskattning i Sverige på grund av avtal om undvikande av dubbelbeskattning.

I fall som avses i sjätte stycket 2 och 3 skall uttagsbeskattning dock inte ske till den del tillgångarna i förvärvskällan knutits till ett fast driftställe i Sverige. Undantas endast en del av inkomsten från en förvärvskälla från beskattning på grund av avtal om undvikande av dubbelbeskattning, gäller sjätte stycket 3 tillgångar som är hänförliga till motsvarande del av förvärvskällan.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1997 och tillämpas första gången vid 1998 års taxering.

Förslag till
Lag om ändring i lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt
att 2 § 8 mom och 3 § 7 mom skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	2 §
	8 mom
Har en kooperativ förening av vinsten av sin kooperativa verksamhet lämnat rabatt eller pristillägg i förhållande till gjorda köp eller försäljningar, medges avdrag för denna utdelning.	*En ekonomisk förening medges avdrag för överskottsutdelning. En förening som har mer än enstaka medlemmar som åtnjuter skattefrihet för utdelning enligt 3 § 7 mom. medges dock avdrag för överskottsutdelning endast om föreningen tillämpar lika rösträtt och är öppen på det sätt som anges i sjätte stycket.*
En kooperativ förening har också rätt till avdrag för utdelning som lämnas i förhållande till inbetalda insatser enligt lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar. I fråga om andra insatser än förlagsinsatser medges emellertid inte avdrag till den del det utdelade beloppet tillfaller någon som enligt 7 § 8 mom. inte är skattskyldig för utdelningen. Avser denna del av utdelningen högst 10 procent av utdelningen på annat än förlagsinsatser är dock utdelningen i sin helhet avdragsgill.	

Nuvarande lydelse

Är en ekonomisk förening direkt eller indirekt centralorganisation för kooperativa föreningar, har centralorganisationen, även om den inte är kooperativ enligt åttonde-tionde styckena nedan, rätt till avdrag för utdelning på förlagsinsatser. Är föreningen ett förvaltningsföretag enligt 7 § 8 mom. andra stycket skall det avdragsgilla beloppet minskas med den del av utdelningen som föranlett frikallelse från skattskyldighet enligt nämnda stycke.

Föreslagen lydelse

Avdrag för utdelning skall avse det räkenskapsår som utdelningen hänför sig till.

Avdrag medges endast om föreningen visar att förutsättningar för avdrag föreligger. Yrkande om avdrag skall göras på särskild blankett enligt formulär som Riksskatteverket fastställer.

Sparbank får göra avdrag för bidrag till Sparbankernas säkerhetskassa.

Sparbankernas säkerhetskassa får göra avdrag för utdelning till sparbankerna.

En ekonomisk förening är i beskattningshänseende att anse såsom kooperativ, om den är öppen och i sina angelägenheter tillämpar lika rösträtt.

För att en förening skall anses vara *öppen* fordras inte bara att den enligt sina stadgar är berättigad att när som helst anta nya medlemmar, utan också att den faktiskt visar sig villig att anta till medlem var och en, som är bosatt inom föreningens verksamhetsområde eller tillhör dess angivna verksamhetskrets, förbinder sig att följa föreningens stadgar och beslut och som därjämte skäligen kan antas komma att som medlem bidra till förverkligandet av föreningens i stadgarna angivna syfte. Den omständigheten, att styrelsen eller annat föreningsorgan äger rätt att pröva inträdesansökningarna och avvisa sådana sökande, som inte besitter nu nämnda kvalifikationer för medlemskap, betar inte föreningen dess egenskap av öppen. I det fall att en förening säljer till

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

utomstående kan den som regel inte utan att förlora sin öppna karaktär vägra att motta som medlem någon som kan visa, att han brukar köpa förnödenheter genom föreningen. Anser föreningens styrelse emellertid, att vederbörande köpare på grund av rent personliga förhållanden inte kan beviljas medlemskap - i en stor förening, som säljer till utomstående, är det omöjligt att i varje fall inskränka försäljningen till personer, som skulle vara önskvärda som medlemmar - så bör föreningen för att anses såsom öppen ha skyldighet att i *ekonomiskt hänseende* jämställa honom med medlem, det vill säga ge honom samma återbäring på köpta varor som medlem erhåller.

Kooperativa föreningars centralorganisationer är att anse såsom öppna, även om inträde beviljas blott sådana lokala föreningar, som fyller av centralorganisationenuppställda krav på stadgar, skötsel och ekonomisk soliditet, och även om endast ett enda företag inom varje område antas såsom medlem. Vad angår kravet på lika rösträtt så berövas en centralorganisation inte dess kooperativa karaktär, om rösträtten bland dess förstahandsmedlemmar, föreningarna, utövas efter föreningarnas medlemsantal.

3 §
7 mom

Utdelning från aktiebolag eller ekonomisk förening, som utgår i förhållande till inköp eller försäljningar eller efter därmed jämförlig grund, är skattefri, när utdelningen endast innebär en minskning i levnadskostnader.

Utdelning från aktiebolag eller ekonomisk förening, som utgår i förhållande till inköp eller försäljningar eller efter därmed jämförlig grund, är skattefri, när utdelningen endast innebär en minskning i levnadskostnader.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Utdelning från ekonomisk förening anses motsvara en minskning av levnadskostnaderna med högst ett belopp motsvarande det av riksbanken fastställda diskontot som gäller vid ingången av det räkenskapsår utdelningen avser med tillägg av en procentenhet multiplicerat med medlemmens omsättning med föreningen.

Har skattskyldig på grund av sitt innehav av aktier i svenskt aktiebolag eller andelar i svensk ekonomisk förening erhållit företrädesrätt till teckning av sådant av företaget upptaget vinstandelslån som avses i 2 § 9 mom. skall, om han utnyttjar företrädesrätten, det värde som genom företrädesrätten kan anses ha tillförts honom inte anses utgöra intäkt av kapital.

Till intäkt av kapital räknas utdelning från bostadsföretag som avses i 2 § 7 mom. även om utdelningen inte utgått i förhållande till innehavda andelar eller aktier. Vad nu sagts gäller endast om utdelningen består av annat än bostadsförmån eller annan förmån av fastighet. Endast den del av utdelningen som överstiger avgifter och andra inbetalningar till företaget än kapitaltillskott enligt 3 mom. femte stycket är skattepliktig.

Utdelning från svenskt aktiebolag är skattefri om den har uppburits i förhållande till innehavda aktier och utgår i form av aktier i ett annat svenskt aktiebolag. Som förutsättningar gäller följande. Det utdelande bolaget skall ha aktier inregistrerade vid en svensk börs. När utdelning lämnas skall bolaget - direkt eller indirekt - ha innehaft samtliga aktier i det andra bolaget sedan ingången av närmast föregående beskattningsår eller sedan det andra bolaget började bedriva verksamhet av något slag. Samtliga aktier i det andra bolaget skall delas ut. Den verksamhet som därefter bedrivs eller skall bedrivas i vartdera bolaget skall vara av betydande omfattning i förhållande till den verksamhet som bedrevs i det utdelande bolaget. Utgör de utdelade aktierna lager hos mottagaren av utdelningen skall denne som intäkt ta upp värdet av aktierna. Värdet skall bestämmas enligt punkt 2 första och sjunde styckena av anvisningarna till 24 § kommunalskattelagen (1928:370).

Utdelning enligt fjärde stycket är skattefri även för mottagare som inte äger aktierna i det utdelande bolaget.

Som utdelning anses utbetalning till aktieägare från ett svenskt aktiebolag vid nedsättning av aktiekapitalet genom minskning av aktiernas nominella belopp eller vid nedsättning av reservfonden. Även utbetalning från en utländsk juridisk person genom ett motsvarande förfarande anses som utdelning.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1997 och tillämpas första gången vid 1998 års taxering.

Kommittédirektiv

De kooperativa företagsformernas ställning i förhållande till andra företagsformer

Dir. 1994:149

Beslut vid regeringssammanträde den 22 december 1994

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare skall utreda om de kooperativa företagsformerna är missgynnade i jämförelse med andra företagsformer. Om utredaren finner att det är så skall utredaren föreslå de ändringar i lagar och andra författningar som behövs för att uppnå likvärdighet mellan de olika företagsformerna. Dessutom skall utredaren, om det behövs, föreslå andra åtgärder för att öka kunskapen om de kooperativa företagsformerna, t.ex. i den ekonomiska undervisningen på gymnasie- och högskolenivå.

Bakgrund

Kooperationens omfattning i Sverige

De kooperativa företagsformerna utgör en stor andel av näringslivet i Sverige. Inom jordbruket är de ekonomiska föreningarna den helt dominerande företagsformen liksom inom försäkringssektorn har de ömsesidiga försäkringsbolagen ungefär hälften av marknaden och av bostadssektorn omfattar bostadsrättsföreningarna omkring en femtedel av lägenhetsbeståndet. Konsumentkooperationen svarar för ungefär en femtedel av detaljhandeln. En relativt liten men växande andel av småföretagen som sysselsätter upp till 10 personer utgörs av kooperativa föreningar inom framför allt tjänsteproduktion.

Till skillnad mot många länder, både europeiska och utomeuropeiska, finns i Sverige mycket få kooperativa företag inom banksektorn och kreditmarknadssektorn. Den nuvarande kreditmarknadslagstiftningen medger för övrigt inte att kreditmarknadsföretag bedrivs i någon annan form än aktiebolag. På bank- och kreditmarknadsområdet har Betaltjänstutredningen under våren 1994 föreslagit ändringar i gällande lagstiftning i delbetänkandet Finansiella tjänster i förändring (SOU 1994:66). Ändringarna innebär för de kooperativa kreditinstitutens del i huvudsak en genomgripande omarbetning av föreningsbanklagen (1987:620). Lagen som i sin nuvarande utformning är anpassad för bankservice åt jordbrukssektorn blir enligt Betaltjänstutredningens förslag bättre lämpad för kooperativ bankverksamhet i allmänhet.

Krav på likvärdig behandling av kooperativt företagande

Från de kooperativa företagens sida har under en följd av år gjorts gällande att den kooperativa föreningsformen är missgynnad i förhållande till främst aktiebolagen. Frågan har också behandlats i Kooperativa rådet (I 1983:G), som är regeringens kontaktorgan för kooperativa frågor. De lagstiftningsområden som därvid särskilt har pekats ut är konkurrenslagstiftningen och skattelagstiftningen men även kreditmarknadslagstiftningen. Ett annat förhållande som har framhållits är att ekonomiska föreningar och andra kooperativa företag som samverkar i en federation i konkurrensrättslig mening inte automatiskt betraktas som en ekonomisk enhet. Kooperativa rådet har påbörjat en insamling av skriftlig dokumentation från de kooperativa företagen om de olika problemens art och omfattning.

Den samlade kooperationen anser vidare att den allmänt är förbisedd och undertryckt av myndigheter och näringslivsfrämjande organisationer. Som exempel nämns att kooperativt företagande inte betraktas som seriöst och att kooperation som företagsform nästan helt förbigås i den ekonomiska undervisningen både i gymnasieskolan och högskolan. Vidare ges sällan någon upplysning om det kooperativa företaget som ett realistiskt alternativ för dem som planerar att starta nya företag och söker rådgivning av de traditionella företagsrådgivarna.

Riksdagen har under våren 1994 behandlat de kooperativa företagens ställning i förhållande till andra företagsformer vid två olika tillfällen. Näringsutskottet har uttryckt sin positiva syn på den kooperativa företagsformen (bet. 1993/94:NU15 Näringspolitik, sid. 51). Det är enligt utskottets mening helt oacceptabelt om statsmakterna genom utformning av regelsystem som missgynnar den kooperativa

företagsformen åstadkommer en styrning bort från denna företagsform. Riksdagen bör, anförde utskottet vidare, genom ett uttalande till regeringen klarlägga att de kooperativa företagen skall behandlas likvärdigt med andra företag. Med det anförda tillstyrkte utskottet bl.a. motionerna 1993/94:N261 (s) yrkande 2 och 1993/94:N300 (c, s) yrkande 1, där det sägs att regeringen bör göra en skyndsam utredning av i vilka avseenden kooperativa eller liknande företagsformer missgynnas i befintliga lagar och förordningar. Riksdagen biföll utskottets hemställan (rskr. 1993/94:222).

Näringsutskottet har också uttalat sig om de kooperativa företagens förhållanden i samband med behandlingen av de särskilda konkurrensreglerna för lantbruket (bet. 1993/94:NU23). Utskottet diskuterar relativt ingående sådana situationer där lagkollisioner av olika slag uppstår och då särskilt de fall som rör regeringsformen, lagen om ekonomiska föreningar och konkurrenslagen. Näringsutskottet hänvisar i sin redogörelse bland annat till departementspromemorian Konkurrensrättens tillämpning på ekonomiska föreningar - några principiella frågeställningar (Ds 1994:42). Utskottet hänvisar också till den utredning som skall göras inom regeringskansliet (Jordbruksdepartementet) av hur de svenska konkurrensreglerna förhåller sig bl.a. till EG:s konkurrensregler för jordbruket. Vidare refererar näringsutskottet till den analys av för kooperationen diskriminerande bestämmelser som påbörjats inom Civildepartementet på initiativ av Kooperativa rådet. Näringsutskottet utgår från att riksdagens nyligen gjorda uttalanden i betänkandet 1993/94:NU15 beaktas i de förslag till åtgärder som förväntas bli resultatet av övervägandena i de nämnda analyserna. Utskottet förutsätter också att kartläggningen blir klar i anslutning till att frågan om medlemskap i EU är avgjord. Det är viktigt, uttalar utskottet slutligen, att konkurrensreglerna och företagsformerna behandlas rättvist och likvärdigt.

I en skrivelse till regeringen (dnr. C94/593/FOK) från Lantbrukarnas Riksförbund (LRF), Folksam, HSB:s Riksförbund, Kooperativa Förbundet (KF), Länsförsäkringsbolagens Förening och Kooperativa Institutet anförs bl.a. att Europeiska gemenskapen i olika sammanhang visat en mycket uppskattande attityd till kooperationen. Som exempel nämns ett av kommissionen upprättat förslag till program som omfattar kooperativa föreningar, ömsesidiga försäkringsbolag/kassor och andra sammanslutningar. Enligt vad som uttalas i skrivelsen är ett syfte med programmet att ge dessa företagsformer samma förutsättningar som andra företag att utnyttja den inre marknadens och den monetära unionens alla fördelar. I skrivelsen hemställs att regeringen tillsätter den utredning som riksdagen begärt.

Föreningen för kooperativ utveckling i Sverige har också i en skrivelse till regeringen (dnr. C94/2274/FOK) yrkat att regeringen snarast tillsätter en utredning om kooperativa och liknande företagsformer. Föreningen, som är ett samarbetsorgan för landets samtliga lokala kooperativa utvecklingscentrum, hänvisar till riksdagens beslut om stöd för sin framställning.

I regeringsförklaringen den 7 oktober 1994 framhålls att privata, kooperativt och offentligt ägda företag skall konkurrera på lika villkor. De frågor som har redovisats i det föregående bör enligt regeringens mening belysas uttömmande. En särskild utredare bör därför tillkallas med denna uppgift.

Utredarens uppgifter

Lagstiftning och andra rättsregler

Utredaren skall undersöka och beskriva vilka väsentliga skillnader och eventuellt missgynnande som genom bestämmelser i lag och andra författningar eller på något annat sätt föreligger mellan kooperativa företag och andra företagsformer. Undersökningen skall i första hand omfatta företagsformerna ekonomisk förening, bostadsrättsförening och ömsesidigt försäkringsbolag i förhållande till aktiebolag, handelsbolag, kommanditbolag och försäkringsaktiebolag.

En särskild uppgift för utredaren är att undersöka likheter och olikheter mellan federationer och koncerner. I detta sammanhang skall utredaren studera vilka förutsättningar det finns att bedriva verksamhet i de olika formerna. Effekterna från konsumentsynpunkt av att företag bedrivs antingen i federation eller koncern skall också uppmärksammas.

Vidare skall utredaren göra en noggrann genomgång av rättsläget i fråga om lagkollisioner, dvs. sådana situationer där ett av lagstiftningen skyddat intresse strider mot ett annat lagskyddat intresse. Genomgången skall avse både en mer allmän översikt av begreppet lagkollision och hur det behandlas av rättsordningen samt en speciell genomgång som avser de grundlagsfästa reglerna om föreningsfrihet i förhållande till bestämmelser som kan anses inskränka föreningsfriheten.

Kunskaper och attityder

Från kooperativa organisationer framhålls ofta den bestämda uppfattningen att en stor del av de problem organisationerna möter i sina kontakter med övriga sektorer i samhället bottnar i bristande kunskaper om villkoren för kooperativt företagande. Utredaren skall därför ta reda på om det kan finnas ett samband mellan kunskaper och attityder kring kooperativt företagande i förhållande till annat företagande å ena sidan och den undervisning som förmedlas främst i ämnet företagsekonomi i gymnasieskolan och på universitet samt högskolor å andra sidan.

Internationella förhållanden

Enligt artikel 58 i Romfördraget jämställs bl.a. kooperativa föreningar med övriga företagsformer vid tillämpningen av reglerna i fördragets kapitel II om etableringsrätt. Med hänsyn till att EU:s regelverk successivt påverkar den svenska rättstillämpningen skall utredaren också göra en noggrann genomgång av hur olika företagsformer behandlas i förhållande till varandra inom EU. Utredaren skall kartlägga rättsläget i fråga om kooperativa föreningar både enligt EG:s rättssystem och i görligaste mån enligt medlemsländernas nationella rättssystem. Mot bakgrund av den kartläggning som görs av förutsättningarna för kooperativt företagande i Sverige bör jämförelser göras med förhållanden på motsvarande område inom EU och dess medlemsländer. Rättsområden som är av särskilt intresse i det sammanhanget är skatteområdet och konkurrensområdet.

Förslag

Med utgångspunkt från resultatet i de nämnda undersökningarna skall utredaren vid behov föreslå de författningsändringar som krävs för att uppnå likvärdiga förutsättningar för kooperativa företagsformer jämfört med andra typer av företag. I den mån utredaren finner att attityder i samhället som bottnar i bristande kunskaper och kännedom om villkoren för kooperativt företagande medverkar till att missgynna kooperativa företagsformer skall utredaren lämna förslag till hur bristerna skall kunna åtgärdas.

Redovisning av uppdraget

Utredningen skall bedrivas skyndsamt och vara avslutad senast under februari 1996.

Utredaren skall beakta de allmänna direktiven (1988:43) till kommittéer och särskilda utredare angående EG-aspekter i utredningsverksamheten, direktiv (1992:50) om regionalpolitiska konsekvenser, direktiv (1994:23) till samtliga kommittéer och särskilda utredare att pröva offentliga åtaganden samt direktiv (1994:124) till samtliga kommittéer och särskilda utredare att redovisa jämställdhetspolitiska konsekvenser.

Utredaren skall samråda med Kooperativa rådet (I 1983:G) och Utredningen om konkurrensreglernas tillämpning på jordbruksområdet i ett EU-perspektiv (Jo 1994:04, Dir. 1994:59).

(Civildepartementet)

1 Bakgrund

1.1 Allmänna kriterier på kooperativt företagande

Kooperativ samverkan har starka traditioner i svenskt näringsliv. Ordet kooperation härstammar från latinets cooperativ som just betyder samarbete. Begreppet kooperation kan definieras på många olika sätt[2]. Kooperationsutredningen sammanfattade vad som kännetecknar en kooperation (SOU 1981:60 s. 23 f) på följande sätt.

> "Kooperationen är en företagsform organiserad av och för att grupper av personer genom ekonomisk verksamhet skall kunna tillgodose sina intressen på områden där de som exempelvis kunder, leverantörer, boende eller sysselsatta har direkt engagemang."

Det är Kooperationsutredningens förslag som ligger till grund för den nuvarande lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar (FL). Kooperationsutredningens beskrivning av begreppet kooperation ansluter delvis till de grundsatser som Internationella Kooperativa Alliansen (IKA) antagit.

IKA är världens största icke statliga organisation räknat i antal medlemmar (750 miljoner)[3]. Organisationen har 207 nationella kooperativa organisationer som medlemmar i 90 länder. Svenska medlemmar är Folksam, HSB, Konsumentgillesförbundet, Kooperativa förbundet, Lantbrukarnas Riksförbund och Riksbyggen. IKA är vidare organiserat i åtta specialkommittéer för olika bransch- och specialintressen. De svenska medlemsorgaisationerna är därför tillika

[2] I SLU:s rapport 76 för 1994 "Svensk producentkooperation utanför lantbruket" finns kartläggningen av de olika definitioner som förekommer.

[3] XXXI ICA Congress Manchester 1995 Agenda & Reports, Review of International Co-operation, Volume 88 No 3, s. 117 f.

medlemmar i sina respektive specialkommittéer. Dessutom är Swedcoop[4] medlem i den arbetskooperativa specialkommittéen, CICOPA. IKA är vidare sedan kongressen i Tokyo 1992 organiserad i fyra regioner. IKA Europa har 91 medlemsorganisationer i 35 länder som representerar 155 miljoner medlemmar och är den ojämförligt största regionen räknat i antal medlemsorganisationer och i ekonomisk betydelse. Räknat i antal enskilda medlemmar är den asiatiska regionen störst med 498 miljoner medlemmar.

IKA-kongressen i Manchester 1995 antog Förklaringen om den kooperativa identiteten, värderingar och principer som ersatte 1966 års grundsatser. En svensk översättning har framställts gemensamt av Kooperativa förbundet, Kooperativa institutet och Lantbrukarnas Riksförbund. Förklaringen är inte i juridisk mening bindande men har genom sin karaktär av rättesnöre för medlemskapet i IKA stor influens på medlemsorganisationernas stadgar och program. Förutom ovan nämnda medlemsorganisationer i IKA, omfattar den t. ex. också de svenska OK-föreningarna genom dessas medlemskap i KF och Kooperativa institutet.

IKA:s förklaring om den kooperativa identiteten har följande lydelse:

1. Frivilligt och öppet medlemskap

Kooperativa föreningar är frivilliga organisationer öppna för alla som kan använda deras tjänster och ta på sig medlemskapets ansvar - utan diskriminering avseende kön, social ställning, ras, politisk eller religiös övertygelse.

2. Demokratisk medlemskontroll

Kooperativa föreningar är demokratiska organisationer som styrs av medlemmarna, vilka aktivt deltar i fastställande av mål och riktlinjer och i beslutsfattattande. Förtroendevalda män och kvinnor är ansvariga inför medlemmarna. Medlemmar i primärkooperativ har lika rösträtt (en medlem, en röst). Kooperativa föreningar på andra nivåer organiseras också på ett demokratiskt sätt.

[4] Swedcoop är ett konsortium mellan fyra svenska kooperativa organisationer, mänligen Kooperativa institutet, Föreningen Kooperativ utveckling i Sverige, Föreningen Kooperativa Studier samt Self-Management.

3. Medlemmarnas ekonomiska deltagande

Medlemmarna bidrar på ett rättvist sätt till den kooperativa föreningens kapital och utövar kontroll över det i demokratisk ordning. Åtminstone en del av detta kapital är vanligtvis den kooperativa föreningens gemensamma egendom. Räntan på det insatskapital som utgör villkor för medlemskapet är begränsad, om ränta över huvud taget utgår.

Medlemmarna kan avsätta överskottet till följande ändamål:

- Utveckla den kooperativa föreningen - om möjligt genom att reservera medel, vilka åtminstone till en del skall vara bundna.
- Ge medlemmarna förmåner i förhållande till deras nyttjande av den kooperativa föreningen.
- Stödja andra aktiviteter som godkänts av medlemmarna.

4. Självständighet och oberoende

Kooperativa föreningar är fristående organisationer för självhjälp som styrs av medlemmarna. Om de ingår avtal med andra organisationer, inklusive regeringar, eller skaffar externt kapital sker detta på villkor som säkerställer demokratisk medlemskontroll och som vidmakthåller den kooperativa självständigheten.

5. Utbildning, praktik och information

Kooperativa föreningar erbjuder utbildning och praktik till sina medlemmar, förtroendevalda, chefer och anställda så att de effektivt kan bidra till utvecklingen av sina kooperativa föreningar. De informerar allmänheten - särskilt unga opinionsbildare - om den kooperaitva föreningens särart och fördelar.

6. Samarbete mellan kooperativa föreningar

Kooperativa föreningar tjänar sina medlemmar mest effektivt och stärker den kooperativa rörelsen genom att samarbeta på lokal, nationell samt regional och internationell nivå.

7. Samhällssyn

Kooperativa föreningar arbetar för en hållbar utveckling av sina lokalsamhällen enligt riktlinjer som godtagits av medlemmarna.

De väsentligaste ändringarna i förhållande till tidigare lydelse är, förutom en språklig, modernisering och förenkling följande:

- 1:a principen har förändrats på det sättet, att medlemskapet står öppet för alla som *kan använda företagets tjänster* och som *kan ta på sig medlemskapets ansvar*. I den tidigare versionen framstår öppenheten som mer ovillkorlig.
- 3:e principen om medlemmarnas ekonomiska deltagande har fått en betydande utvidgning. I den tidigare versionen angavs bara att räntan på insatskpitalet skulle vara begränsad.
- 4:e principen om självständighet och oberoende betonar i den nya lydelsen de kooperativa organisationernas oberoende, även i förhållande till regeringar.
- 7:e principen är helt ny och framhåller den kooperativa oganisationens roll i lokalsamhället.

I 3 kap. 1 § tredje stycket, 7 kap. 1 § andra stycket och 10 kap. FL finns bestämmelser som anknyter till tre av IKA:s grundsatser i den utformning de hade före 1995 års revidering, nämligen de om öppet medlemsskap, en medlem en röst och kooperativ överskottsutdelning. Motivet för att nämnda kooperativa grundsatser lyfts fram är att de vid tiden för FL:s tillkomst ansågs ha en särskild principiell betydelse (prop. 1986/87:7 s. 289).

Som ovan framhållits är kooperativa företag inte i juridisk mening bundna av den förklaring med principer som IKA fastslagit. Den har emellertid stor influens på organisationernas stadgar. Förklaringen bör därför också enligt utredningens uppfattning ha betydelse för den associationsrättsliga lagstiftningens framtida utformning när det t. ex. gäller kooperativitetens och delaktighetens innebörd.

I en kapitalassociation som t.ex. ett aktiebolag är det en grundläggande princip att ägarna får del av företagets vinst i förhållande till kapitalinsatsens storlek och till den affärsmässiga risk som kapitalet utsätts för. I en ekonomisk förening är däremot huvudprincipen att verksamhetsöverskottet skall fördelas mellan medlemmarna i förhållande till den omfattning i vilken de i egenskap av medlemmar deltagit i föreningens kooperativa verksamhet. När det gäller dispositionen av verksamhetens resultat skiljer sig alltså de ekonomiska föreningarna på ett avgörande sätt från andra associationsformer för näringsverksamhet. I syfte att framhäva detta karaktäristiska drag hos den ekonomiska

föreningen infördes termen "överskottsutdelning" i 1987 års föreningslag. Ett positivt rörelseresultat i en ekonomisk förening kan inte fullt ut jämställas med begreppet vinst i den mening som begreppet har i samband med andra associationsformer. Ett positivt resultat är alltså i första hand något som ska tas i anspråk för ersättning till medlemmarna för deras deltagande i föreningens verksamhet (prop. 1986/87:7 s 63 f). I IKA:s tidigare grundsatser fanns också en begränsning beträffande avkastningens storlek. Även denna princip har den nuvarande FL adopterat genom bestämmelsen i 10 kap. 2 § 2 st. om att insatsutdelning får utgå med högst en ränta för år på inbetalda medlemsinsatser som motsvarar det av Riksbanken fastställda diskonto som gällde vid räkenskapsårets utgång med tillägg av tre procentenheter.

Det bör framhållas att enskilda medlemsorganisationer inte är bundna av de allmänna principer som en sådan privaträttslig organisation som IKA uppställer. Varje medlemsorganisation låter sina stadgar influeras av IKA:s principer i den utsträckning som de befinns väl övervägda och i övrigt tillämpliga på den egna kooperativa verksamheten. Än mindre är naturligtvis en stat skyldig att i sin associationsrättsliga lagstiftning inarbeta IKA:s principer. Som utredningen närmare utvecklar i avsnitt 7.4.3 bör lagstiftaren vid utformningen av sådan associationsrättslig lagstiftning som FL utgör förhålla sig neutral. Det bör som nyss sagts vara upp till varje organisation att avgöra vilka kooperativa principer som inarbetas i stadgarna.

1.2 EU:s förhållande till kooperativa företag

1.2.1 Allmänt

Det finns inte något av EU antaget enhetligt kooperationsbegrepp. "Èconomie sociale" har emellertid blivit ett begrepp som används av politiker och samhällsvetare som en gemensam benämning för organisationsformerna kooperativa företag, ömsesidiga bolag och ideella föreningar. På svenska brukar uttrycken "tredje sektorn" eller "social ekonomi" användas. Av de tre associationstyperna är de kooperativa företagen störst med ca. 80 milj. medlemmar, de flesta konsumentkooperativ detaljhandel, ömsesidiga försäkringskassor och kooperativa banker. De kooperativa företagens omsättning uppgick till ca. 4 biljoner kronor och antalet sysselsatta har beräknats till drygt 2 miljoner. Siffrorna avser 1993[5].

Begreppet social ekonomi inrymmer som nämnts mer än kooperativ verksamhet i kooperativa företagsformer. Det avser alla organisationer som antas bidra till att uppfylla vissa samhälleliga målsättningar. I sin bok "Den Sociala Ekonomin"[6] säger Jan Olsson bl. a. följande om den sociala ekonomins aktörer:

> "Kärnan består av kooperativa företag, ömsesidiga försäkringskassor och föreningar som bedriver ekonomisk verksamhet. Ibland räknas också andra slags företag dit. Gränsen är flytande. Den gemensamma nämnaren för den sociala ekonomin är ett företagande som grundar sig på demokrati och solidaritet.
> Den belgiska definitionen är den som används oftast i den europeiska diskussionen.
>
> * Verksamheten ska tjäna medlemmarna och kollektivet och inte vinstintresset.
>
> * Verksamheten ska förvaltas självständigt.
>
> * Verksamheten ska ha en demokratisk beslutsprocess.

[5] Olsson, Jan. Den sociala ekonomin - Medborgarna. Sverige. Europa. Carlssons 1994.

[6] Se not 4.

* Människan och arbetet har förtur framför kapital när verksamhetens resurser fördelas."

Det finns som nämnts inte något av EU antaget enhetligt kooperationsbegrepp. I detta avseende förhåller sig EU neutralt. Som exempel kan nämnas kommissionens förslag till en helt ny associationsform, *europeisk kooperativ förening,* där man föreslår en salomonisk lösning i fråga om kooperativets ändamål[7]. Den vida definitionen beror givetvis på att de kooperativa företagen har mycket skiftande karaktär i fråga om storlek, verksamhetsinriktning och ideologi. Den kooperativa idéhistoriska traditionen skiljer sig dessutom åt i de olika medlemsländerna. Det finns dock en bred politisk enighet som går utöver parti- och blockgränser om att de kooperativa verksamhetsformerna är av betydelse för samhällsutvecklingen. Av betydelse är naturligtvis också, att i EU:s grundförfattning, Romfördraget, artikel 58 andra stycket, likställs kooperativa föreningar med andra associationsrättsliga subjekt i civil- och handelslagstiftning.

EU:s institutioner har under årens lopp låtit utarbeta och antagit ett antal resolutioner om den sociala ekonomin. År 1989 inrättades en särskild avdelning för den sociala ekonomin på kommissionens generaldirektorat XXIII som också är ansvarigt för småföretag, turism och handel. Huvuduppgiften för avdelningen är att vara ett slags talesman för den sociala ekonomin inom kommissionen.

1.2.2 Särskilt om kommissionens förslag till förordning om europeiska kooperativa föreningar

I mars 1992 lade kommissionen fram tre förslag till rådsförordningar (COM (91) 273 final - SYN 386-391) med stadgar för europeiska (ideella) föreningar, för europeiska kooperativa föreningar och för europeiska ömsesidiga försäkringsbolag. Till förordningarna är kopplade förslag till direktiv med bestämmelser om de anställdas medinflytande i de olika associationerna. Förslagen skall beredas tillsammans med Europaparlamentet och Ekonomiska och sociala kommittén i enlighet

[7] Artikel 1.3. i förslaget till stadga som lyder: "An SCE shall have as its principal object the satisfaction of its members' needs and/or the development of their economic and social activities, in particular through the conclusion of agreements with them to supply goods or services or to execute work of the kind that the SCE carries out or commissions."

med beslutsförfarandet i artikel 189 i Romfördraget.

Kommissionen hänvisar i stadgeförslagets ingress till Europaparlamentets resolutioner (OJ No C 128, 16.5 1983, p. 51) om kooperativ i den europeiska gemenskapen och (OJ No C 246, 14.9 1987) om kooperativens bidrag till regional utveckling. Kommissionen förelade rådet ett meddelande i december 1989[8] varöver Ekonomiska och sociala kommittén yttrade sig i september 1990 (OJ No C 332 31.12 1990, p. 81).

Förslagen skall, sägs det i ingressen, göra det möjligt för företag och organisationer inom den sociala ekonomin att utnyttja den inre marknadens fördelar på samma villkor som gäller för andra företag. Förslaget till europeiska kooperativa föreningar är en parallell till det tidigare förslaget om europeiska aktiebolag. Det senare förslaget har trots långvariga och stora ansträngningar ännu inte lett fram till något beslut och inget aktivt arbete pågår för närvarande med det.

Kommissionens förslag har behandlats av europaparlamentet (EP) och ekonomiska och sociala kommittén (ECOSOC). Båda dessa institutioner har varit starkt pådrivande med avseende på förslagens tillkomst. Beredning av förslaget om europeiska kooperativa föreningar pågår aktivt i en arbetsgrupp under ministerrådet. Resultatet av arbetsgruppens arbete har rapporterats till rådet (inre marknaden) vid flera tillfällen, varvid arbetsgruppen har fått rådets uppdrag att arbeta vidare. Sedan juni 1994 har Sverige deltagit i arbetsgruppen som observatör och från januari 1995 som aktiv medlem.[9]

Förslaget till förordning med stadga för europeiska kooperativa föreningar

En europeisk kooperativ förening (SCE) är en övernationell associa-

[8] Business in the "économie sociale" sector Europe's frontier free market (SEC(89) 2187 final, 18.12 1989 - 10987/89 SOC 470 ECO 232).

[9] I syfte att bryta det dödläge som oenigheten kring direktivet om arbetstagarnas inflytande skapat har kommissionen i slutet av 1995 tagit initiativ till en ny lösning. Kommissionens initiativ är ett försök att hitta en gemensam formel för arbetstagarinflytande i alla de föreslagna gränsöverskridande associationsformerna. Initiativet berör alltså även förslaget till europeiska aktiebolag.

tionsform. Det innebär att ett SCE inte primärt styrs av nationell lagstiftning utan av bestämmelserna i rådsförordningen som är en övernationell lag. En rådsförordning är omedelbart tillämplig som gällande rätt i samtliga medlemsstater. I förslaget till förordning hänvisar en del artiklar till supplerande bestämmelser i antingen stadgarna för SCE:t eller till nationell rätt.

Både fysiska och juridiska personer från minst två medlemsländer skall kunna bilda ett SCE. Det skall även vara möjligt för nationella kooperativa företag att ombilda sig till SCE om de har verksamhet i minst två medlemsländer. Kommissionen har sedermera kompletterat sitt ursprungliga förslag med ett förslag om att det skall bli möjligt att bilda ett SCE genom transnationell fusion av kooperativa företag. Detta anses av många medlemsstater vara ett mycket intressant alternativ. Samtidigt finns det en del svårigheter att i förordningen reglera bildning av ett SCE genom fusion eftersom de nationella lagarna i fråga om företagsfusioner är så olika.

Förordningen innehåller detaljerade regler om hur ett SCE bildas, vilka som får vara medlemmar, företagets organisation, företagets minimikapital, vilka skäl som får åberopas för avveckling och hur avvecklingen skall gå till m.m. Reglerna i förordningen är dels av indispositiv och dels av dispositiv natur genom hänvisning till SCE:s egna stadgar och dels görs som inledningsvis redovisats en del hänvisningar till den nationella rätten i den stat där SCE:t har sitt säte. Det bör påpekas att i de fall det finns delstatliga eller regionala civilrättsliga lagar för kooperativa företag, så är dessa tillämpliga i samma utsträckning som nationella. Exempel på den sortens delstatlig lagstiftning finns i Italien och Spanien. Rättsområden som uttryckligen inte alls regleras i förordningen är t.ex. arbetstagarnas inflytande, anställningsförhållanden, skatteförhållanden, konkurrensförhållanden, immateriella rättsförhållanden, betalningsinställelse och konkurs.

Förslaget till direktiv om de anställdas inflytande i SCE

Direktivet skall garantera de anställda i SCE ett visst inflytande. Det är frågan om minimibestämmelser som väl får överskridas men inte underskridas.

Direktivet kan uppfyllas enligt endera av två modeller. Antingen
1) genom att det enskilda medlemslandet gör den inhemska

arbetsrättsliga lagstiftning som rör de anställdas rätt till deltagande i kontroll- och ledningsorgan i nationella kooperativa företag tillämplig på SCE (deltagandemodellen) eller
2) att det för SCE:t antas en särskild ordning som garanterar arbetstagarna ett minimiinflytande enligt regler i direktivet (informations- och konsultationsmodellen).

Deltagandemodellen innebär att en medlemsstat som ett förstahandsalternativ får göra lagstiftningen som rör de anställdas deltagande i ledningsorgan tillämpliga även på SCE. Den svenska lagen (1987:1245) om styrelserepresentation för de privatanställda förutsätter för att kunna tillämpas att det finns kollektivavtal på arbetsplatsen och att företaget har mer än 25 anställda.

En medlemsstat som inte vill använda sig av deltagandemodellen kan i stället tillämpa informations- och konsultationsmodeller för att försäkra sig om att de anställda ändå får ett visst inflytande. Detta uppnås genom att de anställda konsulteras och informeras genom en kommitté med arbetstagarrepresentanter eller på något annat sätt.

Sverige anser sig i princip kunna acceptera även den modellen eftersom lagen (1987:580) om medbestämmande i arbetslivet (MBL) torde uppfylla direktivet utan några justeringar. Det finns dock ett svenskt förbehåll som är generellt i alla sammanhang då MBL blir aktuell, nämligen beträffande hur arbetstagarrepresentanterna utses. I direktivet förutses det ske genom slutna val bland arbetstagarna medan det svenska systemet överlämnar åt de fackliga organisationerna att utse representanter enligt sin egen ordning.

Det kan avslutningsvis framhållas att svenska regler om kooperativa företag *inte* påverkas av förordningsförslaget eftersom förslagets syfte *inte* är att harmonisera den nationella lagstiftningen om kooperativa företag.

1.3 De svenska kooperativa företagsformerna - en kort historik

1.3.1 Allmän lagstiftning om ekonomiska föreningar

En utförligare beskrivning än som lämnas här av utvecklingen i Sverige av föreningslagstiftningen finns i Kooperationsutredningens betänkande "Kooperationen i Sverige" (SOU 1979:62 s. 84 ff).

Kooperationen som företagsform har lagreglerats i Sverige vid fyra tillfällen. Den första lagen om ekonomiska föreningar tillkom år 1895. År 1911 förelåg en andra version som delvis var en revidering av 1895 års lag. Den tredje lagen trädde i kraft 1951. Den nuvarande lagen är från år 1987.

I 1895 års lag var regleringen av föreningarna ganska enkel och knapphändig. I mycket stor utsträckning var lagen dispositiv, men den kan också betecknas som en rent kooperativ lag. Det överläts åt föreningsmedlemmarna att själva besluta om frågor som t. ex. kapitalbildning och redovisning. Genom lagen slogs också fast att föreningen kunde drivas utan personligt ansvar för medlemmarna, men att också föreningar med viss personlig ansvarighet kunde bildas; föreningar med firma upa = utan personligt ansvar och föreningar med firma m b p a = med begränsat personligt ansvar.

1911 års föreningslag innebar en vidgning av hela föreningsbegreppet jämfört med 1895 års lag. Sidoblickarna mot den ideella föreningen var sannolikt motivet till ett speciellt tillägg till första paragrafen. Där tilläts också andra föreningar än de kooperativa att bli registrerade som ekonomiska föreningar. Den lösliga definitionen på de föreningar som kunde falla under lagen inbjöd dock i hög grad också de investorägda företagen att använda företagsformen.

Föreningslagens huvudkrav att genom ekonomisk verksamhet främja medlemmarnas ekonomiska intressen var uppenbarligen giltigt för vilken företagsform som helst. I själva verket tillät 1911 års föreningslag bildande och registrering av företag som i allt utom till namnet var aktiebolag. Under 1930-talet bildades t.ex. i stor mängd ekonomiska föreningar för kapitalplacering i fastigheter och där alla andelar utom fyra ägdes av kapitalplaceraren, och de fyra återstående för skens skull

av honom närstående personer. Stämpelskatt på fastighetsöverlåtelse kunde då undvikas genom att föreningsandelarna i stället för fastigheten överläts till ny ägare.

Först genom 1951 års föreningslag återställdes ordningen i föreningslagen så att endast kooperativa föreningar kunde registreras som ekonomiska föreningar. Då infördes nämligen kravet på aktivt deltagande från medlemmarnas sida.

Med 1951 års föreningslag förtydligades skillnaderna mellan aktiebolag och ekonomisk förening. Lagstiftaren fann redan år 1920 ett verkningsfullt medel för att åtskilja de kooperativa företagen från de investorägda företagen. Då infördes nämligen avdragsrätt hos den ekonomiska föreningen för sådan vinstutdelning som bestod av återbäring/ efterlikvid och som grundades på medlemmens köp hos eller leverans till föreningen. Bestämmelsen överfördes till 1928 års kommunalskattelag.

I 1951 års lag fastställdes öppenhetsprincipen, liksom kravet på medlemmens aktiva deltagande i föreningen. En bestämmelse infördes om begränsning av vinstutdelning på insatskapitalet - i kooperativa sammanhang ofta benämnd "insatsräntan" - och högsta nivån fastställdes till 5 procent. Exemplifieringen av medlemmarnas deltagande i föreningen vidgades till omfatta möjligheten att delta med hela den egna arbetsinsatsen. I 1951 års lag avskaffades också möjligheten att bilda föreningar med begränsat personligt ansvar (m b p a). De redan existerande tilläts dock fortsätta sin verksamhet, men i princip under den nya lagens regler.

Den nu gällande lagen om ekonomiska föreningar - 1987 års lag - innebar framförallt en förenkling och modernisering av 1951 års lag. Bland nyheterna fanns sådant som att firmaskyddet för de ekonomiska föreningarna utsträcktes och att regler om verkställande direktör infördes. Vidare infördes regler om fusion mellan en moderförening och ett dotteraktiebolag. Begreppet "överskottsutdelning" infördes som samlande begrepp för dispositionerna över verksamhetens resultat.

1.3.2 Speciallagstiftning

Ömsesidiga försäkringsbolag

Försäkringsrörelselagen (1982:713), FRL, är den lagliga grunden för all försäkringsverksamhet oberoende av bolagsform. Försäkringsverksamhet kan bedrivas antingen av *försäkringsaktiebolag* eller av *ömsesidiga försäkringsbolag*.

En samverkan mellan invånare i städer och byar för att säkra en återuppbyggnad efter brand har uråldrig hävd. Den s.k. brandstoden innebar att när gården brann ner var kunden garanterad en i förväg bestämd ersättning, en hel eller halv brandstod, beroende på brandens omfattning. Modellen skiljer sig från dagens försäkringssystem, där premien betalas in i förskott, genom att ersättningen till den drabbade samlades in i efterhand genom särskild uttaxering. Det första ömsesidiga försäkringsbolaget bildades 1746 och hade till uppgift att försäkra fast egendom i huvudstaden. Bolaget heter i dag Brandkontoret och bedriver verksamhet på samma grund, men har utvidgat försäkringsområdet genom dotterbolaget Svenska Brand AB.

Under första hälften av 1800-talet bildades ett stort antal bolag med uppgift att teckna brandförsäkring inom en viss socken eller härad. Flera av dessa är ursprungliga bolag i nuvarande länsbolag. Det äldsta är en lokal brandförsäkringsförening i Kronobergs län som bildades 1801 och är ett av ursprungsbolagen i nuvarande Länsförsäkring Kronoberg.

Det äldsta försäkringsaktiebolaget i Sverige är Skandia som bildades 1855. Verksamheten i försäkringsbolag har alltid reglerats i samma lag oberoende av om bolagsformen varit aktiebolag eller ömsesidigt bolag. Den första moderna försäkringsrörelselagen tillkom 1917. En ny försäkringsrörelselag antogs 1948. Den nuvarande lagen från 1982 har successivt omarbetats och ett omtryck har utfärdats i december 1995. Den nya lagen anger liksom de tidigare att försäkringsverksamhet kan bedrivas både av försäkringsaktiebolag och ömsesidiga försäkringsbolag och föreskriver i princip inga skillnader när det gäller hur verksamheten ska bedrivas. Olikheter i reglerna finns dock p.g.a. olikheter i ägarform.

I den paragraf som definierar det ömsesidiga försäkringsbolaget har emellertid skett den väsentliga förändringen att det inte ställs krav på något personligt ekonomiskt åtagande för försäkringstagaren. Det bolag

som vill behålla utdebiteringsmöjligheten bör istället kunna föreskriva detta i bolagsordningen.

Liksom för konsumentkooperationen inom detaljhandeln gäller för försäkring att ömsesidigheten, det kooperativa grundelementet, inte längre har samma relevans för kunden, delägaren, som när verksamheten startade. Många av dagens kunder väljer knappast att handla i Konsum eller köpa försäkring i ett ömsesidigt försäkringsbolag i första hand därför att verksamheten är kooperativ utan av andra skäl som lågt pris, bra produkter och god service. Inom båda verksamhetsområdena pågår dessutom förändringar i den meningen att stora delar av verksamheten drivs i aktiebolagsform.

Trots att begreppet ömsesidighet kanske inte längre har så stor genklang hos kunderna finns det en uppenbar önskan hos merparten av de ömsesidiga försäkringsbolagen att även i fortsättningen ha den ömsesidiga bolagsformen som grund för verksamheten. Orsakerna till detta varierar mellan olika bolagsgrupper. En mer detaljerad redogörelse av situationen ges i betänkandets separata bilagedel. En sådan redogörelse motiveras också av att ömsesidigheten har en speciell dimension inom livförsäkring, som idag måste bedrivas på ömsesidig grund vare sig bolagsformen är aktiebolag eller ömsesidigt bolag. Alla överskottsmedel i livbolag skall tillfalla försäkringstagarna. För närvarande råder i aktiebolag utdelningsförbud till aktieägarna. I Försäkringsutredningens slutbetänkande[10] föreslås dock att livförsäkring ska få bedrivas också i vinstutdelande aktiebolag.

Bostadsrättsföreningar

Kooperativ samverkan för att tillgodose behovet av bostäder går långt tillbaka i tiden. En speciell lagstiftning för bostadsrättsföreningar kom till stånd genom 1930 års lag om bostadsföreningar. Den har därefter ersatts först med 1971 års lag och sedan med den nu gällande bostadsrättslagen (1991:614). Det främsta syftet med en speciallagstiftning på detta område har varit att trygga föreningsmedlemmarnas rätt till sina bostäder och att hindra tillkomsten av osunda bostadsföretag. I en bostadsrättsförening har bostadsrättsinnehavarna en till tiden obegränsad nyttjanderätt till sina

[10] Försäkringsrörelse i förändring, SOU 1995:87.

lägenheter. Utmärkande för bostadsrättsinstitutet är också att medlemmarna själva deltar i föreningens verksamhet för att på så sätt främja sina ekonomiska intressen. Det kooperativa synsättet och medlemmarnas trygghet i besittningen till sina lägenheter har varit viktiga utgångspunkter för bostadsrättslagen utformning. Bostadsrättslagen innebär en fullständig reglering av bostadsrättsföreningarna men hänvisar i föreningsrättsliga delar till lagen om ekonomiska föreningar.

En speciell variant av bostadsrätt är s.k. kooperativ hyresrätt enligt lag (1986:1242) om försöksverksamhet med kooperativ hyresrätt. Det är en tidbegränsad lagstiftning vars giltighet har blivit förlängd flera gånger, senast till utgången av 1996 (1994:1583).

Andra typer av kooperativa föreningar

Bestämmelser om sambruksföreningar finns i lagen (1975:417) om sambruksföreningar. Sambruksföreningen är en personsammanslutning och företagsformen har utformats med tanke på att de flesta medlemmarna själva skall utföra arbete inom föreningen. Detta är dock inget krav. Lagen är inte enbart tillämplig på samverkan inom ett och samma jordbruksföretag utan också på samverkan mellan olika jordbruksföretag.

På det finansiella området finns också sedan länge speciallagstiftning. På detta område har stora förändringar skett under senare år och ytterligare reformer är att vänta. Föreningsbankerna har ombildats till aktiebolag. Föreningsbankslagen (1987:620) har ersatts av lagen (1995:1570) om medlemsbanker[11]. För närvarande finns dock inte något företag som bedriver kooperativ bankverksamhet med stöd av lagen.

Landshypoteksföreningarna som sedan lång tid enligt särskild lagstiftning lämnat lån mot säkerhet i fast egendom uppgick den 1 januari 1995 i en nybildad ekonomisk förening. Rörelsen bedrivs för närvarande i ett av föreningen helägt kreditmarknadsbolag men avsikten är att bolaget senare skall fusioneras med föreningen. Det förutsätter att Betaltjänstutredningens förslag om att ändra den nuvarande

[11] Betaltjänstutredningens betänkande SOU 1994:66 Finansiella tjänster i förändring, prop. 1995/96:74, 1995/96:NU9, rskr 1995/96:135.

kreditbolagslagen så att även ekonomiska föreningen får bedriva sådan kreditverksamhet genomförs (jämför näringsutskottets nämnda betänkande).

Det kan nämnas att även stadshypoteksföreningarna som under lång tid enligt särskild lagstiftning lämnat lån mot säkerhet i fast egendom är upplösta och deras rörelser överförda till ett kreditmarknadsbolag.

1.4 Kooperationen i Sverige

1.4.1 Allmänt

År 1946 fanns ca 32 600 ekonomiska föreningar registrerade för att år 1986 ha minskat till ca 20 000. Av dessa föreningar var uppskattningsvis ca 6 000 registrerade enligt den föreningslag som gällde före 1951 års föreningslag. Av återstoden var ca 9 000 bostadsrättsföreningar och ca 5 000 föreningar som registrerats enligt 1951 års lag.

Vid utgången av 1994 fanns i PRV:s register 9 530 ekonomiska föreningar enligt FL och 18 205 bostadsrättsföreningar. År 1993 tillhörde ca 1 100 föreningar (moms- och arbetsgivarregistrerade) enligt SCB:s statistik gruppen "Offentlig förvaltning och andra tjänster". Till denna grupp hör barn- och ungdomsvård, kulturella föreningar och sportföreningar mm. Andra betydande verksamhetsområden såsom jordbruk, tillverkning, parti- och detaljhandel samt uppdragsverksamhet omfattade ca 100 - 250 föreningar vardera.

Kooperationen utgör en stor och betydelsefull sektor i svenskt näringsliv. År 1993 beräknades t. ex. den kooperativa sektorns omsättning i relation till BNP vara 8 procent - oförändrat jämfört med året innan. Den kooperativa omsättningen i relation till den privata konsumtionen beräknades även den till oförändrade 14 procent.

De grenar av svensk kooperation som är mest omfattande är konsumentkooperationen,lantbrukskooperationen,bostadskooperationen och oljekooperationen. Det finns även kooperativ verksamhet med annan inriktning t. ex. för organisation av sparande och krediter och olika producentkooperativa verksamheter, t. ex. inom åkerinäringen. Arbetskooperationen är en typ av företag som under senare år har rönt

ökat intresse.

Nya kooperativa företag bildas för att tillgodose nya behov. Åren 1988 - 1993 kan säga vara dagens "nya kooperations" egentliga framväxtperiod. Det är under dessa år som utvecklingen skjutit fart och den ekonomiska föreningen blivit ett alternativt sätt att organisera verksamheter av allt fler slag. De ekonomiska föreningar som startat under den nämnda perioden och som hör till den offentliga sektorns ansvarsområden är sammanlagt 640. Av dessa är 595 daghem och fritidshem, varav de allra flesta är föräldrakooperativ. Övriga verksamheter som hör hit är tandvård (13 föreningar), äldreomsorg (10), hälso- och sjukvård (8), övrig vård och omsorg (8) samt grundskola (6). Förutom när det gäller föräldrakooperativa daghem har dessa tillkommit framför allt mot slutet av perioden.

Den kooperativa sektorn är en väsentlig del av svensk ekonomi. Inom jordbruket är de ekonomiska föreningarna den helt dominerande företagsformen för att ta hand om och förädla produkterna från jord- och skogsbruk. De ömsesidiga försäkringsbolagen har ungefär hälften av marknaden i försäkringssektorn. Bostadsrättsföreningarna innehar omkring 20 % av lägenhetsbeståndet. Hälften av landets hushåll är medlemmar i konsumentkooperativa föreningar vilka tillsammans svarar för ca 20 % av detaljhandeln. En relativt liten men växande del av småföretagen som sysselsätter upp till 10 personer utgörs av kooperativa föreningar inom framför allt tjänsteproduktion. Till skillnad mot förhållandet i många andra länder, både europeiska och utomeuropeiska, finns i Sverige mycket få kooperativa företag inom bank- och kreditmarknadssektorerna.

1.4.2 Lantbrukskooperationen

I Sverige finns inom lantbruket, i likhet med många andra länder, en lång tradition av att samverka i kooperativa företag. De första föreningarna bildades redan på 1830-talet. Lantbrukets föreningsrörelse kan uppdelas i två grenar - dels den lantbrukskooperativa grenen och dels den näringspolitiska grenen.

Näringspolitiska grenen

Lantbrukarnas Riksförbund, LRF, har 125 000 företags- och presonmedlemmar, uppdelade på 1 450 lokalavdelningar och 25 länsförbund.

Lantbrukskooperativa grenen

Ett 80-tal ekonomiska föreningar äger mejerier, slakterier m.m. Antalet medlemskap i de ekonomiska föreningarna uppgår till cirka 400 000, d.v.s. lantbrukaren är oftast medlem i mer än en ekonomisk förening. De ekonomiska föreningarna är samlade i branschorganisationer. De ekonomiska föreningarna och branscherna är medlemmar i LRF.

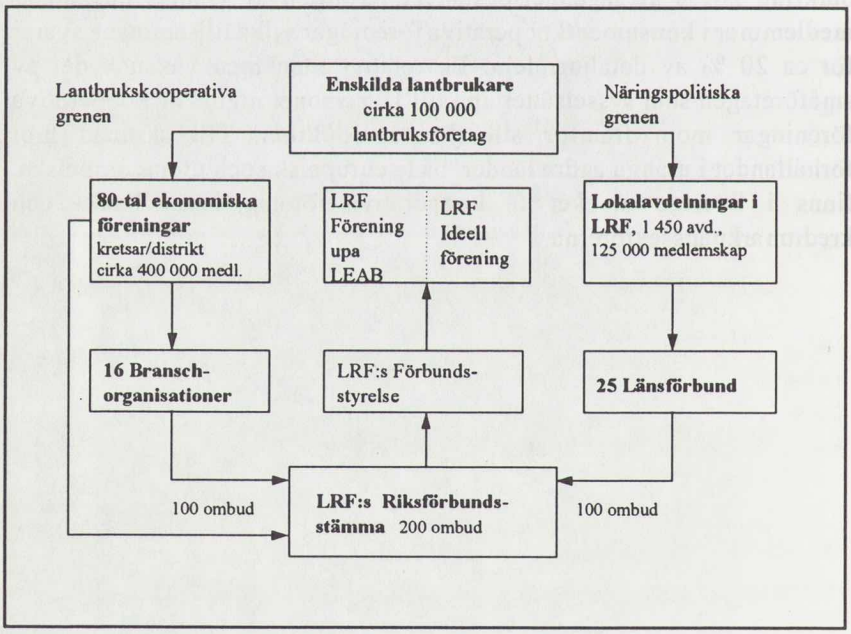

Lantbrukskooperativa grenen

Den svenska lantbrukskooperationen formar en gemensam produktionsapparat som både producerar och förädlar framförallt livsmedel och skogsprodukter. Lantbrukskooperationen har - förutom sina 125 000 medlemmar - ungefär 40 000 anställda och en total årsomsättning 1994 på cirka 85 Mdr kr. De större branscherna är mejerier, slakterier, lantmän och skog. Mejeriföreningarna omsätter cirka 22 Mdr kr, slakterierna cirka 17 Mdr kr, lantmännen cirka 28 Mdr kr och skogsägarna drygt 11 Mdr kr.

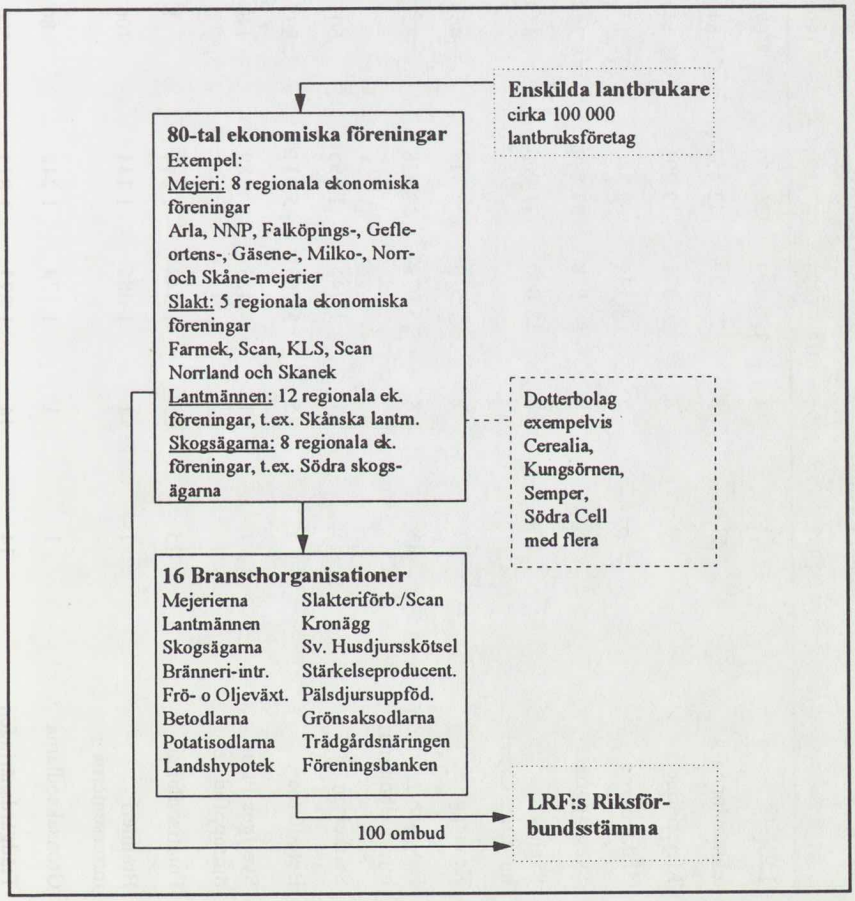

I följande tabell lämnas några väsentliga statistiska uppgifter om lantbrukskooperationen.

Tabell 01. Föreningar och medlemmar, omsättning och anställda i de olika branscherna inklusive riksorganisationer och dotterbolag

Branscher	Antal föreningar		Antal medlemmar		Omsättning		Antal anställda	
	1993	1994	1993	1994	1993	1994	1993	1994
LRF	1	1	126 394	126 434	2 077	2 154	3 844	3 660
Lantmännen	13	13	73 929	72 452	24 842	27 608	11 421	10 926
Mejerierna	8	8	20 371	19 003	23 541	22 117	8 767	8 617
Slakterierna	6	5	64 144	60 386	22 175	16 566	8 324	7 408
Skogsägarna	8	8	86 978	87 888	9 248	11 098	4 103	3 866
Svensk husdjursskötsel	23	22	33 000	31 000	459		650	580
Kronägg	1	1	570	417	464	500	214	204
Frö- och oljeväxtodlarna	18	18	25 079	24 638	827	979	3	3
Stärkelsen	1	1	1 745	1 695	607	745	350	377
Betodlarna	5	5	5 569	5 411	805	403	1	1
Sveriges Päls-djuruppfödare	1	1	423	389	140	75	28	13
Potatisodlarna	25	25	1 948	1 644	8	6	3	2
Bränneri intressenterna	1	1	1 085	1 144	106	98	1	2
Grönsaksodlarna	1	1	1 179	1 242	80	62	1	1
Trädgårdsnäringen	14	14	1 875	1 875	500	500	11	11
Landshypotek	10	10*	83 000	83 000	307	361	89	89
NNP	1	1	4 565	4 444	1 894	2 061	833	829

* *De tio Landshypoteksföreningarna fusionerades under år 1995 till en ekonomisk förening.*

1.4.3 Övrig producentkooperation

Förutom inom lantbruket förekommer producentkooperation i flera andra näringsgrenar i Sverige. Det är emellertid inte möjligt att här presentera en samlad översikt, eftersom någon bra statistik inte finns. Det finns ingen centralorganisation för dessa producentkooperativa företag, och de olika branschorganisationerna har inte sina medlemmar registrerade efter företagsform. Till svårigheterna bidrar också att företagen i regel inte har anledning att gentemot allmänheten profilera sig som kooperativa samt att många av företagen drivs i annan associationsform än ekonomisk förening. Liksom fallet är med den småskaliga kooperationen (nykooperationen) är verksamheterna ofta organiserade som aktiebolag eller handelsbolag, dock att det ibland finns en ekonomisk förening eller ideell förening som (del)ägare. Till följd av dessa förhållanden är redovisningen nedan långt ifrån komplett. Uppgifterna avser 1994 eller 1995.

I åtskilliga branscher av detaljhandeln finns ett eller flera köpmannakooperativa företag. Störst av dessa är ICA-handlarna med 2700 dagligvaruhandlare, som gemensamt driver grossiströrelse m.m., med en samlad omsättning på 61 Mdr kronor. Andra köpmannakooperativa företag är Järnia, Expert, Färgtema, Spektrum, Synsam, Synvårdsbutikerna, Duka, Team Sportia, Intersport, Rabbit, Brothers m.fl. Cirka 35 köpmannakooperativa företag inom skilda fackhandelsbranscher och med en samlad omsättning av drygt 33 Mdr kronor är medlemmar i organisationen Fack 2000, som är ett organ främst för erfarenhetsutbyte. Utanför denna organisation står troligen ungefär lika många köpmannakooperativa fackhandelsföretag. På EU-nivå har köpmannakooperationen slutit sig samman i en Brysselbaserad organisation, UGAL. Av de svenska företagen är emellertid endast ICA medlem.

Praktikertjänst AB är ett producentkooperativt företag, vars delägare består av 3000 tandläkare, tandtekniker, läkare, sjukgymnaster och psykoanalytiker/-terapeuter, vilka alla driver sin egen praktik. Med en omsättning på 3,5 Mdr kronor per år och 11000 sysselsatta ombesörjes cirka hälften av landets privata tand- och sjukvård inom företag, som är medlemmar i Praktikertjänst.

Sveriges åkerinäring omfattar 12500 åkeriföretag med sammanlagt 36 Mdr kronor i omsättning. Av dessa företag är ungefär 8000 en- eller fåbilsföretag, som med få undantag är medlemmar i en av de 192

lastbilscentralerna (åkeri-), vilka tillsammans står för en tredjedel av samtliga lastbilstransporter. Från att tidigare ha varit endast beställningskontor för förmedling av uppdrag till små åkerier har lastbilscentralerna utvecklats till försäljningsföretag omfattande lastbilstransporter och maskinverksamhet. Lastbilscentralerna har ofta viss sidoverksamhet, t.ex. försäljning av grus och produktion av betong, dock i regel förlagd till dotterbolag. Samtliga lastbilscentraler är kooperativa och oftast drivna som ekonomiska föreningar (135 st.), annars aktiebolag (56 st.) - endast en är handelsbolag. Under senare år har allt fler övergått till aktiebolagsformen.

Taxinäringen är organiserad i tre former, nämligen beställningscentraler anlitade av ett antal mindre taxiägare, centraler som betjänar ett större taxiföretag samt taxiägare som inte är anslutna till någon central. Den första kategorin är helt dominerande, och här finns åtskilliga kooperativa företag. När taxinäringen var reglerad drevs alla beställningscentraler som ekonomiska föreningar, men i och med avregleringen för några år sedan skedde en omfattande ombildning till aktiebolag och handelsbolag. Det finns cirka 330 sådana beställningscentraler i landet, varav 200 - i regel de största - är medlemmar i Svenska taxiförbundet. Av dessa medlemsföretag är idag färre än 25 ekonomiska föreningar, men häri ingår de två största, nämligen Taxi Stockholm och Taxi Göteborg. Även bland aktiebolagen och handelsbolagen finns emellertid ett betydande kooperativt inslag, såtillvida att ägandet av dessa beställningscentraler ligger hos taxiföretagen, dock att ägandet ibland kan vara koncentrerat till ett mindre antal av de taxiföretag som anlitar centralen, varför den kooperativa karaktären kan ifrågasättas. Några upplysningar om de 130 beställningscentraler som inte ingår i Taxiförbundet föreligger inte.

Andra näringsgrenar, där kooperativt organiserade företag synes vara vanliga, är advokatbyråer, revisionsföretag, konsultföretag och liknande serviceföretag. Exempelvis är närmare två tredjedelar av advokatbyråerna ägda gemensamt av de i byrån arbetande advokaterna. Några ekonomiska föreningar förekommer dock inte utan dessa advokatbyråer är framför allt aktiebolag eller ibland handelsbolag.

1.4.4 Konsumentkooperation

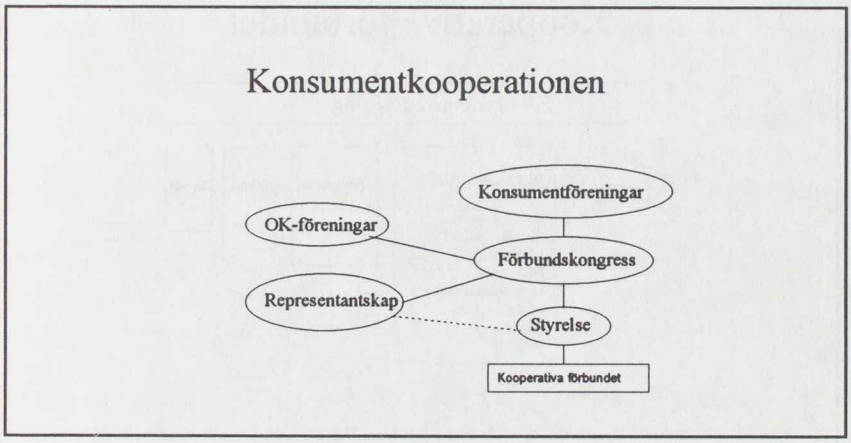

Konsumentkooperationen består av 98 konsumentföreningar. 12 OK-föreningar samt Kooperativa förbundet, KF. Antalet medlemmar i konsumentföreningarna är drygt 2,2 miljoner och i OK-föreningarna ca. 1,5 miljoner. Tillsammans driver konsumentkooperationen ca 1500 butiker, stormarknader och varuhus över hela landet och via OK-föreningarna ca 500 försäljningsställen för bensin och biltillbehör.

Under de senaste åren har en rad föreningar överfört sin verksamhet till KF och för närvarande drivs ca två tredjedelar av konsumentkooperationens detaljhandel i KF-koncernen och resten i föreningarnas regi. Den gemensamma omsättningen är närmare 40 Mdr kronor.

Medlemmar i och därmed ägare av KF är landets konsument- och OK-föreningar. Förbundskongressen med ombud för medlemsföreningarna är det högsta beslutande organet och möts vart tredje år. Ett representantskap, som utses av kongressen, utgör KF:s ordinarie föreningsstämma åren mellan kongresserna. Styrelsen utses av förbundskongressen för en tid av tre år.

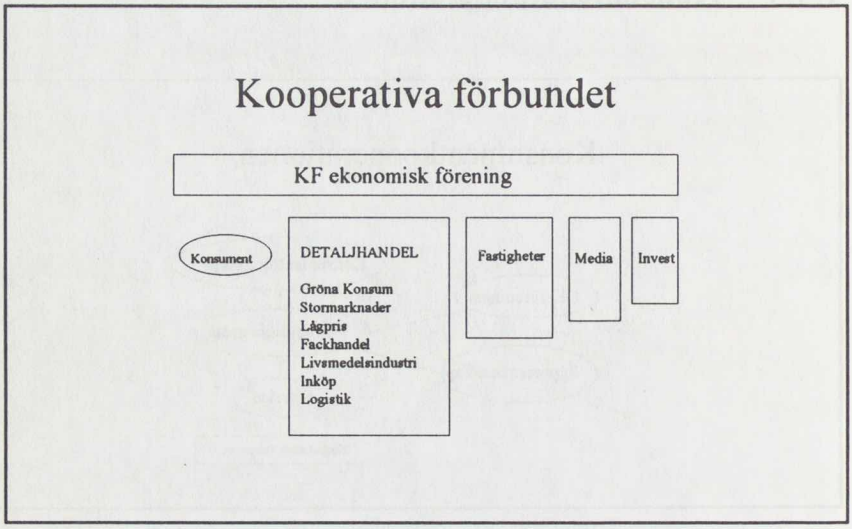

Kooperativa förbundets verksamhet är organiserad i ett antal affärsområden.

Gröna Konsum driver Konsumbutiker i Syd- och Mellansverige. Stormarknader driver OBS!, B&W, Robin Hood och City Stormarknad. Lågpris drivs i två koncept, Fakta och Prix. Fackhandel innehåller tre kedjor, KappAhl, Stor & Liten och Obs! Interiör.

Till Livsmedelsindustri hör AB Goman-Produkter, Juvelbagerierna AB och Kvarn AB Juvel.

Affärsområdena Inköp och Logistik arbetar på uppdrag av detaljhandeln. Fastigheter har till uppgift att förvalta, utveckla och tillgodose konsumentkooperationens behov av byggnader och mark.

I Media finns Rabén & Sjögren Bokförlag, Tidningen Vi och Akademibokhandelsgruppen.

KF Invest svarar för utveckling, förvaltning och avveckling av verksamheter utanför kärnverksamheten.

KF Konsument har till uppgift att utveckla konsumentrörelsen.

Konsumentkooperationens legala organisation 1996-01-01

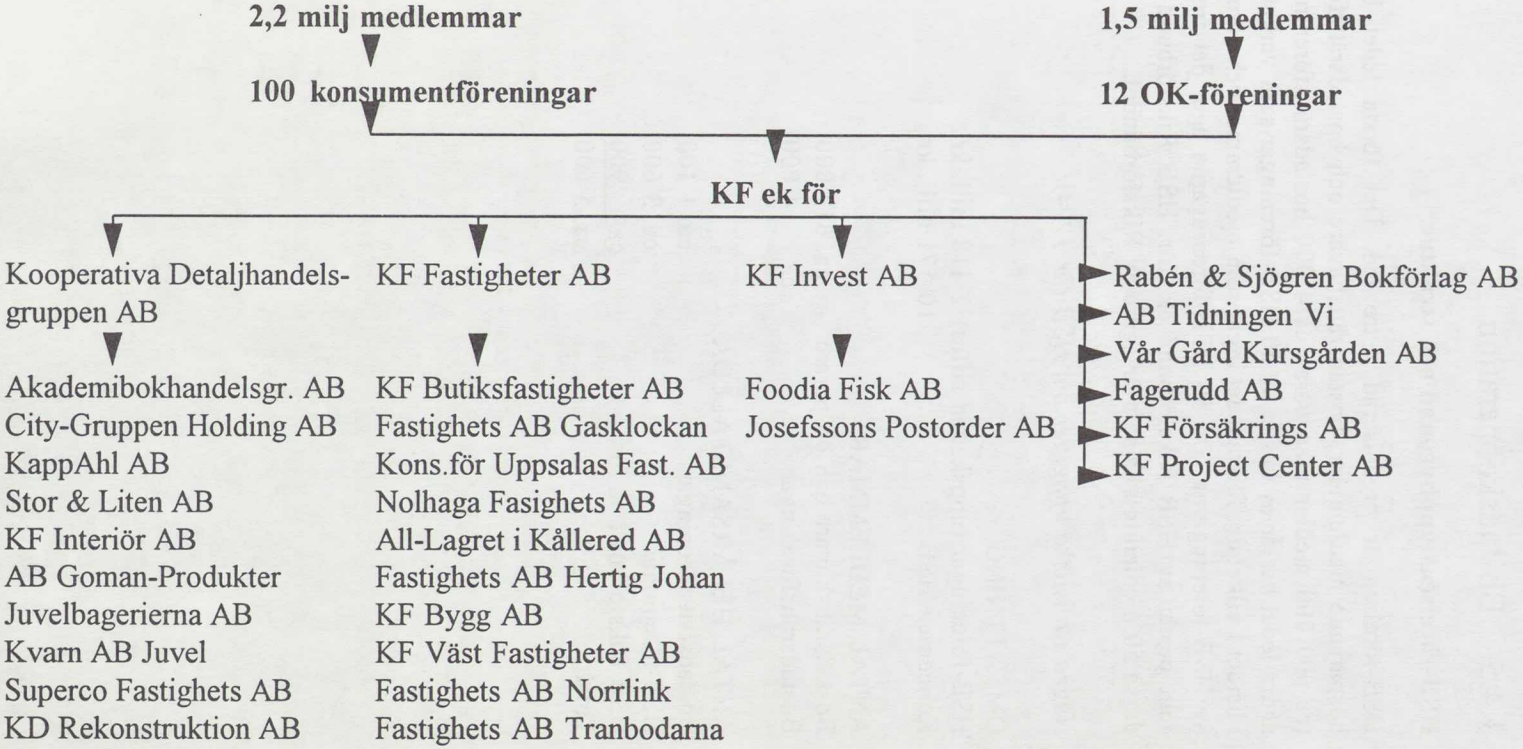

1.4.5 Bostadskooperation

HSB-rörelsens uppbyggnad och struktur

HSB-rörelsen är organiserad i tre led. Det första ledet består av bosparande medlemmar, bostadsrättshavare och bostadsrättsföreningar (ca 600 000 medlemmar, varav ca 4 000 bostadsrättsföreningar). Det andra ledet består av består av 50 HSB-föreningar som verkar runt om i landet i vilket det första ledet ingår som medlemmar och därmed ägare av HSB-föreningarna. De 50 HSB-föreningarna äger det tredje ledet som består av HSB Riksförbund ek. för. HSB Riksförbund har bara dessa 50 medlemmarna som är ägare av Riksförbundet.

Några statistiska uppgifter om HSB (år 1994):

OMSÄTTNING	
HSB-föreningar (uppskattad siffra)	2 418 milj. kr
Koncernen HSB	10 571 milj. kr
ANTAL MEDLEMMAR	
Bostadsrättshavare och bosparare	ca. 612 000
Bostadsrättsföreningar	ca. 4 000
ANTAL HELÅRSANSTÄLLDA	
Bostadsrättsföreningar	ca. 1 100
HSB-föreningar	ca. 3 600
HSB Riksförbund ek.för.	ca. 900
Totalt	ca. 5 600

Organisationsstrukturen från december 1995 ser ut på följande sätt.

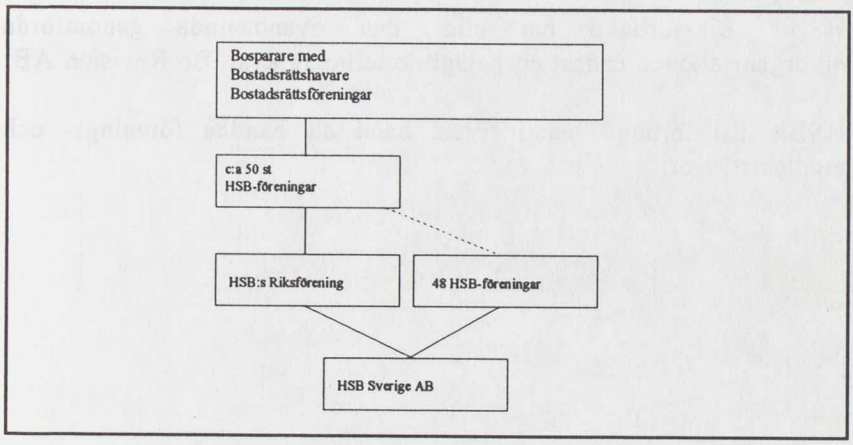

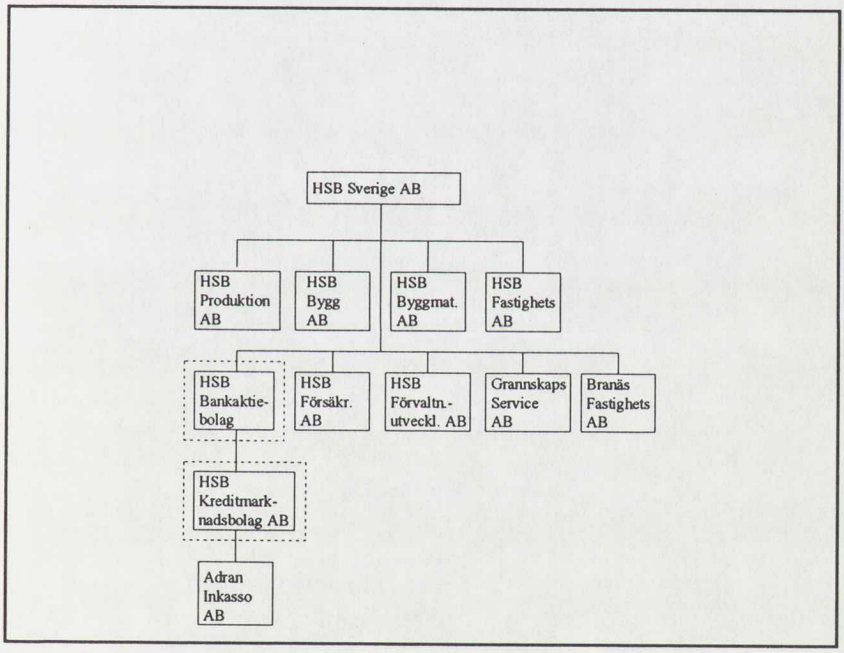

Det kan noteras att såväl bankaktiebolaget som kreditmarknadsbolaget inte ännu är bildat då ansökan om tillstånd anges under våren 1996.

HSB:s Riksförbund har efter den ovannämnda genomförda omorganisationen endast ett helägt dotterbolag kvar, Bo Revision AB.

HSB:s Riksförbund har i första hand att handha förenings- och medlemsfrågor.

Riksbyggen

Riksbyggen är en ekonomisk förening vars medlemmar förutom bostadsrättsföreningarna består av olika fackföreningar, främst byggfacken. Bostadsrättsföreningarna är organiserade i ett 40-tal representantskap som är representerade i Riksbyggens fullmäktige och kongress.

Några statistiska uppgifter för 1995:

Omsättning inom federationenca.	5,5 Mdr kr
Antal bostadsrättsföreningar:	ca. 1 900
Antal medlemmar (andelsägare):	ca: 1 800
Antal årsanställda:	ca. 3 300
Antal förtroendevalda:	ca. 20 000

Den principiella organisationsstrukturen framgår av följande figur.

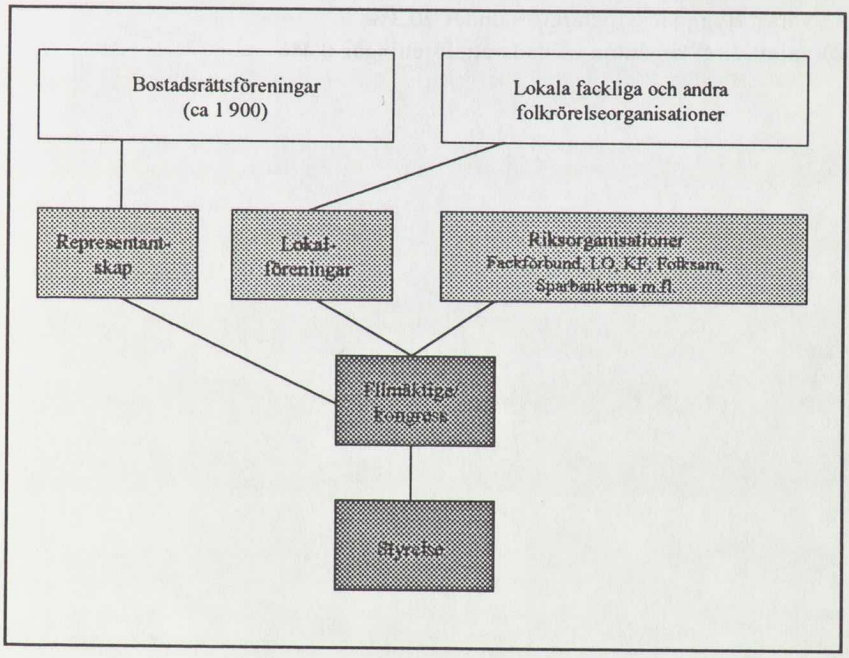

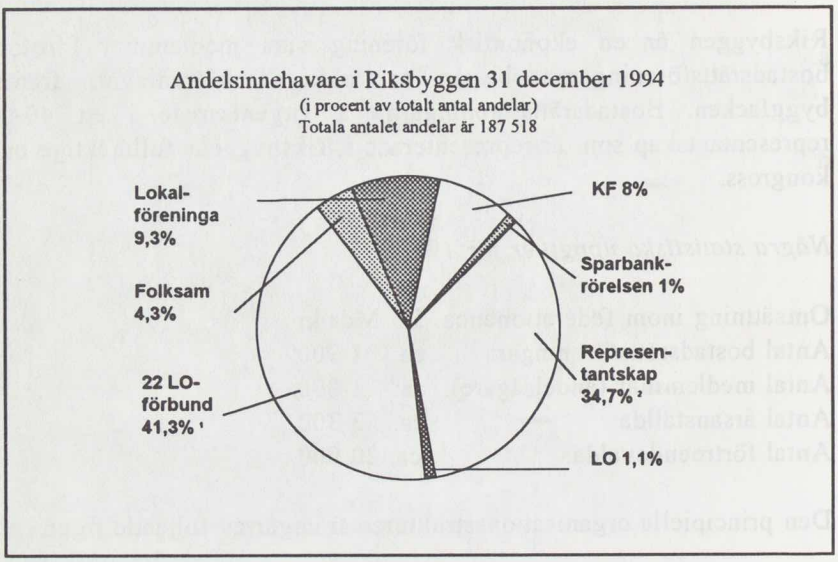

1) varav Byggnadsarbetareförbundet 20,3%
2) varav direktanslutna bostadsrättsföreningar 0,4%

Sveriges Bostadsrättsföreningars Centralorganisation (SBC)[12]

SBC, Sveriges Bostadsrättsföreningars Centralorganisation ek. för., har sitt ursprung i Stockholms Bostadsföreningars Centralorganisation, som bildades 1921; namnändringen skedde 1982 i samband med omvandlingen till riksorganisation. Föreningens ändamål är *"att främja medlemmarnas ekonomiska intressen främst genom att verka för att bostads- och bostadsrättsföreningars ställning och verksamhet i samhället stärks och tryggas samt medverka till rationell förvaltning av medlemmarnas fastigheter"*.

Genom utvecklingen av parlamentariska organ, regionkontor, bosparande via SBC Bo (se nedan), SBC Garantifond m.m. har SBC utvecklats till en riksomfattande konsumentkooperativ organisation i två led (bostadsrättsföreningar och riksorganisation). Skillnaden jämfört med HSB och Riksbyggen består i att man betonar kooperationens *materiella* sida, det ekonomiska intresset, och i synnerhet då det individuella (del)ägandet som ingår i bostadsrätten. Intresset för kooperation som samverkan, gemenskap och hjälp till självhjälp är dock mindre. SBC samarbetar inte heller med andra kooperativa föreningar och organisationer.

SBC bedriver sin verksamhet genom 5 regionkontor och 2 lokalkontor. 1994 var antalet medlemsföreningar 2 936 och antalet förvaltade 853 (432 i Stockholm).

[12] Texten är hämtad från "Sveriges kooperativa företag i siffror och figurer", Kooperativa studier. Stockholm 1995.

Tabell 02: Nyckeltal SBC (koncernen) under 5 år[1]

År:	1994	1993	1992	1991	1990
Intäkter (Mkr)	52	51	47	43	43
Resultat före skatt	2,6	7,0	9,9	2,4	0,1
Insatskapital	6,2	6,1	6,0	5,6	5,2
S:a tillgångar	78	85	322 (57)	283	210
Medlemmar, brf	2 936	2 919	2 868	2 733	2 552
Antal lgh i medl.för.	56 000[2]	56 000[2]	-	-	-
Anställda	96	79	93	84	76
Förvaltade brf/bf	853	888	846	746	647
Förvaltade lgh (ca)	27 000[2]	27 000[2]	34 000	30 000	26 000
Egna i % av alla					
-bostäder:					0,6
-koop bostäder[3]:	3,6 (3,7)	4,8	4,7	4,2	3,8

1) För 1993 är värdet av de sammanlagda tillgångarna inte jämförbart med tidigare år då värdet av kortfristigt placerade klientmedel inte längre ingår. Värdet av SBCs egna tillgångar föregående år - efter det att klientmedel avräknats - framgår inom parentes ovan.

2) Exakta uppgifter om lägenhetsbeståndet har lämnats direkt av SBC och föreligger inte för tidigare år. Minskningen av antalet förvaltade lägenheter är skenbart då även tidigare uppgifter byggt på uppskattningar från SBC, enligt bedömningen att deras bostadsrättsföreningar i genomsnitt haft 40 lägenheter. Siffran 27 000 för 1993 bygger på en reviderad bedömning. Uppgifterna ovan avseende medlemslägenheterna är avrundningar av läget per 5 oktober 1994 för att ta hänsyn till förändringar sedan årsskiftet 1993/94. Detta datum fanns det 56 735 lägenheter i SBCs medlemsföreningar.

3) Kooperativa sektorn definieras här som bostadsrätt plus kooperativ hyresrätt byggda av SKB och Riksbyggen. Uppgifter om annan nyproduktion av kooperativ hyresrätt saknas, den torde dock vara obetydlig. Uppgiften inom parentes är jämförbar med tidigare år, som bara avser produktion av bostadsrätt.

1.4.6 Begravningskooperation - Fonus

Fonus affärsidé är att driva begravningsbyråverksamhet och annan därmed sammanhängande verksamhet, samt att främja god begravningssed.
Föreningen har en stor juridisk verksamhet med ett 35-tal jurister anställda samt en betydande försäljning av gravsten.

Fonus är i dag representerade på över 200 platser i Sverige, dels genom ett 150-tal egna kontor och dels genom ett 50-tal ombud knutna till Fonus.
Under 1994 har verksamheten utvidgats genom förvärv av begravningsbyråverksamheten i Dahléns, Falköpings Begravningsbyrå AB med kontor i Falköping, Skara, Götene och Lidköping, samt genom förvärv av begravningsbyråverksamheten i Engströmsföretagen i Luleå AB med kontor i Luleå och Gammelstad. Ett nytt kontor har även öppnats under året i Täby.

Per den 3 januari förvärvades det norska bolaget T. S. Jacobsen A/S. Bolaget har under 1994 utfört knappt 1 100 begravningar i Oslo med omnejd. Verksamheten har under året utvidgats med ett dotterbolag, Fonus A/S, som marknadsförs såsom ett lågprisalternativ.
Förvärvet av T. S. Jacobsen innebär att Fonus för 1994 kommer att redovisa räkenskaper även på koncernnivå. Då det ej finns en ingående koncernbalans för året upprättas däremot ingen finansieringsanalys på koncernnivå för 1994.

Antalet medlemmar vid räkenskapets utgång uppgår till 3 247.
Förändring under året framgår av nedanstående uppställning:

Antal vid räkenskapsårets början	3 309
Antal tillkomna	23
Antal avgångna	- 85
Antal vid räkenskapsårets slut	3 247

1.4.7 De ömsesidiga försäkringsbolagen

Det finns 350-400 skadeförsäkringsbolag i Sverige. De flesta är lokala socken- eller häradsbolag med obetydlig premieinkomst och verksamhet. I den offentliga redovisningen av svensk försäkring som Statistiska Centralbyrån (SCB) sammanställer är omkring 50 ömsesidiga bolag

upptagna, det minsta av dem är Nordingrå med en premieinkomst på 3,7 Mkr 1994.

De ömsesidiga skadeförsäkringsbolagen hade 1994 en sammanlagd premieintäkt på 21 716 Mkr, vilket innebär en marknadsandel på drygt 50%. När det gäller privatpersoners försäkring har de ömsesidiga försäkringsbolagen ungefär 2/3 av den svenska marknaden.

Inom livförsäkring, som premiemässigt domineras av pensionssparande, är ömsesidighetsprincipen lagstiftad. Oberoende av associationsform tillhör alla medel som uppsamlats i bolagen försäkringstagarna. En väsentlig del av pensionssparandet vid sidan av ATP sker genom de avtal som arbetsmarknadens parter har tecknat och försäkrat i gemensamägda bolag där SPP och AMF-Pension är de största. Totalt förvaltade länsförsäkringsbolagen 1994 den jättelika summan 584 000 Mkr för sina försäkringstagares räkning. Fördelningen mellan de privata bolagen och avtalsbolagen vad gäller inbetald premie och kapital var 1994:

Försäkringsform	**Årspremie Mkr**	**Kapital Mkr**
Avtalsförsäkring	20 801	279 754
Privat försäkring	28 107	304 332
Summa	**48 908**	**584 086**

Den konkurrensutsatta försäkringsindustrin i Sverige domineras av sex bolagsgrupper som bedriver både skade- och livförsäkring. De svarar tillsammans för 75-80% av den premie försäkringstagarna årligen betalar till de privata försäkringsbolagen. Av dessa fullsortimentbolag är Ansvar, Folksam och Länsförsäkringsgruppen och Wasa ömsesidiga, medan Skandia och Trygg-Hansa är börsnoterade försäkringsaktiebolag. Dessa bolagsgruppers premievolymer fördelade sig 1994 enligt nedanstående tabell på liv- och skadeförsäkring.

Bolagsgrupp	Livförsäkring		Skadeförsäkring	
	Ömsesid.	Aktiebolag	Ömsesid.	Aktiebolag
Ansvar	238		630	
Folksam	3 457		7 006	
Länsförsäkr.	1 184		7 006	
Wasa	3 144		2 187	
Skandia		8 004		6 709
Trygg-Hansa		5 604		5 412
Summa	**8 023**	**13 608**	**16 829**	**12 121**

I det följande redovisas organisation och vissa ekonomiska data för Folksam och Länsförsäkringsbolagen som är de två största ömsesidiga försäkringsgrupperna inom privat försäkring i Sverige.

Folksam

Folksam är i första hand inriktat på hushållens behov av försäkringsskydd dels genom individuella försäkringar dels genom grupplivförsäkringar bl. a. i form av de fackliga organisationernas medlemsförsäkringar. Därutöver har Folksam företagsförsäkringar för i första hand folkrörelseföretag. Folksam investerar även i skadeförebyggande forskning och aktiviteter.

Folksam består av tre bolag - Folksam Liv, Folksam Sak och Folksam International (återförsäkringar). De två första ägs av försäkringstagarna, Folksam International av Folksam Sak till 93%. Folksam Auto är ett utvecklingsbolag inom bilreparationsområdet, där Folksam Sak äger 67% och Folksam International 33%. Livförsäkringsbolaget Sparliv och fondförsäkringsbolaget Sparfond ägs tillsammans med Sparbanken Sverige AB.

Folksam Fond AB, som sysslar med allmänt fondsparande och Folksam Spar AB, som sysslar med individuellt pensionssparande ägs av Folksam Sak. Folksam Fondförsäkrings AB ägs av Folksam Liv.

Flertalet av Folksams försäkringstagare är medlemmar i olika folkrörelseorganisationer. Därför fungerar landets största folkrörelser,

konsumentkooperationen (KF/OK, HSB, Riksbyggen) och fackföreningsrörelsen (LO, TCO) som valkorporationer och utser försäkringstagarnas representanter i stämma och styrelse.

Tabell 03. Några nyckeltal om Folksams sakförsäkring i miljoner kronor

	1990	1991	1992	1993	1994
Rörelseresultat	-395	-2 158	-690	1 154	680
Konsolideringskapital[1]	7 472	4 116	3 001	4 751	4 628
Premieinkomst	7 034	7 730	8 001	7 467	6 680

1) Beskattat eget kapital, obeskattade reserver och övervärden i tillgångar

Den stora förlust som gjordes 1991 och 1992 kan i huvudsak hänföras till förluster i kreditförsäkring och nedskrivning av fastighetsbeståndet.

Folksams marknadsandelar har en odramatisk utveckling under den beskrivna femårsperioden. Ett undantag (som inte framgår av tabellen) är hemförsäkring.

Tabell 04. Några nyckeltal om Folksams livförsäkring i miljoner kronor

	1990	1991	1992	1993	1994
Rörelseresultat	130	401	962	1 781	462
Konsolideringskapital[2]	3 225	2 716	3 695	6 641	5 290
Premieinkomst	3 428	4 133	3 830	3 799	3 850

2) Återbäringsmedel, värdereglerings reserv och övervärden i tillgångar

Eftersom den svenska livförsäkringsmarkanden genomgått en total strukturförändring genom lanseringen av fondförsäkring är en jämförelse bakåt i tiden meningslös.

Tabell 05. Folksams marknadsandelar (% av premieintäkten) i några av de större branscherna

	1990	1991	1992	1993	1994
Individuell livförsäkr		13,8	13,0	12,5	12,6
Frivillig gruppliv		35,6	34,6	35,8	42,8
Fondförsäkring			2,0	4,0	15,0
Hem- o villaförsäkr	25,5	26,5	26,5	26,5	27,0
Trafik- o motorfordon	21,8	21,8	21,3	20,4	20,1
Företag o fastighet[3]	10,9	10,9	11,7	10,2	8,4

3) Andel av premieintäkten

Folksam är det näst största bolaget när det gäller traditionella pensions- och kapitalförsäkringar till hushåll (ca 23% marknadsandel). Eftersom marknaden för fondförsäkring nu är större än den traditionella marknaden och företagarna tecknar tjänstepensionsförsäkringar i en stor omfattning omfattar hushållsmarknaden emellertid en mindre del av svensk försäkring. Genom SparLiv ökar nu Folksam kraftigt försäljningen av fondförsäkringar.

Federationer

Det finns i Sverige ett stort antal ömsesidiga försäkringsbolag som har koncession för ett begränsat geografiskt område. De kallas länsbolag, sockenbolag och häradsbolag och av namnet framgår vilken administrativ indelningsgrund som normalt tillämpas för respektive bolagstyp. Federativ samverkan förekommer bland dessa lokala bolag i två konstellationer:

- Länsförsäkringsgruppen inom vilken de 24 länsbolagen samverkar och
- SOFAB-gruppen inom vilken sockenbolag och häradsbolag samverkar.

Länsförsäkringsgruppens organisation

I det följande beskrivs Länsförsäkringsgruppen. SOFAB-gruppen har samma principiella uppbyggnad, men är väsentligt mindre i sakpremievolym och bedriver inte livförsäkring.

Organisationsbilden är följande:

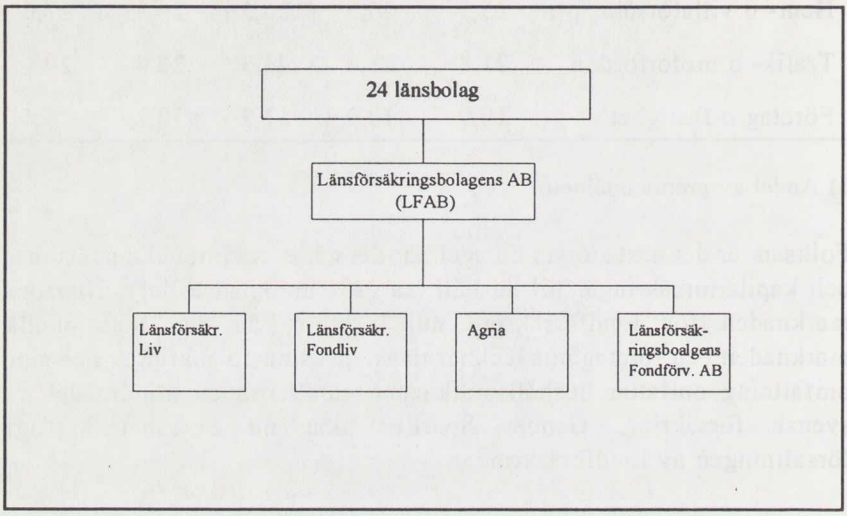

Länsbolagen är ömsesidiga och äger tillsammans aktiebolaget Länsförsäkringsbolagens AB, som i sin tur är moderbolag i en koncern med fyra helägda affärsdrivande aktiebolag. Länsbolagen äger A-aktier i LFAB i proportion till den affärsvolym man levererat. Röstsvagare B-aktier emitterades enligt samma princip men kan fritt säljas mellan länsbolagen.

Varje länsbolag är självständigt. Den ömsesidiga bolagsformen innebär att de ägs av kunderna. Dessa har inflytande på verksamheten genom val av representanter till stämmorna, bolagens högsta beslutande organ.

Länsbolagen erbjuder privatpersoner, lantbrukare och företag inom sitt koncessionsområde ett heltäckande sortiment av sak- och livförsäkringar. Varje länsbolag redovisar direkt i de egna bolagen för större delen av sakförsäkringsrörelsen, vilket innebär att bolaget har både affärs- och kundansvar för den delen av affären. Till LFAB med

dotterbolag har överlåtits affärsansvaret för livförsäkring, trafikförsäkring, djur- och grödaförsäkringar och försäkring av stora företag. Även för dessa affärer har länsbolagen det huvudsakliga kundansvaret. LFAB ansvarar för gruppens återförsäkring och har det övergripande ansvaret för gemensamt utvecklingsarbete.

Länsförsäkringsgruppens marknadsställning

De 24 länsbolagen bildar tillsammans med LFAB-koncernen Länsförsäkringsgruppen som tillsammans med Folksam var störst inom direkt svensk skadeförsäkring 1994 med en marknadsandel på 18,9%. I livförsäkring, där verksamheten startade 1985, är marknadsandelen väsentligt lägre, ca 4%.

Utvecklingen för Länsförsäkringsgruppen under perioden 1990-94 redovisas i nedanstående tabell, där rörelseresultatet, konsolideringskapital och premieinkomst f.e.r. (för egen räkning, d.v.s. efter återförsäkring).

Länsförsäkringsgruppen 1990-94, Skadeförsäkring, Mkr

	1990	1991	1992	1993	1994
Rörelseresultat	- 427	- 220	490	1 476	950
Konsolideringskapital	9 936	8 051	8 448	10 685	10 928
Premieinkomst f.e.r.	5 491	6 563	7 797	7 017	6 620

De stora svenska bolagsgrupperna hade stora förluster under perioden 1990-92, främst i kreditförsäkring och internationell återförsäkring. Under åren från 1993 och framåt har skett en påtaglig återhämtning främst därför att den svenska försäkringsrörelsen haft en gynnsam utveckling. För Länsförsäkringsgruppen var svackan relativt måttlig och gruppen hade 1994 konsolideringsgraden 165 (konsolideringskapitalet i relation till premieinkomsten f.e.r.), vilket var den klart högsta bland de stora bolagsgrupperna i Sverige.

Inom livförsäkring redovisas utvecklingen för Länsförsäkringsgruppen vad gäller premieinkomst och konsolideringskapital i Mkr för åren

1990-94 i nedanstående tabell.

Länsförsäkringsgruppen 1990-94, Livförsäkring, Mkr

	1990	1991	1992	1993	1994
Konsolideringskapital	573	1 258	1 887	3 058	2 511
Premieinkomst	1 203	1 136	1 107	1 081	1 229

Inom livförsäkring har Länsförsäkringsgruppen under den 10-årsperiod verksamheten funnits i egen regi inte lyckats nå samma marknadsframgångar som inom skadeförsäkring. Livrörelsen har emellertid varit framgångsrik i den meningen att kapitalavkastningen genomsnittligt över perioden varit den högsta i svensk livförsäkring. Det innebär att länsförsäkringsbolagens pensionsförsäkringskunder fått en mycket god tillväxt på sitt pensionssparande.

1.4.8 Övrig kooperation[13]

I Sverige finns, till skillnad från i många andra länder, en juridisk form som är konstruerad särskilt för kooperativ verksamhet; den ekonomiska föreningen. Så långt är det förhållandevis enkelt att identifiera åtminstone huvuddelen av den kooperativa sektorn i landet. I viss utsträckning förekommer kooperativ verksamhet även i andra associationsformer, men dessa är betydligt mer svårfångade. Erfarenheten säger dock att det sammantaget är en liten minoritet av alla kooperativ som drivs som t. ex. aktiebolag, ideella föreningar eller handelsbolag. Det är vanligare på vissa områden och förekommer inte alls på andra. I industrisektorn, där det är mycket ovanligt med ekonomiska föreningar, förekommer kooperativa aktiebolag, liksom i så kallade kunskapsbranscher. Det största icke-offentliga vårdföretaget, Praktikertjänst, är ett producent-kooperativt aktiebolag. Ideell förening har varit en vanlig form för föräldrakooperativa daghem om verksamheten inte bedrivs med egen anställd personal.

SCB:s kriterier för att ett företag ska betraktas som aktivt och bli synligt i statistiken (se nedan), medför att även ekonomiska föreningar

[13] Återgivet från skriften "Sveriges kooperativa företag i siffror & figurer", Kooperativ årsbok 1996, med tillstånd av föreningen Kooperativa studier.

med vissa typer av verksamhet ställs utanför denna kartläggning av den kooperativa sektorn. Det handlar bl. a. om psykiatrikooperativ och omsorgskooperativ där personalen är anställd av kommun eller landsting och brukarna/klienterna är medlemmar och deltar med egen arbetsinsats, men utan särskild ersättning. Det finns också inköpsföreningar som förmedlar varor åt sina medlemmar, utan vare sig anställda eller momspliktig omsättning.

Den statistik som vi presenterar här omfattar ekonomiska föreningar som har startat företagsverksamhet i SCB:s mening för första gången - d.v.s. registrerats för moms och/eller arbetsgivaravgift - under perioden augusti 1990 till juli 1995. Det innebär t. ex. att bostadsrättsföreningar som börjat betala arvode till styrelseledamöter eller har anställt en fastighetsskötare under den aktuella perioden räknas som nystartade. De kan dock redan tidigare ha varit verksamma utan att betala arbetsgivaravgift eller vara momsregistrerade. Paralleller kan finnas även inom andra områden. Om datumet för föreningens bildande ligger långt tillbaka i tiden, vet vi inte om den har varit inaktiv, alltså inte har bedrivit verksamhet över huvud taget, eller om den har bedrivit verksamhet utan att betala löner, arvoden eller vara registrerad för moms. Det är svårt att bedöma vilken påverkan detta har på statistiken. Enklast är att anta att föreningar med varierande grad av sådan "fördröjd start" är någorlunda jämt fördelade över tiden. De tar då ut varandra i summeringen.

Vi redovisar även det totala antalet ekonomiska föreningar med företagsverksamhet vecka 30 1995. Källa är SCB:s företagsregister BASUN. Företagen i registret är kodade enligt Svensk näringsgrensindelning (SNI) som är avsedd att beskriva deras verksamhet.

Ett stående önskemål är att vi ska redovisa antalet nedlagda ekonomiska föreningar. Detta klarar vi inte i dag. Dock vet vi antalet föreningar av de som startat varje år under den aktuella femårsperioden som inte var aktiva vecka 30 1995. Detta innebär inte att föreningen är nedlagd för gott, men att den för tillfället är inaktiv enligt ovanstående kriterier. Mellan 11 och 15 procent av de ekonomiska föreningar som startade under de fyra första ettårsperioderna var inte aktiva vecka 30 1995. För den senaste perioden var siffran 3 procent (se tabell 06).

Nystartade ekonomiska föreningar

Antal bostadsrättsföreningar och övriga ekonomiska föreningar som startat företagsverksamhet vecka 31 1990 - vecka 30 1995, ettårsperioder (Källa: SCB:s företagsregister BASUN)

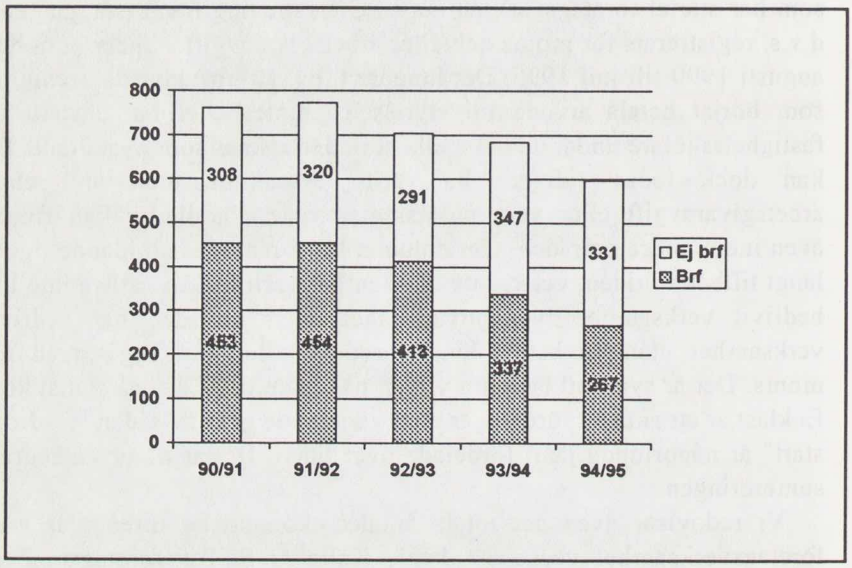

Siffrorna för respektive ettårsperiod i diagrammet inkluderar ekonomiska föreningar som senare, tillfälligt eller för gott, lagt ned sin företagsverksamhet, enligt SCB:s kriterier. Här skiljer sig denna statistik från de vi presenterat i tidigare årsböcker, där siffrorna gällde föreningar som var aktiva vid slutpunkten av tidsserien. De två första årens siffror kan dock vara en liten underskattning av antalet nystarter, beroende på att de bygger på ett registeruttag från hösten -92. Några föreningar kan ha hunnit bli både aktiva företag och åter inaktiva under de två åren, vilket skulle göra dem osynliga i denna statistik. Därefter har uttag emellertid gjorts varje kvartal, vilket minimerar risken för underskattning.

Under de tre första åren av de fem var sex av tio ekonomiska föreningar som startade företagsverksamhet bostadsrättsföreningar. Det fjärde året var det hälften och det femte sjönk andelen bostadsrättsföreningar till strax under hälften. Även om det totala antalet

nystartade ekonomiska föreningar har gått ner under perioden så visar antalet icke-bostadsrättsföreningar snarast en tendens till ökning (med reservation för eventuell underskattning enligt ovan). Det största antalet nystarter under perioden var från augusti 1993 till juli 1994. Det näst största antalet startade under de tolv månader som just förflutit.

Verksamhetsområden

I tabell 06 redovisas de ekonomiska föreningarna i diagrammet ovan uppdelade på verksamhetsområden enligt sni92 på 2-siffernivå. Dessutom syns det totala antalet företagsaktiva ekonomiska föreningar, vecka 30, 1995. Än så länge har vi inte möjlighet att på något tillförlitligt vis redovisa medlemskategorier i de ekonomiska föreningarna, d.v.s. konsumenter, brukare, personal, leverantörer o.s.v. Här har vi ett av flera exempel på att officiella register i Sverige inte ger tillfredsställande upplysningar om kooperativa företag. På inte alltför många års sikt bör vi dock kunna hitta sätt att lägga samman information från olika källor så att vi kan kompensera denna brist.

Andelen som startat under de senaste fem åren av det totala antalet ekonomiska föreningar, varierar stort mellan olika verksamhetsområden. Detta speglar hur behoven av att organisera sig kooperativt förskjuts över tiden. Det är en handfull områden i tabellen där över hälften av de ekonomiska föreningar som är företagsaktiva har tillkommit under de senaste fem åren. Av dessa utmärker sig tre områden med ett större antal aktiva föreningar. Det är *"andra företagstjänster"* som innefattar konsult- och serviceverksamhet, *"utbildning"* och *"hälso- och sjukvård, sociala tjänster"*, där i nämnd ordning 59, 74 och 77 procent av de aktiva föreningarna vecka 30 1995 startade under de fem åren dessförinnan. Dessa tre verksamhetsområden detaljredovisas i tabell 07 nedan. Totalt sett var det 24 procent av de ekonomiska föreningar som var företagsaktiva vecka 30 1995 som hade startat under den aktuella perioden.

Det finns även några andra områden där man kan se en tendens till ökning av nyetableringar under de allra senaste åren. Här finns dock merparten av de aktiva föreningarna etablerade sedan tidigare. Det handlar om *"el-, gas-, ång- och hetvattenförsörjning"* där det de senaste två åren tillkommit flera föreningar inom elförsörjning, sannolikt vindkraftverk. Det handlar också om *"detaljhandel"* där främst livsmedelshandeln bidrar, men även *"övrig specialiserad butikshandel"* står framför allt det sista året för flera nyetableringar. *"Hotell- och restaurangverksamhet"* domineras helt av restauranger. De senaste två

åren har återigen taxiföreningar börjat etableras. Dessa står för ökningen inom *"land-, sjö- och lufttransport..."*. Inom *"Stödtjänster till transport; resebyråverksamhet"* är det i första hand *"turistservice"* som står för ökningen. Slutligen inom *"rekreations-, kultur- och sportverksamhet"* väger det över för kultur och media, såsom teater, journalistik och TV- och radioproduktion.

Observera att detaljgrupperna (den finaste indelningen av sni92 som SCB redovisar) i tabell 08 är sådana där ekonomiska föreningar startat under den aktuella femårsperioden. Det förekommer föreningar som startat tidigare inom ej redovisade näringsgrenar. Dessa har i totalkolumnen lagts in i någon redovisad grupp, i de flesta fall *"övriga"*.

De områden som dominerar bland nyetableringarna i *"andra företagstjänster"* är främst konsultverksamhet inom organisation, information m.m. - bland annat ett antal lokala kooperativa utvecklingscentra (LKU) - samt reklam- och marknadsförings-verksamhet.

Inom *"utbildning"* är *"grundskoleutbildning"* den största enskilda näringsgrenen, där samtliga aktiva ekonomiska föreningar tillkommit under de aktuella fem åren. I övrigt är *"utbildningsservice"* ett område på tillväxt.

Slutligen kommer vi till *"hälso- och sjukvård, sociala tjänster"* där den helt dominerande barnomsorgen visar en nedåtgående trend i antal nyetableringar under hela femårsperioden. I övrigt ser *"öppen hälso- och sjukvård"* ut att ha en ganska jämn men långsam utveckling med ett par nyetableringar varje år. Inom *"äldre- och handikappomsorg"* tillsammans med *"vård och service till boende i servicehus o.d."* verkar det gå något snabbare vilket förstärks av att samtliga verksamma ekonomiska föreningar startat under de fem åren. Inom övriga områden gäller att få ekonomiska föreningar har etablerats, men att så gott som samtliga har startat under den aktuella femårsperioden. Det gäller också tandvården, men där förefaller utvecklingen åtminstone tillfälligt ha avstannat.

Verksamhetsområde (sni92, 2-siffernivå)	År* 90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	Samtliga** v30,95	Startade 90-95*** %
Jordbruk, jakt, fiske, vattenbruk o service i anslutn härtill	3	15	5	5	1	84	35
Skogsbruk och service till skogsbruk	0	1	0	0	2	26	12
Livsmedels- och dryckesvaruframställning	2	1	0	2	0	31	16
Tillverkning av textilvaror o kläder, pälsberedning	0	0	0	1	1	9	22
Tillv av trä o varor av trä, kork rotting o d, ej möbler	0	0	1	1	1	24	12
Förlagsverksamhet; grafisk prod och reprod av inspeln	0	0	2	3	1	37	16
Annan tillverkning samt mineralutvinning	2	0	0	2	1	15	33
El, gas-, ång- och hetvattenförsörjning	1	0	0	6	7	93	15
Vattenförsörjning	1	1	3	0	1	25	24
Byggverksamhet	0	3	1	4	2	38	26
Handel med o serv av motorfordon; detalh med drivmed	2	0	1	1	2	22	27
Parti- och agenturhandel utom med motorfordon	6	6	4	10	5	143	22
Detalh, ej med motorf; rep hushållsart o personl art	2	9	9	9	23	221	24
Hotell- och restaurangverksamhet	5	6	3	17	11	121	35
Land-, sjö- o lufttransport; transport i rörsystem	0	2	0	6	5	127	10
Stödtjänster till transport; resebyråverksamhet	3	2	6	8	8	148	18
Post- och telekommunikationer	0	0	0	1	0	2	50
Finansiell verksamhet inkl stödtjänster, ej obl socialförs	2	2	1	2	2	28	32

* Ettårsperioderna omfattar vecka 31 (ungefär första veckan i augusti) det ena året till vecka 30 (sista veckan i juli) påföljande år
** Denna kolumn visar det totala antalet företagsaktiva ekonomiska föreningar i vecka 30 1995, det vill säga de som är registrerade för moms och/eller arbetsgivaravgift
*** Procenttalen i kolumnen är andelen av det totala antalet företagsaktiva ekonomiska föreningar vecka 30 1995 som startat sin företagsverksamhet under de fem aktuella åren

Tabell 06 (forts). Ekonomiska föreningar som startat företagsverksamhet vecka 31 1990- vecka 30 1995, ettårsperioder.

	År*					Samt-liga**	Startade 90-95***
Verksamhetsområde (sni92, 2-siffernivå)	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	v30,95	%
Fastighetsverksamhet	430	406	369	305	289	11 698	15
Uth ford o mask, ej förare, hush.art, varor f pers bruk	0	2	1	0	3	15	40
Databehandlingsverksamhet	1	1	1	1	0	7	57
• Andra företagstjänster	44	33	25	27	26	262	59
Offentl förvalt o försvar; obligatorisk socialförsäkr	0	0	1	1	1	3	100
• Utbildning	1	1	6	13	10	42	74
• Hälso- o sjukvård, sociala tjänster	148	163	131	125	117	893	77
Avloppsrening, avfallshantering, renhållning o d	0	0	0	0	0	5	0
Intressebevakning; religiös verksamhet	16	14	16	21	16	441	19
Rekreations-, kultur- och sportverksamhet	6	4	11	10	17	345	14
Annan serviceverksamhet	0	1	0	0	1	23	9
Näringsgren okänd	*1*	*5*	*4*	*20*	*26*	*80*	-
*Ej aktiva vecka 30 1995 *****	*85*	*96*	*103*	*83*	*19*	-	-
Samtliga	761	774	704	684	598	15 005	

Källa: SCB:s företagsregister BASUN

* Ettårsperioderna omfattar vecka 31 (ungefär första veckan i augusti) det ena året till vecka 30 (sista veckan i juli) påföljande år

** Denna kolumn visar det totala antalet företagsaktiva ekonomiska föreningar i vecka 30 1995, det vill säga de som är registrerade för moms och/eller arbetsgivaravgift

*** Procenttalen i kolumnen är andelen av det totala antalet företagsaktiva ekonomiska föreningar vecka 30 1995 som startat sin företagsverksamhet under de fem aktuella åren

**** Antal ekonomiska föreningar som startat företagsverksamhet respektive år, men inte var aktiva vecka 30 1995

Tabell 07. Ekonomiska föreningar som startat företagsverksamhet vecka 31 1990- vecka 30 1995, ettårsperioder.

	År*					Samtliga**
Verksamhetsområde (sni92, 5-siffernivå)	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	v30,95
Andra företagstjänster						
Redovisning och bokföring, revision, skatterådgivning	3	0	2	0	0	21
Marknads- och opinionsundersökning	1	0	0	0	1	3
Konsultverks avs företags organisation, informat m m	4	8	5	11	11	57
Arkitektverksamhet	1	0	0	0	0	5
Bygg- och annan teknisk konsultverksamhet	2	1	0	0	2	13
Reklambyråverksamhet, annonsförmedling	1	0	4	8	3	21
Övrig marknadsföringsverksamhet	0	1	4	2	2	11
Lokalvård	2	0	0	0	0	20
Fotolaboratorieverksamhet	0	0	0	0	1	2
Grafisk formgivning och service	1	0	0	1	0	3
Diverse övriga företagstjänster	29	23	10	5	6	106
Samtliga	*44*	*33*	*25*	*27*	*26*	*262*
*Ej aktiva vecka 30 1995, ca****	*2*	*1*	*5*	*3*	*0*	-
Utbildning						
Grundskoleutbildning	1	1	5	10	5	22
Arbetsmarknadsutbildning	0	0	0	1	0	1
Folkhögskoleutbildning	0	0	0	0	1	3
Studieförbundens och frivilligorg utbildning	0	0	1	0	1	4
Personalutbildning	0	0	0	0	1	1

* Ettårsperioderna omfattar vecka 31 (ungefär första veckan i augusti) det ena året till vecka 30 (sista veckan i juli) påföljande år

** Denna kolumn visar det totala antalet företagsaktiva ekonomiska föreningar i vecka 30 1995, det vill säga de som är registrerade för moms och/eller arbetsgivaravgift

*** Antalet ekonomiska föreningar som respektive år startat företagsverksamhet inom verksamhetsområdet (huvudgruppen), men inte var aktiva vecka 30 1995

Tabell 07 (forts). Ekonomiska föreningar som startat företagsverksamhet vecka 31 1990- vecka 30 1995, ettårsperioder.

Verksamhetsområde (sni92, 5-siffernivå)	År* 90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	Samtliga** v30,95
Utbildningsservice	0	0	0	2	2	5
Övrig utbildning	0	0	0	0	0	6
Samtliga	*1*	*1*	*6*	*13*	*10*	*42*
*Ej aktiva vecka 30 1995, ca****	*0*	*0*	*1*	*0*	*0*	-
Hälso- o sjukvård, sociala tjänster						
Sluten sjukvård	0	1	0	0	0	1
Öppen hälso- och sjukvård	0	4	2	2	2	16
Tandvård	0	10	3	1	0	14
Annan hälso- och sjukvård	1	1	0	1	1	6
Vård och service till boende i servicehus o d	1	2	1	2	3	9
Särskild omsorg för psykiskt utvecklingsstörda	0	1	2	1	0	5
Vård och behandling i hem för vård eller boende	0	2	0	2	2	7
Barnomsorg inom förskola	138	132	112	106	92	751
Annan barnomsorg	6	4	9	5	7	58
Äldre- och handikappomsorg	1	5	1	3	6	16
Individ- och familjeomsorg	1	0	1	2	4	9
Humanitär verksamhet	0	1	0	0	0	1
Samtliga	*148*	*163*	*131*	*125*	*117*	*893*
*Ej aktiva vecka 30 1995, ca****	*10*	*6*	*8*	*3*	*0*	-

* Ettårsperioderna omfattar vecka 31 (ungefär första veckan i augusti) det ena året till vecka 30 (sista veckan i juli) påföljande år
** Denna kolumn visar det totala antalet företagsaktiva ekonomiska föreningar i vecka 30 1995, det vill säga de som är registrerade för moms och/eller arbetsgivaravgift
*** Antalet ekonomiska föreningar som respektive år startat företagsverksamhet inom verksamhetsområdet (huvudgruppen), men inte var aktiva vecka 30 1995

Kooperativ verksamhet och näringsgrenar

En intressant iakttagelse är att när verksamheten har kodats har många ekonomiska föreningar hamnat i kategorierna *"annat"* och *"övrigt"* inom respektive huvudgrupp av näringsgrenar. Om man räknar bort bostadsrättsföreningarna är det ungefär 30 procent av föreningarna som sorterats in i dessa kategorier. Detta visar på att den nya (EU-anpassade) näringsgrensindelningen sni92 inte klarar att beskriva den kooperativa sektorn på ett tillfredsställande sätt. Formen ekonomisk förening har många gånger valts för ekonomiska aktiviteter som har få motsvarigheter i andra företagsformer och som bäst beskrivs i egna kategorier. Bostadsrättsföreningen är en sådan specifikt kooperativ verksamhet som vunnit genomslag i näringsgrensindelningen tack vare sin utbredning. Dock först i sni92 som används från 1994.

Inom *"övrig specialiserad butikshandel"* hittar vi bl. a. hemslöjdsföreningar och s.k. handelsgårdar. Inom *"övriga stödtjänster till sjöfart"* finns hamnföreningar. Inom *"annan transportförmedling"* lastbilscentraler. Inom *"diverse övriga företagstjänster"* finns mestadels farmartjänstföreningar men även maskinringar. *"Annan nöjesverksamhet"* omfattar Folkets Park-föreningar. *"Verksamhet i andra intresseorganisationer"*, *"uthyrning av andra lokaler"* och i viss mån *"övrig fastighetsförvaltning"* har till stor del samma sammansättning: Folkets Hus-föreningar, bygdegårdsföreningar, byggnadsföreningar, farmartjänstföreningar, boföreningar (kooperativ hyresrätt), byutvecklingsföreningar, egnahemsföreningar, fastighetsägareföreningar, fritidshusföreningar, koloniträdgårdsföreningar, parabol- och kabel-TV-föreningar, garageföreningar, vägföreningar, vattenföreningar, elföreningar, hamnföreningar, företagarföreningar, marknadsföringsföreningar, hantverkarföreningar, bransch- och yrkesföreningar, personalföreningar, kultur- och fritidsföreningar. De ekonomiska föreningarna inom *"diverse övrig rekreationsverksamhet"* slutligen domineras av Folkets Hus-föreningar.

Ekonomiska föreningar av ovanstående typer återfinns emellertid också i mer preciserade näringsgrenar, vilket antagligen beror dels på varierande bedömningar hos skattemyndigheterna som gjort verksamhetskodningen, dels varierande tyngdpunkter i föreningarnas verksamhet.

Föreningen Kooperativ Utveckling i Sverige 1996

Idag finns det 19 lokala kooperativa utvecklingscentra (LKU) i verksamhet och ytterligare två som är under uppstart. LKU har till sin uppgift att främja en kooperativ utveckling genom att sprida information, ge rådgivning och utbildning i den kooperativa företagsformen. LKU har sin verksamhet i de flesta län, där det ännu inte finns något centra ansvarar det närmaste LKU:t.

De första kooperativa utvecklingscentrumen startade i början och mitten av 1980-talet och har sedan 1986 samverkat i ett nätverk. Nätverket har varit grunden för fortbildning, kompetensutveckling, erfarenhetsutbyte och information mellan de lokala kooperativa utvecklingscentrumen. Varje LKU är unikt och en egen självständig juridisk person. I medlemskretsen finner vi etablerad konsument- och producent-kooperation vid sidan av den allt mer växande nykooperationen. En del LKU:n har också länsstyrelser, kommuner och landsting som medlemmar och på andra ställen finner vi delar av folkrörelserna.

Medlemmar

Sammanlagt har LKU:na över 700 medlemmar och ett 70-tal medarbetare. Medlemmarnas ungefärliga fördelning:

Konsumentkooperationen	39
Lantbruks- och skogsbrukskooperationen	32
Bostadskooperationen	44
Bank och försäkringsbolag	33
Barnomsorg och skola	239
Övrig nykooperation	143
Studieförbund	28
Politiska organisationer	31
Fackliga organisationer	26
Kommuner och kommunförbund	65
Länsorgan	11
Ideella och övriga organisationer	29
Totalt antal medlemmar	720

Lokala Kooperativa Utvecklingscentrum

Varje LKU har en lokal och regional förankring, vilket också är en förutsättning för att erhålla statligt stöd. Det idag blygsamma statliga stödet används för att kunna ge en första kostnadsfri information och rådgivning till medborgarna i LKU-regionen.

1994 beslutade LKU:na att bilda en gemensam förening för att bättre kunna främja en lokal utveckling. Man valde då att bilda en ideell förening, Föreningen Kooperativ Utveckling i Sverige, som har till uppgift att stödja de lokala kooperativa utvecklingscentrumen.

Ett lokalt kooperativt utvecklingscentrum;

1. är ett centrum för lokal/regional kooperativ utveckling,
2. har som sin huvudsakliga uppgift att ge råd och stöd till kooperativ, och att det dessutom;
   a) bedriver information och opinionsbildning om kooperation som idé, organisation och verksamhetsform,
   b) arbetar med att utveckla nya kooperativa verksamheter,
   c) främjar forskning om kooperation,
3. arbetar efter de av Internationella Kooperativa Alliansen antagna kooperativa grundsatserna,
4. är verksamt inom ett län, eller i de fall länets storlek, innevånarantal eller andra starka skäl motiverar det, inom en eller flera kommuner,
5. har verksamhet som leds av en av medlemmarna/stiftarna/ägarna, efter principen en medlem en röst, vald styrelse eller motsvarande organ,
6. lokalt verksamma kooperativ, med hänsyn tagen till lokala förhållanden, har ett inflytande på utvecklingscentrumets verksamhet,
7. är en självständig juridisk person,
8. verksamheten finansieras med statligt stöd som förutses kompletteras med intäkter från lokala/regionala intressenter såsom etablerad kooperation, kommun, landsting, utvecklingsfond, länsstyrelse. Intäkterna kan vara såväl anslag som uppdragsersättningar,
9. verksamheten skall ha en varaktig karaktär.

Ändamål

Föreningens ändamål är att stödja Lokala Kooperativa Utvecklingscentra (LKU) i Sverige genom att fungera som ett nationellt nätverk.

Ett LKU:s uppgift är att;

* bedriva information och opinionsbildning av kooperation som idé, organisation och verksamhetsform,
* arbeta med rådgivning och utbildning,
* arbeta med att utveckla nya kooperativa verksamheter,
* främja forskning om kooperation,
* stimulera och stödja nätverksarbete mellan kooperativ.

Föreningens uppdrag är att;

* utföra uppdrag åt riksdag och regering, statliga myndigheter, verk, bolag och andra nationella sammanslutningar som förmedlar uppdrag av dessa slag till medlemmarna,
* lämna synpunkter i form av remissvar och liknande till regering och riksdag samt andra beslutande församlingar i frågor med anknytning till kooperativ verksamhet nationellt och internationellt,
* uppvakta politiker och andra beslutsfattare på central nivå angående ekonomiska villkor, lagstiftning och annat som har betydelse för medlemmarnas rådgivningsverksamhet,
* medverka i och arrangera nationella kooperativa konferenser, utbildningar, mässor, utställningar, seminarier etc.,
* informera medlemmarna om vilka finansierings- och utvecklingsmöjligheter som finns för deras verksamhet,
* underlätta och bidra till finansieringen av fortbildning av och utbyte mellan lokala kooperativa rådgivare, samt
* bedriva med ovanstående förenlig verksamhet.

Till medlem antas LKU:n som kan väntas följa föreningens stadgar och beslut samt bidra till fullföljandet av föreningens ändamål.

Organisation

Föreningen har minst två medlemsmöten om året. Ett ordinarie årsmöte på våren och ett extra medlemsmöte under hösten.

Sverige är indelat i fem regioner; norr, mellan, öst, väst och syd. Varje region utser en ordinarie och suppleant till Föreningens styrelse.

Årsmötet väljer ordförande för föreningen.

Föreningen har vid ingången av 1996 19 medlemmar, ett nystartat LKU i Kalmar län kommer att erbjudas medlemskap. Det arbetas dessutom i fler län för bildandet av ett LKU.

I anslutning till medlemsmöten arrangeras fortbildning för kooperativa rådgivare.

Föreningen Kooperativ Utveckling har tillsammans med Kooperativa institutet (Koopi), Föreningen Kooperativa Studier och Riksföreningen för personalägda företag bildat ett forum med namnet Swedcoop. Swedcoop företräder organisationerna i stora delar av det internationella arbetet.

FKU har sedan ett år tillbaka ett samarbetsavtal med Koopi vad gäller Europa-arbetet, och har tack vare detta samarbete tillgång till stor kompetens i Europafrågor samt ett kontor i Bryssel.

2 Precisering av utredningsuppdraget

2.1 Inledning

Den 13 april 1994 (rskr 1993/94:222) biföll riksdagen näringsutskottets hemställan om ett uttalande till regeringen, där det slogs fast att de kooperativa företagen ska behandlas likvärdigt med andra företag. Enligt riksdagens uttalande borde regeringen också göra en skyndsam utredning av i vilka avseenden kooperativa eller liknande företagsformer missgynnas i befintliga lagar och förordningar.

Regeringen har härefter i beslut den 22 december 1994 antagit direktiv för utredningen (Dir. 1994:149). Den särskilde utredaren
"skall utreda om de kooperativa företagsformerna är missgynnade i jämförelse med andra företagsformer. Om utredaren finner att det är så skall utredaren föreslå de förändringar i lagar och andra författningar som behövs för att uppnå likvärdighet mellan de olika företagsformerna. Dessutom skall utredaren, om det behövs, föreslå andra åtgärder för att öka kunskapen om de kooperativa företagsformerna , t. ex. i den ekonomiska undervisningen på gymnasie- och högskolenivå.

Med hänsyn till att EU:s regelverk successivt påverkar den svenska rättstillämpningen skall utredaren också göra en noggrann genomgång av hur olika företagsformer behandlas i förhållande till varandra inom EU.
Utredaren skall även kartlägga rättsläget i fråga om de kooperativa föreningarna både enligt EG:s rättssystem och i görligaste mån enligt medlemsländernas nationella rättssystem..... Rättsområden som är av särskilt intresse i detta sammanhang är skatteområdet och konkurrensområdena."

2.2 Några begrepp

I direktiven förekommer begreppen kooperation, företagsformer och missgynnade. Närmast redovisas hur utredningen tolkat dessa begrepp och kunnat tjäna som riktlinjer för utredningens bedrivande.

2.2.1 Kooperation

Det centrala i begreppet kooperation (kooperativa företag) är att en grupp människor söker tillgodose sina behov genom en gemensam organisation. I litteraturen uttrycks detta ofta såsom tre principer; user-owner, user-control, user-benefits. Ett kooperativt företag är alltså en organisation där de som nyttjar organisationen (köper från, säljer till, eller arbetar i) också äger och finansierar organisationen samt tillgodogör sig resultatet av organisationens verksamhet i förhållande till vars och ens deltagande. Dessa tre element är nödvändiga och tillräckliga för att avgränsa innebörden i begreppet kooperation.

Denna beskrivning är helt i samklang med den sammanfattning som kooperationsutredningen arbetade med och som finns återgiven i inledningen till kapitel 1.

Definitionen innebär att ett antal ekonomiska aktörer anser sig behöva äga och ha kontroll över sin partner (leverantör/köpare/arbetsplats) för att med gott resultat kunna ha utbyte med denne. Genom sitt kooperativa företag kan dessa aktörer förbättra marknadens sätt att fungera - utan detta företag är de systematiskt den svaga parten på marknaden. Tack vare det kooperativa företaget kan dessa aktörer åtgärda bristerna på köpare-, säljar- eller arbetsmarknaden och reducera sina kostnader för genomförandet av sina transaktioner. På så sätt har kooperativa företag en samhällsekonomiskt positiv effekt.

Att den angivna definitionen är teoretiskt välunderbyggd innebär för det första att det är möjligt att genomföra analyser, som är djupare och konsistenta. Exempelvis är det möjligt att ur denna definition härleda begrepp såsom kooperativa principer och kooperativa värden. För det andra medger en teoretisk förståelse av kooperationsbegreppet att begreppet kopplas till ett bredare internationellt sammanhang. Det blir därmed möjligt att dra lärdomar från utländska kooperativa företag, bygga på utländsk forskning, o.s.v. Utredningsuppdraget poängterar

också vikten av att arbetet relateras till EG:s rättssystem liksom olika länders nationella rättssystem.

De ekonomiska aktörer som kan vara huvudmän för ett kooperativt företag (medlemmar i föreningen) kan vara i princip vilka individer som helst. I 1 kap. 1 § FL uttrycks det på följande sätt: " som konsumenter eller andra förbrukare, som leverantörer, med egen arbetsinsats, genom att begagna föreningens tjänster eller på annat sätt".

Konkret kan ett kooperativt företag drivas av olika typer av konsumenter, lantbrukare, fiskare, förvärvsarbetande, bank- och försäkringskunder m. fl.

2.2.2 Företagsformer

Det finns en viktig skillnad mellan begreppen företagsform och associationsform. Företagsform står för en organisatorisk konstruktion av ekonomisk verksamhet och kan exemplifieras med kooperativa företag, investorägda företag och offentliga företag. Associationsform är den juridiska ramen inom vilken olika företag kan arbeta som t ex ekonomisk förening, aktiebolag och handelsbolag. Mellan de båda begreppen finns ingen entydig koppling, dvs ett kooperativt företag kan arbeta såsom en ekonomisk förening, ett aktiebolag eller ett handelsbolag. Den föreliggande utredningen har till uppgift att granska villkoren för kooperativa företag, vilket alltså kan ta skepnad i form av olika associationsformer.

Den svenska associationsformen ekonomisk förening har konstruerats för att vara lämplig för kooperativa föreningar och kooperativa företag men inte desto mindre förekommer det att kooperativa företag är organiserande som aktiebolag och handelsbolag, där alltså medlemmarna utgör aktieägare respektive andelsägare. Särskilt vanligt tycks detta vara bland producentkooperativa företag utanför jordbrukssektorn, t ex taxi och detaljhandeln. På samma sätt förhåller det sig i många andra länder.

Det faktum att kooperativa företag kan vara organiserade inom olika associationsformer betyder emellertid inte att utredningen måste innefatta analyser av samtliga associationsformer. Tvärtemot är det både möjligt och lämpligt att avgränsa undersökningen till att avse de associationsformer som är konstruerade för att lämpa sig för kooperativa företag och att inom ramen för dessa lagstiftningar identifiera lagregler

som förorsakar att vissa kooperativa företag inte anser sig kunna arbeta enligt dessa lagar, därför att villkoren inte är likvärdiga med vad som gäller för andra associationsformer. De lagstiftningar som alltså bör komma ifråga är lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar, FL, lagen (1991:614) om bostadsrättsföreningar, BRL, samt försäkringsrörelselagen (1982:713). Med utgångspunkt i dessa lagstiftningar måste också vissa andra lagar i den mån de påverkar de kooperativa företagens verksamhetsförutsättningar granskas. Det gäller i första hand konkurrens-, skatte- och kreditmarknadslagstiftningarna.

2.2.3 Missgynnande

De kooperativa företagens regelverk bör vara så utformat att företagen kan arbeta på det samhällsekonomiskt mest effektiva sättet. För detta krävs ett regelverk som i likhet med t. ex. aktiebolagslagen är ekonomiskt-teoretiskt väl underbyggt. Den lagstiftning som berör kooperativa företag ska alltså vara neutral avseende olika ideologier, olika branscher, olika tidsepoker etc. Lagstiftningens uppgift är att tillhandahålla ett regelverk som är så utformat att inom dess ramar kan bedrivas kooperativ verksamhet av skilda slag och att företagen har möjlighet att utveckla sig genom en kontinuerlig anpassning till en omvärld i förändring.

Lagstiftningen bör alltså sammanfattningsvis bidra till

att de kooperativa företagen ska kunna bygga upp en effektiv verksamhet såsom anpassning till hårdnande konkurrens,

att företagen kan bygga upp en styrka finansiellt, verksamhetsmässigt och marknadsmässigt

att de kooperativa företagen bör kunna nå flexibilitet eftersom företagen har olika förutsättningar och kommer i framtiden att behöva anpassa sig till idag okända affärsförutsättningar samt

att tillförsäkra medlemmarna styrning och kontroll över de kooperativa företagen.

De områden som utredningen har att undersöka kan delas in följande i tre huvudområden.

1 Lagstiftning som direkt rör kooperativt företagande

Kooperativa företag kan ha svårigheter att arbeta samhällsekonomiskt effektivt om den lagstiftning som direkt rör den kooperativa företagsformen är i dålig samklang med det moderna samhällets krav. Till lagstiftning som berör kooperativa företag hör exempelvis lagen om ekonomiska föreningar, konkurrenslagstiftningen och skattelagstiftningen. Problemen behöver inte ha tillkommit vid lagstiftningens tillkomst utan kan ha uppkommit genom att omvärldens förutsättningar har ändrats.

Lagregler som det finns anledning att granska mot bakgrund av hårdnande konkurrenstryck och därmed ökande effektivitetskrav är föreningslagens bestämmelser om insatsränta, behovet av regler om insatsemission där fritt eget kapital förs över till andelskapitalet, skattelagstiftningens särskilda krav för enkelbeskattningen av föreningen samt föreningslagens förhållande till konkurrenslagstiftningens förbudsregler.

2 Lagstiftning där kooperativa företags existens och särdrag inte beaktas

I övrig lagstiftning som berör kooperativa företags verksamhet kan det tänkas att lagstiftaren inte tillräckligt har tagit i beaktande att kooperativa företag har delvis andra egenskaper än gängse företag.

Detta har uppgivits gälla t. ex. bestämmelser om offentlig upphandling och rätten till ersättning vid arbetslöshet för medlemmar i de arbetskooperativa (personalkooperativa) företagen.

3 Bristande kunskaper och negativa attityder

Okunskap om vad den kooperativa företagsformen innebär kan leda till svårigheter för kooperativa företag i deras omvärldskontakter. Det hävdas ofta att kooperativt företagande har problem till följd av att det allmänt i samhället råder bristande kunskaper och negativa attityder till denna företagsform. Särskilt allvarligt är detta givetvis i den mån så är fallet bland centrala beslutsfattare inom näringslivet och undervisningssektorn och i alla synnerhet bland politiker och regeringstjänstemän. I de kartläggningar som genomförs genom Kooperativa rådets försorg samt i skrivelser till utredningen finns många

yttranden rörande dåliga kunskaper och attityder.

Till en del kan kunskaps- och attitydbristerna avhjälpas genom sådana ändringar i lagstiftningen som avses under punkterna 1 och 2 ovan. (1) Kunskaps- och attitydbristerna kan ju tänkas bero på att den för kooperativa företag avsedda lagstiftningen inte motsvarar dagens krav varför allmänhetens och beslutsfattarnas förväntningar till de kooperativa företagens uppbyggnad och arbetssätt infrias dåligt. (2) Alternativt kan de vara en följd av att annan lagstiftning som påverkar de kooperativa företagens verksamhet inte beaktar de kooperativa företagen särskilda egenskaper.

2.3 Ändringar i aktiebolagslagen

Det har gjorts några ändringar i Aktiebolagslagen (1975:1385) för att anpassa lagen till EG:s rättsakter.

En lagändring trädde delvis i kraft den 1 januari 1993 och i övriga delar den 1 januari 1994 (SFS 1992:1238, prop. 1992/93:68, bet. 1992/93:LU14, rskr. 1992/93:62). Lagändringen innebar följande: Aktiebolagslagens regler om bundna aktier upphävdes. Reglerna om krav på bosättning i Sverige för vissa befattningshavare i bl. a. aktiebolag ändrades till att gälla krav på bosättning inom EES. Juridiska personer som har bildats enligt lagstiftningen i en stat inom EES skall under vissa förutsättningar kunna vara stiftare av aktiebolag. De nya reglerna innebär att bolagets ställföreträdare inte behöver vara bosatta i Sverige, det räcker med att en av dem är bosatt i en stat inom EES. Ett krav på bosättning i Sverige för vissa befattningshavare i aktiebolag skulle inte vara förenligt med EES-avtalets regler om fri etableringsrätt. Detsamma gäller för ekonomiska föreningar. Motsvarande ändring har därför också gjorts i lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar. Ändringen i aktiebolagslagen innebär vidare att ett bolag som inte har någon behörig ställföreträdare som är bosatt här i landet skall vara skyldig att bemyndiga en person som är bosatt här att ta emot delgivningar för bolagets räkning.

Den 1 januari 1995, i samband med Sveriges medlemskap i EU, trädde ytterligare ändringar i aktiebolagslagen i kraft (SFS 1994:802 och 1396, prop. 1993/94:196, bet. 1993/94:LU32 och 1994/95:LU1, rskr. 1993/94:422 och 1994/95:43). Ändringarna innebär följande: Mot bakgrund av EG:s bolagsrättsliga direktiv delas aktiebolagen in i två

kategorier, publika aktiebolag och privata aktiebolag. De publika aktiebolagen skall, till skillnad från de privata aktiebolagen, kunna vända sig till allmänheten för att skaffa kapital. Fondpapper som har getts ut av privata aktiebolag skall inte kunna bli föremål för handel på börs eller annan organiserad marknadsplats. Aktiekapitalet skall i ett publikt aktiebolag uppgå till minst 500 000 kr. och i ett privat aktiebolag till minst 100 000 kr. Ett publikt aktiebolags firma skall åtföljas av beteckningen "(publ)", såvida det inte av bolagets firma framgår att bolaget är publikt. Vidare genomfördes ändringar främst i reglerna om fusion mellan aktiebolag, företrädesrätt vid ökning av aktiekapital, nedsättning av aktiekapitalet, bolagets bundenhet av ställföreträdarens rättshandlingar och verkan av registrering i aktiebolagsregistret. De sistnämnda ändringarna innebär att den svenska lagstiftningen harmonierar med EG:s första, andra, tredje och tolfte bolagsrättsliga direktiv.

Förutom den nämnda ändringen vad gäller kravet på bosättning i Sverige har inte EES-avtalet eller EU-medlemskapet inneburit några krav för svensk del på harmonisering av reglerna om ekonomiska föreningar motsvarande de som gäller för aktiebolag. Något behov av att i sådant syfte göra ytterligare lagändringar i lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar finns därför inte.

2.4 Års- och koncernredovisning

Den 1 januari 1996 träder vissa ändringar i redovisningslagstiftningen för aktiebolag, kreditinstitut, värdepappersbolag och försäkringsbolag i kraft. Flertalet av ändringarna har betingats av regler i EG:s fjärde och sjunde bolagsrättsliga direktiv eller av de redovisningsdirektiv som finns på bank- eller försäkringsområdet. De nya reglerna gäller inte för ekonomiska föreningar.

Ändringarna innebär bl. a. att en ny allmän årsredovisningslag som innehåller bestämmelser om årsredovisning, koncernredovisning och delårsredovisning har införts. Dessutom har införts två särskilda årsredovisningslagar för försäkringsföretag resp. för kreditinstitut och värdepappersbolag.

De nya årsredovisningslagarna innehåller bestämmelser om hur årsredovisning och koncernredovisning skall upprättas. De innehåller också bestämmelser om hur balans- och resultaträkningarna skall ställas

upp och om hur skulder och tillgångar skall värderas. Lagarna reglerar också vilka ytterligare upplysningar som skall lämnas i årsredovisningen och koncernredovisningen och ger riktlinjer för hur en förvaltningsberättelse och en finansieringsanalys skall vara utformade. Vidare regleras upprättandet av delårsrapporter. Slutligen innehåller den nya lagstiftningen bestämmelser om offentliggörande av redovisningshandlingar och revisionsberättelser.

Ändringarna innebär bl. a. följande nyheter:

- Utöver kravet på att redovisningen skall ske enligt god redovisningssed införs ett krav på att årsredovisning och koncernredovisning skall ge en rättvisande bild av företagets ställning och resultat.
- Vissa grundläggande redovisningsprinciper lagfästs, bl. a. den s.k. försiktighetsprincipen.
- En ny uppställningsform för balansräkningen och två nya uppställningsformer för resultaträkningen införs.
- Förändringar sker i reglerna för värdering av tillgångar.
- En ny koncerndefinition, som skall tillämpas såväl på redovisningsrättens som på bolagsrättens område, införs.
- En bestämmelse införs om att bolagen skall redovisa förekomsten av avtal om avgångsvederlag eller liknande förmåner.
- Intresseföretagsbegreppet definieras i lag.
- Metoderna för konsolidering av dotterbolag och intresseföretag lagregleras.

Vissa särregler införs för kreditinstitut, värdepappersbolag och försäkringsföretag. För dessa företag gäller vidare att de skall tillämpa de nya bestämmelserna från och med det räkenskapsår som inleds den 1 januari 1996 eller senare under år 1996. Övriga företag som omfattas av den nya lagstiftningen skall börja tillämpa bestämmelserna ett år senare.

Som nämnts avser den nya lagstiftningen inte ekonomiska föreningar. Inom Justitiedepartementet pågår dock för närvarande ett arbete som är inriktat på att ekonomiska föreningar skall kunna tillämpa i huvudsak motsvarande redovisningsregler men med beaktande av dessa företags särart. Avsikten är att även dessa regler skall börja tillämpas från och med det räkenskapsår som inleds den 1 januari 1997 eller senare under år 1997.

3 Behandlas kooperativa företag annorlunda än andra företag?

3.1 Sammanfattning

Utredningen konstaterar inledningsvis att alla associationsformer skall verka under likvärdiga villkor. Först om villkoren är likvärdiga är det möjligt för såväl befintliga kooperativa företag som potentiella intressenter att jämföra de olika associationsformernas förtjänster och nackdelar på objektiva grunder. Både effekterna av lagstiftningen och tillgången på information för marknadens aktörer för samtliga associationsformer bör vara likvärdiga. Om det är så att antingen effekterna av lagstiftningen för att bedriva en viss form av företag är sämre eller kunskaperna och informationen om någon av de förekommande företagsformerna är bristfällig är villkoren inte likvärdiga. Det nu förda resonemanget har enligt utredningens mening samma innebörd som riksdagen har uttryckt i sitt uttalande, nämligen att det är helt oacceptabelt om statsmakterna genom utformning av regelsystem som missgynnar den kooperativa företagsformen åstadkommer en styrning bort från denna företagsform. För att kooperativa företag skall kunna hävda sig framgångsrikt i en dynamisk värld behöver både lagstiftning och andra regelverk vara avpassade för att ge utrymme för utveckling av nya sorters företag och för att kunna möta nya situationer.

Av en av de gjorda undersökningarna framskymtar som en uppfattning bland flera av de intervjuade, att kooperationen har den ställning på marknaden som den förtjänar, dvs. kooperationen är inte värd större uppmärksamhet än vad den har. De redovisade resultaten från en annan undersökning, som bygger på ett bredare och mer kontinuerligt intervjuunderlag tyder dock på ett mer positivt omdöme bland allmänheten.

Den omfattning som en viss associationsform har på marknaden kan enligt utredningens uppfattning inte utan vidare anses vara rättvisande för dess potentiella användbarhet. Utredningens allmänna bedömning är att kooperativt företagande med fördel skulle kunna användas i större

utsträckning än vad som nu sker. Många människor som inte tidigare har föreställt sig en roll som företagare har uppenbarligen kunnat tänka om när möjligheten erbjudits att ingå i ett kooperativt företag. Sistnämnda ståndpunkt bygger utredningen bl.a. på det faktum att t. ex. konsumentkooperationen sedan flera år ökar sitt medlemsantal[14] men också på de framgångsrika exempel på kooperativt nyföretagande som finns i Sverige och på exempel från övriga Europa. Det förefaller även som om kooperativa företag skulle kunna utgöra ett verksamt verktyg för att öka antalet småföretag och minska arbetslösheten. Som exempel från Sverige kan nämnas "samhällskooperativ" i Jämtland och turistföretag i Blekinge, Jämtland och Värmland.[15] I många ekonomiskt utvecklade länder utom Sverige är det mycket vanligt att banker och andra kreditinstitut drivs som kooperativa företag. I vissa länder, som Italien och Spanien, är kooperativa företag inom de mest skilda branscher vanliga. De anses av staten bl.a. vara mycket effektiva i att skapa nya arbetstillfällen.[16]

I en del europeiska länder är kooperationen positivt särbehandlad därför att den anses uppfylla vissa samhälleliga mål. I gengäld anses kooperationen då också ha särskilda skyldigheter gentemot samhället och medlemmarna. Utredningens utgångspunkt är emellertid att de kooperativa företagen inte skall gynnas framför andra företag. De skall därför självklart inte heller missgynnas. För att ge de kooperativa företagen (ekonomiska föreningar, bostadsrättsföreningar, ömsesidiga försäkringsbolag och medlemsbanker) likvärdiga villkor med aktiebolagen har utredningen föreslagit en rad lagändringar i lagen om ekonomiska föreningar och i skattelagstiftningen.

I fråga om attityder till kooperativt företagande kan utredningen på basis av de gjorda undersökningarna konstatera att företrädare för myndigheter och näringsliv i övrigt oftast saknar djupare kunskaper om kooperation vilket naturligt färgar deras sätt att se på företagsformen.

[14] Konsument- och OK-föreningarna har den senaste femårsperioden haft en nettomedlemstillströmning om ca 300 000 medlemmar.

[15] Den absoluta majoriteten av alla alternativa daghem drivs dessutom som kooperativa företag.

[16] En utförligare presentation av italiensk och spansk kooperation ges i Nykoop-företagsutredningens betänkande (SOU 1991:24) Visst går det an! del 1 sid. 136 ff.

Läroböcker i gymnasieskolan behandlar oftast de kooperativa företagen mer summariskt än andra typer av företag. Även om kooperationen inte direkt motarbetas får den i många stycken likgiltiga attityden ändå till följd att kooperativt företagande förbises i olika sammanhang. På det sättet kan man tala om att kooperationen utsätts för en indirekt diskriminering.

3.2 Utgångspunkter för utredningen

3.2.1 Kooperationens förankring och sociala roll

De kooperativa företagen utgör en betydande del av den svenska ekonomin eller omkring 10 procent av BNP. Exemplen är också många på hur de kooperativa företagen utvecklar medlemsnyttan inte endast i hushållsekonomisk mening utan även i för samhället positiv riktning. Det gäller t.ex. miljövänlig produktion och avfallshantering, förebyggande hälsovård, trafiksäkerhet och rehabilitering. Den kooperativa idén är vidare djupt förankrad hos betydande delar av den svenska befolkningen. Många medborgare anser uppenbarligen att den kooperativa idén är bra och att den borde utvecklas på fler områden[17].

Sociala aspekter i kooperationsbegreppet

Såvitt utredningen funnit betonas i sydeuropeisk kooperation *sociala eller allmännyttiga aspekter* mera i den kooperativa verksamheten än vad som synes vara traditionen i Nordeuropeisk och skandinavisk kooperation. Detta framgår redan av det ofta brukade franska begreppet "économie sociale" eller social ekonomi som är vanligt i den europeiska diskussionen utom i Nordeuropa[18].

Ett kooperativ verkar visserligen i första hand för att främja medlemmarnas ekonomiska intressen. Utredningen kan emellertid samtidigt konstatera att de sociala aspekterna spelar en betydande roll även i svensk

[17] Se not 12.

[18] Olsson, Jan. "Den sociala ekonomin - Medborgarna, Sverige, Europa". Carlssons 1994 s. 26f.

kooperation. Att så är fallet framgår bl.a. genom erkännandet av de i kapitel 4 återgivna kooperativa principerna. Även lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar ger, inte minst som praxis i registrering av ekonomiska föreningar har utvecklats, stort utrymme för sociala aspekter. Det s.k. huvudsaklighetsrekvisitet innebär t.ex. att en väsentlig del av verksamheten kan ha en social inriktning om verksamhetens kärna är ekonomisk[19].

Svensk kooperations allmännyttiga karaktär

Utredningen kan vidare konstatera, att många kooperativa företag i vårt land tar ett omfattande socialt ansvar - i meningen samhällsansvar - t.ex. genom förvaltningen av allmännyttiga bostäder, genom administration av arbetsskadeförsäkring och genom distribution av varor i glesbygd. Det kan därför inte hävdas, enligt utredningens uppfattning, att svensk kooperation i grunden skulle skilja sig i förhållande till t.ex. italiensk i dessa avseenden. Däremot finns självfallet skillnader i graden av betoningen och omfattningen av den sociala dimensionen.

Den kooperativa idén har de senaste tio åren getts en allt vidare spridning i svenskt samhälle och näringsliv inom ramen för framför allt den offentliga sektorns förnyelse. Detta gäller t. ex. inom barnomsorg, äldreomsorg, hälso- och sjukvård och utbildning. Den svenska ekonomin och samhällsmodellen står inför fortsatta omfattande utmaningar, bl.a. i fråga om finansiering och transferering av välfärdstjänster. En ytterst viktig fråga gäller t.ex. förvaltningen av det framtida pensionskapitalet. I detta perspektiv och mot nyss beskriven bakgrund bör kooperativa företag enligt utredningens uppfattning kunna spela en växande social eller allmännyttig roll i utformningen av nya uppgifter och marknader. Detta gäller under förutsättning att de nya uppgifterna kan inrymmas i ett kooperativs primära syfte som är att främja medlemmarnas ekonomiska intressen. Eftersom kooperation är ett svar på människors behov av gemensamma lösningar är den framtida utvecklingen för kooperativa företag ytterst beroende på behovet av kooperativa lösningar. Det går att omedelbart identifiera flera områden där kooperation skulle kunna vara ett svar på människors ekonomiska behov. I det följande tecknar utredningen bilden av några sådana tänkbara områden

[19] Se t.ex. Mallmén, Anders. "Lagen om ekonomiska föreningar". Norstedts. s. 33f

för kooperativt företagande.

Tillkomsten av ny kooperation

För närvarande finns cirka 4 000 kooperativ inom välfärdssektorn i Sverige. Under perioden 1988 - juli 1993 har det startat 640 som är registrerade som ekonomiska föreningar[20]. Att ge en rättvisande statistisk bild är svårt eftersom kooperativ också kan vara registrerade som aktiebolag, ideell förening eller handelsbolag. Det handlar om föräldra- och personalkooperativa daghem, skolor, äldreomsorg, vård inom psykiatri, mödravård, sjukgymnastik, tandvård och omsorgskooperativ.

Internationell forskning visar att en välutvecklad civilitet i betydelsen människors förmåga till samverkan har varit grunden för att utveckla en stark ekonomi. Den mest kända bland moderna vetenskapliga studier i ämnet är den amerikanske Harvardforskaren Putnams slutsatser. Putnam har bl.a. gjort iakttagelser beträffande den sociala ekonomins avgörande betydelse för t.ex. Norditaliens relativa ekonomiska styrka visavi de södra delarna av landet. I de regioner där man satsat på samverkan lokalt har ett starkt regionalt näringsliv blivit följden. Framgångsrika regioner som kan nämnas är Mondragon i spanska Baskien och Emilien i Italien. Här drivs många företag som annars vanligtvis är investorägda i kooperativ form, t.ex. banker, försäkringsbolag, högteknologiska företag m.fl.

Den stora arbetslösheten

I Sverige har vi under hela efterkrigstiden vant oss vid mycket låga arbetslöshetstal. Den situation som har uppstått på 90-talet med en arbetslöshet kring 10 procent är därför en ovan situation för såväl befolkningen i allmänhet som för de offentliga organ som ansvarar för arbetsmarknadsfrågor. Om arbetslösheten skall kunna bekämpas framgångsrikt måste sannolikt helt andra och för svenskt vidkommande oortodoxa metoder tillgripas. En bred satsning på att få igång många små och medelstora företag i nya branscher framhålls som

[20] Enligt SCB:s och Kooperativa institutets företagsregister.

betydelsefullt.[21] Här framstår kooperationen som *en* möjlighet att få igång fler småföretag och att öka sysselsättningen.

Arbetsmarknadens förändrade struktur

Den nuvarande stora arbetslösheten antas inte vara enbart konjunkturberoende utan också i hög grad vara ett resultat av näringslivets strukturella omvandling från industrisamhälle till vad som ibland kallas kunskapssamhälle. Trots en avsevärt större produktionskapacitet har den moderna industrin behov av mindre arbetskraft än tidigare. Nyinvesteringar i anläggningar och maskiner ger inte upphov till fler utan snarare färre anställda i industrin. Däremot ökar efterfrågan på specialister och andra högkvalificerade personer för olika slags tjänsteproduktion. Tjänsteproduktionen sker i allt större utsträckning utanför industriföretagen i fristående företag. På marknaden för tjänsteproduktion torde det finnas mycket goda förutsättningar för små kooperativa företag att hävda sig. I det typiska tjänsteföretaget består företagets tillgångar nämligen främst av personalens kunskaper och inte av dyrbara anläggningar och maskiner.

Tillväxtfrämjande åtgärder

I samband med att budgetpropositionen 1994/95:100 behandlades av riksdagen poängterade näringsutskottet att nyföretagarlånen hos ALMI:s regionala utvecklingsbolag skall vara tillgängliga för alla typer av företag, d.v.s. också för kooperativa företag. Vidare anförde utskottet att det inte fanns några regelmässiga hinder för att de särskilda företagarlånen till kvinnor och starta-eget bidragen även ska ges till kooperativa företaga.[22] Statsmakterna vill följaktligen att kooperativa företag inte skall missgynnas. I Sverige har kooperationen omvänt inte framställt några krav på positiv särbehandling. Däremot finns i Sverige liksom i övriga EU-länder ett behov av att stimulera etableringen av medarbetarägda och andra kooperativa företag. I dag knyts allmänt sett stora förhoppningar till entreprenörers förmåga att skapa och trygga befintliga arbeten. Det framstår därför som angeläget att utvidga kretsen av företagare för att åstadkomma fler sysselsättningstillfällen.

[21] Se t.ex. den s.k. tillväxtpropositionen, prop. 1995/96:25, "En politik för arbete, trygghet och utveckling".

[22] Näringsutskottets betänkande 1994/95:NU18 Näringspolitik, s. 51.

Entreprenörskapet kan också uppträda i form av de många nya kooperativ som bildats och i de företag som tagits över av de anställda. Det rör sig om människor som knappast skulle ha startat ett företag själva men som tillsammans, i en grupp utvecklat en affärsidé och som med framgång driver företag. Dessa kooperativ visar att en affärsidé kan vara resultatet av samarbete mellan flera människor även om initiativet kommer från en person. Huvudmålet i kollektivt entreprenörskap är ofta att skapa arbetstillfällen eller att trygga befintliga arbetstillfällen. Erfarenheterna från de kooperativa utvecklingscentrumen är att dessa entreprenörer ej hade skapat de aktuella arbetstillfällena om inte det kooperativa alternativet funnits. Det har även visat sig vara ett resurseffektivt medel. Enligt RRV:s utvärdering av det statliga stödet till kooperativ utveckling var kostnaden per skapat arbete 1992 endast omkring 11 000 kr[23] jämfört med omkring 72 000 kr för insatser genom arbetsmarknadsstyrelsen.[24] Att starta ett medarbetarägt företag reser ofta speciella problem på grund av få erfarenheter av företagsformen hos omgivningen och dåligt anpassande stöd- och regelsystem.

Kvinnligt nyföretagande

I rapporter från kooperativa rådgivare runt om i landet anges att de flesta som tar initiativ till och startar kooperativa företag är kvinnor samt att man når grupper som är icke-traditionella företagare. Detta noterar också RRV i sin nyss nämnda utvärdering: "Kunderna är i mycket stor utsträckning kvinnor. I vissa fall upp till 90 procent." Av det totala antalet kvinnor på den svenska arbetsmarknaden finns den övervägande delen inom offentlig sektor. Kvinnor som är arbetslösa söker sig därför i första hand till välfärdstjänstesektor och omsorg dvs. branscher som i dag inte väntas expandera i offentlig regi. Behovet av välfärd och sociala tjänster minskar dock inte, snarare tvärtom.

Det europeiska integrationsarbetet

Etableringen av den inre marknaden i Europa ger nya möjligheter för företag och människor att röra sig över gränserna. I huvudsak kan den utvecklingen i ett kooperativt utvecklingsperspektiv beskrivas som

[23] Riksrevisionsverket, Förvaltningsrevisionen utreder, F 1993:23, Utvärdering av stödet till kooperativa utvecklingscentra.

[24] Arbetsmarknadsstyrelsens årsredovisning 1991/92.

positiv. Kooperativen kan som ovan konstaterats utgöra ett viktigt inslag i den nya näringspolitiken i både Sverige och i EU, där man förenar det traditionella företagandet med sociala hänsynstaganden. Samarbete mellan företag, inte bara kooperativa, i de olika medlemsstaterna blir alltmer aktuellt som en följd av integrationsarbetet. Genomförande av kommissionens förslag om europeiska kooperativa föreningar skulle antagligen i hög grad underlätta utvecklingen av gränsöverskridande kooperativa företag.

Ett annat område där det intereuropeiska samarbetet kan få stor betydelse är välfärdssystemen. Flertalet EU-länder har väl utvecklade sociala trygghetssystem som, liksom i Sverige, emellertid är hotade av dåliga statsfinanser och ökande kostnader. Inom ramen för social ekonomi torde det vara möjligt att genom utbyte av erfarenheter och samarbete kring olika lösningar finna former för att bevara och utveckla den sociala tryggheten.

3.3 Missgynnande av kooperativt företagande

Av direktiven till utredningen framgår, att företrädare för kooperationen på olika sätt har framfört åsikten att de kooperativa företagen skulle vara diskriminerade i förhållande till andra företag. Diskrimineringen skulle dels avse konkreta bestämmelser i författningar och dels andra förhållningssätt till kooperationen. En förklaring till den diskriminerande eller nedlåtande behandling kooperationen anser sig utsatt för har antagits vara *den bristande kunskapen* om kooperativt företagande som finns i samhället. De bristande kunskaperna förklaras i sin tur av att utbildningsväsendet från grundskola till högskola inte alls behandlar kooperativt företagande i samma utsträckning som andra former av företagande.

I det material utredningen haft tillgång till bekräftas bilden från tidigare utredningar. Det finns få eller inga *lagregler* som direkt hindrar kooperativa företag att etablera sig och verka. Däremot är lagreglerna som allmänt berör företagande inte alltid avpassade för de särskilda förhållanden som är förknippade med kooperativt företagande. En del regler som berör ekonomiska föreningar, medlemsbanker och ömsesidiga försäkringsbolag föreslås därför ändras. Som en följd föreslås också en del ändringar i skatteregler.

Det finns en utbredd och allmän kännedom om att det finns kooperativa företag. Detta är inte så märkligt med tanke på att många människor är medlemmar i en konsumentkooperativ förening eller en bostadsrättsförening. Utredningen anser sig däremot kunna fastslå att djupare kunskaper om kooperativt företagande inte förekommer utanför en mycket begränsad personkrets. Detta förhållande kan delvis sägas falla tillbaka på kooperationen själv men också på den tradition i uppgiftsfördelning mellan privat, kooperativ och offentlig sektor som länge rått i vårt land och där kännedom om sektorer utanför den egna är begränsade. Bristen på djupare kunskaper om villkoren för kooperativt företagande leder därför lätt till mytbildning och risk för grumliga föreställningar om hur kooperativt företagande går till. Ett konstaterande att människors kunskaper och föreställningar ligger till grund för deras värderingar och attityder är knappast kontroversiellt. I den utsträckning som negativa eller i vart fall tveksamma attityder till kooperationen som företagsform påverkar offentliga och privata beslutsfattare och opinionsbildare får det därför med hög grad av sannolikhet antas påverka deras handlande.

3.3.1 Kartläggning

Utredningen har låtit utföra tre särskilda undersökningar om hur omvärlden uppfattar kooperationen och som alltså speglar hur kooperationen bemöts av samhällets olika aktörer i skilda sammanhang. De berörda undersökningarna har dels utförts av agronomie doktorn Maria Fregidou-Malama vid Sveriges lantbruksuniversitet, dels av Kooperativa institutet och dels av Self-Management som är en riksorganisation för personalägda företag. Därutöver har Föreningen för kooperativ utveckling i Sverige bidragit med en undersökning om vilka problem som finns för nyetablering av små kooperativa företag. Resultatet av undersökningarna redovisas i sammandrag nedan under var sitt avsnitt. Rapporterna återges i helhet som bilagor.

Allmänhetens inställning

Av intresse beträffande *allmänhetens* inställning till kooperation är en undersökning initierad av Kooperativa institutet där inställningen har mätts genom två begrepp, nämligen a) kooperationen som idé och b) kooperativ samverkan. I undersökningen redovisas en allmänt positiv attityd till kooperationen. Drygt 40 procent av de tillfrågade är positiva, ca. 40 procent har ingen uppfattning och ca. 16 procent är negativa.

Undersökningsresultatet visar också på ett klart samband mellan en positiv attityd och medlemskap eller kundförhållande i kooperativa företag. Nio av tio svenskar har en uppfattning om vad kooperation är och fyra av tio anser att de vet ganska mycket. Dessa, och andra resultat av undersökningen gör att man kan knappast kan tala om att det finns en allmän åsikt om de kooperativa företagen som går i ena eller andra riktningen. Det begrepp som de flesta ansåg inte stämmer med ordet kooperation var "privat ägande". Det finns bland allmänheten en svagt markerad uppfattning om vad ordet kooperation står för som stämmer ganska väl med de kooperativa principerna.

Kooperativa institutet inledde vidare 1994 ett samarbete med Forskningsgruppen för Samhälls- och Informationsstudier (FSI) om mätningar av bland annat attityder, värderingar och kunskaper hos svenska folket. Mätningarna speglar opinionsläget hos befolkningen i stort och i olika delgrupper, bland mycket annat efter partival och kooperativt medlemskap. FSI har under 1995 mätt inställningen till kooperation genom de två ovan nämnda begreppen, alltså kooperationen som idé och kooperativ verksamhet. Det finns tydliga tecken på att attityden till kooperationen som företeelse är knuten till huruvida man är medlem i kooperativa organisationer. Hit räknas även försäkringstagare i Folksam. De organisationer som ingår i FSI:s frågor om kooperativt medlemskap är Konsum, OK, HSB, Riksbyggen, föräldrakooperativ, LRF, "annan kooperativ förening" samt Folksam.

Bland personer som varken är medlem i någon kooperativ organisation eller försäkringstagare i Folksam är 24 procent negativa både till kooperation som idé och till kooperativ verksamhet. Det är dock anmärkningsvärt att något fler är positiva även i denna grupp som kan förväntas ha den mest negativa inställningen till kooperation; 28 respektive 30 procent. Den positiva inställningen till de två begreppen ökar sedan mycket konsekvent med antalet organisationer som man är medlem eller försäkringstagare i. Bland dem som har uppgett tre eller fler organisationer är 3-5 procent negativa, medan 65-69 procent är positiva.

En närmare analys av de undersökningsresultat om attityder till kooperationen bland allmänheten som gjorts av Kooperativa institutet återges i bilagedelen.

Kunskaper om och attityder till kooperativt företagande

Maria Fregidou-Malamas undersökning[25] har titeln "Kunskaper om och attityder till kooperativt företagande". I undersökningen används uttrycket "attityd" i dess vedertagna vetenskapliga betydelse som enligt undersökningsrapporten formuleras på följande sätt.

> "Med en individs attityd menas i vetenskapliga sammanhang en grundläggande värdering hos individen."

Den attityd som en person visar står enligt rapportförfattaren för något mer än vad personen tycker om en företeelse. Mätning av attityder innefattar att skilja mellan individer med positiva och negativa attityder. Den problemställning som rapportförfattaren har formulerat för att precisera vad som skall undersökas lyder på följande sätt:

> "1) Föreligger det bristande kunskaper och negativa attityder till kooperativt företagande som kan relateras till a) företagsberoende faktorer som position och arbetsuppgifter b) företagsoberoende faktorer som kön, utbildning och annan arbetslivserfarenhet?
>
> 2) Vilka åtgärder kan vidtas för att förbättra kunskaper och attityder till kooperativt företagande och skapa jämlika/likvärdiga villkor gentemot andra företagsformer?"

I rapporten redovisas dels en genomgång av informationsmaterial från myndigheter som på olika sätt har relationer till företag och dels en intervjuundersökning som rapportförfattaren har genomfört. De som intervjuats representerar banker, myndigheter, press, politik (riksdagens näringsutskott), tjänstemän i regeringskansliet, näringslivet samt universitet och högskolor.

De slutsatser författaren drar av genomgången av informationsmaterialet är i huvuddrag följande. De myndigheter som har till uppgift att informera om de förekommande företagsformerna för att främja företagsamheten prioriterar den ekonomiska föreningen lågt. Det framgår t.ex. inte tydligt i det informationsmaterial som ges ut att det finns en företagsform för samarbete mellan människor och företag där inte vinstmotivet i traditionell företagsekonomisk mening behöver vara det vä-

[25] Rapporten återges i sin helhet i betänkandets bilagedel.

sentliga. Det faktum att den ekonomiska föreningen inte beskrivs eller i vart fall inte framhålls som ett tänkbart alternativ gör det svårare för den associationsformen att bli uppmärksammad. Som föredömliga undantag kan i detta sammanhang nämnas Patent- och registreringsverkets skrift om ekonomiska föreningar och en del material från NUTEK som vänder sig till nya företagare.

Intervjuundersökningen visar att det finns både positiva och negativa uppfattningar om kooperation. Flera av de intervjuade personerna anser att kooperationen spelade en stor och betydelsfull roll i seklets början. Numera anser man dock inte att de stora kooperativa företagen har någon egentlig uppgift att fylla. Såväl konsumentkooperationen som lantbrukskooperationen bemöts med skepsis och misstro. Konsumentkooperationen sammanblandas med socialdemokraterna och lantbrukskooperationen med den tidigare jordbruksregleringen. Genomgående är man mer positiv till den småskaliga kooperation i form av daghem m.m. som vuxit fram under senare år. Många av de intervjuade förknippar kooperationen med positivt värdeladdade ord som t.ex. demokrati, öppenhet, kvalitet och samhörighet mellan ägare och företag. Den kritiska hållningen till kooperationen är från dessa personers sida mer inriktad på befintliga företag än på kooperation som sådan. Bland faktorer som av intervjupersonerna uppfattades negativt kan bl.a. nämnas att alla behöver göra en arbetsinsats, delaktighet skapar konflikter, individualismen bejakas inte, trögare än andra företagsformer, ett omodernt begrepp och att företagsformen kräver ständig dialog mellan medlem och ledning.

Många av de intervjuade antar att ett kooperativt företags främsta mål är den sociala aspekten medan de ekonomiska aspekterna undervärderas. Det synsättet kan enligt rapportförfattaren leda till uppfattningar om att det kooperativa företaget inte drivs effektivt och att organisationen är slapp.

De intervjuade personerna har trots en ifrågasättande attityd till kooperation ändå en i många stycken konstruktiv inställning och vilja att tillägna sig ny kunskap.

Kooperationen i undervisningen

Kooperativa institutets studie har titeln "Kooperationen i skolan"[26]. Undersökningens syfte är enligt rapporten att få underlag för en diskussion om vilken roll kooperationen spelar i undervisningen och på vilket sätt den skall kunna utvecklas. Undersökningen består av två delar, nämligen 1) granskning av läromedel och 2) fallstudier i ett antal gymnasieskolor.

Enligt rapportförfattarna behandlas kooperationen mycket kortfattat och på ett ensidigt sätt i den studerade läroboklitteraturen. Främst i två situationer skildras kooperationen, nämligen i beskrivningar av olika associationsformer och som en tredje ägarform utöver privat och offentligt ägande. Enligt författarna ägnas i allmänhet den ekonomiska föreningen mindre utrymme än de övriga förekommande företagsformerna. I läroböckerna i historia och samhällskunskap för grundskolan behandlas kooperationen som en folkrörelse men motsvarande skildringar är inte lika vanliga i gymnasielitteraturen. I de granskade böckerna tas kooperationen aldrig med som exempel när läroboksförfattarna skall illustrera sin framställning och inte heller finns kooperationen med bland de uppgifter eleverna skall arbeta med.

Fallstudien omfattar intervjuer med lärare och elever i ett antal gymnasieskolor. Inte överraskande konstaterar rapportförfattarna att det är stor skillnad på intervjuerna med lärare och elever. Lärarna hade i de flesta fall goda kunskaper i frågor som handlar om kooperation. Eleverna uppvisade däremot mycket dåliga kunskaper om kooperationen och hade mycket vaga begrepp om vad det var. Undervisningen förefaller inte ha satt några tydliga spår hos eleverna. Lärarna efterlyser genomgående mer och bättre material om kooperationen. Fler besök av personer knutna till kooperationen efterlyses också.

[26] I Kooperativa institutets rapportserie Dokumentation, Rapport, Debatt nr 21 1995. Rapporten återges avkortad i bilagedelen.

Hinder för nykooperativt företagande

Self-Managements undersökning[27] har titeln "Diskrimineras personalägda företag?". Undersökningen har följande huvudsakliga innehåll.

En genomgång av författningar med syfte att jämföra bestämmelser med avseende på ekonomiska föreningar med andra typer av företag. Här finns också redovisat en genomgång av tidigare utredningar och publikationer med avseende på hur arbetskooperativa företag har behandlats. Vidare finns en genomgång av statliga myndigheters sätt att i informationssammanhang behandla kooperativa företag.

Undersökningen omfattar också en del arbetsrättsliga och socialförsäkringsrättsliga frågor samt en redogörelse för den italienska s.k. Marcora-lagen. Marcora-lagen ger möjlighet för arbetslösa att omvandla arbetslöshetsersättning till kapitalinsats i ett kooperativt företag där medlemmen själv arbetar.

I de genomgångar som undersökningen omfattar har syftet enligt författarna till rapporten inte enbart varit att se hur ekonomiska föreningar som associationsform har hanterats utan också att undersöka den bredare aspekten av hur personal- och arbetskooperativ samt personalägande i vidare mening behandlats i författningar, tidigare utredningar och i främst statligt finansierad verksamhet.[28]

I rapporten refereras bl.a. till Nykoop-företagsutredningens betänkande Visst går det an! (SOU 1991:24). Det refererade betänkandet har ett kapitel om formella och informella hinder för den kooperativa företagsformens användande. Nykoop-företagsutredningen menade i sin analys att det inte fanns särskilt många hinder för ett kooperativt nyföretagande i form av lagar och andra övergripande författningsbestämmelser.

[27] Rapporten återges i sin helhet i bilagedelen.

[28] Härmed menas alltså sådana verksamheter som inte nödvändigtvis bedrivs i form av ekonomiska föreningar, utan även i andra associationsformer, men kan betraktas som en form av företagande i kooperativ form - t. ex. personalägda aktiebolag med en demokratisk ägande- och organisationsstruktur.

Nykoop-företagsutredningen pekade däremot på en rad andra hinder, t. ex. skatteregler, kommunala bidragsbestämmelser och socialförsäkringssystemet som åtminstone indirekt hindrade vissa typer av kooperativ verksamhet. Utredningen uppmärksammade också en rad informella hinder som bestod i kunskapsbrist och negativa attityder till företagsformen, också hos beslutsfattare och tjänstemän inom den offentliga sektorn.

Rapportförfattarna anser sig generellt kunna konstatera att hinder- och diskrimineringsperspektivet inte varit särskilt framträdande ens i de utredningar som haft en mer analytisk karaktär. Den problembild som tas upp i Nykoop-företagsutredningens betänkande har, menar författarna, fortfarande en hög grad av giltighet.

Rapportförfattarna anser att de hittillsvarande utredningarna med ovan nämnda undantag inte tagit upp de mer svårgripbara men viktiga frågorna om attityder och tänkesätt kring företagandets villkor och företagens roll i samhället. Att driva företag i grupp, kanske på andra områden än de traditionella och med andra deltagande, ställer krav på omorientering i tänkesätt, rådgivning och utbildningsmaterial. Det skiljer sig från de uppfattningar som finns hos traditionella starta-eget-konsulter och de beslutsfattare som finns inom statliga och kommunala myndigheter som ansvarar för stöd till företagande.

Det är enligt författarna uppenbart att ekonomisk förening inte uppmärksammas annat än i försumbar utsträckning som möjlig företagsform för företagande i grupp. Det är också helt tydligt att möjligheten att över huvud taget driva företag med mer än en person har en mycket låg synlighet i informationsmaterial knutna till samhällsfinansierade rådgivningsinsatser för nyföretagande. Inte heller möjligheten till personalägande som ett alternativ till arbetslöshet, konkurs eller hostile take-over står enligt författarna att finna i det undersökta informationsmaterialet.

Ett särskilt avsnitt i undersökningen innehåller en översikt av arbetskooperativa företag inom EU. En del konkreta åtgärder föreslås för att ändra på förhållanden som enligt författarna till undersökningsrapporten inte är tillfredsställande.

Föreningens Kooperativ Utveckling i Sverige undersökning om nykooperativa problem

Undersökningen som har titeln "Nykooperativa problem i sammandrag" behandlar vilka som upplevs vara de främsta hindren för att starta nya kooperativa företag. Undersökningen är en summering av vad som framkommit vid telefonintervjuer med kooperativa företagsrådgivare vid landets samtliga lokala kooperativa utvecklingscentrum. Enligt undersökningsrapporten är uppgifterna baserade på konkreta fall. I en del fall har de intervjuade uppgivit positiva erfarenheter i fråga om attityder och samarbete med länsarbetsnämnd och ALMI. Annars är bilden genomgående negativ beträffande inställningen till och kunskaper om kooperativt företagande från företrädare för myndigheter och organisationer.

Bristen på kunskap om kooperation exemplifieras bl. a. med att en ekonomisk förening förväxlas med ideell förening, man vet inte att en ekonomisk förening är en juridisk person liksom ett aktiebolag och i TV-program om ekonomi och näringsliv nämns aldrig ekonomisk förening när företagsformer presenteras. Kooperation uppfattas av en del som variant på kolchos, socialism, kommunism och kollektiv.

Beträffande behandlingen på länsarbetsnämnder och arbetsförmedlingar av personer som vill starta en ekonomisk förening redovisas en ganska nedslående bild. Den ekonomiska föreningen som företag har mera allmänt börjat uppmärksammas först i samband med programarbetet för EU:s strukturfonder efter att tidigare i stort sett ignorerats. Exempelvis anges att många arbetsförmedlingar ännu åberopar en numera ändrad praxissamling från AMS daterad 1994-06-28. I den nämnda regelsamlingen står att AMS i frågan om starta-eget-bidrag ännu inte prövat detta för ekonomisk förening.[29] En ekonomisk förening sägs normalt vara en sammanslutning av företagare, exempelvis lantbrukare. Det innebär, sägs vidare, att en ekonomisk förening i sig knappast är att betrakta som ett företag. I avvaktan på att AMS skall hinna göra en reell prövning rekommenderas avslag på ansökningar om starta-eget-bidrag för ekonomisk förening och att de sökande skall uppmanas överklaga för att en fullständig juridisk prövning skall kunna göras.

Många missförstånd och otydligheter förekommer uppenbarligen just i

[29] Jämför det ovan nämnda uttalandet av näringsutskottet i betänkandet 1994/95:NU18.

samband med ansökningar om starta-eget-bidrag. I undersökningsrapporten antas att en del av problemen med starta-eget-bidragen hänger samman med att regelverket bygger på en individualistisk utgångspunkt för ett nytt företag, inte på att en grupp personer tillsammans vill starta ett företag.

Även i fråga om tolkningen av regler för arbetslöshetskassor i förhållande till medlemskap i ekonomisk förening finns många oklarheter. Olika arbetslöshetskassor har skilda tolkningar. I vissa fall är tolkningen att en medlem i en ekonomisk förening alltid anses ha ett väsentligt inflytande på företaget och därför inte kan beviljas ersättning. Andra fall förekommer där kassan har en mer nyanserad tolkning.

Andra problem som möter dem som vill starta en ekonomisk förening är svårigheten att få lån hos banker och även hos ALMI. Problemen antas inte bara hänga samman med sedvanlig kreditprövning utan en i grunden misstänksam attityd mot associationsformen. Den negativa attityden antas i sin tur bero på den dåliga kunskapen om vad en ekonomisk förening är och att det över huvud taget är en företagsform.

3.4 Utredningens slutsatser och förslag

Utredningens förslag: I kommande regleringsbrev avseende berörda myndigheter erinrar regeringen myndigheterna om att de skall iaktta opartiskhet vid utformning av informationsmaterial, blanketter och annars i alla sammanhang då olika associationsformer behandlas i myndigheternas verksamhet.

Utredningens konstateranden:

- Bland företrädare för myndigheter, näringsliv m.fl. finns allmän kännedom om kooperationen men djupare kunskaper saknas i allmänhet. De bristfälliga kunskaperna färgar personernas attityder till kooperation som kan beskrivas som tämligen likgiltig.
- Behandlingen av de kooperativa företagen i myndigheternas informationsmaterial, blanketter m.m. är ojämn. I vissa fall finns brister som bör åtgärdas.
- Läromedel för gymnasieskolan behandlar oftast de kooperativa företagen på ett svepande och mindre utförligt sätt än andra företagsformer.
- De kooperativa företagen och deras intresseorganisationer har ett eget ansvar för att sprida kunskaper och information om sina idéer till allmänhet och myndigheter och skapa kontakter med skolan.

Utredningen är väl medveten om otillräckligheten i att genom beslut av riksdag och regering direkt förmå människor att ändra sina attityder till kooperativt företagande i positiv riktning. En attitydförändring är en process som tar tid. Staten har dock ett ansvar för att dess myndigheter är opartiska och ger alla som de kommer i kontakt med en likvärdig behandling. En lösning som utredningen stannat för är att regeringen i samband med att regleringsbreven utfärdas erinrar alla berörda statliga myndigheter om att iakttagande av objektivitet också gäller i förhållande till alla förekommande associationsformer. Myndigheternas åtgärder som omfattas är t.ex. sådant som utfärdande av tillämpningsföreskrifter för

bidrag och företagslån, ansöknings- och deklarationsblanketter samt informationsmaterial om nyföretagande. För myndigheter vars verksamhet riktar sig till företag eller till personer som önskar starta företag bör också ingå att försäkra sig om att de har tillgång till personal med kompetens att ge objektiv information om alla associationsformer. Om myndigheten inte har egen personal som behärskar alla former skall den ändå vara skyldig att anlita eller hänvisa till något organ med adekvat kompetens. Samarbete mellan myndigheter och andra organisationer som kan förbättra möjligheterna till bättre kunskaper om de kooperativa företagen bör uppmuntras. Genom att det blir ett tydligt åliggande i regleringsbreven för berörda myndigheter ligger det också i Riksrevisonsverkets uppgift att i samband med den årliga revisionen granska hur myndigheten har uppfyllt de uppsatta målen.

Utredningen konstaterar att de kooperativa företagen och deras intresseorganisationer trots ofta omfattande insatser inte har lyckats särskilt väl med att sprida kunskaper och information om sina idéer och vad kooperationen står för. Staten har ett övergripande ansvar för lärarnas utbildning och för att de har tillgång till objektiva och allsidiga läromedel. Samtidigt har kooperationen ett uttalat intresse av att allmänt förbättra både informationen om sig själv och mera speciellt få till stånd bättre läromedel. Undersökningen om kooperationen i skolan visar enligt utredningen att lärarna har tillfredsställande kunskaper om kooperationen och alls inte är ointresserade. Lärarna efterlyser däremot själva ett mera aktivt utbyte med och informationsmaterial om kooperationen.

4 Kapitalförsörjning

4.1 Sammanfattning

I detta kapitel behandlas inslag i de civilrättsliga och skatterättsliga lagstiftningarna som direkt eller indirekt påverkar de ekonomiska föreningarnas möjligheter att anskaffa erforderligt kapital för verksamheten. Utredningen föreslår ändringar i lagen om ekonomiska föreningar och lagen om statlig inkomstskatt. Konkurrenslagstiftningen och dess påverkan på de ekonomiska föreningarnas funktionssätt på en marknad med ökande konkurrenstryck behandlas mer ingående i kapitel 5. Utredningens förslag innebär i huvudsak följande.

Ett behov har vuxit fram att organisera den kooperativa företagsamheten i nya strukturer där bl. a. ägandet och den kooperativa affärsverksamheten skiljs åt i olika juridiska personer. För att möta detta behov - utan att verksamhetens kooperativa karaktär går förlorad - föreslår utredningen att en ekonomisk förening får bedriva den kooperativa samhandeln med medlemmarna inte bara direkt i föreningen utan även indirekt i ett eller flera av föreningen helägda dotterbolag.

Av samma skäl föreslår utredningen att en ekonomisk förening inte själv skall behöva bedriva den kooperativa samhandeln med medlemmarna utan får ha till ändamål att främja medlemmarnas kooperativa deltagande i en eller flera andra ekonomiska föreningar, om dess tillgångar uteslutande eller så gott som uteslutande består av andelar i den eller de andra ekonomiska föreningarna.

I syfte att underlätta strukturrationalisering inom vissa branscher föreslås också vissa ändringar i fusionsreglerna. Vidare görs reglerna om rätten till medlemskap dispositiva, d.v.s. det överlämnas till föreningen att i stadgarna bestämma om rätten till inträde i föreningen.

I syfte att stimulera medlemmarna att bidra till föreningarnas kapitalförsörjning föreslås att en ekonomisk förening får besluta om insatsemission genom att utdelningsbara vinstmedel förs över till

medlemsinsatser. Medlem skall tillföras emissionsinsatser i förhållande till den omfattning i vilken medlemmen deltagit i föreningens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk under det senaste avslutade räkenskapsåret eller tidigare räkenskapsår eller i förhållande till vid det senaste räkenskapsårets utgång inbetalda grund- och överinsatser samt tillgodoförda emissionsinsatser. Emissionsinsats betalas ut först vid medlemmens avgång ur föreningen.

Beträffande reglerna om överskottsutdelning föreslår utredningen att taket för insatsutdelning slopas samtidigt som det klargörs att fördelningen av gottgörelser och kooperativ utdelning får vara medlemmens samhandel med föreningen inte bara under ett utan flera räkenskapsår. Insatsutdelning får lämnas även till avgången medlem på inte utbetalda insatser vilket torde minska medlemmens bindning till föreningen till förmån för förbättrade konkurrensbetingelser.

Den nuvarande begränsningen i fråga om förlagsinsatskapitalets storlek i förhållande till annat insatskapital slopas vad gäller förlagsinsatser som tecknas av medlemmar. Vidare öppnas en möjlighet att VPC-registrera förlagsandelar.

Skattereglerna anpassas till föreningslagens regler om överskottsutdelning. Det innebär att en ekonomisk förening som huvudregel skall medges avdrag för överskottsutdelning oavsett om det är fråga om kooperativ vinstutdelning, insatsutdelning eller utdelning på förlagsinsatser. En förening som har mer än enstaka medlemmar som åtnjuter skattefrihet för utdelning därför att utdelningen anses utgöra en inbesparing i levnadskostnaderna, medges dock avdrag för annan överskottsutdelning än utdelning på förlagsinsatser endast om föreningen tillämpar lika rösträtt och är öppen för medlemskap för var och en som söker inträde. Medlem beskattas i inkomstslaget näringsverksamhet för överskottsutdelning på sin andel om innehavet betingas av näringsverksamhet. Detta gäller således oavsett om medlemmen är enskild näringsidkare eller juridisk person. I övriga fall beskattas utdelningen i inkomstslaget kapital, om det inte är fråga om återbäring som innebär en inbesparing i medlemmens levnadskostnader i vilket fall utdelningen är skattefri. Som inbesparing av levnadskostnader anses som mest ett belopp motsvarande statslåneräntan vid utgången av november året före beskattningsåret minskad med två procentenheter multiplicerad med medlemmens omsättning med föreningen.

Emissionsinsatser som tillgodoförs en medlem finansieras med föreningens beskattade fria egna kapital. Medlemmen har ingen anskaffningskostnad för emissionsinsatsen varför han beskattas för hela beloppet när det utbetalas till honom i samband med att han lämnar föreningen. Beskattningen sker i inkomstslaget näringsverksamhet eller kapital beroende på om andelen utgör en tillgång i näringsverksamhet eller inte.

4.2 Allmänna utgångspunkter

De kooperativa företagens kapitalförsörjningsproblem var en av huvudfrågorna för "Kooperationsutredningen". I sitt huvudbetänkande "Kooperationen i samhället" (SOU 1981:60) anger utredningen att det centrala problemet för kooperationens tillväxt och utveckling är försörjningen med riskvilligt kapital. Utredningen konstaterade att soliditeten var i sjunkande samtidigt som investeringsbehovet bedömdes vara stort.

Mot bakgrund av utredningens allmänna slutsatser om önskvärdheten från näringspolitisk, social och demokratisk utgångspunkt att främja utvecklingen av en livskraftig kooperativ företagssektor och analyser av kooperationens kapitalförhållanden föreslog kooperationsutredningen åtgärder beträffande såväl den interna kapitalbildningen som tillförseln utifrån av kollektivt kapital. Förslagen syftade enligt utredningen till att jämställa kooperationens kapitalförsörjning med andra företagsgruppers. I stark sammanfattning föreslog kooperationsutredningen (SOU 1981:60 s. 18) följande åtgärder:

"* *Enkelbeskattning* införs för den del av insatsräntan som överförs till medlemsinsatserna.

* Den lagstadgade *reservfondsavsättningen* höjs från 5 till 10% av årets överskott. För avsättning därutöver upp till 20% medges avdragsrätt. Denna avsättning skall ske till en *kooperativ kapitalfond.*

* Möjlighet öppnas för *uppskjuten beskattning* genom nedskrivning av viss del av medlemmarnas stadgeenliga insatsbetalningar. Möjligheten gäller medlemmar i jordbruks-, skogsbruks-, trädgårds- och fiskekooperativa föreningar.

* Möjlighet till *skattefondsparande* införes, inledningsvis för den konsumentkooperativa sektorns medlemmar i form av s.k. garantikapital och efter erforderligt ytterligare beredningsarbete för övriga kooperativa organisationers medlemmar. Härvid bör även sparande i B-insatser komma i fråga.

* Ett statligt specialinstitut - *fonden för kooperativt egenkapital* - inrättas för att göra kollektivt kapital tillgängligt för kooperationen som riskbärande egenkapital (B-insatser). Till fonden anvisas 400 milj. kr.

* Genom ändring i föreningslagen möjliggörs att s.k. *B-insatser* införs i ekonomiska föreningar för egenkapitalinsatser även från andra än medlemmar, bl. a. för kapital från fonden för kooperativt egenkapital."

Kooperationsutredningens betänkande kom att ligga till grund för regeringens förslag i propositionen "Kooperationens kapitalförsörjning, m.m.", prop 1983/84:84. Av utredningens förslag genomfördes möjligheten att utge förlagsinsatser. Utdelningen på förlagsinsatser gjordes avdragsgill för föreningen med motiveringen att instrumentet annars skulle bli ointressant i konkurrens med framförallt aktieplaceringar eftersom avkastningen kunde utgå endast i form av direktavkastning och inte - som ifråga om aktier - genom lindrigare beskattad reavinst. Vidare lindrades dubbelbeskattningen av utdelad vinst på medlemsinsatser genom att föreningen fick avdragsrätt för insatsränta. En jämförelse gjordes därvid med de lättnader som vid den tiden fanns för aktieutdelningar i form av Annell-avdrag och generellt utdelningsavdrag. AP-fonderna gavs möjlighet att placera i förlagsinsatser och det då nya allemanssparande utformades så att riskkapital kunde förmedlas till kooperationen.

Möjligheten för föreningarna att ge ut förlagsinsatser och minskade kapitalkostnader genom avdragsrätt för insatsräntan har inte varit tillräckligt för att ge de ekonomiska föreningarna den kapitalanskaffningsförmåga som långsiktigt är nödvändig för att utveckla verksamheterna. Som framgår av redovisningen i avsnitt 4.2.1 om kooperationens kapitalförhållanden är kapitalförsörjningsproblemen fortfarande stora. Företagskooperativa utredningen har mot bl. a. denna bakgrund undersökt olika metoder för att förbättra de ekonomiska föreningarnas möjligheter att anskaffa kapital. Därvid har utredningen särskilt beaktat de konkurrensrättsliga aspekterna.

I betänkandet "Kooperationen i samhället" finns en diskussion om styrkan respektive svagheterna med den kooperativa företagsformen i fråga om bl. a. möjligheterna till kapitalanskaffning. Kooperationsutredningens slutsatser är i de viktigaste frågorna allmängiltiga och relevanta också i dag. Det gäller framförallt att ett kooperativt företag i första hand måste *självfinansiera* sin verksamhet för att kooperativet långsiktigt skall kunna vara oberoende och därmed kunna behålla sitt verksamhetsmål till medlemmarnas nytta. En extern finansiär kräver god avkastning på insatt kapital. För att bevaka att detta intresse nås i en riskfylld långsiktig satsning kräver finansiären som regel kontroll och inflytande över företaget vilket kan komma att stå i strid med medlemmarnas önskan att bibehålla ändamålet med verksamheten. Intresset av att maximera ersättningen till kapitalet går före medlemmens primära intresse att garantera avsättningen för eller tillförseln av varor eller tjänster till så bra priser som möjligt i sin egen verksamhet eller som konsument. Detta är det viktigaste skälet till att föreningslagen bygger på principerna att föreningen ägs av medlemmarna och att i första hand medlemmarna svarar för föreningens behov av eget kapital.

Extern finansiering

Försök har från tid till annan gjorts att finna former för att attrahera riskkapital från andra än medlemmarna utan att medlemmarnas makt och den kooperativa verksamhetsidén går förlorad. På Kooperationsutredningens förslag öppnades - som nämnts - möjligheten för andra än medlemmar att bidra med eget kapital i en ekonomisk förening genom sk förlagsinsatser. Kooperationsutredningen kallade dem B-insatser. För att värna om den kooperativa särarten finns begränsningar ifråga om förlagsinsatskapitalets storlek i förhållande till övrigt eget kapital. Om föreningen i hög grad gör sig beroende av främmande finansiärer kan det leda till svårigheter att prioritera medlemmarnas önskemål om hur verksamheten skall bedrivas. Vidare har det gjorts gällande att den anställda ledningens roll skulle förstärkas samtidigt som medlemmarnas försvagades. Förlagsandelsinnehavarna har av dessa skäl inte tillerkänts rösträtt och även i övrigt har de i inflytandefrågor givits en svag ställning. Denna typ av finansieringsinstrument finns även i andra länder.

I Frankrike finns möjlighet för föreningen att ställa ut s.k. "titres participatifs" som är ett riskbärande kapital men som saknar rättigheter vid föreningsstämman. Avkastningen på ett "titre participatif" är beroende av dels den aktuella räntenivån, dels verksamhetens resultat. Ett gemensamt drag för "titre participatif" och förlagsinsatser är respektive lands föreningslagstiftningar motverkar att utgivande av instrumenten leder till förskjutning av makten från medlemmarna till finansiärerna.

Ett externt delägande kan i vissa fall vara ett alternativ för kapitalkrävande verksamhet som föreningen och dess medlemmar inte själv har resurser att finansiera. Det kan dock inte gälla den medlemsnära kärnverksamheten utan om verksamhetsgrenar som i förädlingskedjan ligger långt bort från medlemmarna egna verksamheter, d.v.s. verksamheten skall kunna skiljas av från föreningens kooperativa kärnverksamhet. En vanlig teknik för sådan finansiering är att den kapitalkrävande verksamhetsgrenen bolagiseras och att aktierna i detta bolag delvis får förvärvas av andra än medlemmar. Den externa finansiären får inflytande men även ta del i risken i verksamheten. Hur stort inflytande medfinansiären skall ha avvägs i det enskilda fallet mot de intressen som gör sig gällande. Modellen utnyttjas av bl. a. den danska kooperationen. Den svenska civilrättsliga och skatterättsliga lagstiftning som aktualiseras i samband med en sådan avknoppning är så utformad att modellen också i viss utsträckning har kunnat tillämpas av svenska kooperativa företag.

Ett längre gående alternativ är att föreningens aktier i det nybildade bolaget skiftas ut till föreningens medlemmar. Ett sådant förfarande torde också vara rationellt från medlemmarnas utgångspunkter eftersom de inte har intresse av att investera mer i föreningen än som krävs för högst möjliga ekonomiska effektivitet i samhandeln. Om det kooperativa företaget tar kapitalresurser från medlemmarna - som inte behövs i den kooperativa verksamheten - för att investera i verksamheter i kapitalavkastningssyfte är det liktydigt med att medlemmarna tvingas sätta in pengar i någonting som inte motiverats av deras medlemskap i föreningen.

I många fall är emellertid en långt gående vertikal integration direkt eller indirekt via dotter- eller intressebolag motiverat av affärsmässiga skäl. Utredningen föreslår en större flexibilitet i metoderna för att fördela överskottet på medlemmarna. Ett av syftena med utredningens förslag är att just förbättra föreningens möjligheter att ge rätt

prissignaler till medlemmar och omvärld. Dessa frågor behandlas närmare i avsnitt 4.4.2.

Det torde både från medlemmarnas och samhällsekonomiska utgångspunkter vara en fördel om lagstiftningen förhåller sig neutral till olika ägarrelationer. Det borde t. ex. vara möjligt för en förening att fissionera en verksamhetsgren som t. ex. strukturellt inte passar in i föreningens övriga verksamhet. Med nuvarande skatteregler är det i praktiken inte möjligt. Första steget i en fission är normalt att verksamheten bolagiseras och blir dotterbolag till föreningen. Detta steg kan i och för sig genomföras utan omedelbara skattekonsekvenser. Men i nästa steg - när aktierna skiftas ut till medlemmarna - uttagsbeskattas föreningen för skillnaden mellan sitt bokförda värde på aktierna och aktiernas marknadsvärde vid utskiftningstidpunkten. Därutöver beskattas medlemmarna för ett belopp motsvarande aktierna marknadsvärde som inkomst av näringsverksamhet (om andelen utgör tillgång i enskild näringsverksamhet) eller kapital (för t ex en medlem i en konsumentförening). För fission av börsnoterade aktiebolag finns särskilda skatteregler som innebär ett uppskov av beskattningen hos aktieägarna (3 § 7 mom SIL). Företagsskatteutredningen har till uppgift att se över de beskattningsregler som aktualiseras vid omstruktureringar. Enligt uppgift avser företagskatteutredningen att behandla frågan.

Den externa finansieringen i form av lån etc är givetvis av central betydelse också för de ekonomiska föreningarna. Det är då fråga om förlagsinsatser från andra än medlemmar, förlagslån, banklån, leverantörskrediter etc. Den ersättning som föreningen kan betala är ränta vars nivå bestäms med utgångspunkt från bl a den allmänna räntenivån och risken i föreningens verksamhet. Därvid är av särskild betydelse finansiärernas kunskaper om och möjligheter att bedöma föreningens ekonomiska ställning. Stabiliteten i det egna kapitalet är också av stor betydelse för risknivån och därmed kostnaden för kapitalet.

Självfinansiering

I centrum för kapitalförsörjningsfrågorna står möjligheterna för medlemmarna att själva finansiera den kooperativa kärnverksamheten. Det kan ske - förutom med medlemslån - antingen genom direkta kapitaltillskott från medlemmarna eller - indirekt - genom att vinstmedel kvarhålls i föreningen och där bildar fritt eller bundet eget kapital.

Det finns många olika motiv för att bilda och bli medlem i en ekonomisk förening. Föreningarna kan följaktligen enligt sina stadgar - vid sidan av den ekonomiska - ha olika sociala eller andra målsättningar för sin verksamhet. Den lagstiftning som styr associationsformen bör - som närmare utvecklas i kapitel 2 - dock förhålla sig neutral i dessa frågor och utgå från att medlemmarna i sin samhandel med föreningen agerar på ett ekonomiskt rationellt sätt. Det skulle innebära att lagstiftningen inte bör motverka att medlemmarnas rationella intresse av att optimera det ekonomiska utbytet av sitt kooperativa deltagande i föreningen. Denna utgångspunkt har särskild betydelse för föreningen och dess medlemmar att själva finansiera verksamheten och därmed möjligheten att på lång sikt försvara det kooperativa verksamhetsmålet. I detta avseende finns det flera brister i den nuvarande lagstiftningen.

En sådan ofullkomlighet är att föreningslagen och skattelagstiftningen behandlar överskottsutdelningen av löpande vinst respektive balanserade vinstmedel olika. Föreningslagen innehåller begränsningar ifråga om möjligheten att dela ut balanserade vinstmedel. Till den del överskottsutdelningen avser insatsränta gäller t. ex. en generell begränsning till diskonto med tillägg av tre procentenheter. Avser överskottsutdelningen efterlikvider eller återbäring är det oklart om fördelningsnyckeln får avse medlemmens kooperativa deltagande under en längre period än det senaste räkenskapsåret. I skatterättslig praxis har avdrag vägrats om överskottsutdelningen finansierats med reavinster på anläggningstillgångar (RÅ not Fi 292) eller balanserade vinstmedel (RÅ 1977 ref. 29). Avdrag vägrades med motiveringen att utdelningen inte härrörde från verksamhet i vilken medlemmarna deltar som avnämare eller leverantörer vilket enligt 2 § 8 mom SIL är ett villkor för avdragsrätt. Som närmare redovisas i avsnitt 4.5 innebär en vägrad avdragsrätt för överskottsutdelning i vissa fall att en form av kedjebeskattning uppkommer.

En grundläggande princip är att beskattningen inte skall styra valet av företagsform. Skattelagstiftningen skall alltså förhålla sig neutral till associationsformen. Kravet på neutralitet betyder inte att skattereglerna skall vara lika för de olika associationsformerna utan att de med beaktande av associationsformen funktionssätt skall leda till ett *likvärdigt* skatteuttag. Vid tillkomsten av de gällande skattereglerna har inte fullt ut beaktats att den ekonomiska föreningens verksamhet är accessorisk till medlemmarnas egen verksamhet. Detta leder - som närmare redovisas i avsnitt 4.5.2 - till en omotiverad överbeskattning av

den del av överskottsutdelningen som inte är avdragsgill för föreningen.

Angivna förhållanden försvårar för föreningen att balansera behovet av att kvarhålla vinstmedel för investeringar etc och medlemmarnas krav på "direktavkastning" på sitt engagemang i föreningen. I följande avsnitt kartlägger utredning hur föreningens överskott hanteras enligt föreningslagen och skattelagstiftningen när det tas ut som gottgörelse, vinstutdelning från balanserade vinstmedel eller i samband med att medlem lämnar föreningen eller föreningen avvecklas genom likvidation eller ombildas till aktiebolag

Självfinansieringen är som nämnts grundläggande för det långsiktiga försvaret av det kooperativa verksamhetsmålet. Detta har också betydelse i fråga om medlemmarnas inbördes relationer. Ett relativt sett större kooperativt deltagande i fråga om såväl samhandel som kapitalinsats motiverar en i motsvarande mån högre avkastning av den kooperativa verksamheten för en medlem i förhållande till en annan medlem.

Utredningen föreslår i syfte att förbättra föreningens självfinansiering att föreningen skall kunna besluta omvandla fritt eget kapital till individualiserat insatskapital. I fråga om ekonomisk förening skulle ett sådant förfarande - i fortsättningen kallat insatsemission - kunna innebära att medlemmarna tilldelas fritt eget kapital i förhållande till respektive medlems kooperativa deltagande eller gjorda insatser i föreningen under ett eller flera räkenskapsår. Om samtidigt taket för insatsräntan lyftes av skulle detta ytterligare motivera medlemmarna att bidra till föreningens kapitaluppbyggnad. I t. ex. en konsumentförening skulle det kunna få den hävstångseffekten att ökade inköp från föreningen ger ökad andel vid insatsemission som i sin tur ger en ökad bas för överskottsutdelning i form av insatsränta.

Med en kombination av möjligheten till insatsemission och avdragsrätt vid inkomsttaxeringen för utdelning på medlemsinsatser, förlagsinsatser och kooperativ utdelning i form av återbäring eller efterlikvider ges föreningen och medlemmarna effektiva instrument att disponera föreningens överskott på ett optimalt sätt. Genom prissättning i kombination med efterlikvider/återbäring kan föreningen ge en riktig prissignal till leverantör/konsument. Tillåter föreningens resultat en större utbetalning kan det ske genom insatsutdelning. Behöver föreningen konsolidera sig ytterligare kan det ske genom insatsemission som i praktiken är en fördröjd utdelning till medlemmarna. En

insatsemission som baserar sig på medlemmarnas deltagande eller gjorda insatser över ett eller flera räkenskapsår ger också en på god kooperativ grund rättvis insatsutdelning.

Från konkurrensrättsliga utgångspunkter kan det vara ett problem om en medlem binds onödigt hårt till en förening. En sådan bindning kan vara långa amorteringsperioder av insatskapitalet. Dessutom minskar en sådan bindning medlemmens benägenhet att investera i sitt företag och försvårar kapitalbildningen. Det är enligt gällande rätt inte tillåtet för föreningar att lämna utdelning till avgången medlem på icke utbetalat insatskapital. Utredningen föreslår att utdelning skulle kunna betalas till avgången medlem på hans kvarstående insatskapital. En sådan ändring skulle göra det möjligt för medlemmen att låna upp kapital som finansieras med utdelning med vilket insatskapital i t. ex. en konkurrerande förening kan betalas.

4.2.1 Siffror om kooperationens kapitalsituation

Kapitalstrukturen inom lantbrukskooperationen 1994 (Eget kapital inom de fyra största branscherna, inkl. riksorganisationer)

Slakteriorganisationen	*Mkr*
Bundna reserver inkl. reservfond	662
Fritt eget kapital	89
Årets resultat	111
Insatskapital	473
Summa	1335
Soliditet	28%

Mejeriorganisationen	*Mkr*
Bundna reserver inkl. reservfond	1546
Fritt eget kapital	737
Årets resultat	114
Insatskapital	614
Summa	3011
Soliditet	42%

Lantmännenorganisationen	*Mkr*
Bundna reserver inkl. reservfond	2953
Fritt eget kapital	1072
Årets resultat	430
Insatskapital	854
Summa	5309
Soliditet	32%

Skogsägarganisationen	*Mkr*
Bundna reserver inkl. reservfond	2313
Fritt eget kapital	716
Årets resultat	835
Insatskapital	554
Summa	4418
Soliditet	46%

Summa slakt, mejeri, lantmän och skog	*Mkr*
Bundna reserver inkl. reservfond	7474
Fritt eget kapital	2614
Årets resultat	1490
Insatskapital	2495
Summa	14073
Soliditet	37%

Anmärkningar

Bundna reserver = reservfond + uppskrivningsfond + egen andel av obeskattade reserver.

Föreningarnas innehav av insatser i riksorganisationerna är eliminerade.

KF-koncernens kapitalstruktur

Bakgrund

* KF ekonomisk förening är moderföretag i KF-koncernen.
* KF ekonomisk förening ägs av ett 90-tal konsumentföreningar, som i sin tur ägs av drygt 2 miljoner medlemmar.
* Sedan början av 90-talet har KF-koncernen genomgått en mycket genomgripande omstrukturering innebärande att i stort sett all verksamhet utanför kärnverksamheten, detaljhandeln, avyttrats.
* Som framgår av nedanstående diagram har omsättning och balansomslutning mer än halverats sedan 1993, som en konsekvens av omstruktureringen.

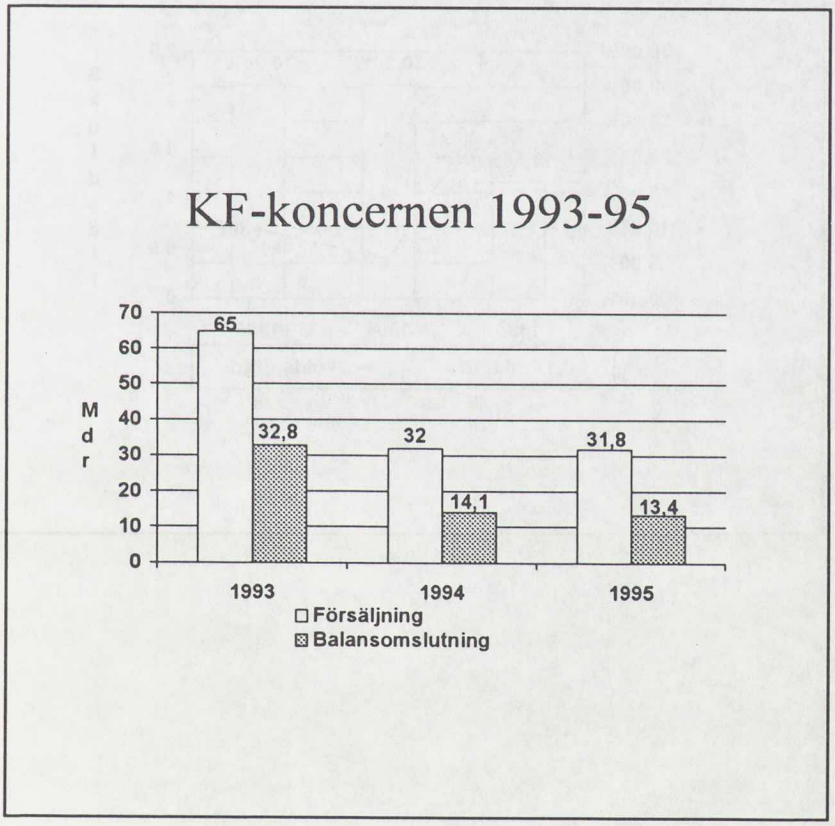

Kapitalförsörjning

En viktig effekt av genomförda avyttringar är att KF-koncernens soliditet och skuldsättningsgrad förbättrats från ett mycket ansträngt läge under början av 90-talet:

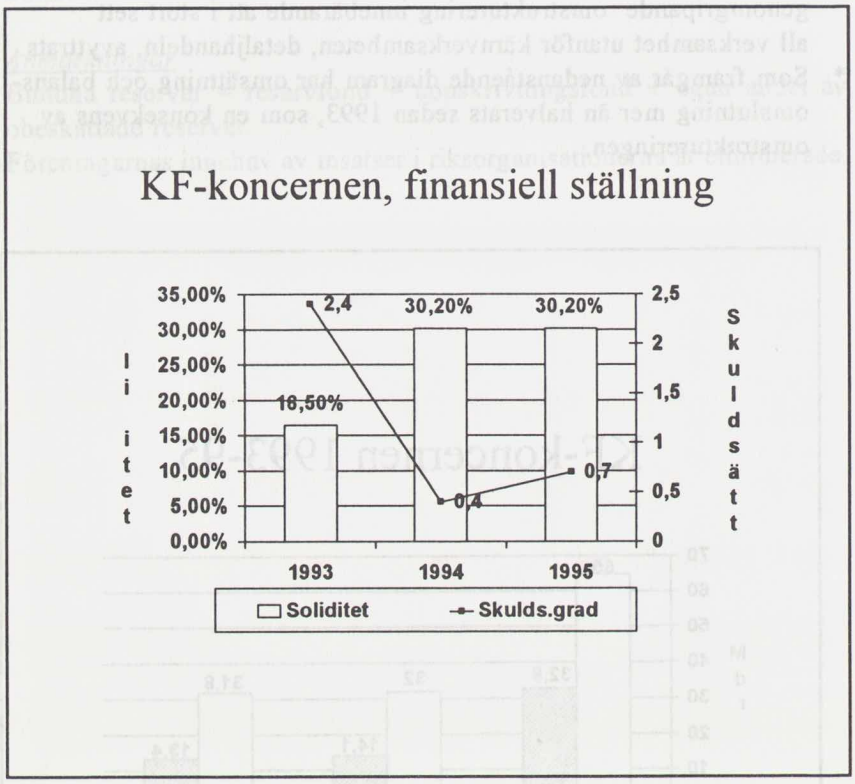

Trots den förbättrade ekonomiska ställningen är emellertid KF-koncernens framtida behov av kapital ännu ej säkrat eftersom

* detaljhandelsverksamheten ännu ej genererar tillfredsställande resultat,
* de omstruktureringsåtgärder som genomförs innebär mycket stora kostnader av engångskaraktär,
* KF-koncernen fortfarande har ett negativt finansnetto.

I nedanstående diagram visas

dels utvecklingen av koncernens egna kapital 1993-1995

dels hur stort eget kapital som kommer att krävas för att uppnå ett finansnetto på +/- 0 vid antagandet att upplåning på marginalen sker till 12% ränta. I en lågmarginalverksamhet som detaljhandeln är det mycket riskfyllt att arbeta med ett negativt finansnetto, känsligheten för konjunktursvängningar och förändringar i valuta- och ränteläget blir alltför stora.

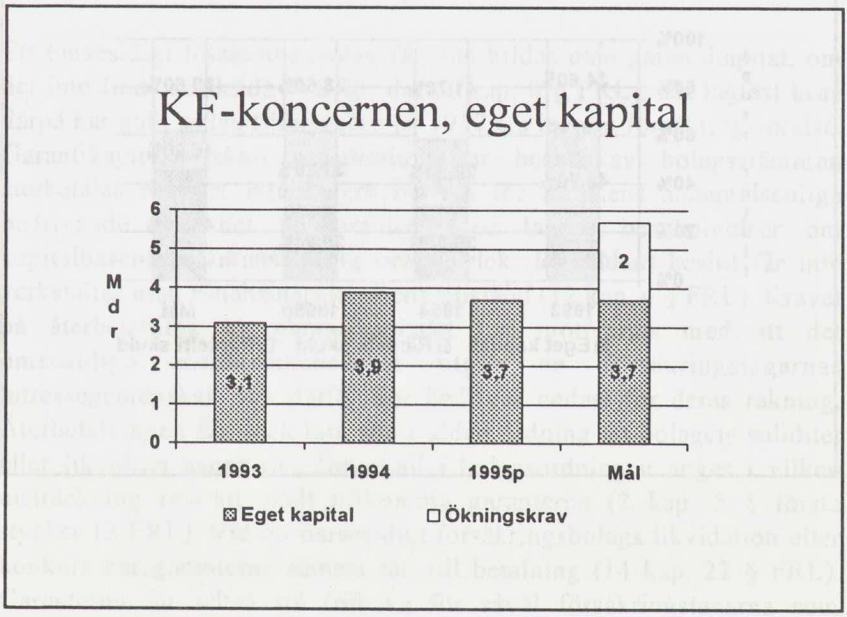

På grund av KF-koncernens speciella ägarstruktur är möjligheterna till försörjning av riskkapital i princip begränsade till fondering av de vinster som uppstår i verksamheten samt till de eventuella möjligheter som finns att låta medlemmarnas återbäring etc. bli avdragsgill i rörelsen och därefter kvarstå inom KF ekonomisk förening genom ökning av dess kapitalinsats. I diagrammet nedan visas hur KF-koncernens totala finansiella struktur utvecklats under perioden 1993-1995 samt hur målsättningen ser ut, dvs. med så pass reducerad skuldsättning att finansnettot blir +/- 0.

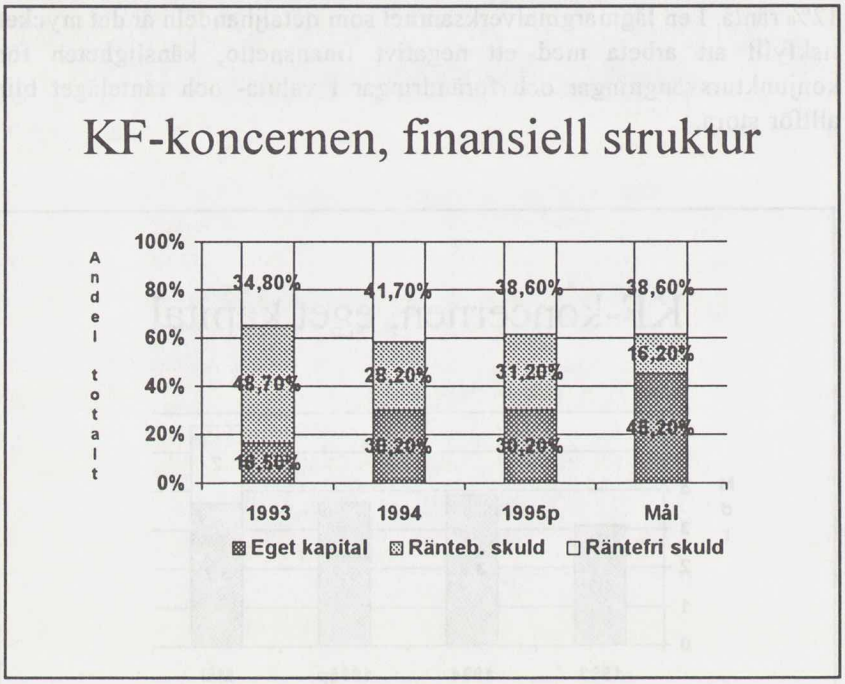

Ömsesidiga försäkringsbolagens kapitalstruktur

Reglerna för de ömsesidiga försäkringsbolagens finansiering är väl beskrivna i Försäkringsutredningens slutbetänkande (SOU 1995:87) sid 187-188.

För de ömsesidiga försäkringsbolagen gäller vissa särskilda regler om finansiering, vilka sammanhänger med den ömsesidiga verksamhetens form och syfte. I ett sådant bolag är alla försäkringstagare med undantag av återförsäkringstagare bolagets delägare. Någon delägarinsats görs dock inte av försäkringstagarna. Erforderligt start- och rörelsekapital utgörs i stället av garantikapitalet, som kan betraktas som en till bolaget lämnad försträckning eftersom det skall återbetalas när det inte längre behövs. Garantikapitalet redovisas därför som en särskild post under eget kapital i balansräkningen, 5 kap. 4 § lagen (1995:1560) om årsredovisning i försäkringsföretag.

Ett ömsesidigt försäkringsbolag får inte bildas utan garantikapital, om det inte finns särskilda skäl för det (1 kap. 8 § FRL). Ett lagfäst krav därpå har gällt sedan tillkomsten av 1917 års lag om försäkringsrörelse. Garantikapitalet skall emellertid efter beslut av bolagsstämman återbetalas när det inte längre behövs för rörelsens ändamålsenliga bedrivande och det är förenligt med lagens bestämmelser om kapitalbasens sammansättning och storlek. Ett sådant beslut får inte verkställas utan Finansinspektionens tillstånd (12 kap. 4 § FRL). Kravet på återbetalning av garantikapitalet har motiverats med att det ömsesidiga försäkringsbolaget utgör en försäkringstagarnas intressegemenskap och därför bör bedrivas endast för deras räkning. Återbetalningen får dock inte ske i sådan ordning att bolagets soliditet eller likviditet äventyras. Det skall i bolagsordningen anges i vilken utsträckning rösträtt skall tillkomma garanterna (2 kap. 5 § första stycket 13 FRL). Vid ett ömsesidigt försäkringsbolags likvidation eller konkurs har garanterna sämsta rätt till betalning (14 kap. 22 § FRL). Garanterna får alltså stå tillbaka för såväl försäkringstagarna som bolagets andra borgenärer.

För samtliga ömsesidiga bolag som i dag verkar fritt på marknaden gäller att garantikapitalet är återbetalt. Självfinansiering har fram till de allra senaste åren varit den enda tillämpade modellen för kapitalförsörjning. Inget ömsesidigt försäkringsbolag har i modern tid haft sådana problem att man behövt använda utdebiteringsmöjligheten

och än mindre har någon konkurs förekommit.

Den finansiella kris som drabbade Sverige i början av 90-talet medförde emellertid en stor kapitalförstöring också i sakförsäkringsbolagen. Huvudorsakerna var förluster i varierande grad inom internationell återförsäkring och kreditförsäkring. Därutöver har ägandet av banker och andra finansiella institut samt utländska försäkringsbolag gett väsentliga förluster. De stora aktiebolagen Trygg-Hansa och Skandia har under de 2-3 senaste åren förstärkt sin kapitalbas genom att aktieägarna tillskjutit kapital och genom förlagslån. Några ömsesidiga bolag har tagit upp lån, exempelvis Folksam och Wasa, och Ansvar har genom en organisatorisk ombildning fått in kapital till Ansvar AB, som nu svarar för huvuddelen av affärsverksamheten och är dotterbolag till Ansvar Ömsesidigt.

Sakförsäkringsbolagens kapitalstyrka brukar bestämmas genom begreppet konsolideringsgrad som är kvoten mellan konsolideringskapitalet och premieinkomsten för egen räkning multiplicerad med 100. Konsolideringskapitalet kan sägas vara värdet av de tillgångar bolaget har *utöver* vad som är avsatt för att kunna betala de företagstekniska avsättningen. Premien för egen räkning är vad bolaget har kvar sedan kostnaden för nödvändig återförsäkring (återförsäkringspremien) räknats av. Om konsolideringsgraden överstiger 50 bedöms den vara tillfredsställande. Innebörden av konsolideringsgraden 50 är att bolaget har en extrareserv svarande mot ett halvt års premieinbetalningar för att klara sina åtaganden mot försäkringstagarna.

De ömsesidiga bolagens storlek, mätt i premieinkomst och konsolideringsgrad framgår av nedanstående tabeller.

Ömsesidiga försäkringsbolag. Premieintäkt och placeringstillgångar, Mkr (Källa: SCB)

Bolag	Premieintäkt	Placeringstillgångar
Folksam	7 302	17 245
LF-gruppen	8 383	13 737
Wasa	2 610	3 230
Ansvar	1 004	1 156
Sockenbolag	237	341
Övriga	399	6 441
Summa	**19 935**	**42 150**

Livförsäkringsbolag inom ömsesidiga koncerner. Premieinkomst och placeringstillgångar, Mkr (Källa: Försäkringsförbundet)

Bolag	Premieinkomst	Placeringstillgångar
Folksam	3 457	22 500
LF-gruppen	1 184	8 753
Wasa	3 144	39 946
Ansvar	238	1 121
SUMMA	**8 023**	**72 320**
Andel av totala marknaden	29,3 %	20,5 %

Som framgår av ovanstående redogörelse finns i dag behov för de ömsesidiga bolagen att ha möjligheter att kunna komplettera självfinansieringen med externt kapitaltillskott. Det är inte trängt motiverat av att erhålla kapital för förlusttäckning, lönsamheten i den löpande verksamheten har varit god under treårsperioden 1993-95, utan snarare för att ge möjlighet att göra framåtriktade satsningar på nya verksamhetsområden. Genom att de allmänna försäkringssystemen i Sverige fått en lägre verkningsgrad behövs i växande utsträckning kompletteringar med privata försäkringslösningar. EU-medlemskapet och den östeuropeiska utvecklingen innebär att kapitalbehov också kan uppstå för att klara internationella satsningar.

Mot denna bakgrund finns anledning att överväga om det finns möjlighet att skapa någon metod för ömsesidiga bolag att få externt kapital på annat sätt än via lån eller genom att bilda dotterbolag som aktiebolag. För den skull föreslås under "4.6 Ömsesidiga bolag" att kapitalbildning via delägarinsatser etableras.

4.3 Huvuddragen i gällande rätt

I detta avsnitt redovisas gällande regler i FL och skattelagstiftningen, och då i första hand lagen om statlig inkomstskatt, som har betydelse för föreningarnas kapitalförsörjning.

Egenkapitalets uppbyggnad

Kapitalbildningen i en ekonomisk förening kan i princip ske genom kapitaltillskott i form av medlemsinsatser och förlagsinsatser samt genom att vinstmedel hålls kvar i föreningen och där bildar fritt eller bundet eget kapital. I den mån föreningen tar ut avgifter av sina medlemmar kan dessa ibland komma att fonderas och på så sätt bidra till kapitalbildningen. Medlemsavgifterna är dock tänkta att förbrukas i verksamheten och berörs därför inte närmare i den redogörelse för egenkapitalets uppbyggnad som redovisas nedan.

Kapitalbildning via medlemsinsatser

FL bygger på principen att det är medlemmarna som skall skjuta till föreningens primära egenkapital. Detta sker genom medlemsinsatser. Medlemsinsatsen utgör medlemmens grundläggande kapitaltillskott till föreningen och hör till föreningens bundna egna kapital. Syftet med medlemsinsatserna är främst att ge föreningen möjlighet att genomföra nödvändiga investeringar och uppfylla sin stadgeenliga verksamhet. Enligt 2 kap. 2 § 4. FL skall föreningens stadgar ange den insats med vilken varje medlem skall delta i föreningen, hur insatserna skall fullgöras samt i vad mån medlem får delta i föreningen med insats utöver vad han är skyldig att delta med. Medlemsinsatserna kan således vara av två slag; obligatoriska och frivilliga. Frivillig medlemsinsats kallas även överinsats.

Det finns inget hinder mot att i stadgarna föreskriva olika insatsskyldighet för olika medlemsgrupper. En medlemsinsats kan i princip lyda på hur högt eller lågt belopp som helst men insatsfrihet tillåts inte.

Medlemsinsatserna skall normalt betalas kontant men det är tillåtet att i stadgarna ange att insatsen kan fullgöras på annat sätt, t.ex. genom varuleverans. Eftersom den maximala insatsskyldigheten ibland kan vara betydande kan betalningsskyldigheten fullgöras genom t.ex månatliga amorteringar eller genom ianspråktagande av återbäring eller efterlikvid.

Kapitalbildning genom ackumulerat överskott från föreningens verksamhet

Av årets nettovinst skall viss del föras till bundet eget kapital genom avsättning till reservfond, se nedan. Resterande del av vinsten kan hållas kvar i föreningen som balanserad vinst eller delas ut till medlemmar och andra. Till skillnad från vad som gäller beträffande de flesta andra företagsformer har en ekonomisk förening inte något eget vinstsyfte. I stället syftar verksamheten till att, genom medlemmarnas deltagande, skapa en fördel i medlemmarnas egna verksamheter. Man talar om att föreningens verksamhet skall vara accessorisk i förhållande till medlemmarnas egna verksamheter. Från medlemmarnas synpunkt är det således av intresse att inte mer kapital än nödvändigt stannar kvar i föreningen. Mot detta medlemmarnas intresse står föreningens intresse

av att konsolidera och eventuellt utvidga rörelsen samt borgenärernas intresse av att få sina fordringar täckta. För att inte äventyra föreningens förmåga att fullgöra sina förpliktelser har därför lagstiftaren ställt upp tvingande regler vad gäller möjligheten att dela ut överskottet av föreningens verksamhet. Dessa behandlas nedan.

Reservfondens uppbyggnad

Medlemsinsatserna är i princip rörliga och reservfonden blir därför i praktiken, jämte eventuell uppskrivningsfond, det enda egentliga bundna kapitalet i en förening. Reglerna om reservfonden finns i 10 kap. 6 §. I lagrummets första och andra stycke behandlas avsättning till resp. nedsättning av fonden. I stycke tre redogörs för hur pensionsavsättningar skall behandlas vid beräkning av avsättningsskyldigheten. Av det fjärde stycket framgår att regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer kan medge undantag från bestämmelserna i stycke 1-3. Undantagsbestämmelsen är utformad på ett sådant sätt att den torde ha en synnerligen restriktiv tillämpning. I förarbetena till lagstiftningen har som en tänkbar dispenssituation bl. a. nämnts det fallet att en nedsättning av reservfonden bedömts som motiverad sedan den under en följd av år överstigit legalt minimum.
Nedan behandlas lagrummets första och andra stycke närmare.

Avsättning av nettovinsten

Till reservfonden skall avsättas minst fem procent av årets nettovinst efter avdrag för täckande av balanserad förlust. Till nettovinsten skall därvid räknas även gottgörelser. Avsättningen är obligatorisk så länge reservfonden inte uppgår till minst 20 procent av inbetalt insatskapital (medlemsinsatser och förlagsinsatser). När denna gräns är nådd behöver föreningen inte göra ytterligare avsättningar förutsatt att

1. summan av reservfonden och det inbetalda insatskapitalet uppgår till fyrtio procent av nettovärdet på föreningens tillgångar, eller
2. summan av reservfonden och inbetalt insatskapital uppgår till minst samma belopp som föreningens skulder enligt balansräkningen.

Skulle det ett år visa sig att inget av villkoren är uppfyllt måste föreningen återuppta avsättningen.

Övrig avsättning

Föreningens stadgar kan innehålla restriktioner vad gäller återbetalning av medlemsinsats i samband med medlems avgång ur föreningen. Belopp som medlem inte återfår skall avsättas till reservfonden.
Förlagsandelsinnehavare är normalt berättigad att vid inlösen återfå det nominella beloppet. Dock får inte inlösenbeloppet överstiga vad som av föreningens bundna egna kapital enligt senast fastställda balansräkning belöper på andelen i förhållande till övriga förlagsinsatser. Belopp som förlagsandelsinnehavare på grund härav inte får ut vid inlösen skall föras till reservfonden.
Stadgarna kan föreskriva att vissa poster, t.ex. inträdesavgift, skall avsättas till reservfonden.
Slutligen kan föreningsstämman besluta att visst belopp skall avsättas från fritt eget kapital till reservfonden.

Nedsättning av reservfonden

Reservfonden får endast nedsättas för att täcka förlust enligt fastställd balansräkning och endast i den mån fritt eget kapital inte räcker. Föreningsstämman beslutar om nedsättning av reservfonden.

Kapitalbildning via förlagsinsatser

Förlagsinsatser regleras i 5 kap. FL. Bestämmelserna, som har sitt ursprung i Kooperationsutredningens förslag (SOU 1981:60), trädde i kraft den 1 juli 1984 (prop. 1983/84:84). Syftet med förlagsinsatserna är att möjliggöra för ekonomiska föreningar att få riskbärande kapital även från andra än medlemmar. Dock kan även medlemmar skjuta till kapital genom förlagsinsatser. Förlagsinsatserna intar en mellanställning mellan medlemskapitalet och det lånade kapitalet. Förlagsinsatserna skall vara bundna under minst fem år och medför vid föreningens upplösning rätt till betalning framför medlemsinsatserna men efter alla borgenärers fordringar. Avkastningen på förlagsinsatser är utdelning .

Om förlagsinsatser får förekomma skall detta framgå av föreningens stadgar. Av stadgarna skall vidare framgå eventuella begränsningar i fråga om vem som har rätt att tillskjuta förlagsinsatser (5 kap. 2 § FL).

Innehavarna av förlagsinsatser har getts en svag ställning i inflytandefrågor. Anledningen härtill är en önskan att värna om den kooperativa särarten. En innehavare av en förlagsinsats har därför t.ex inte rösträtt på föreningsstämman och heller inte rätt till styrelserepresentation. Dock föreligger rätt att klandra föreningsstämmobeslut.

För att förhindra att alltför stor del av föreningens eget kapital utgörs av kapital från andra än medlemmarna finns en beloppsbegränsning vad gäller förlagsinsatserna sammanlagda summa. Summan av tillskjutna förlagsinsatser får, efter tillskottet, uppgå till högst summan av då inbetalda medlemsinsatser.

Egenkapitalets avkastning

De civilrättsliga bestämmelserna om avkastningen på i föreningen nedlagt kapital finns i 10 kap. FL. Den egentliga avkastningen på föreningens kapital består av sk. överskottsutdelning som kan utgå i form av gottgörelse eller vinstutdelning. Den del av överskottsutdelningen som utgår i form av efterlikvider, återbäringar eller liknande brukar kallas "kooperativ utdelning" oavsett om den utgår i form av gottgörelse eller vinstutdelning. Vinstutdelning i förhållande till insatskapitalets storlek brukar allmänt kallas "insatsränta", eller mer korrekt, insatsutdelning. Eftersom en ekonomisk förening enligt gällande regler är öppen för var och en som söker inträde uppkommer normalt inte något övervärde på andelen. En förening kan dock i sina stadgar föreskriva att en ny medlem utöver den obligatoriska medlemsinsatsen skall erlägga en inträdesavgift som motsvarar det överpris han skulle få betala för en andel, om föreningens medlemsantal hade varit begränsat och detta antal redan varit fyllt. Det finns även ekonomiska föreningar, som registrerats enligt äldre lagstiftning, där rätten till inträde enligt föreskrift i stadgarna är mer begränsad än som är tillåtet enligt nuvarande 3 kap. 1 § FL (se 15 § FPL). En andel i sådan helt eller delvis sluten förening kan också få ett marknadsvärde vars storlek beror bl. a. på den leveransrätt etc. som medlemskapet ger och den förmögenhet som finns i föreningen.

Överskottsutdelning

De civilrättsliga bestämmelserna om avkastning på i föreningen nedlagt kapital finns i 10 kap. FL. (Dessa bestämmelser kan sägas kompletteras av de begränsningar som skattelagstiftningen ställer upp vad gäller avdragsrätt m.m.) Den egentliga avkastningen på föreningens kapital består av sk. överskottsutdelning. Överskottsutdelning förekommer i två former; gottgörelse och vinstutdelning.

Överskottet kan i praktiken delas ut till medlemmarna på två sätt, nämligen

1. efter den omfattning i vilken medlemmarna deltagit i föreningens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk eller
2. i förhållande till varje medlems inbetalda medlemsinsatser.

Även icke-medlemmar som på ett eller annat sätt handlat med föreningen kan komma i åtnjutande av överskottsutdelning, 10 kap. 4 § första stycket FL. Vidare kan givetvis förlagsandelsinnehavare få del av överskottet genom utdelning på sin andel, 10 kap. 4 § andra stycket FL.

I en öppen förening kan en andel inte få ett saluvärde som överstiger den inbetalda insatsens belopp. Ett övervärde kan uppkomma endast om förvärvet av en andel öppnar en annars inte befintlig möjlighet att bli medlem. Vissa föreningar har i sina stadgar krav på inträdesavgift. Om avgiften skall betalas till medlem som överlåter sin andel leder det till en reavinst. Realisationsvinsten blir då en form av avkastning på insatsen.

Gottgörelse

Med gottgörelse avses överskott som utgår i form av efterlikvider, återbäringar eller liknande som grundas på rörelsens resultat utan att ha räknats in i redovisat årsresultat, 10 kap. 1 § 2 st. 1. FL. Den ekonomiska föreningens verksamhet är accessorisk i förhållande till medlemmarnas verksamhet. I detta ligger i princip att det inte är föreningen som skall tillgodogöra sig uppkomna överskott utan dessa skall återföras till dem som deltagit i verksamheten. Detta kan t.ex ske genom att de som säljer till föreningen får högsta möjliga pris medan den som köper från föreningen får lägsta möjliga pris. Eftersom inte alla

kostnader är kända när prestationerna äger rum blir prissättningen preliminär i avvaktan på det slutliga resultatet. När det slutliga resultatet sålunda är känt kan ev överskott utgå i form av gottgörelser. Med detta avses att föreningens ekonomiska ställning skall medge en merprestation i förhållande till den tidigare preliminära överenskommelsen. Gottgörelser kan utgå när som helst under året men det vanliga är att de beslutas och utbetalas först efter det att årets resultat är klart.

Vinstutdelning

Med vinstutdelning avses utdelningar från redovisade årsresultat i form av medlemsåterbäring eller på annat sätt, 10 kap. 1 § andra stycket 2. FL. Med redovisade årsresultat avses vinst både för det senaste räkenskapsåret och balanserade vinstmedel samt fria fonder.

Kooperativ utdelning, dvs. återbäring, efterlikvider, lönetillägg o.dyl. kan alltså utgå såväl i form av vinstutdelning som gottgörelse. Så kallad insatsränta, dvs. utdelning som baseras på inbetalda medlemsinsatser, kan endast utgå i form av vinstutdelning.

Överskottsutdelning till andra än medlemmar

För det fall den ekonomiska föreningen bedriver handel även med icke-medlemmar har den rätt, men inte skyldighet, att ge utdelning till dessa såväl i form av gottgörelser som vinstutdelning. Utdelning på förlagsinsatser kan däremot endast ske i form av vinstutdelning.

Gränserna för överskottsutdelning

I 10 kap. 2 och 3 §§ uppställs vissa begränsningar i vad gäller föreningens möjlighet att lämna utdelning. Beträffande gottgörelser innebär dessa att sådana inte får lämnas i vidare mån än att föreskriven avsättning kan göras till reservfonden. Begränsningarna avseende vinstutdelning har främst till syfte att skydda borgenärintresset. För att vinstutdelning skall kunna ske måste den fastställda balansräkningen för det senaste räkenskapsåret redovisa fritt eget kapital överstigande eventuell förlust, (balanserad eller årets). Innan vinstutdelning får ske måste vidare lag- eller stadgeenlig avsättning till bundet eget kapital göras. Beträffande sk. insatsränta finns ytterligare en begränsning. Sådan

får nämligen fastställas till högst en ränta för år på inbetalda medlemsinsatser som motsvarar det av riksbanken fastställda diskontot som gällde vid räkenskapsårets utgång med tillägg av tre procentenheter. Detta utdelningstak har motiverats med att det i den kooperativa idén bygger på att överskottet i en förening i princip skall fördelas i förhållande till medlemmarnas utnyttjande av föreningen. Utdelningstaket gäller dock inte för ränta på förlagsinsatser.

Vidare finns en allmän försiktighetsregel. Enligt denna får överskottsutdelning inte ske med så stort belopp att utdelningen med hänsyn till föreningens eller koncernens konsolideringsbehov, likviditet eller ställning i övrigt står i strid med god affärssed.

Beslut om överskottsutdelning

Av 10 kap. 5 § FL framgår att det är föreningsstämman som fattar beslut om överskottsutdelning samt att stämman får uppdra åt styrelsen att fatta beslut om gottgörelser. Det är endast en ordinarie föreningsstämma som kan fatta beslut om vinstutdelning. Styrelsens förslag till dispositioner beträffande föreningens vinst eller förlust skall framgå av förvaltningsberättelsen. Stämman är inte bunden av styrelsens förslag utan kan besluta om såväl högre som lägre vinstutdelning. Givetvis måste dock utdelningen beslutas inom ramen för begränsningarna i lagen och föreningens stadgar.

Borgenärsskydd

Borgenärsskyddet kommer främst till uttryck genom reglerna om gränserna för överskottsutdelning. För att sätta kraft bakom dessa regler finns i 10 kap. 7 § bestämmelser om påföljder vid utbetalning i strid mot bestämmelserna i FL. Huvudregeln är att om utbetalning skett till medlem eller annan i strid mot FL:s bestämmelser skall mottagaren betala tillbaka vad han erhållit. Bestämmelsen omfattar såväl olovliga överskottsutdelningar som andra utbetalningar från föreningen, t.ex. felaktiga insatsåterbetalningar. Vad gäller olovliga överskottsutdelningar finns dock en godtrosregel innebärande att mottagaren inte behöver betala tillbaka det erhållna beloppet om han hade skälig anledning anta att utbetalningen utgjorde laglig överskottsutdelning.

4.3.1 Beskattningen av egenkapitalets avkastning hos ekonomiska föreningar och dess medlemmar

En ekonomisk förening är ett särskilt skattesubjekt. Skattereglerna är i stort sett de samma som för aktiebolag. Den ekonomiska föreningen är obegränsat skattskyldig. All inkomst beskattas i inkomstslaget näringsverksamhet. I det följande lämnas en redogörelse för skattereglerna avseende överskottsutdelning såväl vad gäller föreningens beskattning som medlemmarnas. Reglerna avseende utdelning har ändrats vid några tillfällen under senare år. Redogörelsen avser de regler som trädde i kraft den 1 januari 1996, (prop.1995/96:109).

I beskattningshänseende kooperativ förening

Begreppet kooperativ förening är centralt vad gäller beskattningen av ekonomiska föreningar. Av 2 § 8 mom. SIL framgår att en ekonomisk förening i beskattningshänseende är att betrakta som kooperativ om den är öppen och i sina angelägenheter tillämpar lika rösträtt.

Öppenhetsrekvisitet

För att föreningen skall anses vara öppen fordras att den enligt stadgarna är berättigad att när som helst anta nya medlemmar. Därutöver krävs att föreningen verkligen visar sig villig att till medlem anta var och en som är bosatt inom föreningens verksamhetsområde eller tillhör dess angivna verksamhetskrets, förbinder sig att följa föreningens stadgar och beslut och som därjämte skäligen kan antas komma att som medlem bidra till att föreningens i stadgarna angivna syfte förverkligas. Föreningen kan anses vara öppen även om styrelsen eller annat föreningsorgan har rätt att pröva inträdesansökningarna och avvisa sådana sökanden som inte kvalificerat sig för medlemsskap. Om föreningen säljer till utomstående kan den som regel inte utan att förlora sin öppna karaktär vägra att motta någon som medlem om denne kan visa att han brukar handla av föreningen. Kan köparen enligt vad styrelsen anser på grund av rent personliga förhållanden inte beviljas medlemsskap bör föreningen för att vara att anse som öppen ha skyldighet att i ekonomiskt hänseende jämställa honom med medlem. Det innebär att han skall få samma återbäring på köpta varor som

medlem erhåller.
Såsom redogjorts för ovan har den ekonomiska föreningen enligt FL inte någon skyldighet att lämna kooperativ utdelning till andra än medlemmar. För att bli betraktad som en i beskattningshänseende kooperativ förening fordras dock att föreningen ger sådan utdelning även till icke-medlemmar.

Rösträttsrekvisitet

Kravet på lika rösträtt innebär att varje medlem skall ha en röst. Även enligt FL kan huvudprincipen sägas vara en medlem- en röst. I FL har bestämmelsen dock gjorts dispositiv och kan frångås om annat anges i stadgarna.

Beskattningen av den kooperativa föreningen

Om en kooperativ förening av vinsten av sin kooperativa verksamhet lämnat rabatt eller pristillägg i förhållande till gjorda köp eller försäljningar medges avdrag för denna utdelning. SIL:s terminologi skiljer sig här något från FL:s. SIL:s begrepp rabatt och pristillägg motsvaras av FL:s återbäring respektive efterlikvid. Det rör sig således om sk. kooperativ utdelning, d.v.s. sådan utdelning som är beroende av i vilken mån medlemmen deltagit i föreningens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk.

Såsom redogjorts för ovan kan kooperativ utdelning ske såväl i form av gottgörelse som vinstutdelning. Avdragsrätt föreligger för föreningen oavsett om utdelningen utgår som gottgörelse eller som vinst enligt fastställd balansräkning. Vinstutdelning i form av insatsränta eller ränta på förlagsinsats är avdragsgill för föreningen.

Beskattning av utdelningen hos mottagaren

Kooperativ utdelning som utgör en minskning av levnadskostnaderna är skattefri för medlem eller annan mottagare, 3 § 7 mom. SIL. Kooperativ utdelning från en konsumentförening är därför oftast helt skattefri. I övriga fall utgör kooperativ utdelning skattepliktig intäkt av antingen näringsverksamhet eller kapital. Vinstutdelning i form av insatsränta eller ränta på förlagsinsats är i princip skattepliktig för mottagaren.

Svenskt aktiebolag eller svensk ekonomisk förening är dock, med undantag av livförsäkringsföretag, investmentföretag och förvaltningsföretag, frikallat från skattskyldighet på näringsbetingade andelar i enlighet med vad som stadgas i 7 § 8 mom. SIL.

4.3.2 Egenkapitalets avveckling

Såsom redogjorts för i avsnittet om egenkapitalets avkastning kan en ekonomisk förenings fria kapital, med vissa begränsningar, delas ut till dess medlemmar och andra. Även det bundna kapitalet kan i vissa situationer, helt eller delvis, betalas ut. De situationer som kan tänkas är följande;

1. återbetalning av medlemsinsatser,
2. återbetalning av förlagsinsatser,
3. återbetalning vid nedsättning av insatskapitalet,
4. föreningen likvideras,
5. föreningen ombildas till aktiebolag.

Återbetalning av medlemsinsatser

Återbetalning av medlemsinsatser behandlas i 4 kap. FL. Återbetalning kan ske dels till avgången medlem, dels till kvarvarande medlem som betalar s.k. överinsats.

Återbetalning till avgången medlem

En medlem som har sagt upp sig till utträde ur föreningen avgår vid utgången av det räkenskapsår som slutar näst efter en månad eller den längre tid som bestämts i stadgarna, högst sex månader, efter uppsägningen (4 kap. 1 § FL). När medlemmen avgått har han - om inte annat föreskrivs i stadgarna - rätt att sex månader efter avgången få ut sina inbetalda medlemsinsatser. Anledningen till detta är att en fastställd balansräkning skall ligga grund vid bedömningen hur mycket den avgångna medlemmen är berättigad att återfå. Det återbetalade beloppet får inte överstiga vad som enligt balansräkningen belöper på medlemmen i förhållande till föreningens övriga medlemmar av föreningens egna kapital.

En avgången medlem har vidare rätt att få ut sin andel av beslutad vinstutdelning från närmast föregående räkenskapsår jämte vad som eventuellt innestår från tidigare år i samma ordning som övriga medlemmar. Det är fråga om vinstutdelning som den avgångne medlemmen kvalificerat sig till under sin tid som medlem. Även det som bokförts som skuld i form av gottgörelser i balansräkningen skall den avgångne medlemmen ha till den del det belöper på honom. Föreningens stadgar kan föreskriva begränsningar i rätten att få tillbaka insatskapitalet eller beslutad vinstutdelning. Det är däremot ovisst om en stadgebestämmelse med innebörd att avgående medlem skall få ett ut ett större belopp än insatsen och beslutad vinstutdelning är giltig.

Uppgifter om återbetalning av medlemsinsatser skall framgå av medlemsförteckningen. Det föreligger också skyldighet att i förvaltningsberättelsen upplysa om insatsåterbetalning för nästföljande räkenskapsår. Anledningen till detta är borgenärsintresset.

Återbetalning av överinsatser

Rätten att få tillbaka överinsatser följer samma regler som gäller för en avgången medlems rätt avseende medlemsinsatser. Uppsägning skall ske enligt samma regler som gäller medlems uppsägning av medlemsskap. Föreningens uppsägningstid för medlemmarna (1-6 månader) och uppsägningstidpunkten avgör vilket räkenskapsårs balansräkning som skall ligga till grund för bedömningen av i vilken mån överinsatser kan återbetalas. Genom bestämmelser i stadgarna kan återbetalning av överinsatser hindras helt eller delvis.

Återbetalning av förlagsinsatser

Bestämmelserna om uppsägning och rätt till återbetalning av förlagsinsatser finns i 5 kap. 7 § FL. I paragrafen anges att innehavare av förlagsandel har rätt att få ut insatsen tidigast efter fem år förutsatt att han skriftligen säger upp beloppet minst två år i förväg. Även föreningen kan säga upp förlagsinsatsen till inlösen. Detta kan tidigast ske efter fem år från tillskottet. En förutsättning är att skriftlig uppsägning sker minst sex månader i förväg.

Förlagsinsats löses in till nominellt belopp. Återbetalt belopp får inte överskrida vad som av föreningens egna kapital enligt senast fastställda

balansräkning - utan anlitande av reservfond och uppskrivningsfond - belöper på andelen i förhållande till övriga förlagsinsatser.

Återbetalning vid nedsättning av insatskapitalet

En nedsättning av insatskapitalet kräver att föreningens stadgar ändras. Beslut om nedsättning får verkställas först sedan ett år förflutit efter registreringen hos PRV.

Återbetalning i samband med föreningens likvidation

En ekonomisk förening kan upplösas bl a genom likvidation. Likvidationen syftar till att avveckla den ekonomiska föreningens verksamhet, realisera tillgångar, betala skulderna och utskifta behållningen i enlighet med stadgarna. Under likvidationen består föreningen som ett särskilt rättssubjekt och föreningsorganens rättigheter och skyldigheter är i stort sett de samma som förut. I och med att syftet med likvidationen är att avveckla föreningens verksamhet får inte återbetalning av medlemsinsatser och vinstutdelning ske under likvidationen. Likvidationsförfarandet avslutas med att föreningen upplöses. Detta sker i samband med att revisorerna lägger fram slutredovisningen. I den mån stadgarna inte föreskriver annat har medlemmarna genom skiftet erhållit individuell rätt till andel i de behållna tillgångarna. Bestämmelserna om likvidationsförfarandet finns i 11 kap. FL.

Efter det att föreningen trätt i likvidation skall likvidatorerna så snart som möjligt söka kallelse på föreningens okända borgenärer samt, i den mån det behövs för likvidationen, realisera föreningens egendom och betala föreningens skulder (11 kap. 10-11 §§ FL). När anmälningstiden i kallelsen på okända borgenärer gått ut och alla kända skulder blivit betalda skall likvidatorerna skifta föreningens tillgångar. Av 2 kap. 2 § 11 p FL framgår att det i föreningens stadgar skall anges hur man skall förfara med föreningens behållna tillgångar när föreningen upplöses. Om utbetalningar sker i strid mot FL blir reglerna i 10 kap. 7 § om återbetalning och skadeståndsskyldighet tillämpliga. Lagen innehåller inte några regler om hur stadgarna skall vara utformade men ger tvingande regler om förlagsinsatser för det fall sådana förekommer. I 5 kap. 3 § föreskrivs att innan utbetalning sker för andra ändamål har innehavarna av förlagsinsatser rätt att så långt överskottet räcker få

förlagsinsatserna inlösta till nominellt belopp. Vid brist sker fördelning efter förlagsinsatsernas storlek. Efter det att förlagsinsatserna inlösts skiftas återstoden. Det är vanligt att det i stadgarna föreskrivs att inbetalda insatser först skall återbetalas. Eventuellt kvarvarande överskott fördelas härefter i enlighet med vad som föreskrivs i stadgarna t. ex. i förhållande till erhållna likvider från föreningen eller i förhållande till medlemsinsatsernas storlek.

Ombildning av ekonomisk förening till aktiebolag

Lagen om ekonomiska föreningar innehåller inte regler som tar sikte på ombildning av en ekonomisk förening till aktiebolag. En sådan ombildning är ändå möjlig men måste genomföras i flera steg. Två olika metoder brukar tillämpas, nämligen utskiftningsmetoden och apportmetoden. Utskiftningsmetoden har den fördelen att föreningsstämman utöver nödvändiga stadgeändringar normalt kan fatta samtliga beslut som erfordras för ombildningen. Vid apportmetoden tar varje enskild medlem ställning till om han vill avyttra sina andelar mot betalning med aktier i det aktiebolag som skall ta över verksamheten. Särskilda skatteregler finns som förhindrar omedelbara skattekonsekvenser för medlem och förening vid en ombildning enligt någon av metoderna.

Utskiftningsmetoden innebär att den ekonomiska föreningen bildar ett aktiebolag. Vid bolagsbildningen överlåter föreningen sin rörelse till bokfört värde mot betalning i aktier i det nybildade bolaget (s.k. apportemission). Föreningens tillgångar kommer därefter att bestå av aktier i det nya bolaget. Särskilda skäl mot uttagsbeskattning av föreningen anses regelmässigt föreligga vid en överlåtelse av verksamheten i samband med en ombildning av detta slag. Nästa steg i ombildningen är att den ekonomiska föreningen likvideras. Som ett led i likvidationen skiftas aktierna i det nybildade verksamhetsdrivande bolaget ut till medlemmarna i föreningen. Varje medlem tillskiftas aktier i proportion till sitt insatskapital. Dotterbolagsaktiernas marknadsvärde är ofta högre än föreningens skattemässiga anskaffningsvärde. Enligt särskilda regler befrias dock medlem från beskattning (3 § 8 mom 3 st SIL) och föreningen från uttagsbeskattning (22 § anv. 1 p 4 st KL). För att uttagsbeskattning skall underlåtas och för att skattefrihet för medlem skall föreligga krävs att föreningen äger samtliga aktier i dotterbolaget och att samtliga aktier skiftas ut. Värdet av annan egendom som skiftas ut får vidare inte överstiga fem procent av det nominella värdet på

aktierna.

De utskiftade aktierna övertar det anskaffningsvärde som andelen hade (27 § 2 mom SIL). Vid en senare avyttring av en aktie kommer hela vinsten att beskattas. Särskilda regler finns för det fall andelen utgjorde omsättningstillgång hos medlemmen (3 § 8 mom 3 st SIL).

Vid ombildning enligt *apportmetoden* bildar medlemmarna i den ekonomiska föreningen ett nytt aktiebolag. Som apportegendom använder medlemmarna sina andelar i den ekonomiska föreningen. I och med bolagsbildningen blir alltså de tidigare föreningsmedlemmarna aktieägare.

Uppskov medges med beskattning vid avyttring av andelarna i utbyte mot aktier i det förvärvade bolaget. Aktierna övertar andelarnas skattemässiga anskaffningsvärde och en eventuell vinst beskattas först när aktierna i en framtid avyttras (27 § 4 mom 1 st SIL). Vederlaget vid bytet av andelarna mot aktier får förutom nyemitterade aktier i det köpande bolaget utgöras av kontanter motsvarande högst 10 procent av de nyemitterade aktiernas nominella värde. Den del av vederlaget som utgörs av pengar beskattas fullt ut.

I nästa steg beslutar aktiebolaget, som är enda medlem i föreningen, att upplösa föreningen genom likvidation. Vid likvidationen skiftas föreningens tillgångar ut till aktiebolaget. Utskiftning vid likvidation behandlas enligt reavinstreglerna (24 § 2 mom 1 st KL). I regel föreligger särskilda skäl mot uttagsbeskattning av föreningen i likvidation i samband med att föreningens tillgångar förs över till bolaget. Aktiebolaget övertar föreningens skattemässiga restvärden på tillgångarna.

4.4 Utredningens överväganden

4.4.1 Ekonomiska föreningars organisation

4.4.1.1 Samhandel genom dotterbolag

Utredningens förslag: En ekonomisk förening får bedriva den kooperativa samhandeln med medlemmarna inte bara direkt i föreningen utan även indirekt i ett av föreningen helägt dotterföretag.

Skälen för utredningens förslag: Omstruktureringar sker eller pågår inom flera av de kooperativa branscherna. Det finns många olika och delvis samverkande orsaker till denna process. Särskilt kan nämnas avregleringar, minskade statliga subventioner, åtaganden med anledning av medlemskapet i EU samt ett ökat konkurrenstryck som en följd bl. a. av de nämnda omvärldsförändringarna.

Av affärsmässiga, finansiella och andra skäl har ofta organisatoriska lösningar med den ekonomiska föreningen som moderföretag i en koncern valts. Att en ekonomisk förening bildar en koncern betyder inte att företagsgruppen som sådan förlorar sin kooperativa karaktär. Det avgörande är att medlemmarna äger föreningen och därmed indirekt föreningens dotterbolag och att ägandet utövas genom ett kooperativt deltagande på det sätt som anges i 1 kap. 1 § första stycket FL. Möjligheten för en ekonomisk förening att bedriva verksamhet i dotterbolag finns också lagreglerad. Enligt 1 kap. 4 § FL gäller att om en ekonomisk förening äger så många aktier eller andelar i en svensk eller utländsk juridisk person att den har mer än hälften av rösterna för samtliga aktier eller andelar, är den ekonomiska föreningen moderförening och den andra juridiska personen dotterbolag. Även i konkurrens- och skattelagstiftningarna behandlas koncernbildningar där ägandet uteslutande eller så gott som uteslutande kanaliseras genom moderföretaget, som enbart ett sätt att organisera verksamheten. Genom koncernbidrag är det i sådana fall möjligt att även med skattemässig verkan jämna ut resultaten mellan de i koncernen ingående företagen; se 2 § 3 mom SIL. I konkurrenslagstiftningens mening är en koncern som regel att betrakta som en ekonomisk enhet varför avtal inom en

koncern normalt inte träffas av förbudet i 6 § konkurrenslagen, se avsnitt 2.2.2. Regelsystemet innebär att sådana företagsgrupperingar med en ekonomisk förening som moderföretag behandlas neutralt i förhållande till koncernen med aktiebolag som moderföretag.

Det är dock inte möjligt för föreningen och dess medlemmar att fullt ut komma i åtnjutande av de administrativa och andra fördelar som i det enskilda fallet kan ha varit motivet för att organisera den kooperativa verksamheten i en koncern. Utredningen konstaterar att utvecklingen gått åt det hållet och lagstiftningen inte är anpassad till de nya behoven. Detta framkom bl. a. i samband med lagstiftningen om en ny organisation för Landshypoteket. I förarbetena (prop. 1993/94:216) diskuterades just möjligheten att bedriva kooperativ verksamhet i ett av en ekonomisk förening helägt aktiebolag. Där anfördes bl.a. följande. "Lagrådet har i sitt yttrande tagit upp frågan om det är möjligt för en ekonomisk förening att med bibehållande av sin kooperativa karaktär låta rörelsen till huvudsaklig del utövas genom ett helägt dotterbolag".

Lagrådet har i anslutning härtill anfört följande. "Frågan har inte närmare berörts i förarbetena till lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar. Enligt Haberg-Nissels kommentar till 1951 års föreningslag, 5:uppl. (s.78 not 1) är ett sådant förfarande inte möjligt. Mallmén däremot synes i sin kommentar till föreningslagen (s.42) hävda att det går att skapa en ekonomisk förening där rörelsen bedrivs till väsentlig del i dotterbolag. Ett visst stöd för denna uppfattning kan måhända utläsas från vissa uttalanden i prop. 1986/87:7 (s. 70 o. 242). Praxis på området saknas. Lagrådet noterar att det av remissen framgår att medlemmarna deltar i verksamheten endast genom föreningens aktieinnehav och genom att föreningen tillsammans med dotterbolaget med sina tillgångar under en övergångstid svarar för Hypoteksbankens förpliktelser samt konstaterar att detta inte utgör något säkert underlag för slutsatsen att det är möjligt att utan ändring i föreningslagen registrera den nytillskapade föreningen som en ekonomisk förening."

Regeringen konstaterade för sin del sammanfattningsvis att medlemmarna i den nya Landshypoteksföreningen skulle komma att begagna föreningens tjänster genom dels föreningens aktieinnehav, dels att föreningen tillsammans med dotterbolaget med sina tillgångar under en övergångstid svarar för Hypoteksbankens förpliktelser samt dels föreningens kreditbedömning och dess ekonomiska rådgivning. Regeringen ansåg att alldeles oavsett att en del av verksamheten skulle komma att bedrivas i kreditmarknadsbolaget fick föreningens

kooperativa karaktär anses vara av sådan art att den skulle kunna registreras som ekonomisk förening.

Mot denna bakgrund drar utredningen slutsatsen att en ekonomisk förening enligt gällande rätt inte torde kunna bedriva all kooperativ verksamhet genom ett helägt dotterbolag och att det är oklart hur stor del av den kooperativa verksamheten som måste bedrivas direkt i föreningens regi för att föreningen skall kunna behålla sin rättsliga status som ekonomisk förening.

Utredningen har inte funnit några bärande skäl för att inte föreningsrättsligt fullt ut acceptera att föreningen bedriver sin verksamhet genom ett helägt dotterbolag. Det avgörande är att medlemmarna utövar sitt ägande enligt de kooperativa principerna som kommer till uttryck i bl. a. 1 kap. 1 § FL om deltagande och 10 kap. FL om överskottsutdelning. Det är fullt möjligt att finansiera överskottsutdelning med t. ex. koncernbidrag från dotterbolagen. Fördelningen mellan medlemmarna sker i förhållande till deras insatskapital i föreningen och/eller omfattningen av respektive medlems samhandel med den av föreningen direkt eller indirekt bedrivna verksamheten. Tanken med ett sådant system är alltså att medlemmarna/ägarna till moderföretaget, d.v.s. den ekonomiska föreningen, skall få tillgodogöra sig vinsterna i dotterbolaget som uppkommer som en följd av deras samhandel med bolaget. Det bör alltså inte tillåtas att det finns andra intressenter än medlemmarna som kan tillgodogöra sig resultatet i aktiebolaget. Ett krav på helägande måste därför upprätthållas, vilket i och för sig går längre än villkoren för rätt till avdrag vid inkomsttaxeringen för koncernbidrag, där nedre gränsen för ägandet går vid 90 procent, se 2 § 3 mom. SIL. Utredningen föreslår därför att det i 1 kap. 1 § FL införs en bestämmelse av innebörden att kooperativ verksamhet som föreningen bedriver genom ett helägt dotterbolag jämställs med den i föreningen direkt bedrivna kooperativa verksamheten.

4.4.1.2 Medlemsfrämjande föreningar

Utredningens förslag: En ekonomisk förening behöver inte själv bedriva kooperativ samhandel med medlemmarna utan får ha till ändamål att främja medlemmarnas kooperativa deltagande i en eller flera andra ekonomiska föreningar, om dess tillgångar uteslutande eller så gott som uteslutande består av andelar i de andra ekonomiska föreningarna.

Skälen för utredningens förslag: Inom vissa branscher med federativ uppbyggnad har utvecklingen drivit fram en koncentration av samhandeln till centralorganisationen och/eller dess helägda dotterbolag. KF har i en skrivelse den 21 november 1995 till regeringen redovisat de problem med gällande lagstiftning som för konsumentkooperationens del aktualiserats genom en sådan förändringsprocess. Av skrivelsen framgår i huvudsak följande. Sedan KF bildades 1899 har en s.k. federativ princip tillämpats i konsumentkooperationens uppbyggnad och verksamhetsformer. Den innebär att föreningarna svarar för detaljhandel och verksamhet riktad till medlemmarna, medan KF utgjort en central enhet för varuanskaffning och annat stöd till föreningarna. Större delen av föreningarnas affärsverksamhet har nu inom ramen för KF-koncernen samordnats med centralorganisationens tidigare partihandels- och industriverksamhet m.m. Därmed har förutsättningar skapats för ett integrerat arbetssätt med detaljhandeln som den styrande kraften i affärsorganisationen. Den traditionella uppdelningen i partihandel och detaljhandel har övergetts och KF utvecklar nu en helt integrerad detaljhandel efter internationella förebilder, vilket innebär en viktig förnyelse inom svensk dagligvaruhandel.

Omstruktureringen innebär en förändrad rollfördelning inom konsumentkooperationen. Konsumentföreningarna svarar som tidigare för medlemsverksamheten och för relationerna till medlemmarna. De individuella medlemmarna är anslutna till knappt ett hundratal föreningar som mottagit deras insatskapital. Affärsverksamheten bedrivs av KF direkt eller indirekt genom dotterbolag. Föreningarna och deras medlemmar utövar sitt inflytande över affärsverksamheten via ägandet i KF. KF framhåller att den rollfördelning som nu formats inom konsumentkooperationen av naturliga skäl inte varit förutsedd i lagstiftningen om ekonomiska föreningar. Lagen är inte formad för en situation där föreningarna för medlemmarnas räkning driver den

kooperativa affärsverksamheten via det gemensamma förbundet. Det gäller till exempel de ekonomiska relationerna mellan individuell medlem, konsumentförening och förbund vad avser återbäring, där reglernas huvudsakliga innehåll utformades på 1920- och 1930 talen.

Lagstiftarens syfte har varit att utifrån de grundläggande kooperativa principerna tydligt precisera och avgränsa vad som är kooperativ verksamhet i ekonomisk föreningsform och undanröja risken att företagsformen ekonomisk förening används i främmande syfte, till exempel ren kapitalförvaltning. Att reglera arbetsfördelningen mellan primärföreningar och förbund har varit och bör vara en fråga för respektive organisation att bestämma i demokratisk ordning.

Den nya arbetsfördelningen mellan konsumentföreningar och KF ökar medlemmarnas utbyte av verksamheten bl. a. genom förstärkt effektivitet i affärsverksamheten. Den bygger således på samma grundläggande kooperativa principer som hittills, även om formerna förändras.

Endast en förening som själv bedriver kooperativ verksamhet registreras som ekonomisk förening. I förarbetena till 1951 års föreningslag diskuterades i vilken utsträckning en förening kan bedriva annan än kooperativ verksamhet. I prop. 1951:34 s. 80 anförde departementschefen bl. a. följande: "Klart är till en början att den omständigheten att en förenings ändamål är dubbelt, såväl att främja medlemmarnas ekonomiska intressen som att fullfölja ett ideellt syfte, ej i och för sig bör hindra att föreningen vinner registrering. Återstår alltså frågan huru i detta hänseende böra behandlas föreningar, vilkas verksamhet är av blandad natur, dels ekonomisk verksamhet av den natur som i 1 § avses och dels verksamhet av annat slag. Tyngdpunkten när det gäller att avgöra en förenings registrerbarhet lärer komma att röra bedömningen av karaktären av föreningens verksamhet. Det bör enligt min mening krävas att en förening för att vinna registrering skall i huvudsak framträda som en förening, där medlemmarna deltaga i verksamheten på sätt i 1 § åsyftas."

Detta uttalande torde vara vägledande även för tillämpningen av gällande föreningslag. Gällande rätt torde innebära att en förening som ändrar inriktning och inte längre huvudsakligen bedriver samhandel med medlemmarna skall upplösas; se 11 kap. 4 § 4. FL.

Utredningen anser emellertid att lagstiftningen inte bör hindra en utveckling där medlemmarnas ägande och den medlemsfrämjande verksamheten organiseras i en ekonomisk förening och samhandeln med medlemmarna utövas genom en annan eller flera andra ekonomiska föreningar. För att åstadkomma detta måste lagstiftningen ändras så att även föreningar som inte själva bedriver samhandel med sina medlemmar får registreras som ekonomiska föreningar. Det är dock inte meningen att totalt sett utvidga möjligheten att inom ramen för ekonomiska föreningar bedriva annan än kooperativ verksamhet utan endast att öppna för möjligheten att strukturera en och samma kooperativa verksamhet i två led. Om en medlemsfrämjande "ägarförening" tilläts att bedriva annan kapitalförvaltning än innehav av andelar i den ekonomiska förening vilken medlemmarna deltar, torde det vara nödvändigt att införa särskilda begränsningar i föreningslagens och skattelagstiftningens regler om bl a överskottsutdelning. Med sådana begränsningar skulle dock syftet med förändringarna komma att förfelas. Överskottet från medlemmarnas samhandel skall nämligen kunna återföras till medlemmarna dels i form av återbäring i förhållande till deras samhandel med den förening i vilken de är indirekta medlemmar och dels i förhållande till deras grund-, över- och emissionsinsatser i den förening de är direktmedlemmar.

Utredningen föreslår att en förening skall få registreras som ekonomisk förening även om den inte bedriver samhandel med medlemmarna under förutsättning att föreningen har till syfte att främja medlemmarnas samhandel med en annan ekonomisk förening och att föreningens tillgångar uteslutande eller så gott som uteslutande består av andelar i den andra ekonomiska föreningen.

I ett flertal av de ekonomiska föreningar som inte längre bedriver samhandel med medlemmarna men som skulle kunna fortsätta sin kooperativa verksamhet inom ramen för en sådan medlemsfrämjande ekonomisk förening som utredningen föreslår finns betydande tillgångar i form av aktier eller fastigheter. För att underlätta övergången till den nya organisationsstrukturen är det väsentligt att tillgångarna utan beskattning kan tillskjutas som medlemsinsats till den ekonomiska föreningen i vilken den kooperativa samhandeln med medlemmarna bedrivs. För att omstruktureringar inte skall leda till beskattning hos den överlåtande föreningen krävs inte bara att tillgångarna överförs till skattemässiga restvärden utan också att uttagbeskattning (dvs. som tillgångarna sålts till marknadsvärdet) inte sker. Uttagbeskattning kan underlåtas om det föreligger särskilda skäl; 22 § anv 1 p 4 st KL.

Utredningen anser att mot bakgrund av att syftet med bestämmelsen är att underlätta omstruktureringar inom näringslivet och den praxis som föreligger talar mycket för att uttagbeskattning inte aktualiseras. Denna typ av tillgångsöverföringar mellan ekonomiska föreningar har såvitt känt inte prövats. En viss osäkerhet om rättsläget får ändå anses föreligga. Med hänsyn till vikten av att de aktuella organisationsförändringarna kan komma till stånd föreslår utredningen att det införs en bestämmelse att uttagbeskattning inte skall ske om en ekonomisk förening som insatskapital tillskjuter egendom i en annan ekonomisk förening och efter tillskottet uteslutande eller så gott som uteslutande endast innehar egendom i form av andelar i den andra ekonomiska föreningen. Den osäkerhet som i dagsläget föreligger på området gör det svårt att uttala sig om förslagets eventuella effekt på statsfinanserna. Som framgått talar dock mycket för att nuvarande lagstiftning medger att tillgångar överförs på det sätt som här är i fråga, utan att uttagsbeskattning sker. I sådant fall får förslaget anses statsfinansiellt neutralt.

Fråga har nu också uppkommit om det enbart behöver vara *helägda* dotterföretag som föreningen kan bedriva sin verksamhet i, eller om det går att ta ytterligare steg. Civildepartementet har 1996-02-26 till utredningen för kännedom överlämnat till statsråden och cheferna för Finans- respektive Civildepartementet ställd skrivelse 1996-01-25 från HSB:s Riksförbund. I skrivelsen beskrivs, med kännedom om att näraliggande frågor utreds inom företagskooperativa utredningen, den nyemission i HSB Sverige AB och åtföljande omstrukturering och rollfördelning mellan förbund och föreningar som nyss genomförts. Det har, enligt skrivelsen, inte varit avsikten att överge den kooperativa tanken utan endast att tillse att samla *del* av HSB-rörelsens kapital under *ett* företag som skulle kunna fortsätta driva verksamheten framåt. Frågan är därför nu oklar om den samhandel mellan medlemmarna som enligt lagen om ekonomiska föreningar förutsättes ske i en förening även kan ske i en situation där *all* kooperativ verksamhet sker genom dotterföretaget och dotterföretaget ägs *gemensamt* av kooperativa företag. HSB:s Riksförbund vill fästa statsrådens uppmärksamhet på frågan om inte en viss anpassning av lagen om ekonomiska föreningar kan behövas i samband med att dessa frågor nu övervägs i ovannämnda utredning.

I enlighet med vad utredningen redan ovan anfört, måste det avgörande vara att medlemmarna utövar sitt ägande enligt de kooperativa principerna sådana de kommit till uttryck i lagen om ekonomiska

föreningar. Utredningen har emellertid ej erhållit nämnda skrivelse i sådan tid att den hunnit närmare penetrera problemet och möjliga lösningar. Frågan om kooperativ verksamhet som bedrivs i av kooperativa föreningar gemensamt ägt bolag bör kunna jämställas med helägt dotterföretag, och vid sådant förhållande även kunna jämställas med den i föreningen direkt bedrivna kooperativa verksamheten, måste därför, enligt utredningens uppfattning, bli föremål för övervägande i särskild ordning. Enligt vad utredningen erfarit, kommer Civildepartementet också att skyndsamt tillkalla en särskild utredare i denna fråga. Enligt utredningens uppfattning bör en utredare framlägga sitt förslag i sådan tid att det kan behandlas i samband med remissbehandlingen av utredningens betänkande samt i övrigt bli föremål för sådan behandling, att eventuell proposition även i denna del kan läggas i sådan tid att en eventuell lagändring kan träda ikraft samtidigt som utredningens övriga förslag.

4.4.2 Överskottsutdelning och annan användning av föreningens medel

4.4.2.1 Allmänt om överskottsutdelning

Bestämmelserna om i vilken ordning och på vilka villkor en ekonomisk förenings medel får betalas ut till medlemmarna finns i 10 kap. FL. En redogörelse för bestämmelserna finns i avsnitt 4.1.3. Enligt 2 kap. 2 § 11 p FL skall i föreningens stadgar vinstfördelningsgrunderna anges. I föreningslagens förarbeten anges inte någon motivering härtill och någon motsvarande föreskrift beträffande ett aktiebolags bolagsordning finns inte. Det har dock ansetts lämpligt att det i stadgarna slås fast efter vilka principer utdelning får beslutas av föreningsstämman. Det kan gälla om insatsränta - dvs. utdelning i förhållande till medlemsinsatsens storlek - skall förekomma och i så fall i vilken omfattning. Ett annat exempel är huruvida kooperativ utdelning i form av efterlikvider eller återbäringar skall ske i förhållande till levererad/köpt volym eller annan grund. Just vinstfördelningsgrundernas utformning och i övrigt på vilket sätt föreningens fria egna kapital skall användas har avgörande betydelse för föreningens funktionssätt och inte minst i fråga om medlemmarnas villighet att medverka till föreningens s.k. självfinansiering. Utredningen skall närmast belysa denna frågeställning något ytterligare. Därefter redovisas utredningens förslag i dessa delar som syftar till att ytterligare öka möjligheterna att på ett flexibelt sätt

använda föreningens medel.

Fördelningsgrunder

Det finns ett grundläggande krav på att medlemmar deltar i föreningens kooperativa verksamhet, 1 kap. 1 § FL. Deltagandet utgör också grunden för fördelningen av överskottet i form av gottgörelse och kooperativ vinstutdelning. I FL finns däremot inte någon regel som tvingar föreningen att använda en viss bestämd måttstock för omfattningen av deltagandet; se 10 kap. 2 § 2 st FL.

Det traditionella sättet att fördela överskottet i kooperativa föreningar, i Sverige såväl som i utlandet, är i proportion till medlemmarnas omsättning med det kooperativa företaget, dvs. en medlem, som har dubbelt så stor omsättning som en annan, får också dubbelt så stor återbäring/efterlikvid som den andre. Skälen till att denna fördelningsnyckel användes är historiska och pedagogiska. Denna princip har varit förnuftig i den tid då kooperationen växte fram, och den är enkel att förstå och att administrera.

Ur ett ekonomiskt perspektiv är emellertid överskottsfördelning efter medlemsomsättning inte självklar. För att principen ska leda till bästa möjliga utfall för medlemmarna ska ett antal betingelser vara uppfyllda; det ska finnas en höggradig homogenitet i medlemskåren och i produkterna; det kooperativa företaget arbetar med verksamheter som ligger helt nära medlemmarna vilket innebär att kapitalbehovet är litet; det kooperativa företaget är så litet på marknaden att det inte kan påverka efterfrågan eller utbudet.

Om inte dessa villkor är uppfyllda, kan det kooperativa företaget åstadkomma bättre medlemsnytta med andra fördelningsnycklar. I stället för medlemmens bidrag till det kooperativa företagets omsättning kan dennes bidrag till företagets överskott vara en möjlighet. Ett annat alternativ är att en del av överskottet fördelas efter medlemmens bidrag till överskottet eller omsättningen och en del fördelas efter medlemmens bidrag till företagets egenkapital (det senare är reellt sett liktydigt med ränta, som kan variera). För det tredje kan tänkas andra möjligheter - ett extremt exempel är att var och en av medlemmarna med oregelbundna mellanrum erhåller lika eller ungefärligen lika stora klumpsummor (windfall money). Ytterligare möjligheter skulle förmodligen kunna identifieras. De två först nämnda alternativen förklaras nedan.

Fördelning efter medlemmens bidrag till överskottet

När ett kooperativt företag är utsatt för hård konkurrens, kan principen om överskottsfördelning efter omsättning leda till att företagets konkurrenskraft försämras inom de produktkategorier, som bidrar mest till överskotten, och att företagets attraktivitet minskar hos de medlemmar, som bidrar mest till överskotten. Denna fördelningsprincip kan alltså innebära att det kooperativa företaget till medlemmarna ger marknadssignaler, som inte är i god överensstämmelse med marknadens villkor. Därmed kan det kooperativa företaget och därmed medlemmarna försvagas i konkurrensen.

Fördelning efter medlemmens bidrag till överskott eller omsättning samt efter bidrag till egenkapital

Principen om överskottsfördelning i proportion till omsättning bygger på förutsättningen att medlemmarnas totalt dominerande bidrag till den kooperativa verksamheten är att de köper från och/ eller säljer till det kooperativa företaget, dvs. deras finansiella bidrag till företaget är försumbart. Denna fördelningsnyckel förutsätter att överskottet har uppkommit endast genom medlemmarnas samhandel - andra resurser har alls inte bidragit till överskottet. Om avkastningen på egenkapital i hög grad bidrar till företagets årsöverskott kommer kapitalet att subventionera andra produktionsfaktorer, och som vid alla subventioneringar blir resultatet inoptimal användning av de samlade resurserna. När kapitalet inte erhåller den ersättning, som svarar till dess värde, kan det bli svårt att attrahera tillräckligt mycket kapital, dvs. det kooperativa företaget blir underfinansierat. Lösningen på problemet är att medlemmarnas bidrag till det kooperativa företagets egenkapital ges en belöning. Denna kan mycket väl bestå i att ränta utgår på insatskapitalet, och genom att räntesatsen tillåtes variera över åren, kan dessa problem ges en effektiv lösning. En del av överskottet fördelas till medlemmarna i proportion till medlemmarnas bidrag till företagets egenkapital.

4.4.2.2 Insatsemission och övriga baser för överskottsutdelning

Utredningens förslag: En ekonomisk förening får besluta om insatsemission genom att utdelningsbara vinstmedel förs över till medlemsinsatser. Medlem skall tillföras emissionsinsatser i förhållande till den omfattning i vilken han deltagit i föreningens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk under det senaste avslutade räkenskapsåret eller tidigare räkenskapsår eller i förhållande till medlemmens vid det senaste räkenskapsårets utgång inbetalda grund- och överinsatser samt tillgodoförda emissionsinsatser.

Begränsningen av insatsutdelning till högst en ränta för år på inbetalda medlemsinsatser, som motsvarar diskontot plus tre procentenheter, slopas.

För att skilja emissionsinsatserna från övriga insatser införs beteckningen grundinsats på den insats medlem enligt stadgarna är skyldig att delta med och beteckningen överinsats för frivilliga insatser. I en förening kan alltså förekomma grundinsats, överinsats, emissionsinsats samt förlagsinsats. Vidare klargörs i lagtext att överskottsutdelning kan utgå i form av gottgörelse, s.k. kooperativ vinstutdelning (d.v.s. utdelning som utgår i förhållande till den omfattning i vilken medlemmarna deltagit i föreningens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk), insatsutdelning samt utdelning på förlagsinsatser. Den nuvarande begränsningen av storleken på insatsutdelning slopas samtidigt som baserna för de olika typerna av överskottsutdelning klart anges i lagtext.

Föreningsstämman får inte fatta beslut om överskottsutdelning med större belopp än vad styrelsen föreslagit eller godkänt, om inte stämman är skyldig att fatta ett sådant beslut enligt föreskrift i stadgarna.

Skälen för utredningens förslag: Utredningens förslag om insatsemission innebär en möjlighet att omvandla föreningens fria egna kapital till individuellt insatskapital s.k. emissionsinsats. Nuvarande regler tillåter endast att avgående medlem får sina inbetalda insatser återbetalda samt

andel i beslutad överskottsutdelning. Någon rätt till andel i fria vinstmedel har han inte trots att föreningen i princip kan besluta att dela ut det till kvarvarande medlemmar följande år. Dessutom bidrar nuvarande skatteregler till att det fria egna kapitalet i praktiken blir inlåst i föreningen. Tanken med insatsemission är att det fria egna kapitalet skall bli åtkomligt för medlemmen men att det samtidigt skall bindas i föreningen till samma tidpunkt då medlemmen har rätt att få ut den inbetalda insats han enligt stadgarna varit skyldig att delta med i föreningen. Det är inte meningen att det nya systemet för självfinansiering genom insatsemission skall göra det svårare för föreningen att gentemot medlemmarna motivera och fatta beslut om kapitaluppbyggnad i föreningen än vad gällande regler medger. Beslut om insatsemission bör därför kunna fattas med enkel majoritet vilket är samma beslutskrav som gäller för överskottsutdelning eller uppbyggnad av fritt eget kapital (vilket är en konsekvens av att hela det utdelningsbara beloppet enligt 10 kap. 2 § FL inte utnyttjas för överskottsutdelning).

I ett aktiebolag kan fondemission till aktiekapitalet ske från reservfonden, uppskrivningsfond, fritt eget kapital eller genom uppskrivning av anläggningstillgångar. En omdisponering sker då inom det egna kapitalet. En fondemission i ett aktiebolag innebär att hela emissionskapitalet stannar i bolaget. En fondemission kan därför inte anses försämra borgenärernas och andra externa intressenters intressen. En motsvarande insatsemission i en ekonomisk förening innebär att kapitalet betalas ut till medlemmen när han lämnar föreningen. Med anledning härav bör enligt utredningen möjligheten till insatsemission begränsas till sådant eget kapital som redan enligt gällande regler är utdelningsbart. Det bör alltså inte som vid fondemission vara möjligt att genom insatsemission överföra reservfond eller uppskrivningsfond till insatskapitalet.

En central fråga är om stadgarna måste innehålla någon obligatorisk föreskrift angående insatsemission. ABL uppställer inte något krav på att det i bolagsordningen skall finnas bestämmelser om fondemission. Däremot skall det finnas bestämmelser om lägsta och högsta aktiekapital. I fråga om ekonomisk förening krävs endast regler om skyldighet att göra insatser. Något lagbundet krav på att i stadgarna ange högsta samlade insatskapital finns inte, vilket är naturligt med hänsyn till att medlemsantalet är rörligt och att avgående medlem i varje fall som huvudregel har rätt att få ut sin inbetalda insats. Det finns inte något skäl att införa ett obligatoriskt krav på kapitaluppbyggnad genom

insatsemission. Det bör alltså överlåtas åt föreningen att själv bestämma om insatsemission skall kunna förekomma och villkoren därför.

Det kan i sammanhanget nämnas att enligt 2 kap. 2 § 11 skall grunderna för föreningens vinstfördelning anges i stadgarna. Bestämmelsen har som tidigare nämnts inte närmare kommenterats i förarbetena till FL och någon motsvarande bestämmelse finns inte i ABL. Det har dock ansetts lämpligt att det i stadgarna anges efter vilka principer utdelning får beslutas av föreningsstämman, t.ex. om insatsutdelning skall förekomma och den högsta procentsats som skall kunna utbetalas, efter vilken grund utdelning till medlemmarna i övrigt skall beräknas och om utdelning skall ifrågakomma till andra än medlemmar. Vidare finns i p 12 samma lagrum ett krav på att stadgarna skall ange vad som skall gälla för förlagsinsatser, om sådana skall förekomma i föreningen. Om föreningen skall tillämpa de nya reglerna om insatsemission bör det också anges i stadgarna. I stadgarna bör även fördelningsgrunden vid insatsemission anges. Eftersom insatsemission är ett alternativ till att dela ut fria vinstmedel som överskottsutdelning bör fördelningsgrunden vara densamma som för sådan utdelning. Fördelningsgrunden bör alltså kunna utgöras av

1. omfattningen av en medlems samhandel med föreningen under ett eller flera räkenskapsår, eller
2. medlemmens vid det senaste räkenskapsårets utgång inbetalda grundinsatser, överinsatser samt tillgodoförda emissionsinsatser, eller
3. en kombination av 1 och 2.

En särskild fråga är om införande av insatsemissioner kräver några särskilda övergångsregler. Insatsemissionerna skall enligt förslaget finansieras med sådana medel som redan i dag är utdelningsbara. Vidare skall beslut om insatsemission fattas i samma ordning som gäller för överskottsutdelning. Ett beslut om insatsemission kan inte medföra att en enskild medlems rättsligt skyddade anspråk på föreningens medel försvagas i förhållande till vad som nu gäller. Några särskilda övergångsregler behövs följaktligen inte enligt utredningens mening.

Enligt gällande rätt får insatsutdelning fastställas till högst en ränta för år på inbetalda medlemsinsatser som motsvarar det av riksbanken fastställda diskonto som gällde vid räkenskapsårets utgång med tillägg av tre procentenheter (10 kap. 2 § 2 st FL). Den traditionella kooperativa uppfattningen, som också den svenska föreningslagen bygger på, är att medlemmarna skall få så låg ränta som möjligt eller

ingen ränta alls på sitt individuella ägarkapital. Motivet är att medlemmarna skall få ersättning för sin samhandel i form av förmånligare priser, högre service etc. och inte som kapitalavkastning. Detta resonemang är emellertid statiskt eftersom det bortser från att medlemmarna därmed vill investera så lite som möjligt samtidigt som de försöker dra ut ännu större fördelar från sin samhandel. Medlemskapets ägarroll undervärderas i förhållande till samhandelsrollen. Vidare innebär taket att vinster styrs över till återbäring och efterlikvider vilket kan leda till en felaktig signal till medlemmarna om värdet av samhandeln. Kännetecknen på ett kooperativt företagande går inte förlorade om marknadsränta skulle betalas på insatserna. Företaget kan i stället på ett bättre sätt än vad som nu är möjligt ersätta medlemmarna i förhållande till deras deltagande genom samhandel respektive kapitalinsats. Detta är viktigt eftersom all näringsverksamhet är kapitalberoende och medlemmarnas egna kapitalinsatser är avgörande för att garantera föreningens självständighet och verksamhetsmål. När det gäller medlemmar som inte bedriver en jämn och kontinuerlig samhandel med föreningen är det med nuvarande regler svårt att ersätta dem för deras kapitalinsatser de år samhandel inte förekommer eller är liten. Ett exempel på detta är skogsägarföreningarna. Utredningen föreslår därför att den nuvarande begränsningen för insatsutdelning i 10 kap. 2 § 2 st FL slopas.

I likhet med vad som redan gäller för aktiebolagen (12 kap. 3 § ABL) föreslår utredningen att föreningsstämman inte får fatta beslut om överskottsutdelning med större belopp än vad styrelsen föreslagit eller godkänt, om inte stämman är skyldig att fatta ett sådant beslut enligt föreskrift i stadgarna. När bestämmelsen infördes i ABL var motivet bl. a. att styrelsen i allmänhet får anses ha den bästa möjligheten att bedöma hur stor utdelning som är lämplig med hänsyn till bolagets förhållanden, eftersom den ofta företräder företagets långsiktiga intressen i högre grad än aktieägarna (prop. 1975:103 s. 478 ff). Samma skäl motiverar en motsvarande regel i FL. Förslaget föranleder en ändring i 7 kap. 4 § FL.

4.4.2.3 Utdelning till avgången medlem

Utredningens förslag: Insatsutdelning får lämnas även till avgången medlem på inte utbetalda insatser.

Skälen för utredningens förslag: I 10 kap. 4 § FL anges att överskottsutdelning i form av gottgörelse och vinstutdelning som beräknas i förhållande till den omfattning i vilken någon har deltagit i föreningens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk får lämnas till andra än medlemmar. Denna möjlighet att lämna utdelning till den som inte är medlem gäller inte insatsutdelning. Detta betyder att insatsutdelning inte får lämnas till avgången medlem även om hans insatser skall betalas ut över en tidsperiod som är bortom avgångstidpunkten. Huvudregeln i 4 kap. 1 § FL är att när en medlem har avgått har han rätt att sex månader efter avgången få ut sina inbetalda medlemsinsatser. (Utredningen föreslår i avsnitt 4.4.2.2 att motsvarande skall gälla tillgodoförda emissionsinsatser.) Bestämmelsen är dispositiv och inom t. ex. lantbrukskooperationen är det vanligt med stadgeföreskrifter om att insatsen skall betalas ut över en tidsperiod om upp till fem år efter avgångstidpunkten. Detta har blivit ett konkurrensrättsligt problem. Långa utbetalningstider har nämligen ansetts konkurrensbegränsande. Om man tillåter utdelning eller ränta kan den avgående medlemmen låna upp till t.ex. en kapitalinsats ett konkurrerande företag.

Det finns som redan antytts två vägar att lösa problemet. Det ena är att det icke utbetalda insatskapitalet skuldförs i och med avgången. Något hinder mot att betala marknadsmässig ränta på beloppet torde inte föreligga, om det inte i föreningens stadgar föreskrivits något annat. En skuldföring är inte oproblematisk eftersom den inte enbart innebär att den synliga soliditeten försämras utan även att det skuldförda beloppet får bättre rätt än de kvarvarande medlemmarnas insatskapital. Detta är inte skäligt med hänsyn till att de avgångna medlemmarna deltagit i de investeringsbeslut etc. för vilket insatserna som riskkapital varit en förutsättning.

Ett bättre alternativ är att inte utbetalt belopp står kvar som insatskapital och att det öppnas en möjlighet att ge utdelning på avgången medlems kvarstående insatskapital. Därvid uppkommer följande spörsmål. Måste utdelningen vara generell eller kan den begränsas till just avgående

medlems återstående insatskapital. En annan fråga är om ett sådant insatskapital också skall ges rätt att delta i insatsemission.

Den utvidgade utdelningsrätten innebär en förbättrad ställning för avgående medlem i jämförelse med vad som i dag gäller. Den relevanta frågeställningen blir därför om en utdelning som enbart gäller avgående medlemmars insatskapital på ett otillbörligt sätt diskriminerar kvarstående medlemmar. Enligt utredningens uppfattning är inte så fallet eftersom avgången medlem redan enligt gällande rätt saknar rösträtt i föreningen och inte heller bör tillerkännas någon rätt att delta i ett sådant utdelningsbeslut. Möjligheten till utdelning motiveras bl. a. av den klara avvägningen mellan konkurrensrättens krav på att avgången medlem skall ha möjlighet att ta upp konkurrens med föreningen och föreningens legitima intresse av att kapitalbasen för redan beslutade investeringar inte eroderar. Detta betyder att varje enskild förening bör ges frihet att bestämma om avgångna medlemmar skall omfattas av ett generellt utdelningsbeslut eller om insatsemission.

4.4.2.4 Förlagsinsatser

Utredningens förslag: Förlagsinsatser från *andra* än medlemmar får tillskjutas med högst ett så stort belopp att summan av sådana förlagsinsatser efter tillskottet uppgår till högst det belopp som svarar mot summan av andra då inbetalda insatser än förlagsinsatser.

Möjlighet öppnas för en ekonomisk förening att registrera förlagsandelar enligt aktiekontolagen i VPC:s kontobaserade, papperslösa, system.

Skälen för utredningens förslag: Tillskott till en ekonomisk förening kan - bortsett från de obligatoriska medlemsinsatserna - göras i form av frivilliga medlemsinsatser s.k. överinsatser, jfr. 2 kap. 2 § FL. En ekonomisk förening kan också i sina stadgar föreskriva att kapitaltillskott får ske i form av förlagsinsatser och att sådana insatser även får göras av andra än medlemmar (5 kap. 1 § 1 st FL).

I fråga om utdelning på förlagsinsatser gäller allmänt följande. Varje föreningsstämma beslutar suveränt om utdelning och har att följa

föreningslagens krav på att fritt eget kapital skall finnas tillgängligt för utdelning liksom att den s.k. försiktighetsregeln skall iakttas. Det är alltså inte möjligt att på förhand garantera en viss utdelning för ett visst år. Däremot finns inte något hinder att i stadgarna föreskriva att förlagsinsatserna skall ha företrädesrätt till den årliga utdelningsbara vinsten upp till visst högsta tak framför utdelning på medlemsinsatserna och framför gottgörelse i form av efterlikvid och vinstutdelning i form av insatsränta. Det är t.ex. möjligt att knyta utdelningen dels till marknadsräntan och dels till utvecklingen av föreningens fria egna kapital plus ökningen av reservfonden. Lagen hindrar inte olika utdelning olika år enligt närmare reglering i förlagsandelsbevisen. Det är alltså fullt möjligt - liksom i fråga om preferensaktier - att föreskriva företrädesrätt till ackumulerad utdelning för förlagsinsatser framför vanliga medlemsinsatser. Det är också möjligt att ge ut olika serier av förlagsandelsbevis med olika villkor. Ett sådant villkor kan vara att knyta en förstahands leveransrätt till tillväxten i industrikapaciteten. Denna typ av villkor skall regleras i föreningens stadgar.

Det finns dock en begränsning beträffande förlagsinsatserna som hindrar att de används på ett effektivt sätt som finansieringsinstrument. Enligt 5 kap. 1 § 2 st FL får förlagsinsatser nämligen tillskjutas med högst ett så stort belopp att summan av gjorda förlagsinsatser efter tillskottet uppgår till högst det belopp som svarar mot summan av andra då inbetalda insatser än förlagsinsatser.

Begränsningen infördes i samband med att förlagsinsatserna infördes som finansieringsform i början av 1980-talet. Det huvudsakliga syftet med förlagsinsatserna var att öppna en möjlighet att tillföra föreningen riskkapital från andra än dess medlemmar. Begränsningen i storleken på förlagsinsatskapitalet motiverades med att medlemsinflytande de facto skulle komma att minska om det externa kapitalet tilläts bli alltför stort i förhållande till medlemmarnas kapitalinsatser, trots att en förlagsinsats inte ger rösträtt vid föreningsstämman (prop 1983/84:84 om kooperationens kapitalförsörjning m.m. s. 46 ff.).

Vad man inte förutsåg vid tidpunkten för lagstiftningen var att förlagsinsatserna i vissa fall är ett bättre instrument än vanliga medlemsinsatser i det fallet föreningen vänder sig till sina medlemmar för att erhålla nytt riskkapital. Det kan gälla t. ex. det fallet att en skogsägarförening hamnar i den situationen att föreningen behöver vända sig till sina medlemmar och be om nytt riskkapital. Genom att erbjuda förlagsandelar med marknadsmässig avkastning kombinerade

med förtur till leverans av skogsråvara till den nya industrikapaciteten förbättras avsevärt möjligheten att få gensvar i den omfattning som bedöms nödvändig. Därvid är dock den nämnda begränsningen i storleken på förlagsinsatskapitalet i förhållande till medlemsinsatskapitalet ett allvarligt hinder. Syftet med regeln var som nämnts att skydda medlemmarnas inflytande. Det skulle följaktligen inte strida mot motiven för regeln om den ändras så att vid jämförelsen bortses från förlagsinsatskapital som tillkommer medlemmarna.

En sådan begränsning i kombination med möjligheten att - enligt 5 kap. 2 § FL - genom föreskrifter i stadgarna inskränka rätten för andra än medlemmar att förvärva förlagsinsatser helt eller delvis skulle i rimlig omfattning tillgodose medlemmarnas krav på inflytande.

Enligt 5 kap. 7 § FL är minsta löptid för ett förlagsandelsbevis fem år. En viss osäkerhet råder huruvida det är möjligt att binda andra än de ursprungliga parterna under en längre tid. Med tanke på storleken och långsiktigheten i investeringarna är det nödvändigt att förlagsinsatskapitalet kan bindas i föreningen under en väsentligt längre tid än fem år. Ett förtydligande behövs på denna punkt.

Utredningen föreslår att det skall vara möjligt att registrera förlagsandelar hos Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag enligt bestämmelserna i aktiekontolagen (1989:827). De nya bestämmelserna - som närmare kommenteras i kapitel 10 - innebär att en ekonomisk förening antingen kan utfärda förlagsandelsbevis enligt gällande regler eller låta registrera i VPC:s kontobaserade, papperslösa, system.

4.4.3 Öppen/sluten förening

Utredningens förslag: Den ekonomiska föreningen får själv bestämma om den skall vara öppen eller sluten.

Skälen för utredningens förslag: En ekonomisk förening får enligt 3 kap. 1 § FL inte vägra någon inträde som medlem, om det inte finns särskilda skäl för vägran med hänsyn till arten eller omfattningen av föreningens verksamhet eller föreningens syfte eller annan orsak. Kravet på öppenhet är - som det nu är formulerat i lagtexten - relativt men innebär ändå tvingande inskränkningar för föreningen i fråga om

möjligheten att vägra någon medlemskap. I förarbetena till 1951 års föreningslag uttalade departementschefen att en begränsning av medlemsantalet eller medlemskretsen stundom vore nödvändig eller åtminstone berättigad, t.ex. i fråga om bostadsrättsföreningar, mejeriföreningar, hingstföreningar eller betesföreningar. Exemplen visar enligt Mallmén att föreningarnas verksamhet i åtskilliga fall inte tillåter något större antal medlemmar och att andra begränsningar kan följa av maskin- eller lokalanvändning eller dylikt i föreningen från medlemmarnas sida. I praktiken kan öppenheten på så sätt starkt begränsas. Mallmén menar att även om förarbetena inte tar upp frågan finns det skäl att anse att en förening inte behöver göra nyinvesteringar, i varje fall inte av någon betydande omfattning, för att ta emot nya medlemmar. Vidare torde en förening kunna ha en sådan nivå på grundinsatsen kombinerat med förvaltningsavgifter att man får kostnadstäckning för medlemskapet även för de medlemmar vars deltagande är litet eller obetydligt. Någonstans går dock gränsen. I vissa typer av näringsverksamhet kan det också av andra skäl finnas anledning att begränsa medlemskretsen.

Öppenhet utgör inte ett av de villkor som måste föreligga för att ett företag skall kunna fungera på kooperativ grund. Öppenhetsprincipen får i svensk rätt anses ha sin förklaring i allmänna kooperativa principer som inte enbart har bäring på kooperativt företagande. Enligt utredningen bör inte statsmakten av allmänna ideologiska skäl ställa upp tvingande regler. I sådana frågor är medlemmarna bäst skickade att bestämma. Lagstiftningen bör vara dispositiv och i den enskilda föreningens stadgar kan bestämmas vilken målsättning föreningen skall ha, om den skall vara öppen för en var, om den skall tillämpa lika eller differentierad rösträtt, om behållna vinstmedel vid likvidation skall gå till allmännyttiga ändamål etc. Lantbruks- och konsumentkooperationen har i ett historiskt perspektiv vunnit styrka bl.a. i att vara öppna och lagens tvingande regler har förmodligen varken gjort till eller från i det hänseendet. I fråga om konsumentkooperationen är det närmast en självklarhet att den skall vara öppen för i princip alla konsumenter. Även om öppenhetsrekvisitet skulle - på samma sätt som redan nu gäller i fråga om t.ex. rösträtten - göras dispositiv skulle förmodligen de allra flesta föreningar behålla sin öppna form. De som inte antas som medlemmar har dessutom möjligheten att starta ett nytt konkurrerande kooperativ.

I vissa verksamheter som t.ex. arbetskooperativ kan det vara besvärligt och kanske ekonomiskt förödande för verksamheten om en

felrekrytering sker. Detta problem torde inte gälla de traditionella arbetskooperativen eftersom de oftast ställer upp anställning i kooperativet som villkor för medlemskap. I hägnet av arbetsrättslagstiftningen kan alltså en sådan förening sluta sig genom att efter en prövoperiod inte förlänga anställningen. Den möjligheten torde inte ett konsultföretag ha. Antag att ett antal advokater eller revisorer på en ort bestämmer sig för att ha kontorsgemenskap och annan gemensam administration under gemensam firma i en ekonomisk förening i vilken var och en deltar i sin egenskap av näringsidkare. Det är alltså fråga om ett producentkooperativ. I ett sådant fall torde det inte vara möjligt att utforma stadgar så att en eller flera advokater/revisorer på orten skulle kunna stängas ute från föreningen därför att man bedömer att han av personliga skäl inte skulle passa in i arbetsgemenskapen. Det föreligger inte heller något anställningsförhållande varför en prövning inom ramen för arbetsrättslagstiftningen inte heller är möjlig. Det kan också finnas fall där man vill hålla tekniska processer och marknadsplaner etc. inom en trängre krets. Med dagens utformning av öppenhetsrekvisitet i 3 kap. 1 § FL torde det inte vara tillåtet att i stadgarna föreskriva att styrelsen har rätt att göra en diskretionär prövning av varje sökande i denna typ av situationer.

I slutna föreningar kan även kapitalförsörjning effektiviseras. I en öppen förening är inte någon beredd att betala mer än vad en avgående medlem har rätt att få ut ur föreningen, d.v.s. inbetald insats jämte beslutad överskottsutdelning för det närmast avslutade räkenskapsåret. Om föreningen sluts knyts övervärdena i föreningen till andelarna. Andelen kan därvid komma att värderas till sitt marknadsvärde varvid även skulle beaktas bl.a. avkastningsvärdet på föreningens samtliga tillgångar (inklusive bundna fonder). En medlem som ser att hon eller han i vart fall på sikt får betalt för sitt deltagande i föreningen med köp, leveranser samt arbets- och kapitalinsatser har ur ekonomisk synvinkel ett större incitament att främja föreningens utveckling.

Den ekonomiska föreningen skulle i betydligt större utsträckning än vad som är fallet i dag komma att användas i konkurrensutsatt näringsverksamhet om föreningen själv i sina stadgar fritt får bestämma den från kommersiella utgångspunkter mest lämpade sammansättningen av medlemmar. Det bör alltså vara medlemmarna som bestämmer om föreningen skall vara öppen eller sluten. En sådan ordning är förenlig med de av Internationella Kooperativa Alliansen nyligen reviderade grundsatserna för kooperativa företag. Tanken bakom översynen av

grundsatserna, som finns redovisade i avsnitt 1.1, var bl. a. att företagen skulle kunna anpassa sina stadgar och organisation efter de villkor som råder på den marknad det agerar.

4.4.4 Fusion

Utredningens förslag: För fusion mellan ekonomiska föreningar krävs att beslutet biträtts av mer än nio tiondelar av samtliga röstberättigade på en föreningsstämma eller beslut med enkel majoritet på två på varandra följande föreningsstämmor.

Skälen för utredningens förslag: För fusion mellan ekonomiska föreningar krävs enligt gällande regler antingen enighet bland samtliga röstberättigade på en föreningsstämma i en överlåtande förening eller beslut på två på varandra följande föreningsstämmor i den överlåtande föreningen, varav beslutet skall biträdas av minst två tredjedelar av de röstande på den andra stämman. Stadgarna kan innehålla strängare men inte lindrigare krav. Bestämmelsen finns i 12 kap. 4 § FL.

Aktiebolagslagen från 1975 innehöll från början krav på enkel majoritet i överlåtande bolag på en bolagsstämma för fusion. I bolagsordningen kunde uppställas ett högre majoritetskrav. Skälet till ändringen var främst att näringslivets utveckling krävde större möjligheter till förändring än vad som var möjligt med kvalificerad majoritet, vilket gällt tidigare.

FL 1951 innehöll liksom FL regler med krav på 2/3 majoritet på en andrastämma. Vid FL:s tillkomst diskuterades majoritetsfrågan, med hänsyn bl. a. till ABL:s regler. Det konstaterades dock att en fusion var en ingripande händelse för medlemmarna i en överlåtande ekonomisk förening. Saken måste grundligt övervägas och diskuteras mellan medlemmarna. Detta ansågs motivera kravet på kvalificerad majoritet på en andra föreningsstämma.

Genom Sveriges EES-avtal förband sig Sverige att följa EG:s bolagsdirektiv. Dessa innebär bl. a. en återgång till krav på kvalificerad majoritet vid fusion. Reglerna i ABL innebär numera att för giltigt beslut i överlåtande bolag krävs att det biträtts av aktieägare med två tredjedelar av såväl de avgivna rösterna som de vid stämman företrädda

aktierna. I ABL har dessutom, på förslag av den svenska aktiebolagskommittén, införts krav på ännu högre majoritet (samtliga vid stämman närvarande aktieägare företrädande nio tiondelar av aktierna) om rättsförhållandet mellan tidigare utgivna aktier rubbas. Som ytterligare ett krav med bas i EG-rätten gäller att en minoritet med fem procent av aktierna i det övertagande bolaget skall ha rätt att påkalla bolagsstämma för att ta ställning till fusionen. Det är en avvikelse från annars gällande regel att det vid fusion räcker med styrelsebeslut i det övertagande bolaget.

Något EG-direktiv motsvarande det om fusion mellan aktiebolag finns inte om fusion mellan ekonomiska föreningar. Det föreligger därför inget krav från EG på Sverige att ändra FL:s majoritetskrav på överlåtande förening vid fusion. I EG:s fusionsdirektiv sägs att medlemsstaterna inte behöver tillämpa direktivet på kooperativa företag som är organiserade som aktiebolag eller annan i direktivet angiven bolagsform. Några särskilda regler om kooperativ verksamhet ges inte i ABL. Endast FL är därför berörd för svensk del. EG-direktivets innehåll innebär här att det aldrig varit tanken att kooperativa företag skall omfattas av direktivets majoritets- eller övriga principer. En ändring av FL:s majoritetsregler vid föreningsfusion är således en intern svensk fråga.

Flera fusioner har inte kunnat genomföras beroende på 2/3-regeln vad avser majoritet på andrastämman. Motsvarande problem har aktualiserats inom konsumentkooperationen. Sveriges EU-medlemskap innebär en reell internationalisering av den svenska marknaden på många områden. En snabb strukturomvandling framstår i många branscher där föreningarna är verksamma som ofrånkomlig. Nuvarande majoritetskrav kan här utgöra ett hinder.

Principen en medlem - en röst tillämpas i mycket stor utsträckning i den svenska kooperationen. Ett vidhållande av 2/3-kravet innebär att minoriteten tvingar majoriteten att fortsätta. De ekonomiska intressen som majoriteten anser att fusionen främjar kan inte förverkligas. Det kan bli stora förseningar om majoriteten skall "vänta ut" en minoritet med hjälp av utvecklingen. I aktiebolag kan en majoritet ibland köpa minoritetens aktier och därmed nå 2/3 majoritet.

En medlem i överlåtande förening som inte har samtyckt till fusionen har enligt FL rätt till s.k. särskilt utträde vid fusion och rätt att därvid återfå inbetalda medlemsinsatser. Dessa rättigheter skulle minoriteten ha

kvar om enkel majoritet räckte för fusion. Synpunkten att medlemmarna behöver diskutera fusionsfrågan ordentligt upprätthålls genom kravet på två stämmor om enighet inte uppnås på en.

En annan mer praktiskt inriktad aspekt på beslutsordningen i samband med fusion är kravet på enhällighet vid första stämman för att ett definitivt fusionsbeslut redan då skall kunna fattas. Det är alltså tillräckligt att en enda av de röstberättigade inte biträder förslaget för att en andra stämma skall behöva arrangeras. Utredningen anser det rimligt att något sänka majoritetskravet på första stämman. Kravet bör - av hänsyn till minoritetsintressena - dock inte sänkas mer än till den nivå där det fortfarande framstår närmast som uteslutet att en andra stämma skulle komma till ett annat beslut. En rimlig avvägning är att dra gränsen vid den nivå där FL i andra sammanhang funnit minoritetskravet så starkt att det bör beaktas. Närmast till hands att jämföra med är bestämmelserna i 7 kap. 5 § FL enligt vilken en minoritet av minst tio procent av samtliga röstberättigade kan tvinga fram en extra föreningsstämma. Utredningens förslag innebär en ändring i 12 kap. 4 § FL.

4.5 Skattefrågor

4.5.1 Allmänna utgångspunkter

En målsättning vid utformningen av skattesystemet är att skattebelastningen på näringsverksamheten och dess ägare i princip skall vara densamma oavsett i vilken associationsform verksamheten bedrivs. Detta betyder inte att reglerna måste vara exakt likadant utformade. Tvärtom bör reglerna utformas med utgångspunkt i varje associationsforms speciella förutsättningar och syfte.

Ett aktiebolag är en kapitalassociation där ägarnas intresse är att få avkastning på insatt kapital. En ekonomisk förening är en personalassociation där ägarens/medlemmens intresse är att få goda villkor i samhandeln med föreningen. Ett annat sätt att uttrycka det är att föreningens verksamhet är en funktion av medlemmens egen ekonomiska verksamhet som konsument eller producent. I syfte att framhäva detta karaktäristiska drag hos den ekonomiska föreningen - som skiljer den från aktiebolaget och andra associationsformer för näringsverksamhet - används termen *överskottsutdelning* som en

samlande beteckning för dispositionerna av verksamhetens resultat. Begreppet överskottsutdelning används för att på ett tydligare sätt ange att ett positivt rörelseresultat i en ekonomisk förening inte utan vidare skall betraktas som vinst i vanlig bemärkelse, utan i första hand skall tas i anspråk för ersättning till medlemmarna för deras deltagande i föreningens verksamhet.

I 10 kap. FL finns bestämmelserna om överskottsutdelning och annan användning av föreningens egendom. Bestämmelsen har närmare redovisats i avsnitt 4.3 och innebär i huvudsak följande. En förening får besluta om överskottsutdelning från fritt eget kapital i form av gottgörelse eller kooperativ vinstutdelning fördelat mellan medlemmarna i förhållande till deras samhandel med föreningen. En förening kan även inom ramen för fritt eget kapital besluta om insatsutdelning dock högst med belopp motsvarande en ränta för år på inbetalda medlemsinsatser som motsvarar det av riksbanken fastställda diskontot som gällde vid räkenskapsårets utgång med tillägg av tre procentenheter. Utredningen föreslår ändringar i reglerna om överskottsutdelning; bl. a. att taket för den s.k. insatsräntan skall slopas, förtydliganden av fördelningsgrunderna och en anpassning av terminologin till den som tillämpas i praktiken ute i företagen. Vidare föreslår utredningen att en ekonomisk förening även skall få använda fritt eget kapital för insatsemission, d.v.s. tillgodoföra medlemmarna emissionsinsatser i förhållande till deras samhandel med föreningen under ett eller flera år eller storleken på deras samlade insatskapital (se avsnitt 4.4.2).

Vid tillämpningen av FL:s regler om överskottsutdelning saknar det betydelse om det är vinsten av den kooperativa eller av den icke kooperativa verksamheten som finansierar utdelningen. Vid beskattningen är det emellertid avgörande för om föreningen skall få avdrag för överskottsutdelningen vilka vinstmedel som finansierat den. Enligt 2 § 8 mom. första stycket SIL medges en ekonomisk förening, som av *vinsten av sin kooperativa verksamhet* lämnat rabatt eller pristillägg i förhållande till gjorda köp eller försäljningar, avdrag för sådan utdelning. Utredningen diskuterar i det följande om denna avdragsbegränsning är motiverad för att upprätthålla en neutral beskattning i förhållande till andra associationsformer. Skälet till att utredningen prövar reglerna är att en vägrad avdragsrätt leder till en kedjebeskattning och att gränsdragningen mellan överskott från den kooperativa respektive den icke-kooperativa verksamheten i många fall kan vara svår att dra. Slutligen behandlas frågan om beskattning av emissionsinsatser.

4.5.2 Föreningens avdragsrätt

Utredningens förslag: En ekonomisk förening medges som huvudregel avdrag för överskottsutdelning, oavsett om det är fråga om gottgörelse, kooperativ vinstutdelning, insatsutdelning eller utdelning på förlagsinsatser. En förening som har mer än enstaka medlemmar som åtnjuter skattefrihet för utdelning - därför att den utgör en inbesparing i levnadskostnaderna för medlemmen - medges dock avdrag för överskottsutdelning endast om föreningen tillämpar lika rösträtt och är öppen för medlemskap för var och en som söker inträde.

Skälen för utredningens förslag: Vid tillämpningen av FL:s regler om överskottsutdelning saknar det betydelse vilken verksamhet i föreningen som finansierat utdelningen. Det som har betydelse är vilken fördelningsnyckel som tillämpas. En ekonomisk förening kan bedriva både kooperativ och icke-kooperativ verksamhet. Enligt förarbetena till såväl 1951 års föreningslag som till den nu gällande kan en förening, vars verksamhet eller syfte endast till viss del är av den natur som anges i 1 kap. 1 § FL, vara en kooperativ ekonomisk förening. Departementschefen framhöll angående 1951 års föreningslag att för att en förening skulle kunna behandlas som en (kooperativ) ekonomisk förening "bör krävas" att föreningen "i huvudsak" skall framträda som en förening i vilken medlemmarna deltar på så sätt som anges i lagen (prop. 1951:34 s. 80 och prop. 1954:206 s. 18). Samma inställning ligger bakom den gällande lagen, jfr. prop. 1986/87:7 s. 78. Villkoret att en förening i huvudsak skall bedriva kooperativ verksamhet har också slagit igenom i länsstyrelsernas och numera Patent- och Registreringsverkets registreringspraxis. Många gånger är det i praktiken inte möjligt att vikta verksamheterna mot varandra på detta sätt utan det avgörande blir om det väsentliga innehållet och motivet för verksamheten är samhandel med medlemmarna. Dessutom är det givetvis i samband med registrering av föreningen svårt att bedöma om det villkoret är uppfyllt. Däremot kan föreningen tvångslikvideras om det visar sig att den inte i sin faktiska verksamhet är "tillräckligt" kooperativ (se 11 kap. 4 § FL). En annan fråga, som också har betydelse för den skatterättsliga bedömningen, är vad som skall anses utgöra kooperativ verksamhet. Frågan är inte behandlad i förarbetena till 1951 eller 1987 års föreningslagar. Inte heller är rättspraxis särskilt

utvecklad. Utredningen anser dock att den kooperativa verksamheten kan anses omfatta följande.

Eftersom kooperativt företagande bedrivs för att ge fördelar åt medlemmarna i form av bättre priser, högre service, trygghet m.m., kan begreppet "kooperativ verksamhet" förstås som sådana verksamhetsgrenar, vilka påverkar de samhandelsbetingelser som det kooperativa företaget kan erbjuda medlemmarna. Det innebär till att börja med själva basverksamheten, d.v.s. medlemmarnas leveranser av produkter till föreningen och dennas förädling/vidareförsäljning i anslutning härtill, vilken utgör kärnan i den kooperativa verksamheten. Detsamma gäller föreningens verksamhet som avser tillhandahållande av förnödenheter och tjänster för medlemmarnas produktion. Även inköp från andra än medlemmar av produkter och tjänster, som är nödvändiga för eller ingår i utveckling, produktion och försäljning av produkter baserade på medlemmarnas produkter, ingår rimligen i den kooperativa verksamheten. Det bör dock krävas att medlemmarnas produkter utgör en väsentlig del av de produkter som säljs. Strukturutvecklingsinsatser i kooperativ verksamhet ingår i den kooperativa verksamheten.

En ekonomisk förening måste i likhet med varje annat affärsföretag som regel söka nya områden för användningen av medlemmarnas produkter. Det innebär att föreningarna engagerar sig i långsiktig utvecklingsverksamhet för att nå nya marknader. Detta medför engagemang av kapital, produkter och personal m.m. Resultatet kan bli nya produkter. Också denna verksamhet får anses kooperativ. Detsamma får anses gälla verksamhet som innebär samordning, t.ex. logistiskt/produktionsmässigt/marknadsmässigt, av basverksamheten och en eller flera sidoverksamheter. Sådant minskar kostnaderna, ger bättre resursutnyttjande och ökat ekonomiskt utbyte för medlemmarna. Verksamheter av nu ifrågavarande slag får dock inte ta överhanden över basverksamheten. Det som behövs för genomförandet av vad i detta stycke sägs ingår också i den kooperativa verksamheten.

Sådan verksamhet i en ekonomisk förening som inte baseras på samhandel med medlemmarna eller inte har ett affärsmässigt samband på det sätt som beskrivits i de två närmast föregående styckena får anses vara icke-kooperativ. Det finns enligt utredningen från föreningsrättsliga utgångspunkter inte anledning att ha en restriktiv tolkning av omfattningen av begreppet kooperativ verksamhet.

Även i skattelagstiftningen har sedan länge beaktats skillnaderna i förutsättningar och syfte mellan att bedriva en viss typ av verksamhet i å ena sidan aktiebolag och å andra sidan i ekonomisk förening. En ekonomisk förening som av *vinsten av sin kooperativa verksamhet* lämnat rabatt eller pristillägg i förhållande till gjorda köp eller försäljningar, medges avdrag för sådan utdelning; se 2 § 8 mom. SIL. Genom avdragsrätt för överskottsutdelning kan sålunda föreningens resultat också med skattemässig verkan lyftas över på medlemmarna - vilket som framgått - är konsekvent eftersom föreningens verksamhet som huvudregel är en funktion av medlemmens egen verksamhet. I den mån återbäring etc. innebär en inbesparing i levnadskostnaderna hos medlemmen är den dessutom skattefri för medlemmen; se 3 § 7 mom. SIL. Gällande rätt innebär dock vissa begränsningar i avdragsrätten för överskottsutdelning. Om denna avdragsbegränsning är motiverad och i så fall om den har fått lämplig utformning diskuteras i det följande.

I FL används inte begreppet "vinsten av sin kooperativa verksamhet" utan det är ett skatterättsligt begrepp som endast finns i 2 § 8 mom. SIL. Bestämmelserna innebär alltså att överskottsutdelning är avdragsgill för föreningen endast till den del den finansieras av överskott i den kooperativa verksamheten. Beträffande innebörden av begreppet "vinsten av sin kooperativa verksamhet" uttalade 1924 års skatteberedning (SOU 1926:18 s. 24 f) följande. "Om en del av den i form av rabatt utdelade vinsten härrör från annat håll, t.ex. inkomst av kapital, realisationsvinst eller vinst på handel med utomstående, vilka icke erhållit rabatt, är denna del av vinsten icke vinst å den kooperativa verksamheten och rabatten får alltså icke avdragas till den del, som den motsvarar nämnda del av vinsten." Från rättspraxis kan nämnas att avdrag vägrats för utdelning av vinst som uppkommit vid försäljning av anläggningstillgångar inför förestående likvidation av en förening. Avdrag har inte heller medgivits för utdelning hänförlig till vinstmedel som balanserats från tidigare beskattningsår (RÅ 1977 ref. 29).

Vid en jämförelse med vad som från allmänna kooperativa och föreningsrättsliga utgångspunkter får anses utgöra kooperativ verksamhet, är den skattemässiga tolkningen av begreppet betydligt mer begränsat. Det gäller i vart fall så som begreppet "vinsten av den kooperativa verksamheten" kommit att uttolkas i rättspraxis. Balanserade vinstmedel är ett exempel på överskott som inte med avdragsrätt kan finansiera återbäring/efterlikvid till medlemmarna oavsett om det genererats i den kooperativa verksamheten eller inte. En annan inkomst i föreningen som kan innehålla såväl överskott från föreningens

kooperativa verksamhet som från en icke-kooperativ verksamhetsgren är mottagna koncernbidrag. I fråga om denna typ av inkomst finns inte en lika klar praxis som i fråga om balanserade vinstmedel.

En målsättning för utredningen har varit att så långt som möjligt kunna använda samma begrepp och givetvis med samma innebörd i förenings- och skattelagstiftningarna. En generell avdragsrätt i föreningarna för all överskottsutdelning oavsett hur den finansierats underlättar tillämpningen för föreningen och förståelsen för föreningens funktionssätt hos olika intressegrupper.

När det gäller de producentkooperativa ekonomiska föreningarna i vilka ägarna är medlemmar i sin egenskap av näringsidkare leder en generell avdragsrätt för överskottsutdelning, oavsett hur den finansierats, till ett neutralt skatteuttag i förhållande till vad som gäller mellan ett aktiebolag och dess ägare. Detta förutsätter givetvis att medlemmen beskattas för utdelningen som intäkt av näringsverksamhet. Så sker regelmässigt redan enligt gällande rätt; jfr. punkten 2 av anvisningarna till 22 §.

Som framgår av tabell 1 nedan innebär det nuvarande förbudet för avdrag för överskott från den kooperativa verksamheten som finansierats med balanserade vinstmedel etc. en effekt som är att jämställa med kedjebeskattning i det fall medlemmen är enskild näringsidkare och beskattas för överskottsutdelningen som inkomst av näringsverksamhet. Det kan nämnas att ett aktiebolag som är medlem och vars andelsinnehav är näringsbetingat redan enligt gällande regler undgår denna "kedjebeskattningseffekt" eftersom utdelning på en sådan är skattefri för bolaget (7 § 8 mom. SIL). En generell avdragsrätt för en förening med näringsidkare som medlemmar innebär att en diskriminerande överbeskattning av de producentkooperativa föreningarna undanröjs. Det kan tilläggas att i fråga om denna typ av föreningar behövs inte heller från skatterättsliga utgångspunkter det nu gällande kravet på öppenhet och lika rösträtt upprätthållas. Om det däremot är fråga om en förening som har både näringsidkare och medlemmar som åtnjuter skattefrihet för utdelningen därför att fråga är om inbesparade levnadskostnader, bör föreningens skattemässiga status bedömmas efter de regler som utredningen föreslår gälla för de konsumentkooperativa föreningarna. Av enkelhetsskäl bör dock gälla att om de "skattebefriade" medlemmarna endast är ett fåtal av hela medlemskåren bör det inte påverka föreningens skattemässiga status.

I nedanstående två tabeller jämförs vad en näringsidkare har kvar efter skatt för konsumtion (utom kolumnen exp.medel) i följande två fall

a) verksamheten bedrivs genom FÅAB, som är medlem i och innehavare av näringsbetingad andel i ekonomisk förening

b) verksamheten bedrivs i enskild näringsverksamhet i vilken andel i den ekonomiska föreningen redovisas som tillgång.

I tabell 1 behandlas det fall att föreningen inte medges avdragsrätt för insatsräntan, d.v.s. det system med dubbelbeskattning av insatsutdelning som gällde under 1995. I tabell 2 behandlas gällande regler med avdragsrätt för föreningen.

Tabell 1: En inkomst på 100 uppkommer i ett aktiebolag eller en ekonomisk förening. Den disponibla intäkt den slutgiltiga ägaren till denna inkomst uppbär beror på hur inkomsten kommer till den slutliga ägaren.

	Överut-delning (AB)	Normal-utdelning (AB)	Ränte-för-deln.*)	Expansions-medel (medel kvar i verksam-heten)	Inkomst av närings-verksam-het (aktiv)
Under bryt-punkten	49,21	50,40	50,40	48,16	39,99
Mellan bryt-punkten och 7,5 BB	31,21	50,40	50,40	48,16	25,36
Över 7,5 BB	31,21	50,40	50,40	48,16	23,78

*) Andelen är finansierad med "fullbeskattat" eget kapital. Om andelen finansierats med expansionsmedel ingår andelen inte i räntefördelningsunderlaget och beskattning sker enligt någon av de två följande kolumnerna.

Tabell 2: En inkomst uppkommer i en ekonomisk förening och denna erhåller rätt till avdrag för insatsränta. Insatsränta om 100 betalas ut ur den ekonomiska föreningen.

	Överut-delning (AB)	Inlåning i AB	Ränte-för-deln.*)	Expansions -medel (medel kvar i verksam-heten)	Inkomst av närings-verksam-het (aktiv)
Under bryt-punkten	49,21	70,00	70,00	72,00	55,54
Mellan bryt-punkten och 7,5 BB	31,21	70,00	70,00	72,00	35,22
Över 7,5 BB	31,21	70,00	70,00	72,00	33,03

*) Andelen är finansierad med "fullbeskattat" eget kapital. Om andelen finansierats med expansionsmedel ingår andelen inte i räntefördelningsunderlaget och beskattning sker enligt någon av de två följande kolumnerna.

När det gäller ekonomiska föreningar - främst inom konsumentkooperationen - där ägarna är medlemmar, inte i sin egenskap av näringsidkare utan som privata konsumenter av varor eller tjänster, är förhållandena något annorlunda. Det beror på att återbäring/efterlikvid som en medlem erhåller och som innebär en inbesparing i levnadskostnaderna är skattefri; 3 § 7 mom. första stycket SIL. I den mån föreningen får avdragsrätt för överskottsutdelning uppkommer inte någon skattebelastning på överskott genererat i föreningen. För att undvika att den skattefrihet som den ekonomiska föreningen och dess medlemmar åtnjuter i detta avseende inte missbrukas för t. ex. fastighets- eller kapitalförvaltning, har sedan länge särskilda villkor uppställts för föreningens avdragsrätt. Det krävs att föreningen är öppen för medlemskap för var och en som söker inträde och att den tillämpar

lika rösträtt. Dessutom omfattar avdragsrätten också i detta fall enbart vinsten av föreningens kooperativa verksamhet. Ytterst finns också möjligheten att tvångslikvidera föreningen därför att dess huvudsakliga verksamhet inte längre är sådan kooperativ samhandel som avses i 1 kap 1 § FL.

En konsumentkooperativ förening bör medges avdrag för sin överskottsutdelning oavsett hur den finansierats hos föreningen. Till den del överskottet avser avkastning på medlemmarnas insatser eller genererats på annat sätt än genom samhandeln med medlemmen bör utdelningen beskattas i inkomstslaget kapital hos medlemmen. Avdragsrätt hos föreningen innebär enkelbeskattning av avkastningen på ägarkapitalet. Detta är ett avsteg från vad som gäller inom bolagssektorn. När enkelbeskattningen infördes motiverades den med att vissa lättnader medgavs på bolagssidan genom det generella utdelningsavdraget och det s.k. Annell-avdraget. Dessa lättnader avskaffades i samband med 1990 års skattereform. Föreningens avdragsrätt för annan utdelning än pristillägg eller rabatt avskaffades i samband med 1993 års företagsskattereform då utdelningar från aktiebolag och ekonomiska föreningar gjordes skattefria. När sedan sådana utdelningar åter blev skattepliktiga uppkom den i föregående avsnitt beskrivna kedjebeskattningseffekten för producentkooperativ.

Fr. o. m. beskattningsåret 1996 har ett s.k. riskkapitalavdrag införts för nyemissioner i onoterade aktiebolag. Innehavaren av en andel i en ekonomisk förening kan inte - som vid satsning av medel i aktier - nöja sig med en låg direktavkastning i avvaktan på att insatsens värde skall stiga. Insatt kapital i en ekonomisk förening kommer nämligen i normalfallet att återbetalas i nominellt belopp. Vid angivna förhållanden finns starka skäl för enkelbeskattning av kapitalavkastning på kapitalinsats i de konsumentkooperativa föreningarna. En förutsättning för enkelbeskattning är dock att föreningen är öppen för medlemskap, annars kommer föreningens avkastningsförmåga och dolda övervärden, att kapitaliseras i den överlåtelsebara andelen. I ett sådant fall försvagas skälen att inte dubbelbeskatta kapitalavkastning på riskkapital på så sätt som sker inom bolagssektorn.

4.5.3 Beskattning av medlem för överskottsutdelning

Utredningens förslag: En medlem beskattas i inkomstslaget näringsverksamhet för överskottsutdelning på sin andel om innehavet betingas av näringsverksamhet. Detta gäller således oavsett om medlemmen är enskild näringsidkare eller juridisk person. I övriga fall beskattas utdelningen i inkomstslaget kapital, om det inte är fråga om återbäring som innebär en inbesparing i medlemmens levnadskostnader i vilket fall utdelningen är skattefri. Som inbesparing av levnadskostnader anses som mest ett belopp motsvarande statslåneräntan vid utgången av november året före beskattningsåret minskad med två procentenheter multiplicerad med medlemmens omsättning med föreningen.

Skälen till utredningens förslag: I dagsläget kan en konsumentförening endast lämna s.k. kooperativ återbäring eller vinstutdelning avseende årets vinst av den kooperativa verksamheten. Vinster som är hänförliga till konsumentföreningens kapitalförvaltning samt balanserade vinstmedel kan delas ut med avdragsrätt till ett belopp motsvarande diskonto plus tre procentenheter multiplicerat med inbetalade grund- och överinsatser.

Nu föreslås att den ekonomiska föreningen skall få en generell avdragsrätt för överskottsutdelning. För producentföreningarnas del är det utredningens uppfattning att förslaget inte bör ha någon effekt på den offentliga sektorns finanser eftersom utdelningarna kommer att vara föremål för en likvärdig beskattning i mottagarledet.

Vad gäller konsumentkooperationen är utgångsläget något annorlunda. Ett i förhållande till dagsläget neutralt system ställer krav på att den del av överskottsutdelningen som skall kapitalbeskattas klart kan avskiljas från den del som är att hänföra till inbesparade levnadskostnader. Först måste då klarläggas vad som skall anses utgöra överskott av kooperativ verksamhet. I avsnitt 4.5.2 diskuteras begreppet kooperativ verksamhet. Som där framgår är det många gånger en grannlaga uppgift att avgöra vad som är kooperativ verksamhet. Än svårare är det givetvis att avgöra vad som är resultatet av den kooperativa verksamheten. Framförallt gäller det när föreningen redan enligt sina stadgar skall bedriva såväl kooperativa som icke-kooperativa verksamheter. När det gäller konsumentkooperationen har de sällan en sådan flerfaldig uppgift utan

frågan blir om t. ex. likviditetsförvaltning och avyttring av verksamhetslokaler etc. skall anses utgöra ett led i den kooperativa verksamheten eller inte. Nu gällande praxis på området bygger på en schablonartad inställning till vad som är kooperativ verksamhet och ger enligt utredningen en helt felaktig materiell träffbild. Samtidigt är gällande praxis svår att tillämpa eftersom den knyter an till ett skattesystem som i grunden reformerats. Skattelagstiftningen ställer nämligen inte längre krav på en uppdelning på inkomstslag utan verksamheten skall i sin helhet redovisas som inkomst av näringsverksamhet. Vidare kan pekas på att Redovisningsrådet i sina rekommendationer fastslagit att t. ex. realisationsvinster inte bör redovisas extraordinärt utan redovisas inom ramen för rörelseresultatet. Numera föreligger alltså betydande praktiska problem att göra en åtskillnad mellan de olika slag av inkomster som leder till överskottet. Det bör likaså vara av underordnad betydelse om verksamheten är organiserad i ett eller flera företag. Koncernbidrag från helägda dotterbolag skall således kunna räknas in i det överskott som den utdelande föreningen fördelar. Samtidigt är det, från statsfinansiella utgångspunkter, viktigt att den del av överskottet som hänförs till inbesparade levnadskostnader inte utvidgas. I syfte att säkerställa att så inte sker bör någon form av begränsningsregel införas.

Den enklaste och rakaste begränsningsregeln är att bestämma hur stor del av överskottet som tillåts vara hänförlig till inbesparade levnadskostnader. Någon allmängiltig handelsmarginal eller annat lätt konstaterbart faktum att ta fasta på vid utformningen av en sådan regel finns inte. Utgångspunkten måste därför bli den historik om nuvarande konsumentföreningar, som finns att tillgå. Här har, som framgår av tabellen nedan, under senare år de vanligaste återbäringsprocentsatserna funnits i intervallet 2-4. Enligt vad som uppgetts från konsumentkooperationen finns inte anledning anta att en skatteregel i ena eller andra riktningen skulle påverka de procenttal man väljer för återbäringen. Givetvis är det själva samhandeln och det resultat den ger som är avgörande. Det kan alltså inte bli fråga om annat än en grov schablon när den eftersökta gränsen sätts. En sådan schablon bör täcka in hela skalan av de procenttal som under senare år varit tillämpliga när återbäringen fastställts. Utredningen har mot den här bakgrunden funnit att till inbesparade levnadskostnader bör få hänföras högst ett belopp motsvarande statslåneräntan vid utgången av november året före beskattningsåret minskad med två procentenheter multiplicerad med medlemmens omsättning med föreningen. Det är utredningens bedömning att en sådan regel inte bör medföra några statsfinansiella

konsekvenser i negativ riktning. Förslaget föranleder en ändring av 3 § 7 mom. första stycket SIL.

För verksamhetsåret 1994 - som enligt KF är representativt för en lång följd av år tillbaka - har konsumentföreningarnas insatsutdelning respektive återbäring varit följande.

Insatsutdelning	98 föreningar
0%	21
3%	1
5%	46
6-8%	18
10%	12

Återbäring	28 föreningar
0,5%	1
1-1,5%	6
2-2,5%	6
3-3,5%	7
4-5%	7
7%	1

4.5.4 Beskattningen av emissionsinsater

Utredningens förslag: Emissionsinsatser som tillgodoförs en medlem finansieras med föreningens beskattade fria egna kapital. Medlemmen har ingen anskaffningskostnad för emissionsinsatsen varför han beskattas för hela beloppet när det utbetalas till honom i samband med att han lämnar föreningen. Beskattningen sker i inkomstslaget näringsverksamhet eller kapital beroende på om andelen utgör en tillgång i näringsverksamhet eller inte.

Skälen till utredningens förslag: I avsnitt 4.4.2 föreslår utredningen i syfte att stimulera medlemmarna att bidra till föreningarnas kapitalförsörjning att föreningen får besluta om insatsemission genom att utdelningsbara vinstmedel förs över till medlemsinsatser. Medlem skall tillföras emissionsinsatser i förhållande till den omfattning i vilken han deltagit i föreningens verksamhet eller i övrigt tagit denna i anspråk under det senaste avslutade räkenskapsåret eller tidigare räkenskapsår eller i förhållande till vid det senaste räkenskapsårets utgång inbetalda grund- och överinsatser samt tillgodoförda emissionsinsatser. Emissionsinsats betalas ut först vid medlemmens avgång ur föreningen.

Insatsemission kan jämföras med fondemission i aktiebolag. En fondemission finansieras med i bolaget kvarhållna beskattade vinstmedel. Det föreligger inte skäl att tillämpa en annan princip i fråga om insatsemission.

Vad sedan gäller beskattningen hos medlemmarna så kommer tillgodoförda emissionsinsatser som regel att ingå i underlaget för insatsutdelning. Insatsutdelning är skattepliktig i inkomstslaget näringsverksamhet eller kapital beroende på om andelen utgör en tillgång i näringsverksamhet eller inte. När medlemmen avgår från föreningen kommer medlemmen att, efter samma principer, beskattas för skillnaden mellan den skattemässiga anskaffningskostnaden för andelen och utskiftat belopp. Eftersom medlemmen inte haft någon anskaffningskostnad för emissionsinsatsen blir hela insatsbeloppet skattepliktig intäkt för medlemmen.

Det värde som tillförs medlemmen genom insatsemission är att jämföra med att en aktieägare får ett värde genom fondemission. Detta värdet realisationsvinstbeskattas i sin helhet, eftersom anskaffningsvärdet för

den skattskyldige är noll. I aktiebolaget är det värdet som tillförs medlemmen genom fondemissionen bolagsbeskattat, så som de utdelningsbara vinstmedlen i den ekonomiska föreningen är när insatsemission görs.

När realisationsvinsten beskattas i näringsverksamhet är andelen att jämföra med en av ett aktiebolag ägd näringsbetingad aktie. Realisationsvinst på sådan aktie är skattepliktig i bolaget. Vidare beskattas ägarna till aktiebolaget när realisationsvinsten tas ur aktiebolaget. Detta är i realiteten en "fler än två-leds beskattning". Dock kräver neutralitet mellan beskattning av andel i ekonomisk förening och aktie i aktiebolag att den realisationsvinst som tas upp till beskattning i näringsverksamhet efter en insatsemission också beläggs med egenavgifter eller särskild löneskatt.

Frågan om det är lämpligt med "fler än två-leds beskattning" utreds av företagsskatteutredningen (Dir 1993:54), om än med viss fördröjning. Att föreslå en särlösning för ekonomiska föreningar innan ställning tagits till lösningar för aktiebolag generellt är inte önskvärt. Framför allt torde det innebära en risk för icke-stabila lösningar för ekonomiska föreningar, eftersom neutralitet i den skattemässiga behandlingen av aktiebolag och ekonomiska föreningar är önskvärt.

4.6 Ömsesidiga bolag

4.6.1 Delägarinsats i ömsesidiga bolag

I avsnitt 4.2.1 har redovisats den nuvarande situationen för de ömsesidiga försäkringsbolagen när det gäller kapitalstyrka och kapitalbehov. I sammanfattning gäller att självfinansiering är grunden för kapitaluppbyggnaden i ett ömsesidigt bolag, men att det för sådana företag bör möjliggöras att också kunna öka kapitalbasen genom externt tillskott. De möjligheter som föreligger i dag är lån, främst förlagslån, samt att bilda aktiebolag som är dotterbolag till det ömsesidiga moderbolaget. Det vore naturligt att också delägarinsatser kunde användas för kapitalförstärkning.

Som framhållits i kapitel 1. Bakgrund är det nog inte längre så att försäkringstagaren väljer ett ömsesidigt bolag som försäkringsgivare på grund av bolagsformen. Det finns inte alls samma intressegemenskap

mellan delägarna i ett ömsesidigt försäkringsbolag som mellan medlemmarna i en producentkooperativ förening. Därför kan man inte räkna med att delägarna är villiga att göra delägarinsatser i ett ömsesidigt försäkringsbolag, såvida inte sådana insatser har en avkastning jämförbar med andra placeringar eller är förknippad med andra tydliga förmåner.

Det ligger nära till hands att försöka finna en modell som så nära som möjligt följer FL:s regler om frivilliga medlemsinsater (överinsatser) och om de av utredningen föreslagna emissionsinsatserna (se avsnitt 4.4.2.2). De givna restriktionerna är:

att delägarinsats bara kan göras av den som är försäkringstagare i bolaget,
att insatsen måste vara frivillig,
att den inte kan vara föremål för fri handel dels därför att marknadsplats saknas, dels på grund av villkoret att bara försäkringstagare i bolaget ska äga delägarbevis.

Frivilligheten är grundläggande eftersom en obligatoriska insatsskyldighet som fullgörs via t. ex. ett generellt premietillägg skulle få negativa marknadsmässiga effekter.

Utredningen har inte inom ramen för den utsatta tiden haft möjlighet att utarbeta ett fullständigt förslag till delägarinsats i ömsesidiga försäkringsbolag. Däremot anser utredningen att följande nio punkter bör utgöra grunden för ett fortsatt utredningsarbete angående delägarinsatsen.

1. Försäkringstagaren erbjudes att betala en eller flera delägarinsatser på exempelvis nominellt 100 kr. Delägarbevis med angivande av antal insatser och nominellt belopp sänds till varje inbetalare. Delägarbeviset är destinerat till en viss fysisk eller juridisk person som är försäkringstagare i bolaget och kan *inte* överlåtas till annan person. Upphör försäkringen återbetalas insatsen enligt 7.

2. Inbetalda insatser fonderas i Insatsfonden som får inräknas i konsolideringskapitalet med halva värdet.

3. Insatsfonden ökar eller minskar beroende på bolagets resultat. Av vinst respektive förlust tillförs fonden en andel svarande mot Insatsfondens andel av konsolideringskapitalet per 31/12 föregående räkenskapsår.

4. Om bolaget beslutar om premieåterbäring ska Insatsfonden räknas upp med samma procentsats.

5. Information om den enskilda delägarinsatsens aktuella värde redovisas på bolagets samtliga försäkringsbrev. Exempel på informationstext: Under perioden 1996-06-01--1997-06-03 är delägarinsatsens värde = 116 kronor. (Perioden definieras av datum för ordinarie bolagsstämma.)

6. Den enskilde delägaren kan när han önskar begära att återfå sin insats. Hälften av insatsen utbetalas omedelbart (senast 1 vecka efter det att begäran kommit bolaget till del). Den andra hälften utbetalas 1 år senare.

Det aktuella insatsbeloppets totala värde beräknas med ledning av delägarinsatsens värde den dag begäran kommit bolaget tillhanda. Den hälft som betalas ut efter ett år räknas upp med en årsränta. Räntesatsen ska vara den bolaget tillämpat för bestämning av resultaträkningsposten "Kalkylränta" senaste bokslut.

7. Det åvilar bolaget att per 31/12 kontrollera om alla innehavare av insatsbevis har någon gällande försäkring i bolaget. Om så inte är fallet utbetalas insatsen enligt den regel som angetts i 6. Utbetalningsdag är 1 februari de två följande åren.

8. Om bolaget kommer på obestånd har den som innehar delägarbevis sin rätt definierad enligt samma ordning som gäller för aktieägaren i ett försäkringsaktiebolag.

9. Delägarinsats berättigar inte till ökat inflytande i bolaget.

4.6.2 Utredningens kommentar

I Försäkringsutredningens slutbetänkande "Försäkringsrörelse i förändring" (SOU 1995:87) som nu är under remissbehandling konstateras att utredningen till övervägande del kommit att behandla frågor inom livförsäkringens område. En del frågor är dock av mer generell karaktär och berör både liv- och sakbolag. Det gäller bl. a. ett förslag om utvidgad möjlighet att ta upp lån, vilket alltså ger såväl liv- som skadeförsäkringsbolag en möjlighet att stärka sin kapitalbas.

För försäkringsaktiebolag finns den givna möjligheten att genom nyemission få in nytt kapital, men det diskuteras inget motsvarande sätt för ömsesidiga skadeförsäkringsbolag att ta in nytt kapital. Ett försäkringsbolag kan behöva nytt kapital av två skäl, dels därför att bolaget vill investera i utvecklingsprojekt, dels därför att bolaget behöver förstärka sin balansräkning för att undvika att komma på obestånd.

Försäkringsutskottet har tydligt uttalat att man önskar en fördjupad utredning som skydd i händelse av försäkringsgivares obestånd och anger utgångspunkter för en sådan. Ett sätt att undvika obestånd är naturligtvis att ett bolag har möjlighet att förstärka sitt kapital innan risken för obestånd uppkommer. Det skulle vara naturligt att i det sammanhanget också utreda en utvidgad möjlighet för ömsesidiga skadeförsäkringsbolag att genom medlemsinsatser öka det egna kapitalet.

4.7 Lagen om medlemsbanker

4.7.1 Allmänt om lagen om medlemsbanker

Genom lagen (1995:1570) om medlemsbanker som trädde i kraft den 1 januari 1996, och som ersatte föreningsbankslagen (1987:620), har möjligheten att bedriva bankverksamhet i ekonomisk förening bibehållits. Den nya lagen bygger i stora delar på föreningsbankslagen som i sin tur var uppbyggd med föreningslagen (1987:667) som förebild.

De skillnader som finns mellan lagen om medlemsbanker och föreningslagen har i allt väsentligt att göra med de särskilda skyddsintressen som måste beaktas beträffande bankverksamhet. Som

exempel kan nämnas LMB:s särskilda regler om minsta startkapital och om reservfondsavsättningar.

De lagförslag som nu föreslås beträffande vanliga ekonomiska föreningar bedömer utredningen lämpliga att införa även i lagen om medlemsbanker. Den föreslagna möjligheten för ekonomiska föreningar att bedriva sin verksamhet i helägt aktiebolag eller genom att äga andelar i en annan ekonomisk förening saknar relevans för lagen om medlemsbanker eftersom det är bara den som har oktroj som får bedriva bankrörelse. En konsekvensändring har gjorts i lagen (1995:1559) om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag.

Vad som sägs i författningskommentaren till de lagändringar som föreslås i föreningslagen gäller i motsvarande fall även för ändringarna i lagen om medlemsbanker.

4.7.2 Reservfond i medlemsbanker

Inledning

I 8 kap. 6 § lagen (1995:1570) om medlemsbanker (LMB) finns bestämmelser om reservfond i medlemsbanker. Reservfonden utgör vid sidan av insatskapital och uppskrivningsfond och fond för orealiserade vinster bankens bundna egna kapital som alltså inte är tillgängligt för vinstutdelning. Till reservfonden skall avsättas minst tjugofem procent av den del av medlemsbankens nettovinst för året i den del den inte går åt för att täcka en balanserad förlust. Vid avsättning till reservfonden skall till nettovinsten räknas även gottgörelser, det vill säga ett slags överskottsutdelning i form av återbäring eller liknande som grundas på rörelsens resultat. Uppgår reservfonden till minst tio procent av medlemsbankens utlåning vid utgången av det närmast föregående räkenskapsåret, behöver någon avsättning till reservfond inte göras.

I bankaktiebolag skall avsättning till reservfond ske med endast tio procent av den del av nettovinsten som inte går åt att täcka balanserad förlust, till dess att fonden motsvarar tjugo procent av aktiekapitalet.

Det kan med fog hävdas att kraven på reservfondsavsättningar i lagen om medlemsbanker - vilka i denna del helt överensstämmer med den före den 1 januari 1996 gällande föreningsbankslagen (1987:620) - är

alltför stränga både i förhållande till vad som gäller för bankaktiebolag och till vad som krävs enligt EU-direktiven om kapitaltäckning och minimikapital. Det förhållandet att det ställs mycket strängare krav i dessa hänseenden på kooperativa medlemsbanker än bankaktiebolag innebär klart snedvridande konkurrenseffekter. Reglerna medför dessutom inlåsningseffekter. Reservfonden måste nämligen byggas upp med medel som annars skulle vara tillgängliga för överskottsutdelning till medlemmarna. Först när fondens storlek uppnått erforderliga tio procent av bankens utlåning upphör avsättningsskyldigheten. Denna ordning är ägnad att skapa orättvisor mellan å ena sidan de medlemmar som fått göra avkall på återbäring i syfte att bygga upp reservfonden samt å andra sidan de medlemmar som kommit in i banken när reservfonden uppnått sådan storlek att avsättningsskyldigheten fallit bort.

Insatskapitalet i en medlemsbank är inte bundet på samma sätt som aktiekapitalet i ett aktiebolag. Lagstiftaren har inte ålagt vare sig vanliga ekonomiska föreningar eller medlemsbanker att hålla det obligatoriska insatsbeloppet helt skyddat från avgående medlemmar på samma sätt som är fallet med aktiekapital. En medlem i en medlemssbank har rätt att - om inte stadgarna föreskriver annat - få ut sina insatser senast sex månader efter en begäran om utträde. Medlemmen får dock aldrig ut mer än vad som motsvaras av hans andel av bankens eget kapital med avdrag bl. a. för reservfond och förlagsinsatser. En medlem som vill ha ut endast en frivillig insats utan att lämna föreningen har rätt till återbetalning, men bara om det kan ske med hänsyn till kapitaltäckningsreglerna i lagen (1994:2004) om kapitaltäckning och stora exponeringar för kreditinstitut och värdepappersbolag, KapL. Ett bättre alternativ än att tvinga fram en snabb tillväxt av reservfonden i medlemsbanker hade - enligt utredningen - varit att låta bestämmelserna i 4 kap. 3 § om begränsningar i återbetalning av insatskapital också omfatta medlemmarnas grundinsatser. Med sådan ordning skulle även EU-direktivens krav på kapitaltäckning och minimikapital kunna uppfyllas.

Till skillnad från medlemsbankernas insatskapital kan bankaktiebolagens aktiekapital inte betalas ut till bankens aktieägare om inte bankens beslut om nedsättning av aktiekapitalet har godkänts av rätten. Ett sådant godkännande kräver att de borgenärer som motsätter sig nedsättningen får full betalning eller betryggande säkerhet för sina fordringar. Att en insättare i ett bankaktiebolag bestrider en ansökan om nedsättning av aktiekapitalet utgör dock inte något hinder om Finansinspektionens yttrande i ärendet ger grund för att meddela

tillstånd (6 kap. 6 § bankaktiebolagslagen). Denna ordning motiverar att reservfondsavsättningarna i bankaktiebolag inte behöver vara lika omfattande som i föreningsbankerna.

I prop. 1995/96:74 Ökad bankkonkurrens konstaterade regeringen att reglerna om reservfondsavsättningar får olika effekter beroende på associationsform och att reglerna därför bör ses över. Översynen bör dock enligt regeringen göras i samband med en analys av om det finns anledning att ställa upp regler som syftar till att säkerställa det primära kapitalets funktion som riskkapital om kapitaltäckningssituationen är ansträngd. Enligt regeringen bör analysen inbegripa alla slags banker oavsett associationsform (se prop. 1995/96:74 s. 116). Näringsutskottet hänvisade i sitt betänkande 1995/96:NU9 till den av regeringen aviserade översynen samt noterade att, enligt vad utskottet hade erfarit, frågan också skulle behandlas av denna utredning (se bet. 1995/96:NU9 s. 14).

Regeringen beslutade den 1 juni 1995 att tillsätta en kommitté, som har antagit namnet banklagskommittén, för att göra en översyn av vissa rörelse- och tillsynsregler på bankområdet m.m. (dir. 1995:86). Enligt direktiven skall utredningen bl. a. utreda behovet av särskilda regler för situationer då ett enskilt institut har finansiella svårigheter, samt överväga ändrade regler för Finansinspektionens ingripande och sanktioner.

Med hänsyn till vad regeringen anfört om analysen av det primära kapitalets funktion som riskkapital samt att översynen bör gälla alla banker oavsett associationsform måste det anses lämpligast att frågan om reservfondens storlek i medlemsbanker överlåts till banklagskommittén. Utredningen vill dock understyka att det är angeläget att lagstiftningen ändras så att konkurrensneutralitet uppnås vad gäller bestämmelserna om avsättning till reservfond. Med tanke på banklagskommitténs arbete lägger utredningen emellertid inte fram några förslag till ändringar av reglerna. Det bör ankomma på banklagskommittén.

4.7.3 Det primära kapitalets funktion som riskkapital i kreditinstitut

Enligt vad som beskrivits ovan är frågan om reserfondens storlek i medlemsbankerna starkt kopplad till det primära kapitalets funktion som riskkapital. Härnedan följer därför först en jämförande redogörelse för de bestämmelser som rör det primära kapitalets funktion som just riskkapital i respektive associationsform.

4.7.3.1 Nuvarande reglering

Kreditinstituten i Sverige åläggs att upprätthålla en kapitalbas (primärt och supplementärt kapital) som dels fastställs som ett absolut belopp, normalt 5 miljoner ecu, samt dels ställs i relation till värdet av institutets tillgångar eller tillgångsgrupp. Det primära kapitalet i kapitalbasen - i huvudsak det egna kapitalet - utgör det egentliga riskkapitalet i institutet och bör därför inte utan vidare kunna återbetalas till investerarna. De civilrättsliga reglerna om kreditinstitutens kapitalbas varierar beroende på vilken associationsform kreditinstitutet har valt för sin verksamhet.

Bankaktiebolag och kreditmarknadsbolag

Hur beräknas kapitalbasen m.m.?

Bankaktiebolag och kreditmarknadsbolag måste när de påbörjar sin rörelse och därefter ha ett eget kapital som motsvarar minst 5 miljoner ecu. För kreditmarknadsbolagen får startkapitalet bestämmas till ett lägre belopp under vissa förhållanden, dock minst 1 miljon ecu. Detta startkapital måste bestå av *bundet kapital*, d.v.s. aktiekapital, reservfond och vissa andra bundna fonder, se t. ex. 1 kap. 2 § andra stycket bankaktiebolagslagen (BAL) samt prop. 1992/93:89 sid. 107. Bundet kapital kan inte delas ut till aktieägarna; aktiekapital kan dock delas ut efter ett särskilt beslut av rätten, som i sin bedömning har att tillvarata fordringsägarnas intressen.

Utöver startkapitalet skall bankaktiebolag och kreditmarknadsbolag ha en *kapitalbas* som minst skall uppgå till en viss dividend av institutets tillgångar (kapitaltäckning). Vid beräkningen av kapitaltäckningen utgörs kapitalbasen av summan av primärt och supplementärt kapital

efter vissa avdrag som ej behandlas här. Det primära kapitalet består i sin tur - såvitt nu är av särskilt intresse - av det egna kapitalet (2 kap. 6 § lagen om kapitaltäckning m.m. [KapL]). Enligt 5 kap. 4 § första stycket tredje punkten lagen om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag utgörs ett bankaktiebolags och ett kreditmarknadsbolags eget kapital av bundet kapital (se ovan) och fritt kapital. Under fritt eget kapital eller ansamlad förlust upptas fria fonder, balanserad vinst (eller förlust) samt nettovinst (eller förlust) för räkenskapsåret. Till skillnad från bestämmelsen om minimikapital kan alltså kapitalbasen vid beräkning av kapitaltäckningen bestå av *fritt eget kapital*. Sådant kapital kan delas ut till aktieägarna enligt bestämmelserna i ABL och BAL.

Ytterligare ett krav är att ett bankaktiebolags egna kapital inte får understiga nio tiondelar av det registrerade aktiekapitalet (10 kap. 2 § BAL och 7 kap. 4 § bankrörelselagen). För kreditmarknadsbolagen gäller i stället att det egna kapitalet inte får gå under hälften av det registrerade aktiekapitalet (13 kap. 2 § ABL).

Vad händer om institutet inte lever upp till kapitalkravet ?

Kapitalbasen i ett bankaktiebolag får aldrig understiga det belopp som krävs enligt 1 kap. 2 § BAL, d v s 5 miljoner ecu. Om så skulle ske skall Finansinspektionen återkalla oktrojen om bristen inte har täckts inom tre månader från det att den blev känd för banken (7 kap. 16 § första stycket sjätte punkten bankrörelselagen). Det skall anmärkas att det här inte krävs att det *bundna* kapitalet vid varje tillfälle måste uppgå till minst 5 miljoner ecu. Motsvarande bestämmelser gäller för kreditmarknadsbolag (se 5 kap. 17 § första stycket fjärde punkten lagen (1992:1610) om kreditmarknadsbolag (KBL); se också femte punkten i samma paragraf).

Om däremot kapitaltäckningen faller under den stipulerade nivån - utan att startkapitalet underskrids - finns i princip ingen skyldighet för ett bankaktiebolag eller kreditmarknadsbolag att genast underrätta Finansinspektionen om missförhållandet. Institutet skall dock fyra gånger årligen avge kapitaltäckningsrapport till inspektionen (2 § FFFS 1994:43). Inspektionen har möjlighet att vitesförelägga institutet att vidta lämpliga åtgärder för att rätta till förhållandet (7 kap. 12 och 15 §§ KapL). Om kapitaltäckningen inte återställs inom en rimlig tid får institutet anses olämpligt att bedriva verksamheten vilket gör att

Finansinspektionen skall återkalla oktrojen/tillståndet enligt 7 kap. 16 § första stycket femte punkten BRL respektive 5 kap. 17 § första stycket fjärde punkten KBL.

Ett bankaktiebolags styrelse är skyldig att genast låta upprätta en särskild balansräkning om det finns anledning att anta att bankens eget kapital understiger nio tiondelar av det registrerade aktiekapitalet (7 kap. 4 § bankrörelselagen). Om balansräkningen visar att det egna kapitalet förbrukats i nyss angiven omfattning måste banken försättas i likvidation vid äventyr av att styrelseledamöterna ådrar sig personligt betalningsansvar för de förpliktelser som uppkommer för banken (10 kap. 3 § BAL). Motsvarande regler gäller för kreditmarknadsbolag, dock att styrelsens skyldigheter inträder först då hälften av aktiekapitalet har förbrukats.

Medlemsbanker

Hur beräknas kapitalbasen m.m.?

Reglerna i lagen om medlemsbanker (LMB) om startkapital, kapitalbas och kapitaltäckning överensstämmer i allt väsentligt med bolagsinstituten. I medlemsbanken motsvaras bolagens aktiekapital av insatskapital. En medlem som har avgått ur en medlemsbank har - om annat inte är föreskrivet i stadgarna - rätt att sex månader efter avgången få ut sina medlemsinsatser, dock högst hans andel i förhållande till övriga medlemmar av bankens egna kapital, bortsett från vissa fonder och förlagsinsatserna (4 kap. 1 § LMB). Denna rätt tillkommer medlemmen även om kapitalbasen skulle underskridas på grund av återbetalningen. För återbetalning av medlemsinsatser som medlemmen bidragit med utöver vad han är skyldig till gäller dock att insatsen får betalas ut endast om det kan ske med hänsyn till reglerna om kapitaltäckning.

En medlemsbank har också möjlighet att sätta ned medlemsinsatsernas belopp. Ett sådant beslut kan få verkan inte bara för framtida inbetalningar, utan kan även omfatta utbetalning av redan erlagda insatser. Av hänsyn till borgenärsintresset får ett sådant beslut inte verkställas tidigare än ett år efter registreringen (7 kap. 16 § andra stycket LMB; NJA II 1951 s 173).

Vad händer om institutet inte lever upp till kapitalkravet?

Kapitalbasen i en medlemsbank får på motsvarande sätt som gäller för bolagsinstituten aldrig understiga det föreskrivna startkapitalet. Om så skulle ske skall Finansinspektionen återkalla oktrojen om bristen inte har täckts inom tre månader från det att den blev känd för banken.

Till skillnad mot vad som är fallet i ett bolagsinstitut måste en medlemsbanks styrelse upprätta en särskild balansräkning redan när banken inte kan uppfylla kravet på kapitaltäckning enligt KapL (7 kap. 4 § BRL). Om antagandet om bankens ställning bekräftas skall styrelsen genast underrätta Finansinspektionen som skall förelägga banken att vidta rättelse (7 kap. 12 § KapL). Någon särskild sanktion tycks inte finnas mot den styrelse som underlåter att göra det som nu sagts.

Sparbanker

Sparbanker är i princip självvägande. Kapitalbasen består av reservfonder samt - om Finansinspektionen tillåter - grundfond och garantifond (2 kap. 6 § fjärde stycket KapL och 3 § FFFS 1994:43). I startkapitalet får inräknas även vissa fonder. Sparbanksreglementet kan innehålla bestämmelser om återbäring av en grundfond och om räntebetalning m.a.a insatser i en grundfond. På motsvarande sätt som för medlemsbanker skall sparbanker upprätta en särskild balansräkning och underrätta Finansinspektionen om kapitaltäckningen har underskridits. Återbäring eller återbetalning av medel ur en garantifond eller utbetalning av ränta på belopp som satts in i en sådan fond får bara ske bl. a. om kapitaltäckningskraven upprätthålls.

Några slutsatser

Av redogörelsen framgår att primärkapitalets koppling till institutet varierar i styrka mellan associationsformerna. På grund av reglerna om återbetalning och nedsättning av medlemsinsatserna kan man påstå att medlemsbankerna har en mindre cementerad kapitalbas än bolagsinstituten. Denna omständighet föranledde lagstiftaren att ålägga föreningsbankerna att göra större avsättningar till reservfonden än bolagsinstituten (se prop. 1986/87:12 s 92). Bestämmelserna om reservfond har, såsom påpekats inledningsvis, förts över till LMB (8 kap. 6 §). Genom de nu införda gemensamma reglerna om

minimikapital och kapitaltäckning faller behovet av en särskild reglering av reservfondsavsättning i medlemsbanker.

Kapitalbasen i medlemsbanker kan alltså minska utan annan orsak än att medlemmarna lämnar banken. Medlemsavgångarna kan i sin tur bero på att banken är inne i en period med svaga resultat, det vill säga då en stabil kapitalbas är viktigare än annars. Lite tillspetsat skulle man kunna säga att det primära kapitalet i en medlemsbank kan bli föremål för uttagsanstormningar, något som naturligtvis strider mot den grundläggande principen att banken skall ha en stabil kapitalbas till skydd för insättarna. I den nuvarande lagen motverkas detta genom konkurrenssnedvridande regler med krav på en snabb reservfonds-uppbyggnad till nackdel för medlemmarnas möjlighet att förfoga över vinstmedel som uppkommit i verksamheten. En bättre metod är enligt utredningen att ändra återbetalningsreglerna så att återbetalning inte kan ske om inte kapitaltäckningsbestämmelserna är uppfyllda.

Det fria egna kapitalet kan på samma sätt som är fallet i bolagsinstituten (se nedan) ingå i kapitalbasen samt delas ut till medlemmarna efter beslut av föreningsstämman.

Även i bolagsinstituten kan det primära kapitalet, som alltså kan bestå även av fritt eget kapital, komma att återbetalas till investerarna. I den mån det är fråga om *bundet* kapital som återbetalas kräver det dock rättens godkännande; för bankaktiebolag gäller dessutom att Finansinspektionen skall höras (se närmare 6 kap. 6 § BAL och 6 kap. 6 § ABL). Ansökan om nedsättningen godkänns om borgenärerna inte bestrider den eller får betryggande säkerhet för sina anspråk. Att en insättare i ett bankaktiebolag bestrider ansökningen utgör dock inte något hinder, om Finansinspektionens yttrande ger grund för att godkännande.

Det *fria* egna kapitalet - som alltså får ingå i det primära kapitalet - kan däremot i princip delas ut till aktieägarna, dock med beaktande av den allmänna försiktighetsregeln i 12 kap. 2 § andra stycket ABL resp. 9 kap. 2 § andra stycket BAL. Enligt dessa bestämmelser får utdelning inte ske med så stort belopp att utdelningen med hänsyn till bolagets eller koncernens konsolideringsbehov, likviditet eller ställning i övrigt står i strid med god affärssed. I prop. 1986/87:12 med förslag till BAL uttalade departementschefen att konsolideringsbehovet är särskilt påtagligt i banker med hänsyn till kapitaltäckningseglerna. Finansinspektionen har dessutom möjlighet enligt 7 kap. 15 § BRL och

5 kap 16 § KBL att förbjuda verkställighet av ett beslut som strider mot någon författning som reglerar bankens verksamhet. Dessa bestämmelser torde kunna tillämpas för att förhindra en vinstudelning som medför att kapitalkraven underskrids. I flera av EU-staterna, t.ex Tyskland, Portugal och Finland föreligger ett uttalat vinstutdelningsförbud om kreditinstituten underskrider kapitaltäckningskraven.

Bortsett från vad som sagts om insatskapital i medlemsbanker får de lagliga förutsättningarna att dela ut primärkapital så att kapitaltäckningskraven underskrids bedömas som ringa. Däremot finns det vissa brister i fråga om de rättsföljder som inträder när kapitalbasen understiger den föreskrivna. Exempelvis saknas särskilda sanktioner för en medlemsbanksstyrelse som låter bli att upprätta kontrollbalansräkning eller underlåter att meddela Finansinspektionen när kapitaltäckningen har underskridits. För bolagsinstituten finns inte ens någon plikt för styrelsen att informera inspektionen i motsvarande situation, bortsett från de ordinarie rapporteringstillfällena. Dock måste bankaktiebolaget bl. a. rapportera till Finansinspektionen att aktiekapitalet i ett bankaktiebolag förbrukats till mer än 10 procent. Görs inte det riskerar styrelsens ledamöter personligt betalningsansvar för därefter uppkommande förpliktelser.

De svagheter i kreditinstitutens kapitalbasregler som nu beskrivits kan utgöra ett potentiellt hot mot stabiliteten i banksystemet. Även om den nuvarande ordningen i och för sig inte torde strida mot EG:s kapitalbasdirektiv eller Baselgruppens rekommendationer, bör regleringen bli föremål för nya överväganden. Utredningen utgår från att banklagskommittén kommer att behandla detta. En utgångspunkt för detta arbete måste naturligtvis vara att medlemsbankerna behandlas likvärdigt med andra associationsformer utan att deras särart träds för när. I nästa avsnitt diskuterar utredningen en tänkbar modell som kan tjäna som utgångspunkt för banklagskommittén i dess arbete med reservfondsproblematiken.

4.7.4 Utredningens kommentar

Av det sagda följer att det är mycket viktigt för konkurrensneutraliteten att reservfondsbestämmelserna för medlemsbanker ändras. I syfte att stabilisera kapitalbasen bör medlems rätt att återfå sina insatser relateras till bankens konsolideringsgrad. Ändringen av reservfonsbestämmelserna är mycket väsentlig både för medlemmarna och för tredje man. Eftersom kooperativa företag inte drivs i vinstsyfte utan har målsättningen att maximera medlemmens ekonomiska nytta av samhandeln finns en uppenbar risk att extra hårda reservfondsbestämmelser i ekonomiska föreningar (medlemsbanker) får direkt motsatt effekt än den avsedda, d.v.s. minskar kapitalbasen istället för att öka den.

I ett läge där 25% av den synliga nyttan av medlemskapet går till kollektiva fondavsättningar som medlemmen inte kan förfoga över är risken stor om man strävar efter att styra företaget mot ett resultat så nära noll som möjligt genom anpassning av priset på tjänsterna eller produkterna gentemot medlemmarna. Och då dessutom en stor del av även det individuella insatskapitalet byggs upp genom amorteringar från återbäring/efterlikvider kan också insatskapitalets uppbyggnad påverkas negativt av alltför stora reservfondsavsättningar. I sitt remissvar till Betaltjänstutredningens delbetänkande SOU 1994:66 med förslag till bl. a. lag om andelsbanker förordade Kooperativa Institutet att medlemmens rätt att låna pengar i banken skulle relateras till insatsbeloppets storlek. Låntagaren skulle därmed vara tvungen att ha en viss summa av lånebeloppet placerad som insatskapital i banken under hela lånetiden. Betaltjänstutredningen hade avvisat en sådan ordning med hänvisning till att det måste stå varje bank fritt att avgöra på vilket sätt kapitaltäckningen skulle upprätthållas. Utredningen delar betaltjänstutredningens uppfattning i denna fråga. I stället bör enligt utredningens uppfattning rätten att återfå medlemsinsats kopplas till reglerna om kapitaltäckning på samma sätt som gäller för medlems rätt att få ut överinsatser när medlemmen väljer att vara kvar i föreningen. Utbetalning av medlemsinsatser - även i de fall medlemmen har sagt upp sig till utträde ur föreningen - bör alltså kunna komma i fråga endast om det kan ske med hänsyn till kapitaltäckningsreglerna. En sådan bestämmelse blir effektivare i de fall banken har valt att rikta delar av sin utlåningsverksamhet till andra än de egna medlemmarna.

En skärpning av reglerna om återbetalning av medlemsinsatser i förhållande till vad som gäller enligt lagen om medlemsbanker öppnar möjligheterna för att göra reglerna om reservfondsavsättningar

associationsneutrala. Enligt vad som tidigare anmärkts har utredningen valt att inte lägga fram något förslag till lagändring i denna del eftersom det är banklagskommitténs uppgift att göra den bredare översyn av reglerna om kreditinstitutens primärkapital i enlighet med vad regeringen och näringsutskottet har aviserat. Denna översyn kan till yttermera visso leda till sådana grundläggande förändringar i bankernas kapitalskyddsregler att reservfonder i nuvarande tappning inte längre kommer att behövas.

4.8 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Utredningens betänkande överlämnas till regeringen i mitten av mars 1996. Efter sedvanlig remissbehandling kan arbetet på en lagrådsremiss påbörjas i regeringskansliet vid månadsskiftet juni/juli 1996. Därmed torde det - även om förslagen inte är av enklare karaktär - vara möjligt för regeringen att lämna en proposition till riksdagen i sådan tid att riksdagen kan fatta beslut i ärendet hösten 1996. Vid angivna förhållanden och med hänsyn till att ett genomförande av förslagen är mycket angeläget för de kooperativa företagen förslår utredningen att ikraftträdandetidpunkten blir redan den första januari 1997. I fråga om ändringar i skattelagstiftningen innebär det att de nya reglerna kan tillämpas första gången vid 1998 års inkomsttaxering.

5 Konkurrenslagstiftningen

5.1 Sammanfattning

I detta kapitel behandlas frågan om det finns särskilda problem som kan uppkomma vid tillämpningen av konkurrenslagstiftningen på kooperativ samverkan. Utredningen har dock - av skäl som redovisats i kapitel 2 - begränsat sig till kooperativ samverkan i ekonomiska föreningar. Det som redovisats i detta kapitel torde dock kunna tjäna till ledning för den konkurrensrättsliga bedömningen av kooperativ samverkan i andra associationsformer.

Utredningen redovisar en genomgång av de svenska förarbetena till KL på det aktuella området samt en genomgång av några typfall från konkurrentverkets praxis beträffande ekonomiska föreningar, avsnitt 5.2.3. Vidare har utredningen låtit Kooperativa Institutet undersöka förhållandet mellan kooperativa företag och EU:s konkurrenspolitik, se betänkandets bilagedel.

Utredningen har också inhämtat ett rättsutlåtande från docent Nils Wahl rörande kooperativs rättsliga ställning inom EU:s konkurrensrätt, se avsnitt 5.2.4 och betänkandets bilagedel. Utredningen redovisar också - i avsnitt 5.3 - en företagsekonomisk analys av vilka effekter som kan uppstå genom affärsverksamhet i kooperativa företag. Såväl effekter för företagen som för marknadens funktion belyses. I det avslutande avsnittet 5.4 redovisar utredningen sina sammanfattade slutsatser. Utredningen framhåller där bl. a. som sin slutsats att med likvärdiga marknadsförutsättningar finns inte några bärande skäl för att behandla de svenska kooperativa företagen strängare än vad EG:s rättstillämpning ger uttryck för. Utredningen tvingas dock konstatera att rättsläget alltjämt är oklart och framhåller det angelägna i att en praxis på området nu skyndsamt växer fram, eftersom osäkerheten om rättsläget med stor sannolikhet leder till ekonomiska förluster i form av uteblivna affärsmöjligheter.

Utredningen uttalar också som sin mening att skulle rättsutvecklingen hos de rättsvårdande myndigheterna i Sverige visa sig slå in på en annan väg än den som EG-domstolen nu stakat ut, finns starka skäl att se över den svenska konkurrenslagen.

5.2 Bakgrund

5.2.1 Inledning

Den nuvarande konkurrenslagen (1993:20) KL, trädde i kraft den 1 juli 1993 och ersatte den tidigare konkurrenslagen (1982:729) samt lagen (1991:921) om förbud mot konkurrensbegränsning i fråga om jordbruksprodukter. Utgångspunkten för konkurrenslagen är att en allmän, likformig och strikt tillämpad konkurrenspolitik med så få undantag som möjligt är bra och önskvärt från samhällets synpunkt.

Den tidigare konkurrenslagen hade till ändamål att främja en från allmän synpunkt önskvärd konkurrens inom näringslivet genom åtgärder mot skadliga konkurrensbegränsningar. Lagen byggde liksom dess föregångare, Konkurrensbegränsningslagen (1953:603), i huvudsak på den s.k. missbruksprincipen i förening med straffbelagda förbud mot bruttopriser och anbudskarteller.

Missbruksprincipen innebar att konkurrensmyndigheterna ingrep när det konstaterats att ett företag agerat konkurrensbegränsande på ett sätt som hade skadlig verkan i ett enskilt fall. Denna skadliga verkan skulle genom ingripandet undanröjas för framtiden. Med konkurrensbegränsning avsågs varje förfarande som innebar en inskränkning av den fria och ohämmade konkurrensen. Med skadlig verkan avsågs att konkurrensbegränsningen uppfyllde vissa kriterier. Ingreppen enligt lagen bestod i förbud mot att i fortsättningen tillämpa ett visst konkurrensbegränsande förfarande eller åläggande att för framtiden vidta en viss åtgärd. Förbud eller åläggande kunde förenas med vite.

Konkurrenslagen var tillämplig på all näringsverksamhet men begränsades i realiteten av samhälleliga särregleringar. På livsmedelsområdet undantogs, genom den interna pris- och marknadsregleringen, regleringsberoende verksamhet i primärledet samt viss insamling och förädling. Efter avregleringen den 1 juni 1991 bedömdes det då som nödvändigt, för att garantera att konsumenterna skulle kunna dra nytta av avregleringen, att införa en speciallagstiftning

på jordbrukets område. Den 1 juli 1991 infördes lagen (1991:921) om förbud mot konkurrensbegränsning i fråga om jordbruksprodukter. Lagen infördes i samband med att den successiva avvecklingen av den interna marknadsregleringen påbörjades i syfte att förhindra att den offentliga regleringen ersattes med en reglering i privat regi.

5.2.2 Gällande rätt

Den nuvarande konkurrenslagen har utformats efter förebild från EG:s konkurrensregler. Lagen har till ändamål att undanröja och motverka hinder för en effektiv konkurrens i fråga om produktion av och handel med varor, tjänster och andra nyttigheter. I lagen avses med företag en fysisk eller juridisk person som driver verksamhet av ekonomisk eller kommersiell natur. Till den del sådan verksamhet består i myndighetsutövning omfattas den dock inte av begreppet företag.

Lagen innehåller två principiella förbud. Det ena gäller förbud mot konkurrensbegränsande samarbete mellan företag (6 §) och det andra gäller förbud mot missbruk av dominerande ställning (19 §).

Konkurrensbegränsande samarbete

6 § Om något annat inte följer av beslut enligt 8 eller 15 §§ eller av 13 eller 17 §§, är avtal mellan företag förbjudna om de har till syfte att hindra, begränsa eller snedvrida konkurrensen på den svenska marknaden på ett märkbart sätt eller om de ger ett sådant resultat.

Detta gäller särskilt sådana avtal som innebär att

1. inköps- eller försäljningspriser eller andra affärsvillkor direkt eller indirekt fastställs,
2. produktion, marknader, teknisk utveckling eller investeringar begränsas eller kontrolleras,
3. marknader eller inköpskällor delas upp,
4. olika villkor tillämpas för likvärdiga transaktioner, varigenom vissa handelspartners får en konkurrensnackdel, eller
5. det ställs som villkor för att ingå ett avtal att den andra parten åtar sig ytterligare förpliktelser som varken till sin natur eller enligt handelsbruk har något samband med föremålet för avtalet.

Som framgår av bestämmelsen gäller som huvudregeln *förbud mot avtal* mellan *företag* som har till syfte att hindra, begränsa eller snedvrida konkurrensen på den svenska marknaden på ett märkbart sätt eller som får ett sådant resultat. Vad som sägs om avtal skall också gälla beslut av en sammanslutning av företag och samordnade förfaranden.

Om ett avtal etc. hämmar eller syftar till att hämma konkurrensen är det förbjudet. Det behöver alltså inte utredas i det enskilda fallet om avtalet etc. från allmän synpunkt är skadligt eller inte.

Förbudet mot konkurrensbegränsande avtal omfattar dock inte avtal som inte har ekonomiska verkningar av någon betydelse vilket markeras genom användningen av termen "märkbart sätt" i 6 § KL. Det avgörande för om ett avtal etc. skall anses påverka konkurrensen på ett märkbart sätt är i princip storleken på de samarbetande företagen och marknadsandelen för avtalsprodukterna. Samarbete mellan mindre eller medelstora företag där avtalsprodukterna, eller produkter som av konsumenterna uppfattas som likvärdiga och som tillverkas eller säljs av avtalsparterna, omfattar en mindre del av den relevanta marknaden

- omkring 10 procent - torde normalt sakna betydelse för konkurrensen. Är det enbart fråga om mycket små företag - företag med en årsomsättning under tio miljoner kronor - som samarbetar torde marknadsandelen kunna vara något högre än tio procent utan att samarbetet faller under förbudet. Enligt Konkurrensverkets allmänna råd (KKVFS 1993:2) om avtal av mindre betydelse (bagatellavtal) som inte omfattas av förbudet i 6 § KL kan mycket små företag - företag med en årsomsättning som inte överstiger 10 miljoner kronor tillsammans - ha en marknadsandel på högst femton procent utan att märkbarhetskriteriet anses uppfyllt. Ingår däremot större företag i samarbetet torde det däremot i allmänhet inte kunna hävdas att konkurrensen inte påverkas på ett märkbart sätt, även om avtalsprodukterna omfattar en mindre del av den relevanta marknaden.

Enligt 7 § är avtal som är förbjudna enligt 6 § ogiltiga.

Ett avtal, beslut eller samordnat förfarande som omfattas av förbudet i 6 § kan genom beslut av Konkurrensverket undantas från förbudet.

> **8 §** Konkurrensverket får i det särskilda fallet besluta om undantag från förbudet i 6 § för ett avtal som
>
> 1. bidrar till att förbättra produktionen eller distributionen eller till att främja tekniskt eller ekonomiskt framåtskridande,
> 2. tillförsäkrar konsumenterna en skälig andel av den vinst som därigenom uppnås,
> 3. bara ålägger de berörda företagen begränsningar som är nödvändiga för att uppnå målet i 1 och,
> 4. inte ger de berörda företagen möjlighet att sätta konkurrensen ur spel för en väsentlig del av nyttigheterna i fråga.

För att ett avtal etc. skall kunna undantas från förbudet måste samtliga de i paragrafen angivna punkterna vara för handen. Fördelarna med avtalet måste objektivt sett överväga de nackdelar för konkurrensen som avtalet kan innebära.

Bestämmelsen i 8 § om undantag är i huvudsak inriktad på sådan samverkan mellan mindre och medelstora företag som stärker deras position på marknaden gentemot större företag.

Undantag från förbudet i 6 § kan av regeringen enligt 17 § ges för grupper av avtal som uppfyller förutsättningarna i 8 § (gruppundantag).

Begreppet företag

Företag definieras i 3 § KL som en fysisk eller juridisk person som driver verksamhet av ekonomisk eller kommersiell natur. Med företag avses också en sammanslutning av företag. Begreppet företag har alltså en särskild innebörd och är inte knutet till regler som kvalificerar juridiska personer. Dessutom kan man konstatera att personer som i en relation skulle betraktas som flera företag, kan betraktas som ett företag i en annan relation.

Avsikten med den valda terminologin är att begreppet företag skall ha samma innebörd som begreppet "undertaking" i EG-rätten. För att art 85 eller 86 Romfördraget skall vara tillämpliga krävs att ett företag ingått ett konkurrensbegränsande avtal (eller agerar samordnat), respektive att ett företag missbrukat en dominerande ställning. Härvid är att märka att det inte finns några krav på att företaget skall vara en juridisk person[30], utan det räcker med att subjektet i fråga bedriver någon form av ekonomisk verksamhet. Verksamheten behöver dock inte bedrivas i vinstsyfte[31], eller i någon särskild associationsform. Sålunda uttalade EG-domstolen i Höfner[32], att "in the context of competition law ... the concept of an undertaking encompasses every entity engaged in an economic activity, regardless of the legal status of the entity". På motsvarande sätt uttalade förstainstansrätten i Dansk Pelsdyravlerforening att det förhållandet att ett kooperativ var bildat i enlighet med nationell (dansk) rätt saknade betydelse för frågan huruvida det var fråga om ekonomisk verksamhet[33]. Kooperativet var således ett företag i art 85.1:s mening. I detta sammanhang bör dock noteras att det måste vara fråga om en viss aktivitet för att det skall vara fråga om ekonomisk verksamhet. Rent passiva investeringar torde därför inte räknas som ekonomisk verksamhet, försåvitt inte investeringarna i sig innebär en ekonomisk verksamhet.

[30] Mål 170/83 Hydrotherm Gerätebau GmbH v Compact [1984] ECR 2999, grund 11.

[31] Mål C-244/94 CNAVMA [1995] ECR I-äer, dom 16/11 1995.

[32] Mål C-41/90 Höfner [1991] ECR I-1979, grund 21.

[33] Mål T-61/89 Dansk Pelsdyravlerforening [1992] ECR II-1931, grund 50.

Vid en bedömning av om företagskriteriet är uppfyllt skall beaktas att flera företag, eller juridiska personer, kan räknas som ett företag. Detta innebär att flera juridiska personer som står under en gemensam kontroll, bedöms som en ekonomisk enhet. Avtal mellan moder- och osjälvständiga dotterbolag, eller mellan ett företag och dess (osjälvständiga) agent(er) som inte bedriver någon egen verksamhet, strider därför inte mot art 85[34]. Det avgörande är således huruvida kontroll utövas av ett företag i förhållande till ett annat företag. Om så är fallet kan konkurrensen inte begränsas, eftersom det inte föreligger några faktiska möjligheter till konkurrens. Av detta följer även att en juridisk person kan tillräknas ett konkurrensbegränsande förfarande vidtaget av en annan juridisk person[35]. Även om ett företag upplösts och dess tillgångar och rättigheter övertagits av ett annat företag, kan den senare juridiska personen befinnas skyldig till den förras överträdelser av konkurrensreglerna[36].

Företagskriteriet i art 86 har samma innebörd som motsvarande kriterium i art 85.1. Särskilt är här att märka att även grupper av företag kan anses utgöra ett företag i art 86:s mening. Förvisso framgår detta explicit av fördragstexten, och det är även tydligt i praxis[37], men det skall noteras att artikeln torde vara tillämplig inte endast i de fall de olika företagen tillhör samma företagsgrupp, utan även i de fall det är fråga om helt fristående företag, s.k. kollektiv dominans.

[34] Mål 15/74 Centrafarm v Sterling Drug [1974] ECR 1147, grund 41, samt mål T-102/92 Viho [1995] ECR II-17.

[35] Mål 48/69 ICI v Commission [1972] ECR 619, grund 135.

[36] Mål 40-48, 50, 54-56, 111, 113, 114/73 Suiker Unie v Commission [1975] ECR 1663, grund 87.

[37] Mål 66/86 Ahmed Saeed [1989] ECR 803, grund 35.

I Flat Glass uttalade förstainstansrätten att några principiella hinder inte fanns för att anse två eller flera företag kollektivt dominanta på en marknad. Enligt förstainstansrätten kunde två eller flera företag på en marknad vara förenade genom "economic links that, by virtue of that fact, together they hold a dominant position"[38]. Det avgörande var således de ekonomiska band som fanns mellan (de fristående) företagen, inte som kommissionen gjort gällande i sitt beslut[39], att de involverade företagen sammanlagt hade en dominerande ställning. Förvisso hade kommissionen även påstått att företagen "present themselves on the market as a single economic entity and not as individuals" men detta hade kommissionen inte styrkt inför förstainstansrätten[40]. Enligt förstainstansrätten är avgörande vid analysen av huruvida två eller flera fristående företag tillsammans innehar en dominerande ställning, att situationen skall skiljas från förfaranden som omfattas av art 85.1.

EG-domstolen har varit sparsam med uttalanden om vad som egentligen ligger i begreppet kollektiv dominans. I ett fall från 1994, Gemeente Almelo[41], uttalas att företagen måste vara "linked in such a way that they adopt the same conduct on the market" för att det skall föreligga en kollektiv dominans. I sammanhanget refererar EG-domstolen till sitt tidigare avgörande i Bodson[42], i vilket fall flera företag hade koncession på utförandet av begravningstjänster varvid domstolen uttalade att dessa företag kollektivt kunde inneha en dominerande ställning. I Bodson var det emellertid förhållandevis klart att företagen inte var fristående, utan i stället kopplade till varandra i ett koncernförhållande[43]. Inte heller i Gemeente Almelo var företagen i fråga helt fristående eftersom de samverkade i ett joint venture. Några egentliga uttalanden om när två eller flera i övrigt fristående företag gemensamt kan inneha en dominant ställning, innehåller därför varken Bodson eller Gemeente Almelo.

Medlemmarna i en producentkooperation torde regelmässigt betraktas som företag och föreningen kan följaktligen betecknas som en sammanslutning av företag. I betänkandet Konkurrensrättens

[38] Mål T-66 och 77-78/89 Italian Flat Glass [1992] ECR II-1403, grund 358.

[39] Kbesl 89/93/EEG Flat Glass [1989] EGT L 33/44, se särskilt grunderna 78ff.

[40] Mål T-66 och 77-78/89 Italian Flat Glass [1992] II-1403, grund 365.

[41] Mål C-393/92 Gemeente Almelo [1994] ECR I-1477, grund 42.

[42] Mål 30/87 Bodson [1988] ECR 2479.

[43] Mål 30/87 Bodson [1988] ECR 2479, grund 2.

tillämpning på ekonomiska föreningar - några principiella frågeställningar (DS 1994:42) anförs följande: "Att fysiska personer såväl som juridiska personer kan vara företag följer redan av 3 § KL. I EG-rättslig praxis har fysiska personer ansetts vara företag i sin egenskap av innehavare av en kontrollerande aktiepost i ett aktiebolag. Endast innehavet av aktier som sådant borde emellertid inte vara tillräcklig kommersiell verksamhet för att innehavaren skall anses som företag. Då man inom EG som utgångspunkt tillämpar en likabehandlingsprincip avseende olika associationsformer, torde man komma till motsvarande slutsats beträffande medlemmar i kooperativ verksamhet. Det betyder att medlemskapet i sig självt inte innebär att medlemmen är ett företag. Den omständigheten att föreningens verksamhet skall bedrivas under medlemmarnas medverkan, torde inte självständigt vara tillräckligt. Egenskapen av arbetstagare anses i EG-rätten inte medföra att man är ett företag. Om däremot arbetstagaren bedriver kommersiell verksamhet vid sidan om sin anställning eller t.o.m. är en potentiell konkurrent kan den fysiska personen anses utgöra ett företag i relation till arbetsgivaren.

Sammantaget finns det knappast något som pekar på att man skulle behandla ägare till föreningar annorlunda än ägare till bolag. Det innebär att medlemmar i privatkooperation, till skillnad från producentkooperation, knappast är företag i sin egenskap av medlem. Kooperativ samverkan mellan arbetstagare och konsumenter kan således inte anses utgöra ett avtal mellan företag."

Begreppet "avtal"

För att samverkan skall kunna förbjudas skall den enligt 6 § KL ha sin grund i ett avtal. Ett avtal kan i konkurrenslagens mening ha formen av inte bara formellt bindande muntliga eller skriftliga överenskommelser mellan två eller flera företag, utan också förfaranden där ett företag gentemot ett annat frivilligt åtar sig att begränsa sin frihet att agera på marknaden. Med avtal jämställs beslut av en sammanslutning av företag och s.k. samordnade förfaranden. En tillämpning av 6 § konkurrenslagen förutsätter således att ett konkurrensbegränsande syfte eller en konkurrensbegränsande effekt går att härleda till ett avtal mellan företag, till ett samordnat förfarande av företag eller till ett beslut av en sammanslutning av företag. För tillämpningen av avtalskriteriet saknar det betydelse vilken form av samverkan som föreligger.

Otillåtet samarbete i form av samordnade förfaranden är dock inte alltid lätt att fastställa. Enligt förarbetena till KL är ett samordnat

förfarande ett handlande i samförstånd, vilket är ett resultat av att det förekommit direkta eller indirekta kontakter mellan företagen. Utanför detta område faller därför vad som endast är ett s.k. parallellt uppträdande, vilket i förarbetena (prop 1992/93:56 s. 71) beskrivs som "en situation då ett antal företag på grund av produktens beskaffenhet eller annat uppträder på samma sätt trots att företagens marknadspolicy bestäms helt individuellt". I betänkandet Ds 1994:42 anförs följande angående avtalskriteriets betydelse för kooperativ samverkan:

"Med utgångspunkt i kooperativ samverkan som möjliggörs genom föreningslagen kan man göra en övergripande indelning i samverkan mellan medlemmarna *inom föreningen*, mellan en moderförening och dennes dotterbolag *inom en koncern*, samt mellan föreningar *inom en federation*. För att avtalskriteriet skall vara uppfyllt måste man således konstatera att det konkurrensbegränsande syftet eller resultatet baseras på ett beslut inom en enhet i den kooperativa organisationen som utgör en sammanslutning av företag, eller på ett avtal eller samordnat förfarande av subjekt i organisationen som är att betrakta som företag.

I den utsträckning flera företag ingår ett associationsavtal som innefattar konkurrensbegränsande stadgebestämmelser torde detta vara att betrakta som ett avtal både mellan företagen och mellan associationen och de olika medlemsföretagen. Ändringar i föreningsstadgan kan då uppfyllas både som beslut av en sammanslutning av företag, som ett avtal mellan de enskilda medlemsföretagen och föreningen, samt som ett avtal eller samordnat förfarande mellan medlemsföretagen."

Federationer

I en producentkooperativ förening bedriver medlemmarna som regel egen ekonomisk verksamhet. Liksom ett joint-venture är det fråga om ett företag som är *gemensamt* kontrollerat av andra företag. I den utsträckning en producentkooperativ förening innehar dotterbolag torde även den verksamheten omfattas av samverkan mellan medlemsföretagen. Ett avtal som enbart reglerar förhållandet mellan moderföreningen och dotterbolaget torde dock omfattas av principen om ekonomisk enhet; Ds 1994:42 s. 41.

Samverkan mellan ekonomiska föreningar i en federation faller

utanför principen om ekonomisk enhet.[44] Beträffande skillnaden mellan en koncern och strukturen i en kooperativ federation uttalades i förarbetena (prop. 1986/87:7 s. 63) till lagen om ekonomiska föreningar följande:

"Om man jämför denna bildning med en koncern finner man emellertid stora olikheter. Den grundläggande olikheten är att i en koncern ligger hela makten i pyramidens topp, hos moderföretaget, medan i en grupp av huvud- och underföreningar makten principiellt ligger hos underföreningarna."

Tillämpningen av konkurrensbegränsningskriteriet

För att ett avtal etc. skall vara förbjudet skall det ha till syfte att hindra, begränsa eller snedvrida konkurrensen eller att det ger ett sådant resultat. Av förarbetena till konkurrenslagen (prop. 1992/93:56 s. 72) framgår att det inte krävs något uppsåt från de deltagande företagens sida att hämma konkurrensen. Det är tillräckligt att det är fråga om ett potentiellt hämmande av konkurrensen. Ett avtal etc. kan sägas hämma konkurrensen, om det på något sätt inskränker ett eller flera företags möjligheter att agera oberoende av andra företag. Det kan vara fråga om företag som är faktiska eller potentiella konkurrenter med varandra vare sig det är fråga om parterna i avtalsförhållandet eller företag som står utanför avtalsförhållandet. Kan man konstatera ett konkurrenshämmande syfte med ett samarbete behöver man inte undersöka dess effekter på konkurrensen på den relevanta marknaden. Man kommer dock inte ifrån att göra en analys av om avtalets effekter påverkar konkurrensen på ett märkbart sätt.

För att konstatera om resultatet av ett avtal är konkurrensbegränsande måste man göra ett s.k. konkurrenstest, dvs. en bedömning av förfarandets negativa påverkan på konkurrensen. Man utgår därvid från någon form av normaltillstånd av effektiv konkurrens där "antalet säljare inte är begränsat, de utbjudna produkterna inte är differentierade, företagen inte handlar i samförstånd med varandra och inga väsentliga hinder finns för nyetablering". Det konkurrenstest som görs enligt 6 § konkurrenslagen torde liksom i EG-rätten vara av mer schablonmässig

[44] Bladini, Filip. Konkurrensrättsliga aspekter på federativa kooperationer. I SOU 1991:59. Bilagedelen s. 271 f. och s. 275 f. samt Carlsson, m.fl. Konkurrenslagen. Stockholm 1993. s. 71 f.

karaktär. Det är först vid tillämpning av undantagsreglerna som bedömningen skall göras djupare och bredare.

En ytterligare förutsättning för att konkurrensbegränsande avtal skall omfattas av förbudet i konkurrenslagen är att konkurrensen hämmas på ett märkbart sätt. Det avgörande för om konkurrensen påverkas på ett märkbart sätt är storleken på de samarbetande företagen och marknadsandelen för avtalsprodukterna. I propositionen 1992/93:56 s. 73 anges att samarbete mellan mindre eller medelstora företag där avtalsprodukterna, eller produkter som av konsumenterna uppfattas som likvärdiga och som tillverkas eller säljs av avtalsparterna, omfattar en mindre del av den relevanta marknaden - omkring tio procent - normalt torde sakna betydelse för konkurrensen. Är det enbart fråga om mycket små företag med en årsomsättning under tio miljoner kronor torde marknadsandelen kunna vara något högre än tio procent utan att samarbetet faller under förbudet.

Konkurrensverket har i sitt allmänna råd (KKVFS 1993:2) om avtal av mindre betydelse (bagatellavtal) som inte omfattas av 6 § konkurrenslagen (1993:20) närmare utvecklat hur begreppet *märkbart sätt* bör tolkas.

Enligt det allmänna rådet påverkas konkurrensen *inte* på ett märkbart sätt om avtalsparternas marknadsandel inte överstiger tio procent och årsomsättningen för var och en av dessa inte överstiger 200 miljoner kr.

När det gäller samarbete i vilket endast företag med en årsomsättning som inte överstiger 10 miljoner kr deltar kan marknadsandelen uppgå till 15 procent utan att konkurrensen anses påverkas på ett märkbart sätt.

I betänkandet Ds 1994:42 s. 44 gör man efter en genomgång av förarbetena till lagen följande analys av konkurrensbegränsningskriteriet:

"Mot denna bakgrund skulle man i princip kunna avsluta analysen av konkurrensbegränsningskriteriet med att konstatera att inköps- och försäljningssamverkan i kooperativa föreningar, vilka inte anses som bagatellavtal, är förbjudna. All form av kooperativ samverkan torde i vart fall i något avseende inskränka parternas oberoende till varandra och till utomstående företag. Den omständigheten att man kan visa att samverkan i det särskilda fallet har en samhällsekonomisk positiv verkan är något som kan framföras då man ansöker om undantag.

Man bör dock fråga sig om det över huvud taget är möjligt att överenskommelser som i det särskilda fallet är samhällsekonomiskt positiva, skulle kunna vara konkurrensbegränsande. Det förefaller inte rimligt att avtal som har en positiv inverkan på konkurrensen skulle vara ogiltiga enligt en lag som har till syfte att främja konkurrensen.

Konkurrenslagens räckvidd skulle härigenom få en större betydelse än 36 § avtalslagen vad gäller möjligheten för missnöjda avtalsparter att åberopa att avtalet saknar bindande verkan.

Emellertid finns inga hinder för de rättsvårdande myndigheterna att frångå den väg som utstakats i propositionen. I stället kan man välja ett angreppssätt som bygger på en helhetssyn och utvärdera avtalets samhällsekonomiska inverkan och utifrån denna bedömning ta ställning till om och i så fall i vilka avseenden överenskommelsen kan anses omfattas av konkurrensbegränsningskriteriet.

Redan en bokstavstolkning av stadgandet att "avtal mellan företag är förbjudna om de har till syfte att hindra, begränsa eller snedvrida konkurrensen på den svenska marknaden på ett märkbart sätt eller om de ger ett sådant resultat" ger intryck av att det i princip alltid skulle vara nödvändigt att faktiskt undersöka hur förhållandena på den aktuella marknaden påverkas av överenskommelsen. En rimlig tolkning av begreppet "syfte" är att ett sådant föreligger om parterna i förväg är införstådda med att överenskommelsen faktiskt kommer att påverka konkurrensen på den svenska marknaden negativt. Innebörden av en sådan tolkning är att man får undersöka om överenskommelsen får, eller skulle ha fått, en negativ inverkan på konkurrensen på marknaden, såvida inte detta framstår som uppenbart.

Skillnaderna mellan dessa två synsätt ligger i vad som utgör en konkurrensbegränsning i det enskilda fallet.[45] Distinktionen består i att den konkurrensfrämjande sidan av ett samarbete enligt den ena bedömningen skall vägas in i konkurrensbegränsningskriteriet medan den andra bygger på att man först i samband med undantagsprövningen bedömer avtalets positiva effekter. Motsvarande två huvudinriktningar går att spåra inom EG-rätten.[46] Inom EG framstår Kommissionens tillämpning som mer formalistisk medan EG-domstolen i större utsträckning har vägt in ekonomiska aspekter i det enskilda fallet.[47]

[45] I doktrinen jämförs ofta det mer helhetsinriktade synsättet med den amerikanska antitrustprincipen "rule of reason". Se närmare därom Westin, Jacob. Linder, Mikael. Om kvalitativa aspekter vid bedömningen av konkurrensbegränsning. SvJT 1993 s.s. 892-904.

[46] Jfr Bellamy & Child. Common Market Law of Competition s. 68 samt Westin och Linder a.a.

[47] EG-domstolen har utvecklat två olika angreppssätt på konkurrensbegränsningskriteriet. Det första består i att man analyserar hur det aktuella samarbetet inverkar på den ekonomiska situationen inom den relevanta marknaden, utifrån vilken man sedan tar ställning till i vilka avseenden samarbetet innefattar konkurrensbegränsande moment. Det andra angreppssättet består i att domstolen fokuserar sin bedömning till avtalet för

Kommissionens inställning har även kritiserats i doktrinen.[48]"

I nämnda promemoria konstateras att vid den tidpunkt promemorian skrevs var det omöjligt att avgöra åt vilket håll den svenska tillämpningen av konkurrensbegränsningskriteriet skulle komma att gå.

Utredningen har nu gjort en sammanställning av Konkurrensverkets praxis på området. Denna sammanställning redovisas i nästa avsnitt. Därefter redovisas en undersökning av EU:s tillämpning av konkurrensreglerna på samverkan i ekonomisk förening. Redovisningen som finns i avsnitt 5.2.4 bygger på en undersökning som på utredningens uppdrag gjorts av docent Nils Wahl.

5.2.3 Konkurrensverkets praxis beträffande ekonomiska föreningar

Utredningen har valt att granska Konkurrensverkets praxis beträffande ekonomiska föreningar. Nedan lämnas exempel på ärenden som har behandlats av verket.

Entreprenadverksamhet

Ansökan om icke-ingripandebesked/anmälan för undantag avseende samarbete om förmedling av anläggningsmaskintjänster i en ekonomisk förening

NTG ek. för. var en sammanslutning av 297 företag. Samarbetet som omfattade gemensam försäljning, priser och andra affärsvillkor mellan konkurrerande företag ansågs konkurrensbegränsande. Föreningen var huvudsakligen verksam i Norrbottens län samt norra delen av Västerbottens län. Dess marknadsandel i detta område uppgick till ca 15 %. Verket fann att konkurrensen påverkades på ett märkbart sätt och avslog därför ansökan om icke-ingripandebesked. Beträffande frågan om undantag ansåg verket att samarbetet medförde förbättringar i produktion och distribution. Samarbetet torde leda till fördelar för

att sedan ta ställning till vilka restriktiva klausuler som är nödvändiga för att syftet med avtalet skall kunna fullföljas och vilka som går utöver detta och därmed är konkurrensbegränsande. (Bellamy & Child. Common Market Law of Competition. s. 69 och s. 88.)

[48] Se Korah, Valentine. An Introductory Guide to EEC Competition Law and Practice. s.s. 222-236.

konsumenterna i form av bättre service och lägre priser. Beställarna ansågs tillförsäkrade en skälig andel av den vinst som samarbetet medförde. Det samarbete som bestod i att Föreningen ingick avtal om pris- och andra affärsvillkor ansågs nödvändigt för att kunna lämna samlade anbud på större projekt samt för att göra det möjligt att uppnå andra produktions- och distributionsförbättringar. Stadgekrav som möjliggjorde för Föreningen att hindra anslutet medlemsföretag från att bedriva konkurrerande verksamhet vid sidan av samarbetet i Föreningen kunde inte anses nödvändigt för att uppnå fördelarna med samarbetet. Detsamma gällde stadgekravet som innebar att anslutet medlemsföretag skall inhämta samtycke av Föreningens ledning vid investeringar i anläggningsmaskiner. Föreningen uppgav att den hade upphört att tillämpa dessa krav och avsåg att ta bort dessa. Konkurrensverket beslutade om undantag för samarbetet. Undantaget förenades med villkor och gällde under förutsättning att medlemsföretagen inte hindrades att bedriva konkurrerande verksamhet vid sidan av Föreningen och att Föreningen inte gavs möjlighet att hindra anslutet medlemsföretags investeringar. (Beslut 1994-12-16, dnr 602/93)

Taxi- och åkerinäring

Anmälan för undantag avseende samordnad taxiverksamhet genom gemensam beställningscentral

Taxi Trafikförening u.p.a. (TTF) är en sammanslutning av små och medelstora taxiåkerier som driver beställningscentral. Verksamheten innefattade i huvudsak taxitransporter. De anslutna transportörerna förband sig genom transportöravtal bl.a. att endast utföra uppdrag för TTF:s räkning och inte utan TTF:s samtycke på något sätt medverka till verksamhet som konkurrerar med TTF. Transportören fick inte heller under ett år från avtalets upphörande etablera en med TTF konkurrerande beställningscentral. Vidare hade avtalet lång giltighetstid och uppsägningstid. Konkurrensverket konstaterade att konkurrensen på taximarknaden var mycket hård och att det fanns ett flertal konkurrerande beställningscentraler som agerade på stora delar av marknaden. Bl.a. mot denna bakgrund ansåg Konkurrensverket att förutsättningarna för ett villkorat undantag var uppfyllda. Villkoret innebar bl.a. att uppsägningstiden ändrades till maximalt sex månader och att konkurrensklausulen, som innebar att transportören förband sig att inte bedriva verksamhet som konkurrerade med Föreningen, begränsades. (Beslut 1994-06-27, dnr 1300/93)

Konkurrensverkets beslut överklagades till Stockholms tingsrätt av Små Taxiägares Intresse Organisation (STIO) med yrkande att tingsrätten måtte avslå anmälan för undantag. Tingsrätten undanröjde Konkurrensverkets beslut. (Slutligt beslut 1995-03-21, SÄ 168)
TTF överklagade tingsrättens beslut till Marknadsdomstolen och yrkade att Konkurrensverkets beslut måtte fastställas.
Marknadsdomstolen upphävde tingsrättens beslut och fastställde Konkurrensverkets beslut. Domstolen fann att det samarbetet som förekommer mellan de enskilda åkarna i TTF omfattas av förbudet i 6 § konkurrenslagen. Marknadsdomstolen delade Konkurrensverkets bedömning att samarbetet uppfyller villkoren för undantag i 8 § 1 och 2 konkurrenslagen. Även villkoret i 8 § 3 konkurrenslagen ansågs uppfyllt. Beträffande villkoret i 8 § 4 konstaterade domstolen att de samverkande företagens totala marknadsandel är en av flera faktorer för att bedöma företagens styrkeposition på marknaden. Att någon viss högsta godtagbar marknadsandel skulle gälla för tillåten samverkan mellan företag går inte att fastställa. Också andra omständigheter av vikt för konkurrenssituationen måste beaktas vid bedömningen. Marknadsdomstolen ansåg att det hade klarlagts att det råder en hård konkurrens på den aktuella marknaden. Detta förhållande har inte hindrats av den samverkan inom TTF som prövas i målet. Mot denna bakgrund fann Marknadsdomstolen att även villkoret i 8 § 4 var uppfyllt. (Beslut 1996-02-22, i ärende A 3/95, MD 1996:4)

Ansökan om icke-ingripandebesked/ anmälan för undantag avseende samverkan mellan åkeriföretag
Sundfrakt var en ekonomisk förening vars huvudsakliga verksamhet utgjordes av transport- och maskintjänster. Samverkan inom Sundfrakt innebar såväl samarbete om priser och övriga affärsvillkor som gemensam fördelning av uppdrag mellan medlemsföretagen. Konkurrensverket fann att samverkan inom Sundfrakt var konkurrensbegränsande och påverkade konkurrensen på den relevanta marknaden på ett märkbart sätt. Ansökan om icke-ingripandebesked avslogs. Undantag beviljades dock med villkoren att anslutet åkeri inte hindrades att bedriva verksamhet vid sidan av Sundfrakt med sådana fordon som inte omfattades av samverkan och att Sundfrakt inte gavs möjlighet att hindra anslutet åkeris investeringar. (Beslut 1995-12-13, dnr 8/94)

Handel

Ansökan om icke-ingripandebesked/anmälan för undantag avseende samarbete inom Vivo Stockholm ek. för. avseende kalkylhjälp

Konkurrensverket anförde: "Av Konkurrensverkets allmänna råd om visst samarbete mellan företag (KKVFS 1993:7) framgår att om kalkylunderlaget innehåller specifika värden, t.ex. pålägg för ett visst delmoment i kalkyleringen, som för det enskilda företaget inte är en opåverkbar kostnad, anser verket detta vara konkurrensbegränsande. Angivandet av specifika värden bidrar, liksom övriga former av horisontella prisrekommendationer, till prisstelhet och försvagad priskonkurrens. Konkurrensverket anser det däremot inte vara konkurrensbegränsande att tillhandahålla kalkyleringsmodeller, i vilka den enskilde företagaren sätter in de värden som är specifika för hans kostnadssituation och motiverade av de lokala konkurrensförhållandena. För att inte strida mot KL får en sådan modell dock inte innehålla det slutliga priset eller någon anvisning för val av bruttovinstpålägg eller pålägg för oförutsedda kostnader eller vinst. Vivos kalkylsystem utmynnar dock i två olika prislistor som föreslår färdiga försäljningspriser. Konkurrensverket betraktar mot bakgrund av detta inte Vivo:s kalkylsystem som sådan kalkylhjälp som är tillåten enligt verkets allmänna råd (KKVFS 1993:7).

Enligt Konkurrensverkets mening är förfarandet av den typ att det riskerar att hindra, begränsa eller snedvrida konkurrensen eller ger ett sådant resultat."

Verket fann att konkurrensen begränsades på ett märkbart sätt.

Beträffande frågan om undantag konstaterade Konkurrensverket att "det inte är uteslutet att Vivo:s prissystem kan ha vissa positiva kostnadseffekter för de mindre Vivo-butikerna. Konkurrensverket ser positivt på och inser behovet av bistånd till främst mindre butiker med kalkylhjälp för att räkna fram försäljningspriser och för att ta fram korrekta hyllkantsetiketter.

Som ovan beskrivits utmynnar Vivo:s kalkylsystem i två olika prislistor som innehåller föreslagna konsumentpriser. I likhet med övriga former av horisontella prisrekommendationer bidrar denna typ av kalkylsystem till prisstelhet på marknaden. Vidare ser Konkurrensverket en uppenbar risk att listorna anpassats till de minst effektiva butikerna och därigenom medför en högre prisnivå än vad som skulle vara fallet vid aktiv priskonkurrens. Enligt Konkurrensverkets mening kan det redan härigenom slås fast att prissamarbetet inom Vivo inte kan anses ha sådana positiva effekter som anges i punkten 1 och 2 i 8 § KL."

Undantag från förbudet i 6 § KL beviljades inte. (Beslut 1994-03-21, dnr 250/94)

Ansökan om icke-ingripandebesked/anmälan för undantag avseende samarbete inom Vivo Stockholm ek. för. avseende sortiment och prissättning i samband med kampanjer

Konkurrensverket fann att det anmälda samarbetet mellan Vivo-butikerna inom Vivo inskränkte de enskilda företagens frihet att agera självständigt vad gällde sortiment och prissättning. Vidare torde ett samarbete av aktuellt slag kunna leda till prisstelhet och bristande priskonkurrens. Enligt Konkurrensverkets mening var förfarandena objektivt sett ägnade att hindra, begränsa eller snedvrida konkurrensen.
Beträffande frågan om undantag anförde Konkurrensverket bl.a. följande
"Vid bedömningen enligt 8 § KL fäster Konkurrensverket betydelse vid att ifrågavarande samarbete skapar möjligheter för de enskilda Vivo-butikerna att göra fördelaktiga inköp. Konkurrensverket fäster därvid vikt vid att flertalet av de i samarbetet ingående företagen är små. Vidare bidrar samarbetena till en rationell drift av butikerna som är kostnadsbesparande för den enskilde köpmannen.
Sammantaget anser Konkurrensverket att samarbetena kan anses förbättra distributionen av dagligvaror och öka priskonkurrensen mellan dagligvarubutiker. Konkurrenssituationen är sådan att dessa positiva effekter även kan anses komma konsumenterna till godo bl.a. genom lägre priser. Villkoren enligt punkterna 1 och 2 är således uppfyllda.
Vad gäller villkoret enligt punkten 3 att avtalet bara får ålägga Vivo och Vivo-butikerna begränsningar som är nödvändiga gör Konkurrensverket följande bedömning. Att Vivo rekommenderar Vivo-butikerna ett sortiment i enlighet med Vivo:s affärsidé anser Konkurrensverket vara befogat för att säkerställa den gemensamma identiteten. Att Vivo gemensamt marknadsför såväl produkter som priser innebär en begränsning för det enskilda företaget. De fördelar, som bl.a. består av inköp i stora kvantiteter och stordriftsfördelar i distributionen, kan dock utnyttjas bättre om efterfrågan på produkterna från butikernas sida tidsmässigt kan samordnas. En sådan samordning främjas inte bara av att butikerna marknadsför sig gemensamt utan också i vissa fall av att denna marknadsföring innefattar priser. Konkurrensverket lägger dock särskild vikt vid att Vivo inte ålägger Vivo-köpmännen några förpliktelser att delta i kampanjen och följa prissättningen mot konsument, även om följsamheten uppges vara hög. Sammantaget anser därför Konkurrensverket att de aktuella samarbetena inte ålägger de berörda företagen begränsningar som inte är nödvändiga för att uppnå de kostnadsbesparingar som kommer av samarbetet varför villkoret enligt punkten 3 får anses uppfyllt."
Undantag beviljades. (Beslut 1994-03-21, dnr 289/94)

Verksamhet inom jordbruk och skogsbruk

Anmälan om undantag avseende inköpssamverkan mellan mejerierna MILKO ek för, Nedre Norrlands Producentförening ek för och Norrmejerier rörande film, emballage och ostförnödenheter.
Konkurrensverket fann att samverkan mellan föreningarna innebar en samordning vad avsåg priser och andra inköpsvillkor. Vidare kunde inköpssamarbetet försvåra för leverantörer att sälja sina produkter till endast ett av Milko, NNP eller Norrmejerier. Samarbetet ansågs också till viss del begränsa möjligheterna för mejerierna att välja annan leverantör än den utvalde eftersom en förutsättning för samarbetet var att Milko, NNP och Norrmejerier valde den leverantör som en inköpsgrupp inom samarbetet förordade. Samarbetet befanns sålunda vara konkurrensbegränsande. Verket ansåg att genom inköpssamarbetet kunde ekonomiska fördelar uppstå för de deltagande företagen i form av administrativa rationaliseringar och bättre inköpsvillkor. Det fanns starka potentiella och faktiska konkurrenter på företagens marknader. Det fanns inga begränsningar som inte var nödvändiga för att uppnå det positiva effekterna av samarbetet. Inköpssamarbetet svarade för högst en fjärdedel av den totala försäljningen av de olika produkterna. Undantag beviljades därför. (Beslut 1994-06-14, dnr 1277/93)

Ansökan om icke-ingripandebesked/anmälan för undantag avseende samarbete om cirkapriser m.m. på lantbruksmaskinområdet
Två lantmännenföreningar i södra Sverige samarbetade om inköp av nya maskiner, produktion av gemensamma cirkaprislistor, tillgång till varandras lager och framtagande av kampanjmaterial. Konkurrensverket ansåg att cirkaprissamarbetet var konkurrensbegränsande och påverkade konkurrensen på ett märkbart sätt. Beträffande inköpssamarbetet fann verket att detta kunde medföra en sådan styrning av priserna att konkurrensen hämmades men mot bakgrund av att föreningarnas maskininköp svarade för en relativt liten del av det totala maskininköpen i landet begränsades inte konkurrensen på ett märkbart sätt. Inte heller samarbetet avseende tillgång till varandras lager och framtagande av kampanjmaterial ansågs ha ekonomiska verkningar av någon betydelse. På grund av de negativa effekterna av cirkaprissamarbetet ansåg dock verket att det inte förelåg förutsättningar för att bevilja undantag för samarbetet. (Beslut 1995-06-15, dnr 1367/93)

Ansökan om icke-ingripandebesked/anmälan för undantag avseende gemensam statistik för mejeribranschen
Samarbete om branschstatistik utarbetad av Svenska Mejeriernas Riksförening Ekonomi-AB (SMREAB), ett dotterbolag till Svenska Mejeriernas Riksförening u.p.a. omfattade insamling, sammanställning, bearbetning och distribution av produktions- och försäljningsstatistik till de företag som ingick i samarbetet. För de medverkande företagen redovisades månadsvis uppgifter om deras respektive produktionsförhållanden. Vidare förekom uppgifter om försäljningsutveckling vilka tidigare hade redovisats per företag men som nu i stället redovisades i aggregerad form varvid Sverige indelats i region Syd och Norr. Konkurrensverket ansåg med hänsyn bl.a. till att det delvis rörde sig om statistik varur de enskilda företagsförhållandena kunde härledas, att statistiksamarbetet begränsade konkurrensen och att det var alltför omfattande för att uppfylla villkoren för undantag varför något sådant inte beviljades.
(Beslut 1994-06-09, dnr 1613/93)

Stadgar i en ekonomisk förening

Ansökan om icke-ingripandebesked avseende HSB:s Riksförbund ek. för. förslag till nya normalstadgar för HSB:s bostadsrättsföreningar och HSB-föreningar.
Konkurrensverket anförde i beslutet bl.a. att "Föreningarna är ekonomiska föreningar vars medlemmar huvudsakligen är Bostadsrättsföreningarna. Bostadsrättsföreningarna är företag i konkurrenslagens mening. Genom medlemskapet i Föreningen föreligger ett avtal i KL:s mening dels mellan medlemmarna inbördes dels mellan respektive medlem och Föreningen som juridisk person. Detta avtal kommer till uttryck i såväl stadgarna för Föreningar som för Bostadsrättsföreningar." Verket konstaterade vidare att Bostadsrättsföreningarna var ekonomiska föreningar. Dess medlemmar var bostadsrättshavare och som sådana i normala fall inte att se som företag i konkurrenslagens mening varför förhållandet mellan bostadsrättshavare inbördes och mellan bostadsrättshavare och Bostadsrättsföreningen inte prövades i ärendet. Samarbetet inom HSB bestod i att tillhandahålla de olika tjänster som ingår i förvaltningen av bostadsrättsföreningar. Konkurrenter på denna marknad var bl.a. bokföringsbyråer. Konkurrensverket konstaterade att bostadsrättsföreningar, särskilt i det enskilda fallet, kunde uppfatta sig som hindrade att verka utanför samarbetet inom Föreningen. Konkurrensverket fann emellertid vid en samlad bedömning "att samarbetet

som kommer till uttryck i de nya stadgarna tillsammans med övriga omständigheter inte innebär ett exklusivt samarbete eller ett kopplingsförbehåll och att Bostadsrättsföreningarna har möjlighet att köpa även administrativa förvaltningstjänster från andra företag. Konkurrensverket finner slutligen att de samarbetande Bostadsrättsföreningarna inte påverkar konkurrensen på den totala marknaden för de i förvaltning ingående delarna på ett märkbart sätt"... Verket beviljade därför icke-ingripandebesked. (Beslut 1994-05-24, dnr 1016/93)

Ansökan om icke-ingripandebesked/ anmälan för undantag avseende stadgar för ekonomisk förening - Svenska Lantmännens Riksförbund förening u.p.a. .
Konkurrensverket konstaterade i beslutet att i föreliggande ärende omfattade Konkurrensverkets prövning endast stadgarnas ordalydelse i sig och utsträckte sig inte till den samverkan som utövades eller kunde komma att utövas inom de ramar för verksamheten som angavs av stadgarna. Verket fann att de samverkansformer som kan rymmas inom ramen för stadgarna får prövas var och en för sig och i sitt sammanhang för det fall det finnes påkallat enligt konkurrenslagen. Konkurrensverkets fann att ordalydelsen av SLR:s stadgebestämmelser inte i sig omfattades av förbudet i 6 § KL. Det hade heller inte framkommit något som tydde på att stadgarnas ordalydelse i något avseende omfattades av förbudet i 19 § konkurrenslagen varför ansökan om icke-ingripandebesked bifölls. (Beslut 1994-06-21, dnr 496/94)

Ifrågasatt konkurrensbegränsning - insatsåterbetalning vid utträde ur ekonomisk förening
Stadgarna för en ekonomisk förening på transportområdet innehöll bl.a. en regel som innebar att utträdande medlems insats återbetalades under en treårsperiod. En medlem önskade återfå hela insatsen i samband med utträdandet. Konkurrensverket fann inte att föreningens stadgebestämmelser försvårade klagandens ekonomiska rörlighet eller att konkurrensen begränsades på ett sådant sätt att en överträdelse av konkurrenslagen var för handen. Konkurrensverket vidtog därför ingen åtgärd med stöd av konkurrenslagen. (Beslut 1995-12-19, dnr 706/95)

Federativ samverkan

Ansökan om icke-ingripandebesked/ anmälan för undantag avseende samarbete om försäkringsverksamhet inom Länsförsäkringsgruppen

Länsförsäkringsgruppen bestod av 24 lokala självständiga länsbolag som gemensamt ägde Länsförsäkringsbolagens AB med dotterbolag. I gruppen ingick även 11 socken- och häradsbolag. Gruppen samarbetade om bl.a. återförsäkring, livförsäkring, statistik, administration, utbildning, marknadsföring och försäkringsekonomi. Samarbetet innebar en långtgående marknadsdelning samt begränsningar för bolagen att förmedla försäkringar utanför gruppen. Konkurrensverket fann därför att samarbetet var konkurrensbegränsande och avslog ansökan om icke-ingripandebesked. Verket fann bl.a. att samarbetet medförde stordriftsfördelar som i förening med rådande konkurrensförhållanden torde medföra lägre priser för konsumenterna. Verket konstaterade att "Inom Länsförsäkringsgruppen bedrivs en federativ samverkan mellan lokalt inriktade försäkringsbolag medan flertalet större konkurrenter agerar som riksbolag. Från konkurrenssynpunkt finns det, som framgår av ovan nämnt förarbetsuttalande, (prop. 1992/93:56 s. 25 utredningens anmärkning) ett intresse av att villkoren för olika verksamhetsformer inte blir alltför olika. Samband mellan bolagen inom gruppen synes, som sökanden anfört, vara avsedda att motsvara vad som gäller i ett koncernförhållande där varje länsbolag är moderbolag och utnyttjar resurserna i dotterbolagen för att på sin marknad, inom sitt koncessionsområde, kunna konkurrera så effektivt som möjligt. Med hänsyn till strukturen på marknaden och det ovan anförda finner Konkurrensverket i detta fall att konsortialavtalet bara ålägger de berörda företagen begränsningar som är nödvändiga för att uppnå målet i punkten 1. Verket fann att förutsättningar för att bevilja undantag förelåg. (Beslut 1994-12-13, dnr 1868/93)

5.2.4 EU och ekonomiska föreningar

Detta avsnitt är ett sammandrag av ett rättsutlåtande avgivet av docent Nils Wahl den 12 februari 1996; "Rättsutlåtande rörande kooperativs rättsliga ställning inom EG:s konkurrensrätt".

Definitioner

Kooperativ

Företagsformen kooperativ förutsätter inte någon särskild associationsform. Likväl som en ekonomisk förening kan vara kooperativ till sin karaktär kan även ett aktiebolag utgöra ett kooperativ. Det utmärkande för ett kooperativ är istället samverkan mellan aktörer i en association med ekonomisk verksamhet till främjandet av aktörernas gemensamma ekonomiska intressen.

Vad som är av betydelse är tvärtom vilken grad av samordningen, och denna samordnings effekter på en viss marknad, som ett samarbete ger upphov till. Huruvida samordningen sker mer formaliserat genom samarbete i en ekonomisk förening eller ett aktiebolag, eller å den andra sidan genom oförbindande kontakter företagen emellan, saknar i allt väsentligt betydelse.

Särbehandling

Definitionen av särbehandling kan utgå från en formell eller materiell utgångspunkt. I båda fallen är det dock fråga om i och för sig värdeneutrala begrepp, dvs särbehandlingen kan vara såväl positiv som negativ från kooperativets utgångspunkt. Om en formell utgångspunkt väljs innebär detta att särbehandling föreligger i de fall ett kooperativ - vid i övrigt lika omständigheter - behandlas annorlunda än andra företagsformer vid tillämpningen av EGs konkurrensregler. Om ett materiellt särbehandlingskriterium väljs innebär detta att inte varje form av annorlunda behandling medför att det föreligger särbehandling, utan denna särbehandling måste samtidigt innebära olikheter i behandling som inte är hänförbara till det specifika kooperationssyftet. En formell särbehandling kan således syfta till en materiell likabehandling.

Nedan har valts att utgå från ett materiellt likabehandlingskriterium.

Analys

Tolkningen av företagskriteriet i art 85.1 och 86

För att art 85 eller 86 skall vara tillämpliga krävs att ett företag (eng. undertaking, fr. enterprise) ingått ett konkurrensbegränsande avtal (eller agerar samordnat), respektive att ett företag missbrukat en dominerande ställning. Härvid är att märka att det inte finns några krav på att företaget skall vara en juridisk person,[49] utan det räcker med att subjektet i fråga bedriver någon form av ekonomisk verksamhet. Verksamheten behöver dock inte bedrivas i vinstsyfte,[50] eller i någon särskild associationsform. Sålunda uttalade EG-domstolen i Höfner,[51] att "in the context of competition law ... the concept of an undertaking encompasses every entity engaged in an economic activity, regardless of the legal status of the entity". På motsvarande sätt uttalade förstainstansrätten i Dansk Pelsdyravlerforening att det förhållandet att ett kooperativ var bildat i enlighet med nationell (dansk) rätt saknade betydelse för frågan huruvida det var fråga om ekonomisk verksamhet.[52] Kooperativet var således ett företag i art 85.1:s mening. I detta sammanhang bör dock noteras att det måste vara fråga om en viss aktivitet för att det skall vara fråga om ekonomisk verksamhet. Rent passiva investeringar torde därför inte räknas som ekonomisk verksamhet, försåvitt inte investeringarna i sig innebär en ekonomisk verksamhet.

Företagskriteriet i art 86 har samma innebörd som motsvarande kriterium i art 85.1. Särskilt är här att märka att även grupper av företag kan anses utgöra ett företag i art 86:s mening.

[49] Mål 170/83 Hydrotherm Gerätebau GmbH v Compact [1984] ECR 2999, grund 11.

[50] Mål C-244/94 CNAVMA [1995] ECR I-äer, dom 16/11 1995.

[51] Mål C-41/90 Höfner [1991] ECR I-1979, grund 21.

[52] Mål T-61/89 Dansk Pelsdyravlerforening [1992] ECR II-1931, grund 50.

Utvärdering av företagskriteriet

Den tolkning som företagsbegreppet i art 85.1 erhållit genom EG-domstolens praxis innebär i allt väsentligt att kooperativ genom själva den kooperativa utformningen - samverkan mellan flera självständiga företag - omfattas av företagskriteriet, dvs det sker en samverkan mellan flera olika företag. Medlemsföretagen och kooperativet är således inte en ekonomisk enhet även om kooperativet som sådant kan utgöra ett företag i art 85.1:s mening.

Formellt skulle detta kunna betraktas som en särbehandling av kooperativ i förhållande till andra företagsformer där ägarna gör en rent passiv investering. Å andra sidan säger inte denna formella särbehandling något annat än just att företagskriteriet är uppfyllt, vilket i sig endast är en del i den totala bedömningen av huruvida förfarandet eller avtalet är förbjudet enligt art 85.1. Kooperativet är således inte förbjudet enbart på den grunden att de ingående företagen uppfyller företagskriteriet. Det är följaktligen inte fråga om någon materiell särbehandling.

Även om företagsformen kooperativ på ovan anfört vis särbehandlas sker ingen särbehandling mellan olika associationsformer. Huruvida kooperativet bedrivs i föreningsform eller aktiebolagsform saknar relevans, utan det avgörande är istället den samverkan mellan i övrigt fristående företag som sker inom ramen för ett kooperativ.

Vad avser relevansen av företagskriteriet vid tillämpningen av art 86 kan noteras att det knappast spelar någon större roll huruvida man vill se kooperativet som ensamt dominerande (naturligtvis under förutsättning att det har en sådan marknadsställningen), eller om man istället väljer att betrakta de ingående företagen som kollektivt dominerande. Oavsett vilket träffas ju medlemsföretagen och kooperativet direkt eller indirekt av ett eventuellt förbud.

Konkurrensbegränsningskriteriet i art 85.1

Förbudet mot konkurrensbegränsande avtal i art 85.1 kan uppdelas i två olika kategorier, nämligen dels sådana avtal vars syfte är att begränsa konkurrensen, dels sådana som inte har ett sådant syfte men som kan få en konkurrensbegränsande effekt. Föreligger ett klart uttalat syfte att begränsa konkurrensen behöver inte undersökas huruvida begränsningen också har den effekten, utan avtalet i fråga är förbjudet utan vidare prövning under förutsättning att konkurrensen påverkas märkbart (se vidare nedan).[53] Ett konkurrensbegränsande syfte kan framgå av avtalet som sådant eller i det sammanhang som avtalet är slutet. Det är inte fråga om att avgöra parternas subjektiva syfte med avtalet utan istället avtalets eller förfarandets objektiva innehåll.

I fråga om avtal som saknar det klart uttalade syftet att begränsa konkurrensen måste undersökas huruvida de kan ha den effekten.[54] Effekten kan här vara antingen faktisk eller potentiell varför även sådana avtal kan bedömas på förhand, utan att man behöver avvakta den konkreta effekten.

Det förefaller onödigt att närmare penetrera avtal vars syfte är konkurrensbegränsande. Förvisso är det väl så att ett kooperativ kan ha det uttalade eller implicita syftet att begränsa konkurrensen, men väsentligt vanligare torde istället vara det omvända nämligen att kooperativet syftar till att främja konkurrensen genom att balansera marknaden. Såväl förstainstansrätten[55] som EG-domstolen[56] har också uttalat att kooperativ inte har till syfte att begränsa konkurrensen, varvid istället måste undersökas huruvida de kan få den effekten genom en analys av kooperativet som sådant och den marknad på vilket det agerar. Väsentligt mer intressant torde därför vara att istället undersöka innebörden av att ett avtal kan ha till resultat (eller effekt) att påverka konkurrensen.

[53] Mål 56 and 58/64 Consten & Grundig [1966] ECR 299, på s. 342.

[54] Mål C-234/89 Delimitis [1991] ECR I-935, grund 13.

[55] Mål T-61/89 Dansk Pelsdyravlerforening [1992] ECR II-1931, grund 51.

[56] Mål C-250/92 Gøttrup-Klim [1994] ECR I-5641, grund 31, samt C-313/93 Coberco, dom 12 december 1995, grund 12.

I målet Gøttrup-Klim uttalade EG-domstolen att ett förbud i ett kooperativs stadgar, mot medlemskap i ett annat kooperativ, var nödvändigt för att säkerställa kooperativets funktion varför förbudet inte stred mot art 85.1.[57] Uttalandet om att begränsningen var nödvändigt relaterades därvid till vilken ställning på marknaden som kooperativet hade, samt över huvud taget vilka andra restriktioner som fanns. I allt väsentligt innebar domstolens uttalande en helhetsbedömning av vissa särskilda klausuler i förhållande till såväl marknaden som kooperativets stadgar. Att en helhetsbedömning alltid måste ske vad gäller bindningar mellan kooperativet och dess medlemmar, bekräftades i det nyligen avgjorde målet Coberco.[58]

Utfallet i Gøttrup-Klim bör dock sättas i relation till det tidigare avgjorda målet Stremsel v Commission, där en exklusiv inköpsförpliktelse för medlemmarna i ett kooperativ till förmån för just kooperativet, ansågs innebära en överträdelse av konkurrensbegränsningskriteriet i art 85.1.[59] Enligt EG-domstolen hade kooperativets stadgar rörande inköpsförpliktelserna inte endast till resultat att begränsa konkurrensen, utan detta var även stadgarnas uttalade syfte. Skillnaden mellan detta fall och Gøttrup-Klim torde därvid kunna förklaras dels av kooperativens olika marknadsandelar, dels skillnader avseende själva förpliktelsen. Medan kooperativet i Gøttrup-Klim endast hade en 30-35% marknadsandel, var kooperativets marknadsandel i Stremsel v Commission 100%. Vidare var det i Stremsel v Commission fråga om en total inköpsförpliktelse, dvs medlemmarna var tvugna att köpa hela sitt behov från kooperativet, medan så inte var fallet i Gøttrup-Klim där stadgarna tillät vissa inköp vid sidan av kooperativet.

[57] Mål C-250/92 Gøttrup-Klim [1994] ECR I-5641, grund 40.

[58] Mål C-313/93 Coberco, dom 12 december 1995.

[59] Mål 61/80 Stremsel v Commission [1981] ECR 851.

Utvärdering av konkurrensbegränsningskriteriet

Det står vidare klart att själva etablerandet av ett kooperativ inte i sig innebär en överträdelse av konkurrensbegränsningskriteriet.[60] Avgörande för huruvida ett kooperativ påverkar konkurrensen är istället själva utformningen av stadgarna (eller i förekommande fall avtalet) samt kooperativets ställning på marknaden.[61] Som EG-domstolen anmärkte i Coberco innebär nämligen inte det faktum att etablerandet av ett kooperativ inte strider mot art 85, att kooperativets stadgar avseende förhållandet mellan kooperativet och dess medlemmar automatiskt faller utanför förbudet i art 85.1.[62]

Utvärdering av undantagsmöjligheterna i art 85.3

I likhet med konkurrensbegränsningskriteriet i art 85.1 torde kravet på att respektive begränsning är nödvändig, vara det kriterium som innebär störst problem vad gäller undantag för kooperativ verksamhet.[63] Problemet är i och för sig inte unikt för just kooperativ verksamhet utan det gäller för alla former av undantag, men det intressanta torde vara att eftersom nödvändigheten relateras till den relevanta marknaden och vilken ställning som kooperativet har på denna marknad, samtidigt som kooperativet syftar till just en balansering av andra marknadskrafter, kommer "nödvändigheten" av olika begränsningar att skifta över tiden.

[60] Mål T-61/89 Dansk Pelsdyravlerforening [1992] ECR II-1931, grund 50-51, mål C-313/93 Coberco, dom 12 december 1995, grund 12.

[61] Jfr diskussionen ovan (s. 13) rörande EG-domstolens uttalanden i Stremsel v Commission respektive Gøttrup-Klim.

[62] Mål C-313/93 Coberco, dom 12 december 1995, grund 13.

[63] Se härom t ex mål 61/80 Stremsel v Commission [1981] ECR 851, grund 18.

Specifikt kooperationsrättsliga frågeställningar

Inledning

Analysen ovan påvisar inte att det skulle föreligga någon egentlig särbehandling - formell eller materiell - av kooperativ som sådana. I likhet med andra företagsformer är det avgörande huruvida konkurrensen påverkas, vilket i avsaknad av ett kokurrensbegränsande syfte endast kan avgöras efter en analys av de aktuella restriktionerna samt strukturen på marknaden.

Framställningen nedan har indelats i fyra huvudavdelningar, nämligen en del där den ägarmässiga kontrollen över ett kooperativ behandlas, en annan del som fokuserar på vanligt förekommande bindningar mellan ett kooperativ och dess medlemmar, en tredje del där federativ samverkan behandlas, samt avslutningsvis en del rörande undantagsmöjligheter.

Ägarmässig kontroll

Vem eller vilka som äger ett visst företag saknar principiellt konkurrensrättslig relevans. Denna principiella utgångspunkt kan självfallet förändras beroende på vad som faktiskt försiggår inom företaget. Sålunda innebär inte ett rent passivt ägande av ett investmentföretag att konkurrensbegränsningskriteriet i art 85.1 uppfylls, medan så kan bli fallet för den händelse ägarna till ett företag är konkurrenter samtidigt som företaget i sig samordnar ägarnas agerande i förhållande till tredje man eller till företaget.

Förvisso kan väl sägas att ägarna till ett kooperativ regelmässigt utgörs av konkurrenter, varvid själva ägarbilden skulle innebära en särbehandling, men vid en sådan ansats förbigås att det är samordningen mellan ägarna (eller i förhållande till kooperativet) som är relevant - inte vilka som faktiskt är ägare. För en bedömning av huruvida art 85.1 har överträtts saknar således ägarsammansättningen materiell relevans.

På motsvarande sätt förhåller det sig vid en bedömning i förhållande till art 86. För att ett företag skall kunna överträda art 86 krävs det att företaget innehar en dominerande ställning på marknaden och att denna ställning missbrukas på ett sådant sätt att konkurrensen och samhandeln

påverkas. Själva det förhållandet att ägarna eventuellt kan anses inneha en kollektivt dominerande ställning påverkar därför inte frågan huruvida denna ställning missbrukats.

Bindningar mellan kooperativ och medlem

Allmänt

Bindningar mellan ett kooperativ och en medlem kan vara av två slag, avtals- och/eller stadgemässiga. Båda typerna behandlas på samma sätt från ett konkurrensrättsligt perspektiv. Inom ramen för bindningar mellan kooperativet och medlemmen faller även frågor om ekonomiska ansvarsåtaganden mellan medlem och kooperativet, in- och utträden ur kooperativet, medlems inflytande över kooperativet, samt medlems finansiering av kooperativet.

Å ena sidan finns det bindningar av trohets- eller lojalitetskaraktär, t ex leverans- eller inköpsförpliktelser samt regler rörande in- och utträde ur ett kooperativ. Sådana förpliktelser innebär till sin karaktär inte bara en bindning i förhållande till kooperativet som sådan, utan de kan samtidigt innebära en påverkan på konkurrenters marknadsmöjligheter genom att de knyter medlemmen till kooperativet. Å den andra sidan finns det också en typ av bindningar som mer är av betydelse för kooperativets rätta skötsel och medlemmens ägaransvar.

Från en konkurrensrättslig utgångspunkt ligger skillnaden mellan de olika kategorierna av förpliktelser på två plan. För det första torde endast de förpliktelser som är direkt kopplade till företagsformen kooperativ vara att betrakta som i vart fall potentiellt nödvändiga för kooperativet, medan de förpliktelser som är direkt kopplade till associationsformen ekonomisk förening inte på samma sätt kan anses vara nödvändiga för kooperativet. Detta har betydelse för bedömningen av huruvida begränsningen kan anses falla utanför förbudet i art 85.1 eller inte. Å andra sidan bör noteras att de förpliktelser som primärt rör etablerandet och skötseln av den ekonomiska föreningen, möjligen inte ens anses konkurrensbegränsande, eftersom de knappast medför några inlåsningseffekter av vare sig medlemmarna sinsemellan eller i förhållande till tredje man. Sålunda innebär exempelvis knappast olika rösträttsregler inom en förening några konkurrensrättsliga implikationer.

Praxis

Huruvida ett avtal eller ett kooperativs stadgar påverkar konkurrensen kan endast avgöras efter en analys av såväl begränsningen som sådan som på vilken marknad begränsningen får sina effekter. Vad som under vissa förutsättningar förefaller helt acceptabelt kan vid andra marknadsbetingelser framstå som en total eliminering av konkurrensen.

I det ovan berörda målet Stremsel v Commission[64] var frågan huruvida en förpliktelse för medlemmarna av ett produktionskooperativ att köpa hela sitt behov av insatsvaror stred mot art 85.1. För den händelse en medlem bröt mot inköpsförpliktelsen kunde medlemmen åläggas böter samt även uteslutas ur kooperativet. Vid uteslutning eller frivilligt utträde ur kooperativet föreskrev stadgarna att medlemmen till kooperativet skulle betala en viss summa baserad på medlemmens genomsnittliga inköp under de senaste fem åren. I domslutet uttalar EG-domstolen att de nu nämnda begränsningarna hade till syfte att begränsa konkurrensen. I kombination med kooperativets höga marknadsandel (100%) samt att kooperativets medlemmar svarade för 90% av all produktion, förelåg det enligt EG-domstolen därför ingen tvekan om att förfarandet var förbjudet enligt art 85.1. Enligt EG-domstolen hade reglerna t o m till syfte att begränsa konkurrensen.[65]

I Dansk Pelsdyravlerforening[66] ansåg förstainstansrätten att en exklusiv leveransplikt var oförenlig med art 85.1. Leveransplikten uttryckts i kooperativets stadgar (eller standardavtal) på så sätt att medlemmar i kooperativet inte fick understödja kooperativets konkurrenter, samt inte heller kunde beviljas "nödstöd" från kooperativet för den händelse medlemmen hade sålt produkter till konkurrenter under samma år. Förutom dessa mer implicita leveransförpliktelser fanns det även en uttrycklig exklusiv leveransförpliktelse för den händelse medlemmen mottagit ett "ungdjursförskott", alternativt ville upptas på kooperativets sk "hitlista", dvs en lista över kvalitetsproducenter. Med beaktande av kooperativets mycket dominerande marknadsställning ansågs samtliga dessa villkor förbjudna enligt art 85.1.

[64] Mål 61/80 Stremsel v Commission [1981] ECR 851.

[65] Mål 61/80 Stremsel v Commission [1981] ECR 851, grunderna 12-13.

[66] Mål T-61/89 Dansk Pelsdyravlerforening [1992] ECR II-1931.

I de ovan refererade målen har det varit fråga om begränsningar mellan medlem och kooperativ. Från konkurrensrättslig synvinkel förefaller dock inte detta ha inneburit någon som helst skillnad i förhållande till andra företagsformer. Exklusivitetsklausuler omfattas nämligen regelmässigt av förbudet i art 85.1. Sålunda kan här t ex anföras EG-domstolens dom i Frubo[67] och kommissionens avgörande i Aalsmeer,[68] där exklusiva inköpsförpliktelser inte godkändes.

Emellertid är det ju så att i förhållande till kooperativ vissa former av exklusivitetsklausuler under vissa omständigheter kan vara om än inte nödvändiga, så i vart fall av stort värde. I målet Gøttrup-Klim behandlades just olika begränsningar i föreningsmedlemmars fria rörlighet.[69] Målet rörde en dansk inköpsförening i vars stadgar medlemmar förbjöds att tillhöra en annan inköpsförening. Däremot var det inte förbjudet att ensam eller tillsammans med andra göra ett enskilt inköp om detta skedde på annat sätt än genom ett organiserat konsortium. Om en medlem trots förbudet var medlem i en annan inköpsförening, kunde han uteslutas varvid han under en tioårsperiod erhöll återbetalning av dels det insatta kapitalet, dels hans andel av eventuella överskott. Däremot erhölls ingen andel av föreningens odeklarerade nettoförmögenhet, dvs substansvärdet. Villkoren vid uteslutning var därvid likadana som vid frivilligt utträde ur föreningen. Försåvitt gällde medlemskapsperioden var den begränsad till fem år.

Uppenbarligen begränsade ovanstående stadgar medlemmarnas fria rörlighet på marknaden. Enligt EG-domstolen skulle dock villkorens förenlighet med art 85.1 avgöras efter en analys av de ekonomiska villkoren på den berörda marknaden. Efter en sådan analys fann EG-domstolen att med hänsyn till att förbudet mot dubbelt medlemskap var begränsat till produkter där det råder en direkt koppling mellan kvantitet och pris, samt att det fanns möjligheter till icke-organiserat inköp vid sidan av föreningen, restriktionerna inte var mer omfattande än vad som var nödvändigt för att kooperativet skulle kunna fungera på avsett sätt. Inte heller fann domstolen att villkoren vid utträde eller den femåriga medlemskapstiden, omfattades av art 85.1. I detta sammanhang anmärktes särskilt att de företag som faktiskt uteslutits ur föreningen

[67] Mål 71/74 Frubo [1975] ECR 563.

[68] Kbesl 88/491/EEG Aalsmeer [1988] EGT L 262/27.

[69] Mål C-259/92 Gøttrup-Klim [1994] ECR I-5641.

lyckats skaffa sig en egen marknadsställning jämförbar med föreningens.[70]

EG-domstolens avgörande i Gøttrup-Klim komfirmerades i det nyligen avgjorda målet Coberco.[71] I detta mål tillfrågades EG-domstolen om vilka kriterier som en nationell domstol skulle ta i beaktande vid bedömningen av ett kooperativs stadgar i förhållande till art 85.1. Efter att inledningsvis ha konstaterat att själva etablerandet av ett kooperativ vanligtvis medför positiva effekter för konkurrensen på en marknad, uttalade EG-domstolen att detta dock i sig inte innebar att stadgemässiga bindningar mellan kooperativet och dess medlemmar automatiskt föll utanför förbudet i art 85.1. Huruvida så var fallet skulle istället avgöras efter en analys av marknaden i fråga samt avtalets (stadgarnas) effekter på denna marknad. Det centrala är således att försöka avgöra i vilken utsträckning som bindningarna mellan kooperativet och medlemmarna är nödvändiga för kooperativets rätta funktion. Endast om så är fallet undgår de förbudet i art 85.1.

Diskussion

Av ovan redovisad praxis framgår att bindningar mellan kooperativet och medlemmen inte kan bedömas abstrakt utan att de i varje fall kräver en analys av bindningens syfte och dess effekt. Vid bedömningen av effekten måste den relevanta marknaden alltid beaktas. Oavsett att varje bindning måste bedömas för sig kan i vart fall vissa indikationer ges på vilka typer av bindningar som normalt sett är acceptabla samt sådana som inte är det.

Under förutsättning att kooperativet inte har till syfte att begränsa konkurrensen utan tvärtom att skärpa konkurrensen, kommer bindningarna mellan kooperativet och medlemmen att avgöras mot bakgrund av vad huruvida bindningarna är nödvändiga för säkerställandet av kooperativets funktion. Bindningen blir således assessorisk till kooperativet som ju var tillåtet. Genom att koppla bindningen medlem/kooperativ till själva funktionen av kooperativet kommer en bindningen som sedd isolerad annars möjligen skulle varit förbjuden att istället relateras till det tillåtna kooperativet. Om

[70] Mål C-250/92, grunderna 34-43.

[71] Mål C-313/93 Coberco, dom 12 december 1995.

bindningen då bedöms såsom nödvändig anses den inte strida mot art 85.1. Omvänt är en bindning som i och för sig är nödvändig för ett visst kooperativ alltid förbjuden för den händelse syftet med kooperativet är konkurrensbegränsande.

Om vi då först betraktar olika former av lojalitetsförpliktelser för medlemmen i förhållande till kooperativet måste avgöras huruvida dessa är nödvändiga för kooperativets funktion. Förpliktelser som de facto innebär en absolut trohetsplikt i förhållande till kooperativet kan inte anses nödvändiga, varför de omfattas av förbudet i art 85.1. Sålunda skulle t ex en absolut försäljnings- eller inköpsförpliktelse i kombination med ytterst begränsade utträdesmöjligheter alldeles klart anses vara förbjudna.

För att återgå till förpliktelser som kan anses vara nödvändiga för kooperativets funktion är det klart att inköps- och/eller försäljningsförpliktelser i viss utsträckning är nödvändiga för kooperativets funktion. Utan dessa skulle kooperativet inte fungera. Definitionsmässigt är därför begränsade sådana skyldigheter att betrakta som tillåtna. Problemet blir att avgöra när nödvändighetsstadiet har passerats och förpliktelsen blir excessiv. Från EG-domstolens praxis kan då noteras att en exklusiv inköpsförpliktelse i Stremsel v Commission ansågs förbjuden, medan en mer modererad förpliktelse i Gøttrup-Klim ansågs nödvändig för kooperativets funktion. Förvisso behandlades i Gøttrup-Klim företrädesvis kooperativets utträdesregler, men mot bakgrund av att det var fråga om själva lojalitetsförpliktelsen är det min uppfattning att även inköpsförpliktelser är nödvändiga. Nödvändigheten skall därvid relateras till på vilket sätt som förpliktelsen utformas, dvs huruvida den är exklusiv eller om alternativa inköpskällor accepteras. Vidare, i enlighet med Gøttrup-Klim, torde det sannolikt föreligga ett krav på vilken typ av produkt som omfattas av inköpsförpliktelsen. EG-domstolens favorabla attityd till restriktionerna i Gøttrup-Klim torde nämligen i vart fall delvis kunna förklaras av att det var fråga om produkter där det förelåg en direkt koppling mellan kvantitet och pris. Förpliktelser att primärt handla genom kooperativet stärkte därför kooperativets ställning i förhållande till dess avtalsparter. Under förutsättning att så är fallet torde förhållandevis kraftiga inköpsförpliktelser kunna accepteras när kooperativet har en mindre stark ställning på marknaden, medan endast mindre långtgående förpliktelser kan accepteras om kooperativet istället har en stark ställning på marknaden. Med stark ställning avses inte nödvändigtvis att det har en dominerande ställning, utan mer att det är en av de ledande

aktörerna. Vid en bedömning av kooperativets ställning på marknaden måste vidare beaktas olika former av inträdesbarriärer. Om nyetablering på marknaden är begränsad p g a legala eller kraftiga praktiska hinder är kooperativets ställning starkare än vad som omedelbart framgår, eftersom möjligheterna till potentiell konkurrens reduceras.

Även om det inte är möjligt att med någon större säkerhet uttala vad som i ett konkret fall är tillåtet kan noteras kommissionens avgörande i National Sulphuric Acid Ass..[72] I detta avgörande, som rörde en inköpsförening, undantog kommissionen en inköpsförpliktelse som uppgick till 25% av respektive medlems behov under de kommande sex månaderna. Avgörandet är särskilt intressant eftersom inköpsföreningen organiserade alla större företag på marknaden och således var klart dominerande på marknaden.

På motsvarande sätt torde det förhålla sig med olika utträdesregler. Dessa är regelmässigt att betrakta som ett utflöde av medlemmens lojalitetsförpliktelse gentemot kooperativet alternativt som ett skydd för kooperativets kapitalbas. Samtidigt bör noteras att sådana regler mycket väl kan ha den effekten att de innebär en väl så stark koppling till ett kooperativ som en exklusiv inköps- eller försäljningsförpliktelse för den händelse utträde endast kan ske efter en lång tid eller till stora kostnader. Vad som utgör "lång tid" kan inte anges generellt, men det kan noteras att kommissionen i Campina ansåg att en förpliktelse som innebar att kostnadsfritt utträde endast beviljades vid en två-årig uppsägningstid, samt att utträde efter endast tre månader kostade 4% av genomsnittlig inkomst från kooperativet, stred mot förbudet i art 85.1.[73] Det kan i sammanhanget noteras att kooperativet inte hade en dominerande ställning på marknaden. Vidare bör noteras att produkterna i Campina omfattades av Rfo 26/62 varför kommissionen inte ingrep formellt, och frågan är väl närmast huruvida motsvarande förpliktelse i ett annat kooperativ skulle getts undantag enligt art 85.3.

I Gøttrup-Klim var det också fråga om ett kooperativ som inte hade en dominerande ställning. I fallet diskuterades inte utträdesreglerna explicit även om de gavs viss behandling genom att domstolen uttalade att det inte stred mot art 85.1 att uteslutna medlemmar återbetalades sitt insatta

[72] Kbesl 80/917/EEG National Sulphuric Acid Ass. [1980] EGT C 260/24.

[73] XXIst Report on Competition Policy 1991, p. 83.

kapital under en tioårsperiod samt att minsta tillåtna medlemstid var satt till fem år. EG-domstolens uttalanden i Gøttrup-Klim är också intressanta såtillvida att de visar att även om vissa uteslutningsregler (således även själva lojalitetsförpliktelsen) är tillåtna, får inte straffet vid uteslutning, eller vid frivillig avgång vara alltför kraftiga eftersom kopplingen till kooperativet då blir för hård.

Av ovanstående följer enligt min uppfattning att kooperativ i viss utsträckning behandlas mer förmånligt än motsvarande begränsningar i sedvanliga avtalsförhållanden. Med hänsyn till den koppling som kontinuerligt sker till i vilket sammanhang, dvs på vilken marknad som kooperativet agerar eller vilken marknadsställning som det innehar, sker dock ingen särbehandling utom möjligen en formell sådan. Restriktionen bedöms ju hela tiden till kooperativets objektiva behov. När kooperativet bedömts som positivt för konkurrensen, bedöms även restriktionen som assessorisk i den utsträckning som den är nödvändig (Gøttrup-Klim). När så inte är fallet accepteras inte förpliktelsen (Stremsel v Commission).

Vad så gäller restriktioner som inte är direkt kopplade till kooperativet som sådant, t ex medlems finansiering av och inflytande över kooperativet, är det min uppfattning att sådana bindningar mer är kopplade till skötseln av en ekonomisk förening än till kooperationsrättsliga principer. Förvisso innebär inte detta att de betraktas på något principiellt annorlunda sätt vad gäller huruvida de kan vara konkurrensbegränsande, men frågan är närmast huruvida de faktiskt kan ha den effekten. Att bindningar av dylikt slag skulle ha ett konkurrensbegränsande syfte förefaller närmast uteslutet. I varje fall är det ju fråga om begränsningar som har till syfte att säkerställa en medlems kontroll över ett företag som han är medlem av.

Även om då syftet med dylika klausuler inte är konkurrensbegränsande måste kontrolleras huruvida de kan få till resultat att konkurrensen påverkas. I linje med diskussionen ovan måste då först kontrolleras på vilken marknad som kooperativet agerar. Är det en högeligen koncentrerad marknad är naturligtvis utrymmet för starka kopplingar mindre, medan situationen är omvänd på en diversifierad marknad där kooperativet har en svag ställning. Vad sedan gäller själva bindningarna kan noteras att regler rörande inflytande över kooperativet sannolikt endast i verkligt särpräglade fall kan anses konkurrensbegränsande.

Särskilt om s.k. federativ samverkan

Så kallad federativ samverkan, dvs samverkan mellan kooperativ, omfattas även den av art 85.1. Förvisso anges inte i artikelns ordalydelse att även sådan samverkan omfattas, men att så är fallet torde vara notoriskt. Från en konkurrensrättslig utgångspunkt skiljer sig federativ samverkan från samverkan inom en kooperation därför endast genom storleken på samverkan. Att de som samverkar i sig består av ett flertal konkurrenter innebär därvid att utrymmet för olika slag av lojalitetsförpliktelser blir än mindre än vid kooperativ samverkan i allmänhet. I sammanhanget kan även noteras att federationer ofta kan ha en dominerande ställning, en ställning som kan missbrukas i förhållande till medlemmarna genom föreskrivandet av olika förpliktelser.

Vidare bör noteras att federationer inte är att betrakta som en koncern vad gäller förhållandet till medlemskooperativen, varför principen om ekonomisk enhet inte heller är tillämplig.

Särskilt om undantagsmöjligheterna

Som anmärkts ovan knyts intresset rörande undantagsmöjligheterna för kooperativ verksamhet till nödvändighetskriteriet i art 85.3. Begränsningar som är direkt kopplade till själva kooperativet och även nödvändiga för detta behöver då inget särskilt undantag i den mån kooperativet inte anses konkurrensbegränsande, eftersom begränsningarna då anses nödvändiga för kooperativet. Om, å andra sidan, kooperativet som sådant behöver ett undantag behöver även de särskilda begränsningarna ett undantag. För den händelse själva kooperativet inte innebär en överträdelse av förbudet i art 85.1 men begränsningen anses vara det p g a att den inte anses nödvändig, kan det förmodas att möjligheterna till undantag enligt art 85.3 är förhållandevis begränsade. Om begränsningen inte var nödvändig för kooperativet i den första bedömningen förefaller det osannolikt att den skulle vara det vid tillämpningen av art 85.3.

Att kooperativ samverkan inom jordbruksområdet behandlas mer förmånligt än inom andra områden, beror inte på att samverkan sker i formen av ett kooperativ utan är istället att hänföra till de särskilda undantagsregler som gäller för jordbruksnäringen genom Rfo 26/62.

Sammanfattning

Ovan har behandlats tolkningen av vissa kriterier i art 85 och 86 med syftet att undersöka huruvida kooperativ samverkan särbehandlas jämfört med andra företagsformer inom EGs konkurrensrätt. Undersökningen har inte påvisat någon särbehandling som innebär materiella skillnader mellan kooperativ och andra företagsformer. Vad som dock kan noteras är att själva lojalitetsförpliktelsen mellan ett kooperativ och medlemmarna i sig ofta kan komma i konflikt med art 85.1. Detta innebär dock inte någon materiell särbehandling av den kooperativa företagsformen eller associationsformen ekonomisk förening, utan samma principer gäller för all samverkan mellan företag. Bindningar mellan avtalsparter som påverkar konkurrensen inbördes eller i förhållande till tredje man är förbjudna.

Det är vidare så att det knappast föreligger någon automatiskt förbud mot olika lojalitetsförpliktelser utan huruvida en viss förpliktelse är förbjuden måste avgöras i förhållande till rådande marknadsbetingelser. Även detta är i överensstämmelse med allmänna bedömningskriterier. Det bör dock särskilt noteras att förpliktelser som är nödvändiga och endast syftar till att säkerställa funktionen av en i övrigt legitim kooperativ samverkan inte omfattas av förbudet i art 85.1 så länge och i den utsträckning som kooperativet inte besitter en alltför kraftig marknadsposition.

5.3 Kooperativ företagsamhet[74]

I detta avsnitt görs en företagsekonomisk analys av vilka effekter som kan uppstå genom affärsverksamhet i kooperativa företag. Såväl effekter för företagen som för marknadens funktion belyses. En fokusering görs mot förutsättningarna för att bedriva kooperativt företagande inom associationsformen ekonomisk förening.

Inställningen till skilda former av samarbete vid tillämpningen av konkurrenslagen utgår från en bedömning å ena sidan av fördelarna med det samarbete som bedrivs och å andra sidan de negativa effekter som kan uppstå genom en minskad konkurrens till följd av samarbetet.

[74] Avsnittet har utformats av ekonomie doktor Peter Normark i egenskap av expert i utredningen.

Under vissa förutsättningar har kooperativa företag en positiv påverkan på konkurrenssituationen, genom att motverka en redan befintlig marknadsmakt, som innebär ett marknadsmisslyckande. Kooperativa företag kan dock själva få en ställning med marknadsmakt, vilken kan ge negativa effekter på konkurrensen och effektiviteten på marknaden.

I de fall ett samarbete har både en positiv och negativ påverkan på konkurrensen gäller det att särskilja dessa effekter. En effektiv konkurrens är också nödvändig för att de vinster som uppstår genom den ökade effektiviteten skall föras vidare till konsumenterna i rimlig utsträckning.

5.3.1 Bakgrund

De kooperativa företagen bildas med utgångspunkt i den grundläggande idén om att förbättra villkoren för en grupp aktörer. Utmärkande för det kooperativa företaget är att ett antal aktörer på frivillig basis söker förbättra marknadens funktionssätt.[75] Medlemmarna omfattar därutöver vissa gemensamma idéer eller ideal som ligger till grund för verksamheten. Dessa idéer eller ideal utgör ofta ett väsentligt fundamentalt inslag vid bildandet av kooperativa företag. Det krävs ett betydande mått av gemensamma idéer eller ideal för att medlemmarna överhuvudtaget skall kunna engagera sig i utvecklandet av ett företag i avsikt att söka skapa en mer ändamålsenlig marknad. Inte sällan är dessa idéer eller ideal kopplade till en ambition att förbättra villkoren för medlemmarna inte endast i kortsiktiga utan även långsiktiga ekonomiska termer. Därmed får de kooperativa företagen en väsentlig roll i att ge medlemmarna en större trygghet. Dessa gemensamma idéer och ideal bidrar även till att kanalisera medlemmarnas kompetens och insatsvilja i att konstruktivt utveckla marknaden. Principiellt spelar därför de kooperativa företagen en proaktiv roll där marknader utvecklas för att ge bättre villkor för de mer resurssvaga aktörerna. De kooperativa företagens ansträngningar att förbättra marknadens funktionssätt bidrar därför till att skapa bättre samhandelsvillkor för medlemmarna. Denna indirekta nytta av att förbättra marknadens funktionssätt kan kunna komma även andra svaga aktörer (potentiella

[75] Sjöstrand, S-E. (1990). "Kooperativa och federativa organisationer - grundläggande teori". I Nilsson, J (red). "Samverkan och konkurrens i kooperationen", Stockholm, Kooperativa Institutet.

medlemmar) till del. Således spelar de kooperativa företagen här en viktig roll i att utveckla samhällsekonomin.

Även en samverkan mellan företag inom ramen för associationsformen ekonomisk förening kan utgöra ett verktyg för att förbättra marknadens funktionssätt. En sådan samverkan kan i vissa fall innebära att de berörda företagen etablerar en tydlig integration mellan anslutna företag (medlemmar) och gemensamägt (kooperativt) företag. I sådana fall handlar det vanligen om att medlemsföretagen och det gemensamägda kooperativa företaget utvecklat en vertikal specialisering, vilken bidrar till att reducera kostnader, vanligen i form av tillvaratagande av stordriftsfördelar.[76] En sådan samverkan kan inte i sig betraktas som skadlig, utan måste bedömas med hänsyn till effekterna på marknaden i det enskilda fallet. Konkurrensen bidrar till att skapa en nödvändig press på företagen att tillvarata stordriftsfördelar. Vidare kan företagen få en marknadsmakt som ger negativa effekter för samhällsekonomin och konsumenterna.

Kooperativ samverkan mellan företagare kan således vara ett verktyg för att förbättra marknaders funktionssätt i olika typer av situationer. Det kan handla om att motverka andra aktörers marknadsmakt; eller att utveckla konkurrenskraftiga nätverk som reducerar transaktionskostnader; eller att främja andra överordnade nyttjarmålsättningar. Främst de två förstnämnda faktorerna behandlas här. Sammantaget kan ett flertal ekonomiska fördelar vinnas på de kooperativa företagens samverkan.

Kooperativt företagande motverkar andra aktörers marknadsmakt

Samverkan är naturlig för svaga aktörer på marknaden. Genom att samverka kan de svagare aktörerna gemensamt stärka sin ställning gentemot motparter som erövrat en sådan stark ställning på marknaden att den kommit att fungera dåligt. Kooperativ företagsamhet kan därför bl.a. ses som ett svar på marknadsmisslyckanden. I situationer när det finns endast en säljare kan denne i kraft av sin ensamställning underlåta att anpassa sig till köparna och i stället försöka styra dessa. Monopolisten kan på detta sätt utnyttja sin särställning till att skaffa sig

[76] Swartz, E. (1994),"Ledning och organisering av federationer", Stockholm, Nerenius & Santérus.

fördelar på bekostnad av köparna. Liknande effekter kan uppstå då det finns ett par eller några få säljare, d.v.s. när det råder s.k. duopol eller oligopol. Det asymmetriska förhållandet får särskilt stor betydelse när köparen har betydande investeringar i transaktionsspecifika tillgångar, något som begränsar såväl kapaciteten till förändring som valmöjligheterna.[77] En transaktionsspecifik tillgång kännetecknas av att dess värde i en alternativ användning är litet, d.v.s. den lämpar sig endast för en viss typ av produktion och är svår att omvandla till annan eller generell form.

De branscher som utmärks av "småskalefördelar" samtidigt som stordriftsfördelar förekommer i tidigare led riskerar således att utsättas för marknadsmisslyckanden. Detta gäller speciellt om det föreligger svårigheter att genomföra in- respektive utträden ur branschen. I sådana marknadssituationer kan en småföretagare utsättas för beroendeförhållanden gentemot en större affärsmotpart. Detta blir speciellt tydligt i de fall affärsparterna anpassat sina investeringar mot varandras produktions- och marknadsorganisationer. För den svagare/ mindre aktören blir situationen särskilt prekär då köparens produktionsanläggning byggts upp för att passa bestämd säljare. Köparen har då gjort investeringar som är väl samordnade med en specifik säljare (men således inte med andra). I en sådan situation kan säljaren självfallet utnyttja det faktum att köparen är uppbunden till honom. Detta beroende vill köparen givetvis undvika. Motparten skulle kunna utnyttja denna situation via oskäliga priser, undermålig service o.s.v. Det är här en fördel om köparen kan påverka säljaren även i sin funktion som ägare. Detta möjliggörs inom ramen för den kooperativa företagsformen.

Om det bland motparterna finns betydande fasta investeringar så växer problemet.[78] Det innebär att nya aktörer har svårigheter att etablera sig och att gamla blir kvar länge. Branschen utmärks av såväl höga "barriers of entry" som höga "barriers of exit". Denna resurströghet leder till att marknaderna blir slutna och stela och till att beroendena av enskilda aktörer ökar. Dessa utbytesspecifika investeringar begränsar aktörernas möjligheter att anpassa sig till marknadssignaler.

[77] Sjöstrand, S-E. (1993), "Om företagsformer", Stockholm, Ekonomiska Forskningsinstitutet.

[78] Sjöstrand, S-E. (1993).

Historiskt har dåligt fungerande marknader utgjort en viktig förklaring till bildandet av kooperativa företag. Konsumentkooperativa företag har t.ex. bildats för att stärka svagare konsumenters ställning på relevanta marknader. Därigenom har dessa konsumenter kunnat stärka sin ställning mot ekonomiskt väsentligt starkare säljare, vilka i vissa fall kunnat agera utifrån monopolistiska eller oligopolistiska positioner.

På samma sätt kan även småföretagares inköpssamverkan ses som positiv för såväl de berörda mindre företagen som deras kunder. Genom att skapa större slagkraft i sitt inköpsagerande kan dessa företag stärka sina förhandlingspositioner gentemot starkare motparter. Därmed motverkas att sådana relativt starka säljarföretag tillgodogör sig vinster på bekostnad av mindre köparföretag (och i förlängningen även av dessa företags slutkunder). Sexton[79] noterar att småföretagares inköpssamverkan entydigt kan ses som positivt för samhällsekonomin. Med en tonvikt på analysen av lantbrukares inköpssamverkan noteras följande:

"There is little chanse that anticompetitive behaviour will emerge through purchasing cooperatives. Farm purchasing cooperatives deal with input manufacturers and suppliers located further upstream from the farm. These businesses include petroleum companies, fertilizer manufacturers, and farm implement companies. In these contexts the role of the purchasing cooperative as a countervailer to market power is very relevant. It is unrealistic to consider that the purchasing cooperatives are positioned to exercise monopsony power against large and powerful input manufacturers."

Sexton menar att analogt med diskussionen ovan kan även samverkan mellan flera inköpskooperativa företag entydigt ses som positivt för småföretagaren och därmed dennes slutkunder. Även i de fall där det kooperativa företaget bedriver begränsad industri-, handels- eller tjänsteverksamhet och i stället koncentrerar ansträngningarna på att framförhandla för medlemmarna förmånliga priser bör positiva samhällsekonomiska effekter uppstå. Således finns det fog att hävda att även s.k. "förhandlingskooperation" under dessa förutsättningar har positiva samhällsekonomiska effekter.

[79] Sexton, R.J., (1995), "Analysis and Evaluation of Competition Policies Affecting Agricultural Cooperatives. With Special Reference to the Swedish Economy", University of California.

På motsvarande sätt som den kooperativa företagsformen kan användas av köparen för att motverka monopolistisk eller oligopolistisk marknadsmakt är det även möjligt för svaga säljare på marknaden att använda företagsformen för att motverka monopsonistisk eller oligopsonistisk köparmakt. Småföretag kan sälja produkter och tjänster såväl till större som mindre köpare. I de fall ett stort antal mindre säljare är beroende av ett fåtal tillgängliga köpare föreligger asymmetriska förhållanden på marknaden. Bolin[80], som analyserat förhållanden inom livsmedelsbranschen, uttrycker förhållandet enligt följande:

"Kooperativ kan emellertid vara lämpliga för att motverka marknadsmakt, speciellt i en situation som den svenska där råvaruproducenterna möter få, stora och starka grossister - en oligopsonisituation. Asymmetrin i marknadsmakt förstärks av karaktären på böndernas produktion, vilken är "bulkig" med stora inslag av färskvaror."

Även Sexton har ingående diskuterat hur ett producentkooperativt företagande kan användas som instrument för att motverka asymmetrisk marknadsmakt från monopsonistiska köpare. Monopsonistisk köparmakt uppstår ofta inom områden såsom mejeriverksamhet, slakteri- och köttförädling samt förädling av frukt och grönsaker. För småföretagare på dessa, men även på andra områden, kan det därför föreligga incitament till att integrera framåt för att därigenom skapa mer symmetriska marknader. Denna typ av samverkan är värdefull eftersom det ger möjligheter att samtidigt höja priset på insatsvaror och reducera priset på konsumentvaror. Denna typ av kooperativ samverkan har därför enligt Sexton entydigt positiva samhällsekonomiska effekter. Även producentkooperativ företagsamhet, vilken främst är inriktad på samordning av försäljning, bör ge samhällsekonomiskt positiva effekter i de fall kunderna i nästa led är större än det diskuterade kooperativa företaget. Resonemanget förutsätter givetvis att de samverkande företagen i kooperativen möts av en väl fungerande konkurrens på marknaden och att de inte själva har fått en ställning med marknadsmakt i sin strävan att motverka sådan makt hos andra.

[80] Bolin, O. (1995), "Vad kan spelteorin lära oss om kooperativ", Uppsala, Sveriges Lantbruksuniversitet.

Den kooperativa företagsamheten bland svaga aktörer söker således att motverka asymmetriska marknader. I vissa fall kan detta organiseras i form av vertikal integration inom branscher där marknadsmekanismen fungerar mindre effektivt. Däremot föreligger inte motsvarande incitament till vertikal integration i branscher med mer välfungerande marknader. Svårigheterna att frambringa riskkapital är vanligen större för kooperativa företag än för investerarägda företag. Därmed föreligger ett starkt incitament för ägare och företagsledning att hushålla med riskvilligt kapital. Detta gör att de kooperativa företagen har mer begränsade förutsättningar än investerarägda företag att genomföra en omfattande vertikal integration på flera områden. Empiriskt kan konstateras att de kooperativa företagens vertikala integration främst har fokuserats mot mindre väl fungerande marknader. Den vertikala integration som genomförs inom kooperativa företag är därför vanligen begränsad till de sektorer som dels är speciellt betydelsefulla för medlemmarna och som dels skulle ha uppvisat starka asymmetrier i avsaknad av kooperativ företagsamhet. Sammantaget föreligger ingen grund för att hävda att kooperativ företagsamhet generellt inbegriper en strävan mot vertikal integration. I stället utmärks det kooperativa företaget av att t.ex. genom vertikal integration söka skapa mer symmetriska relationer på marknader där (potentiell) dominans åstadkoms av andra parter.

Sammanfattningsvis kan därför noteras att kooperativ samverkan mellan små och medelstora företag kan fungera som en värdefull metod att motverka marknadsmakten hos såväl monopolistiska/ oligopolistiska säljare som monopsonistiska/ oligopsonistiska köpare. Även kooperativa företag som främst agerar genom att motverka monopolistisk/ oligopolistisk eller monopsonistisk/ oligopsonistisk marknadsmakt kan därför spela en positiv roll på marknaden. Således kan även "förhandlingskooperativa" företag spela en positiv roll i att motverka dominansen hos starkare motparter på marknaden.

Nätverk för att utveckla marknaders funktionssätt

Kooperativ företagsamhet kan inte endast vara positiv genom att den motverkar aktörer som har marknadsmakt inom vissa sektorer. De kooperativa företagen kan även spela en väsentlig roll genom att utveckla konkurrenskraftiga och effektiva relationer mellan köpare och säljare. För småföretagare inom vissa branscher kan en samverkan i marknadsarbetet t.o.m. vara en förutsättning för att överhuvudtaget nå

ut till kunderna. Det kooperativa företagandet kan betraktas som ett nätverk av småföretagare vilka tillsammans söker effektivisera utbytet av produkter och tjänster. Genom de närliggande kontakterna mellan köpare och säljare föreligger möjligheter att genomföra anpassningar som minskar transaktionskostnaderna. Det kooperativa företaget kan sägas harmonisera transaktioner mellan medlem och förening. Informations-, förhandlings-, kontrakts- samt kvalitetssäkringskostnader är exempel på kostnader som kan reduceras i ett kooperativt företagande. Detta är möjligt genom att medlemmarna i det kooperativa företaget förutom att agera med "exit"-beteende även kan påverka företaget genom ett "voice"-beteende i ägarfunktionen. Sexton[81] hävdar i sin rapport att integration som exploaterar transaktionskostnader generellt leder till större output som sänker priser till konsumenter och därmed bidrar till samhällsekonomisk effektivitet. Det är således väsentligt att notera att det inom vissa marknader som saknar kooperativ företagsamhet i stället kan tendera att utvecklas investerarägda företag vilka utövar dominerande marknadsmakt mot såväl konsumenter som mindre insatsvaruleverantörer. Inom ramen för ett kooperativt företag föreligger bättre möjligheter att hantera avigsidorna med "naturliga" monopsonistiska marknadsförhållanden. Det kooperativa företaget har ofta sämre möjligheter att utestänga nytillkommande insatsvaruleverantörer. Denna omständighet ger ett större tryck på att finna ökad avsättning på marknaden, vilket på en marknad med väl fungerande konkurrens gynnar konsumenterna i form av fördelaktiga priser, service och övriga marknadsvillkor.

Effektiviteten i affärsrelationer mellan köpare och säljare gynnas av att det etableras klara och tydliga spelregler på marknaden. Inom ramen för det kooperativa företaget föreligger, genom den ökade kunskapen, möjligheter till ett effektivt kravställande mellan medlem och förening. Stein[82] beskriver hur en sådan kooperativ samverkan kan bidra till att förbättra effektiviteten. För att ett kooperativt företagande skall vara framgångsrikt krävs att såväl medlemmar som förening är aktivt involverade, uthålliga och långsiktiga; att det finns ett organisatoriskt

[81] Sexton R.J., (1995), "Analysis and Evaluation of Competition Policies Affecting Agricultural Cooperatives. With Special Reference to the Swedish Economy", University of California.

[82] Stein, J. (1994), "Utbytesrelationer mellan köpare och säljare" i Aléx, P. et al Kooperation & Välfärd, Stockholm, Kooperativa Studier.

engagemang som involverar den operativa personalen; att den kooperativa samverkan tar hänsyn både till intern och extern effektivitet; att det kooperativa företaget är lyhört för krävande slutkunder samt att aktörerna informerar varandra om alternativen på marknaden.

Sammantaget finns därför skäl att hävda att ett effektivt kooperativt företagande i vissa fall ställer krav på relativt täta relationer mellan medlemmar och förening. Endast genom att etablera sådana täta relationer är det möjligt att reducera informations-, kontrakts- och kvalitetssäkringskostnader. Genom att etablera täta och långsiktiga relationer är det möjligt för medlemmarna att engagera sig i riskfylld affärsverksamhet med en hög utvecklingspotential. En alltför restriktiv syn på stabiliteten i relationen medlem-förening kan försvåra affärsutvecklingen inom branschen. Från företagsekonomiska utgångspunkter kan det därför finnas skäl att acceptera relativt långtgående bindningar mellan medlem och förening. Sådana bindningar kan föreligga i form av avtalade leverans- och mottagningsavtal, regler för utträden samt regler för återbetalningstider av insatser vid utträden. I annat fall kan intresset hos småföretagare minska eller saknas för att engagera sig i riskutsatt och kapitalkrävande affärsverksamhet med hög affärsutvecklingspotential, exempelvis genom associationsformen ekonomisk förening. Vissa sådana typer av bindningar kan vara av intresse att diskutera närmare.

I vissa branscher finns ekonomiska fördelar att vinna på att långsiktigt säkerställa stabila samhandelsmönster mellan förening och medlemmar. Inom ramen för producentkooperativ verksamhet kan det därför finnas anledning att utforma långsiktiga kontrakt mellan medlemmar och föreningar. Därigenom finns förutsättningar för att reducera transaktionskostnader och hantera risktagandet vid större riskfyllda investeringar. I vissa fall föreligger ekonomiska incitament att etablera ett samhandelsmönster inbegripande leverans- och mottagningsplikt. För att ett sådant integrerat samhandelsmönster skall kunna fungera effektivt krävs vanligen att symmetri föreligger mellan leverans- respektive mottagningsplikt. Eventuella negativa effekter på konkurrensen i branschen måste därför vägas mot de positiva effekter som kan uppstå ur stabila relationer mellan medlemmar och förening. Avgörande vid en sådan vägning måste vara effekterna på marknadens effektivitet.

En annan möjlig bindning mellan medlemmar och förening berör uppsägningstider för utträden respektive tidsutsträckning för återbetalning av uppsagda medlemsinsatser. Genom att införa relativt

långvariga utträdesprocesser i en ekonomisk förening så skapas en stabilitet som förbättrar möjligheterna att genomföra riskfyllda och kapitalkrävande investeringar. Därmed förbättras möjligheterna för ekonomiska föreningar att genomföra motiverade affärsutvecklingsinsatser. Här kan noteras att det inom utredningen framarbetats förslag på att avgående medlemmar skall äga rättighet till utdelning på inbetalt insatskapital samt rätt till deltagande i insatsemissioner. Därigenom reduceras de negativa effekterna av tidsutsträckta utträden för de avgående medlemmarna.

Kooperativa företag med marknadsmakt

Ett kooperativt företagande kan genom att framgångsrikt möta kundernas efterfrågan komma att utveckla starka positioner på marknaden. När en sådan position nått en viss brytpunkt för en företagsgrupp på marknaden kan det leda till ett minskat konkurrenstryck med den risk det medför för negativa effekter på marknadens effektivitet, bl. a. genom att företagen inte håller efter sina kostnader och att pressen att ta fram nya och bättre produkter och produktionsmetoder minskar. Det finns dock flera faktorer som balanserar ett kooperativt företags möjlighet att utöva sådan marknadsmakt.[83]

*) Många producentkooperativa företag tar emot medlemmarnas hela produktion. Dessa kooperativa företag kan därför inte direkt styra den totala volymen i produktionen. Detta förhållande kan i vissa fall minska utrymmet också för stora producentkooperativa företag att utöva marknadsmakt mot senare led i förädlingskedjan.

*) Medlemskap i kooperativa företag är frivilligt. Sällan har ett kooperativt företag kontroll över utbudet av en specifik produkt. Eventuella restriktioner av utbudet kommer att utnyttjas av konkurrenter på marknaden, om inte det eller de kooperativa företagen har en så stark ställning på marknaden att de behärskar en stor del av utbudet. Ett kooperativt företag som söker begränsa utbudet riskerar i ett läge med väl fungerande konkurrens att drabbas av minskade marknadsandelar,

[83] Sexton R.J., (1995), "Analysis and Evaluation of Competition Policies Affecting Agricultural Cooperatives. With Special Reference to the Swedish Economy", University of California.

vilket leder till att befintliga resurser utnyttjas alltmer ineffektivt. Konkurrenterna gynnas.

Sammantaget finns det därför skäl att hävda att det kooperativa företaget i många fall kan ha svårare än motsvarande investerarägda företag att exploatera marknadsmakt i avsikt att skapa övervinster på bekostnad av andra aktörer. I de fall där detta trots allt kan tänkas ske så beror det inte på företagsformen i sig utan snarare på branschförhållanden eller politiska regleringar.[84]

Internationaliseringen av näringslivet innebär att allt fler svenska företag möter utländsk konkurrens. Detta gäller såväl företag som själva har internationella ambitioner som företag vilka koncentrerar affärsverksamheten till Sverige. Oavsett strategisk inriktning för företaget kommer den internationella konkurrensen att förstärkas. Eftersom det kooperativa företagandet är betydande i vissa branscher, kan man även förvänta sig att svenska kooperativa företag i allt större utsträckning kommer att möta konkurrens från utländska kooperativa företag. Det är därför väsentligt att kooperativt företagande i Sverige ges rimligt likvärdiga förutsättningar jämfört med förhållanden i närliggande europeiska länder. Om kooperativt företagande i Sverige ges väsentligt oförmånligare förutsättningar än i andra länder föreligger risk för att de svenska kooperativa företagen successivt försvagas. Ett sådant förhållande kan komma att leda till (i övrigt omotiverade) ombildningar till investerarägda företag. Vid utveckling av multinationell kooperation (d.v.s. kooperativa företag med medlemmar från olika länder) kommer Sverige som "hemland" att framstå som mindre förmånligt.

5.4 Utredningens sammanfattande slutsatser

I avsnitt 5.3 behandlas kooperativ verksamhet och de skäl som ligger bakom bildandet av kooperativa företag. Den allmänna slutsatsen är att kooperativ verksamhet i grunden syftar till att främja konkurrensen genom att balansera marknaden. Såväl första instansrätten som EG-domstolen har också uttalat att själva etablerandet av ett kooperativ vanligtvis inte har till syfte att begränsa konkurrensen. EG-domstolens första instans uttalade i fallet med den danska pälsdjurupp-

[84] Jfr. Bolin, O. (1995), "Vad kan spelteorin lärs oss om kooperativ", Uppsala, Sveriges Lantbruksuniversitet.

födarföreningen[85] "att även om det inte i sig utgör ett konkurrensbegränsande beteende att en verksamhet organiseras i den kooperativa föreningens särskilda juridiska form kan en sådan organisationsform, beroende på det sammanhang i vilket föreningen bedriver verksamhet, icke desto mindre vara ägnad att påverka det affärsmässiga beteendet hos föreningens medlemsföretag på ett sådant sätt att konkurrensen på den marknad där dessa driver näringsverksamhet begränsas eller snedvrids". I den s.k. Cobercodomen[86] 1995-12-12 anmärkte EG-domstolen att det förhållandet att en verksamhet organiseras i enlighet med den juridiska formen av en sammanslutning inte i sig utgör ett konkurrensbegränsande beteende. Domstolen uttalade vidare att det i sig inte innebar att stadgemässiga bindningar mellan kooperativet och dess medlemmar automatiskt faller utanför förbudet i art 85.1. Huruvida så är fallet skall istället avgöras efter en analys av marknaden i fråga samt avtalets (stadgarnas) effekter på denna marknad. Denna bedömning bör enligt utredningen i och för sig vara densamma oavsett i vilken associationsform kooperativet bedriver verksamheten. Det förhållandet att en verksamhet bedrivs i en för samverkan särskilt utformad associationsform innebär dock att de legala och stadgemässiga villkoren för verksamheten är allmänt kända och bör innebära en fördel i utredningshänseende i samband med att verksamheten prövas av den konkurrensvårdande myndigheten. Det är nämligen rimligt att anta att lagstiftaren inte konstruerar en associationsrättslig lagstiftning med "villkor" etc. som i sig gör en verksamhet som bedrivs i associationsformen tveksam från t. ex. konkurrensrättsliga utgångspunkter. Tvärt om bör sådana aspekter vägas in redan i samband med lagstiftningens tillkomst.

Det finns anledning att behandla synen på de kooperativa företagen i relation till den svenska konkurrenslagen och då i synnerhet tillämpningen av konkurrensbegränsningskriteriet 6 §. Den svenska konkurrenslagen är utformad med EG:s konkurrensregler som förebild och avvikelserna i utformningen mellan de båda regelkomplexen är mycket små. Den svenska lagstiftningstekniken har valts i det uttalade syftet att EG:s rättstillämpning skall kunna vara vägledande för de svenska rättsvårdande myndigheterna vid tillämpningen av konkurrenslagen. Förarbetena till KKL ger uttryck för en i visst hänseende mycket formalistisk syn på förbudet. I författnings-

[85] Dansk Pelsdyravlerforening (1992) ECR2-1931.

[86] Dom i mål C-399/93.

kommentaren till 6 § KKL (Prop. 1992/93:56 s. 69) anförs bl. a. följande.

"Om ett avtal etc. hämmar eller syftar till att hämma konkurrensen är det förbjudet. Det behöver alltså inte utredas i det enskilda fallet om avtalet etc. från allmän synpunkt är skadligt eller inte. Det kan sägas hämma konkurrensen, om det på något sätt inskränker på ett eller flera företags möjligheter att agera oberoende av andra företag. Det kan vara fråga om företag som är faktiska eller potentiella konkurrenter med varandra, vare sig det är fråga om parterna i avtalsförhållandet eller företag som står utanför avtalsförhållandet."

I förarbetena till konkurrenslagen (s. 21) anges vidare "Genom en materiell samordning med Romfördragets regler bör dock mycken ledning vid tillämpningen av en ny svensk konkurrenslag kunna hämtas från EG-domstolens praxis, men också från praxis i andra länder som tillämpar förbudsprincipen. Det kommer därmed redan vid ikraftträdandet att finnas tillgång till en omfattande rättspraxis med stor betydelse också för ett svenskt regelverk på området. Rättspraxis bör vidare kunna utvecklas med EG-rätten som grund."

Enligt propositionen (s. 72 f) är det först vid tillämpningen av undantagsregeln som bedömningen skall göras djupare och bredare. I departementspromemorian "Konkurrensrättens tillämpning på ekonomiska föreningar - några principiella frågeställningar" (Ds 1994:42) anförs följande (s. 44) angående förarbetets syn på tillämpningen av konkurrensbegränsningskriteriet.
"Det avgörande för om konkurrensen påverkas på ett märkbart sätt är storleken på de samarbetande företagen och marknadsandelen för avtalsprodukterna[87]. Propositionens tolkning är således kvantitativ och inte kvalitativ. Det förefaller inte spela någon roll hur allvarlig konkurrensbegränsningen är, så länge samarbetet mellan parterna endast omfattar en mindre del av den relevanta marknaden[88].

[87] Prop. 1992/93:56 s. 73.

[88] Näringsutskottet uttalar i sitt betänkande med anledning av konkurrenslagen: "Beträffande lagens tillämpningsområde utgår utskottet från att de riktlinjer för bedömningen av samverkan mellan små företag, som anges i propositionen, tillämpas flexibelt." (NU 1992/93:17 s. 14).

Mot denna bakgrund skulle man i princip kunna avsluta analysen av konkurrensbegränsningskriteriet med att konstatera att inköps- och försäljningssamverkan i kooperativa föreningar, vilka inte anses som bagatellavtal, är förbjudna. All form av kooperativ samverkan torde i vart fall i något avseende inskränka parternas oberoende till varandra och till utomstående företag. Den omständigheten att man kan visa att samverkan i det särskilda fallet har en samhällsekonomisk positiv verkan är något som kan framföras då man söker om undantag.

Man bör dock fråga sig om det över huvud taget är möjligt att överenskommelser som i det särskilda fallet är samhällsekonomiskt positiva, skulle kunna vara konkurrensbegränsande. Det förefaller inte rimligt att avtal som har en positiv inverkan på konkurrensen skulle vara ogiltiga enligt lag som har till syfte att främja konkurrensen. Konkurrenslagens räckvidd skulle härigenom få en större betydelse än 36 § avtalslagen vad gäller möjligheten för missnöjda avtalsparter att åberopa att avtalet saknar bindande verkan."

Utredningen kan instämma i uttalandet. Den i förarbetena redovisade inställningen överensstämmer inte heller med den rättsutveckling som kommit till stånd inom EG-rätten. Utredningen hänvisar här till bl. a. Wahls rättsutlåtande i vilket han bl. a. anför följande.

"Under förutsättning att kooperativet inte har till syfte att begränsa konkurrensen utan tvärtom att skärpa konkurrensen, kommer bindningarna mellan kooperativet och medlemmen att avgöras mot bakgrund av vad huruvida bindningarna är nödvändiga för säkerställandet av kooperativets funktion. Bindningen blir således assessorisk till kooperativet som ju var tillåtet. Genom att koppla bindningen medlem/kooperativ till själva funktionen av kooperativet kommer en bindning, som sedd isolerad annars möjligen skulle varit förbjuden, att istället relateras till det tillåtna kooperativet. Om bindningen så bedöms såsom nödvändig anses den inte strida mot art 85.1. Omvänt är en bindning som i och för sig är nödvändig för ett visst kopperativ alltid förbjuden för den händelse syftet med kooperativet är konkurrensbegränsande." ... "Problemet blir att avgöra när nödvändighetsstadiet har passerats och förpliktelsen blir excessiv".

I Coberco-domen uttalade EG-domstolen att de begränsningar som medlemmarna åläggs genom en sammanslutnings stadgar och som har till syfte att säkerställa medlemmarnas trofasthet skall, för att inte omfattas i förbudet i art 85.1 i Romfördraget, begränsas till vad som är nödvändigt för att säkerställa att sammanslutningen fungerar tillfredsställande och i synnerhet för att denna skall garanteras en tillräckligt stor verksamhetsbas och en viss stabilitet vad gäller antalet medlemmar. I DLG-domen nämns härutöver i anslutning till "tillfredsställande drift" företagets "kontraheringsstyrka".

Den skillnad i angreppssätt vid tillämpningen av konkurrensbegränsningskriteriet som kan föreligga mellan å ena sidan en s.k. kvantitativ metod som anges i de svenska förarbetena s. 73 och å andra sidan vad som kan anses följa av EG-rätten på sätt framgår av Wahls rättsutlåtande behöver inte betyda att det faktiskt tillåtna utrymmet för samverkan blir olika stort. En förutsättning för att de båda metoderna skall leda till samma materiella slutresultat är dock att undantagsreglerna medger undantag för hela det område som enligt den "kvalitativa" bedömningsmetoden inte anses konkurrensbegränsande. I fråga om undantagsmöjligheten för kooperativ verksamhet anför Wahl angående tillämpningen av EG-rätten att denna knyts till nödvändighetskriteriet i art 85.3. Han anför vidare

"Begränsningar som är direkt kopplade till själva kooperativet och även nödvändiga för detta behöver då inget särskilt undantag i den mån kooperativet inte anses konkurrensbegränsande, eftersom begränsningarna då anses nödvändiga för kooperativet. Om, å andra sidan, kooperativet som sådant behöver ett undantag behöver även de särskilda begränsningarna ett undantag. För den händelse själva kooperativet inte innebär en överträdelse av förbudet i art 85.1 men begränsningen anses vara det p.g.a. att den inte anses nödvändig, kan det förmodas att möjligheterna till undantag enligt art 85.3 är förhållandevis begränsade. Om begränsningen inte var nödvändig för kooperativet i den första bedömningen förefaller det osannolikt att den skulle vara det vid tillämpningen av art 85.3."

Hur Konkurrensverket och domstolarna kommer att tillämpa konkurrensbegränsningskriteriet och undantagsbestämmelserna kan utredningen tyvärr inte uttala sig om. Någon tydlig praxis - så vitt nu är av intresse - har nämligen inte utvecklat sig sedan konkurrenslagen trädde i kraft den 1 juli 1993. Det kan nämnas att utöver de exempel på ärenden som redovisats under avsnitt 5.2.3, det enligt uppgift finns ett

antal oavgjorda ärenden - som kom in till Konkurrensverket under 1993 - vilka bl. a. berör de nu aktuella frågeställningarna. Det är möjligt att när några av dessa ärenden är slutligen avgjorda genom lagakraftvunna domar från Marknadsdomstolen att en något större klarhet vunnits i frågan.

Utredningen vill som sin mening framhålla att det med likvärdiga marknadsförutsättningar inte finns några bärande skäl för att behandla de svenska kooperativa företagen strängare än vad EG:s rättstillämpning ger uttryck för. Skulle trots allt de svenska konkurrensvårdande myndigheterna slå in på en annan väg än den som EG-domstolen nu stakat ut, finns starka skäl att se över den svenska konkurrenslagen på det sätt som sker i andra EU-länder för att tillförsäkra att kooperativen inte försätts i ett sämre konkurrensläge än andra företagsformer och för att åstadkomma rättstillämpning som bättre överensstämmer med EG-domstolens.

Som ett exempel kan nämnas att Danmarks konkurrenslagstiftning nu, enligt vad som närmare framgår av en redogörelse i SOU 1995:117 s. 126-127, är föremål för översyn i syfte att anpassas till EG:s konkurrensregler[89]. Ett förslag till ny konkurrenslag bygger på förbudsprincipen, men förbudet omfattar inte avtal m.m. mellan företag, vars sammanlagda årsomsättning inte överstiger en miljard danska kronor, eller vars sammanlagda marknadsandel inte överstiger 10%. I förslaget finns även en bestämmelse som innebär att förbudsbestämmelserna inte omfattar avtal, åtgärder och samordnad praxis inom samma verksamhet eller koncern. Undantaget omfattar även kooperativa företag. Så länge det är fråga om företagets interna förhållanden, d.v.s. förhållandet mellan det kooperativa företaget som sådant och dess medlemmar samt förhållandet mellan medlemmarna inbördes kommer dessa frågor att omfattas av undantaget. Åtgärderna måste emellertid vara begränsade till vad som är nödvändigt för att säkra en tillfredsställande drift av företaget, inbegripet dess förhandlingsstryka.

[89] Lagförslag finns i betänkandet "Konkurrencelovgivning i Danmark" (Betänkande 1297, Erhvervsministeriet 1995).

Utredningen vill också framhålla det angelägna i att en praxis på området nu skyndsamt växer fram. Det är just det oklara rättsläget som hos företagen skapar osäkerhet om de affärsmässiga betingelserna och förutsättningarna att agera på marknaden. En sådan osäkerhet betyder dessutom med stor sannolikhet också ekonomiska förluster i form av uteblivna affärsmöjligheter.

Till sist vill utredningen beröra vissa förslag i kapitel 4. Kapitalförsörjning, som har sin utgångspunkt i de konkurrensrättsliga frågeställningarna om medlemmarnas stadge- och avtalsmässiga bindningar till kooperativet. Båda typerna av bindningar torde behandlas på samma sätt från ett konkurrensrättsligt perspektiv. Inom ramen för bindningarna mellan kooperativet och medlem faller även frågor som ekonomiska ansvarstaganden mellan medlem och kooperativet, in- och utträdesregler, medlemsinflytande samt finansiering. I sitt rättsutlåtande delar Nils Wahl upp bindningarna i två grupper. Å ena sidan bindningar av trohets- eller lojaliteteskaraktär, t. ex. leverans- eller inköpsförpliktelse. Till denna grupp hänför Nils Wahl även medlemmens åtagande om kapitalförsörjning inklusive prissättningsfrågor vid samhandel. Å andra sidan bindningar som mer är av betydelse för kooperativets rätta skötsel och medlemmarnas ägaransvar. Utredningen delar i dessa frågor Wahls uppfattning att den konkurrensrättsliga problematiken som regel torde bli koncentrerad till den först nämnda kategorin av bindningar. Denna typ av bindningar är ofta nödvändiga för kooperativets funktion. Det gäller i synnerhet de som har till syfte att tillförsäkra företaget en stabil kapitalbas. När medlem deltar i beslut om investeringar i föreningen åtar han sig också i egenskap av ägare ett ansvar för finansiering vare sig den skall ske med lånat kapital, eget kapital eller kapitaltillskott i en eller annan form från medlemmarna. I den mån en medlem kan avstå från att delta i ett sådant beslut och lämna kooperativet kan knappast något "konkurrensrättsligt" problem föreligga, oavsett om medlemmen deltar i beslutet eller inte. Det förutsätter dock att medlem som vill lämna kooperativet får ut de medel i kooperativet som tillkommer honom på villkor som i vart fall inte är gynnsammare än som från strikt företagsekonomisk bedömning är försvarbara för kooperativet. Om företaget av konkurrensrättsliga skäl tvingas jämka avtalet till medlemmens förmån i en sådan utsträckning att företagets förutsättningar för en tillfredsställande drift hotades, skulle den konkurrensrättsliga lagstiftningen innebära ett i princip absolut hinder att bedriva näringsverksamhet i ett kooperativt företag. Den konsekvensen kan naturligtvis inte ha varit tanken bakom

konkurrenslagen som ju endast är ett av flera verktyg för att uppnå en social och samhällsekonomiskt välbalanserad utveckling. För de konkurrensvårdande myndigheterna är i stället fråga om att hitta den balanspunkt där samtliga intressen beaktas på ett väl avvägt sätt. I syfte att underlätta eller snarare begränsa omfattningen av denna avvägning mellan föreningens och medlemmens behov föreslår utredningen ett antal ändringar i föreningslagen. De gäller särskilt möjligheten att lämna utdelning på icke avamorterat insatskapital till avgången medlem, ökad individuell andel i föreningens kapital genom insatsemission samt förbättrade möjligheter att mot enskilda medlemmar rikta finansiering av investeringar genom förlagsinsatser.

6 Annat missgynnande av kooperativa företag

6.1 Sammanfattning

Mot bakgrund av direktiven har utredningen undersökt om de kooperativa företagsformerna är missgynnade i jämförelse med andra företagsformer. För de verksamheter som primärt lyder under Föreningslagen (FL) och lagen om medlemsbanker har undersökningen lett till förslag till lagändringar. Vidare har i särskilda kapitel föreslagits modeller för förbättrad kapitalförsörjning för ekonomiska föreningar och ömsesidiga försäkringsbolag samt diskuterats den nya konkurrenslagstiftningens betydelse för kooperativa företag och federationer. I kapitel 3 *"Behandlas kooperativa företag annorlunda än andra företag?"* diskuteras huruvida negativa attityder till kooperativ företagsamhet hos beslutsfattare och allmänt i samhället kan innebära ett missgynnande av kooperativa företag och vara ett hinder för nykooperationen.

Utredningen har vidare bedömt

att de ömsesidiga försäkringsbolagen har missgynnats relativt försäkringsaktiebolagen i ett speciellt hänseende som har med kapitalstrukturen i skadeförsäkringsbolag att göra samt

att de ömsesidiga försäkringsbolag som bedriver verksamhet i federativ form missgynnats relativt försäkringsbolagskoncerner när det gäller mervärdeskatt på interna tjänster.

Utredningen anser att det på nytt bör prövas om nämnda missgynnanden kan undanröjas genom lagstiftning så snart det statsfinansiella läget tillåter.

Problemställningarna i stark sammanfattning

I samband med att nya regler för beskattning av företag infördes 1991 reducerades försäkringsbolagens möjligheter att göra avsättningar till obeskattade reserver. Säkerhetsreserven, som är speciell för skadeförsäkringsbolag och motiverad utifrån verksamhetens egenart, kvarstod som den enda obeskattade reserv av sådan kvalitet att den kan betraktas som väsentlig för bolagens kapitaluppbyggnad. Den allmänna skatteutjämningsreserven (SURV) som infördes vid skatteomläggningen kunde inte anses ha samma kvalitet, vilket har visat sig vara en riktig bedömning eftersom SURV:en nu är under avveckling.

De väsentliga beståndsdelarna i ett skadeförsäkringsbolags konsolideringskapital - det kapital som står till förfogande för förlusttäckning - är beskattat eget kapital och säkerhetsreserven. Vinsten före skatt kan avsättas till säkerhetsreserven medan det egna kapitalet på vanligt sätt byggs upp av beskattade vinstmedel. Säkerhetsreserven är limiterad och när utrymmet är till fullo utnyttjat sker kapitaluppbyggnaden med beskattade medel. Ett bolag med stort utrymme i säkerhetsreserven kan alltså sätta av 100 % av vinsten medan ett bolag med fylld reserv kan förstärka kapitalet med endast 72 % av vinsten (bolagsskatten är f. n. 28 %).

Hur konsolideringskapitalet är uppdelat på eget kapital och säkerhetsreserv är alltså av stor betydelse när försäkringsbolagen är inne i en vinstperiod. En sådan inträffade under slutet av 80-talet och det var därför avgörande fördelar för Trygg-Hansa och Skandia att kunna flytta över sina stora säkerhetsreserver, vardera på cirka 4 Mdr kronor, till eget kapital utan att bolagen behövde betala skatt. Överföringen skedde momentant till följd av omorganisationer och hade ingenting att göra med den löpande affärsverksamheten. De fyra ledande ömsesidiga bolagsgrupperna begärde att lagstiftaren genom en engångslag skulle ge dem möjlighet att genomföra motsvarande transaktion. Motiveringen var att konkurrenssituationen på den svenska sakförsäkringsmarknaden hade rubbats på ett avgörande sätt genom att de stora aktiebolagen utan kostnad kunnat genomföra en viktig omstrukturering av sin kapitalbas.

Den uppkomna situationen innebar dels att aktiebolagen fick favören att kunna göra framtida skattefria vinstavsättningar på i storleksordningen 4 Mdr kronor, dels att bolagens egenkapital förstärktes med motsvarande belopp, vilket har stor betydelse vid de soliditetsbedömningar som industrikunder och återförsäkrare

regelmässigt gör.

Dessvärre kom frågan vid riksdagsbehandlingen att betraktas som ett skattetekniskt problem. Den näringspolitiska aspekten togs inte på allvar trots att de ömsesidiga bolagen i sina redogörelser hela tiden pekade på att det var en marknadsmässig störning som skulle elimineras. Man framhöll att det självklart inte är fel att försäkringsbolagen betalar skatt, men att det är den affärsmässigt betingade utvecklingen i respektive bolag som ska styra när skatteplikt uppstår, inte organisationsförändringar eller andra teknikaliteter.

Det är enligt utredningens bedömning här är fråga om ett missgynnande av de ömsesidiga försäkringsbolagen som har gett marknadsmässiga effekter. Som visats under avsnitt 9.2 har ett antal länsbolag under åren 1993-94 tillsammans betalat 155 Mkr i skatt. Det beloppet hade varit nära 0 om bolagen på samma sätt som Trygg-Hansa och Skandia fått omplacera sina pengar från säkerhetsreserv till eget kapital. De stora aktiebolagen har idag mycket stora utrymmen kvar i sina säkerhetsreserver för skattefria avsättningar.

När ny lagstiftning för mervärdesbeskattning infördes 1991 undantogs "förmedling av försäkringstjänster" från mervärdesskatt. Däremot kvarstod enligt skattemyndigheterna en skyldighet för försäkringsbolagen att betala mervärdesskatt på vissa interna tjänster mellan koncernföretag och mellan företag i en samverkande grupp. Det har från försäkringsbolagens sida satts i fråga dels om inte flertalet interntjänster är led i förmedlingen av försäkringstjänster och därför borde omfattas av undantaget, dels föreslagits att problemställningen undanröjs genom att det införs en möjlighet för samverkande bolag att registrera koncernen (gruppen) som en mervärdesskatteenhet. Vad gäller frågan om vilka interntjänster som ska mervärdesskattbelastas råder stor oklarhet, flera rättsprövningar pågår. Gruppregistrering av företag inom den finansiella sektorn har föreslagits i betänkande "Vissa mervärdesskattefrågor", SOU 1992:121. Förslaget om gruppregistrering har emellertid inte lett till lagstiftning på grund av det statsfinansiella läget.

Den nuvarande situationen beträffande den s.k. internmomsen innebär stora osäkerheter för företag inom den finansiella sektorn. För att komma förbi den svåra diskussion om vilka interntjänster som är eller inte är mervärdesskattbelagda har man inom finansiella *koncerner* i stor utsträckning tillämpat s.k. tillikaanställning, som innebär att de anställda

uppbär lön från koncernföretagen i den proportion de utför arbete för dem. En sådan lösning är inte möjlig för företag i federativ samverkan. Inom försäkring är länsbolagen sedan länge federativt organiserade och detsamma gäller sedan några år ett antal socken- och häradsbolag som gått samman i SOFAB-gruppen. Mellan de gemensamägda bolagen i respektive grupp och de lokala bolagen förekommer en omfattande internhandel.

Nödlösningen tillikaanställning är inte rimlig att genomföra för ett stort antal i grunden självständiga juridiska enheter och deras "dotterbolag". Därav följer att Länsförsäkringsgruppen och SOFAB-gruppen drabbas av högre kostnader för mervärdesskatt än försäkringsgrupper organiserade som koncerner.

6.2 Beskattning av vinst i försäkringsbolag

Det finns inga lagtekniska skillnader mellan försäkringsaktiebolag och ömsesidiga försäkringsbolag vare sig när det gäller hur verksamheten ska bedrivas eller i fråga om redovisning och beskattning. Likafullt har de ömsesidiga försäkringsbolagen funnit anledning att till departement och riksdag påtala förhållanden som bedömts vara till nackdel för de ömsesidiga bolagen. I flera motioner under åren 1990-91 och i skrivelser från Ansvar, Folksam och Länsförsäkringsbolagen till Skatteutskottet uppmärksammades att de två stora aktiebolagen Skandia och Trygg-Hansa kunnat överföra stora belopp, i storleksordningen 3,5-4,0 Mdr kronor, från säkerhetsreserven till eget kapital utan att bolagen behövt betala skatt.

6.2.1 Teknisk bakgrund

Säkerhetsreserven är en obeskattad reserv i skadeförsäkringsbolag till vilken i princip all vinst sätts av när ett bolag har positivt rörelseresultat. Säkerhetsreservens tydligt definierade uppgift är att svara för förlusttäckning när försäkringsrörelsen ger förlust. Reserven motiveras av att skadeförsäkringsverksamhet uppvisar starkt varierande resultat mellan åren till följd av yttre slumpmässigt betingade faktorer. Säkerhetsreserven är begränsad, och det är Finansinspektionen som i författning fastställer hur den beräknas (FFFS:64).

Säkerhetsreserven och det egna kapitalet är de väsentliga delarna i ett försäkringsbolags konsolideringskapital. Detta kapital är den nödvändiga extra säkerhet som ska finnas i ett skadeförsäkringsbolag och det bör enligt finansinspektionen inte understiga 50 % av bolagets årspremieinkomst (sedan återförsäkringspremien avräknats). Konsolideringskapitalets primära funktion är givetvis att garantera försäkringstagarna full ersättning vid skada. Men konsolideringskapitalet har också den positiva funktionen att det, under år när det inte behöver tas i anspråk för förlusttäckning, genererar en avkastning som bidrar till bolagets vinst. Konsolideringskapitalets relativa storlek är därför av väsentlig vikt när det gäller ett sakförsäkringsbolags konkurrensförmåga. Ett bolag med hög relativ konsolidering kan hålla lägre priser än flertalet övriga bolag och ökar därmed möjligheten att behålla gamla kunder och vinna nya.

Konsolideringskapitalet kan byggas upp utan beskattning så länge avsättningar kan göras till säkerhetsreserven. Denna har emellertid en övre gräns som för varje bolag bestäms av premieintäktens och ersättningsreservens storlek inom olika försäkringsbranscher. För riskfyllda branscher som exempelvis kreditförsäkring tillåts högre avsättning än för mera normala försäkringsområden som hem- och villaförsäkring. När bolagets säkerhetsreserv är fylld beskattas den vinst som uppkommer med vanlig bolagsskatt (för närvarande 28 %) och resterande överskott kan föras till beskattat eget kapital.

Förhållandet att säkerhetsreserven har ett begränsat utrymme innebär att det blir betydelsefullt hur konsolideringskapitalet är sammansatt. Två bolag med likartat utgångsläge när det gäller konsolideringskapitalets storlek kan efter ett par verksamhetsår ha väsentligt olika kapitalstyrka även om vinstutvecklingen varit ungefär densamma. Om ett av bolagen startade med fylld säkerhetsreserv medan det andra hade merparten av konsolideringskapitalet i form av beskattat eget kapital har det senare kunnat öka konsolideringskapitalet med 100 % av årsvinsterna, men det förstnämnda bara med drygt 70 %.

Bolag med stort utrymme i säkerhetsreserven kan alltså öka sitt konsolideringskapital snabbare än bolag som ligger nära säkerhetsreservens tak. Förhållandet kan enkelt illustreras genom nedanstående schematiska bild.

Bolagen 1 och 2 har lika stort konsolideringskapital men Bolag 1 har en väsentligt bättre fördelning mellan säkerhetsreserv och eget kapital än Bolag 2. Bolag 1 kan fylla på konsolideringskapitalet med 100 % av vinsten flera år framåt, medan Bolag 2 snart bara kan öka kapitalet med 72 % av vinsten. Bilden har ett konkret innehåll i detta sammandrag av följande skäl. De flesta svenska skadeförsäkringsbolag tillhörde i slutet av 80-talet Bolag 2-kategorin. Det var därför en stor favör för de försäkringsbolag som till följd av organisationsförändringar kunde transformera säkerhetsreserven till eget kapital utan att betala skatt. De fick därmed den gynnsamma kapitalstruktur som Bolag 1 illustrerar, medan konkurrenterna behöll den ogynnsamma Bolag 2-fördelningen.

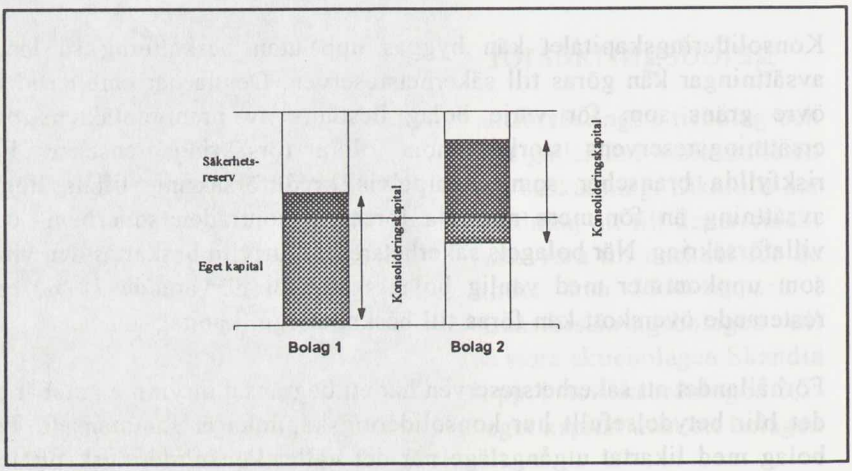

Utöver den rent ekonomiska aspekten finns ytterligare fördelar för ett skadeförsäkringsbolag att ha merparten av konsolideringskapitalet som beskattat kapital. För företagare är det normalt att bedöma sina affärskontakter bl. a. utifrån soliditeten. En normal och enkel bedömning är att ställa företagets egenkapital mot omsättningen och/eller balansom-slutningen. I sådana bedömningar ges inte kapital i form av obeskattad reserv alls samma värde som beskattat eget kapital. Utomstående kan inte bedöma för vilka ändamål en obeskattad reserv är tillgänglig och vet också att dess värde är osäkrare än det beskattade kapitalet eftersom reserven genom redovisningstekniska förändringar kan få reducerat värde eller till och med måste avvecklas.

Motsvarande bedömningsgrund har också utländska återförsäkringsgivare.

Trygg-Hansa och Skandia fick därför också vad som skulle kunna kallas ratingtekniska fördelar relativt de ömsesidiga bolagen när medel i säkerhetsreserv överfördes till eget kapital utan beskattning. Både inför företagskunder och återförsäkrare framstod aktiebolagen som solidare än före transfereringen.

6.2.2 Missgynnandet av de ömsesidiga bolagen

Det var olika orsaker bakom Trygg-Hansas och Skandias överföringar av medel från säkerhetsreserven till eget kapital. Teknikerna var inte heller desamma, det gemensamma var själva resultatet: det skapades ett fritt utrymme i bolagens säkerhetsreserver på cirka 4 Mdr kronor och inget av bolagen betalade någon skatt i samband med transfereringen. Trygg-Hansa åstadkom resultatet genom att byta bolagsform från ömsesidigt bolag till aktiebolag. Skandia kunde genomföra överföringen genom bolagsombildningar inom koncernen. Transaktionerna var i bägge fallen godkända både av inspektionen och lagstiftaren.

Kapitaluppbyggnaden i skadeförsäkringsbolag har tidigare, oberoende av bolagsform, nästan uteslutande skett genom vinstavsättningar. De allra senaste åren har dock flera bolag förstärkt sin kapitalbas genom aktieemissioner och/eller förlagslån. Eftersom kapitaluppbyggnad genom vinstavsättningen är den ekonomiskt sett effektivaste modellen är det viktigt att förutsättningarna för en sådan uppbyggnad är lika. Förutsättningarna ska vara oberoende av hur bolagsgrupperna organiserar sig internt och i vilken huvudsaklig bolagsform man väljer att driva verksamheten.

Att vissa bolag plötsligt får starkt förbättrade förutsättningar att bilda kapital till följd av omständigheter som inte har affärsmässig grund är inte acceptabelt. Det innebär en otillbörlig störning av den marknadsmässiga situation som etablerats i fri konkurrens. På grund härav vände sig de större ömsesidiga bolagen till lagstiftaren och begärde att genom en tillfällig lag få samma möjlighet som de två stora aktiebolagen att utan beskattning föra över medel från säkerhetsreserven till beskattat eget kapital.

Den formella orsaken till att lagstiftaren inte genomförde den begärda ändringen var att man valde att se problemet rent skattetekniskt (se t.ex. prop. 1990/91:54 s. 264 och 1993/94:50 s. 218 jämfört med motion 1993/94:C340). Man konstaterade att vid Trygg-Hansas ombildning till aktiebolag hade de försäkringstagare som hade avdragsrätt för försäkringspremien, d.v.s. företagare, betalat skatt på värdet av de Trygg-Hansa-aktier de tilldelades. Vidare framhölls att samtliga försäkringsbolag historiskt sett haft mycket låg skattebelastning, men att aktiebolagen dock betalt mer skatt än de ömsesidiga till följd av att utdelningen till aktieägarna måste tas från vinsten efter skatt. Det hänvisades också till att skattereformen 1991 generellt sett inneburit minskande möjligheter att göra avsättningar till obeskattade reserver och att sådana förändringar alltid innebär att vissa parter blir vinnare och andra förlorare.

Det går inte att bortse ifrån möjligheten att detta formella resonemang fördes därför att myndigheterna gärna såg att samtliga större försäkringsbolagsgrupper var organiserade som försäkringsaktiebolag. Handlingssättet innebar en slags indirekt uppmaning till de ömsesidiga bolagen att genom övergång till aktiebolag åstadkomma den förbättring av kapitalbasens uppbyggnad som man framställt önskemål om. Även om det i efterhand inte går att bestämma vad som var den verkliga orsaken kan konstateras att när lagstiftaren valde att inte tillmötesgå de ömsesidiga bolagens begäran blev följden ett tydligt missgynnande. I vilket fall hade ett beslut på näringspolitisk grund - d.v.s. baserat på tanken att konkurrens mellan olika associationsformer ska uppmuntras - rimligen lett till att förhållandena reglerats så att de ömsesidiga bolagen fått samma utgångsläge för kapitalbildning som de försäkringsföretag skapade genom tekniska organisationsförändringar av verksamheten.

Det missgynnande som beslutet innebar har också givit utslag. Flera länsbolag har under åren 1993 och 1994 betalat skatt på uppkommen vinst därför att avsättning till säkerhetsreserven inte varit möjligt. Sammanlagt betalade länsbolagen 55 Mkr i skatt 1993 och 100 Mkr 1994. Skandia och Trygg-Hansa betalade dessa år ingen annan skatt än den som beror av vinst-framtagning för aktieutdelning. Moderbolaget Skandia avsatte 1 169 och 310 Mkr till säkerhetsreserven vid boksluten för åren 1993 och 1994. Skandia betalade dessa år 11 respektive 33 Mkr i skatt. Trygg-Hansa har från 1992 till 1994 ökat säkerhetsreserven med 472 Mkr.

Av ovanstående framgår att vad som förutsades i de motioner och skrivelser som förelades lagstiftaren 1990 och 1991 nu har blivit verklighet. Flera ömsesidiga länsbolag har tvingats betala vinstskatt därför att det saknats utrymme för avsättning till säkerhetsreserver. Samtidigt har aktiebolagen utan beskattning kunnat fylla på sina säkerhetsreserver. De skattebelopp som de betalat är små och i princip framtvingade av den valda företagsformen som innebär att aktieutdelning bara får ske från beskattad vinst.

6.3 Mervärdesskatt

Den nya mervärdesskattelagstiftningen som kom till 1991 innebar en anpassning till EU:s direktiv på området. Enligt dessa belades också tjänsteproduktion med mervärdesskatt. Undantag gjordes dock för bl. a. "förmedling av försäkringstjänster". Det innebär att försäkringstagarna liksom tidigare inte betalar mervärdesskatt på försäkringspremien. Försäkringsbolagen har alltså ingen ingående mervärdesskatt hänförlig till de tjänster som bolagen utför. Bolagen fortsätter att betala mervärdesskatt på alla varor och tjänster man köper in. De stora inköpen gäller de ersättningsprodukter och reparationstjänster som betalas vid egendomsskador.

Den nya mervärdesskattlagstiftningen innebar alltså ingen förändring i försäkringsbolagens kostnadsbild när det gäller de stora penningflödena från och till externa parter inom områdena premiebetalning och skadereglering. Däremot kom den s.k. internmomsen, som visserligen fanns även i det tidigare systemet men då hade en synnerligen marginell ekonomisk betydelse, att bli ett problem. Försäkringsbolagen förutsatte att den nya lagen innebar att tjänster som utfördes mellan bolag i en försäkringsbolagskoncern eller mellan samverkande försäkringsbolag i en federation var att betrakta som delar i den tjänst som sedan saluförs till kund. Skattemyndigheterna har däremot tolkat bestämmelserna så att exempelvis datatjänster inte anses utgöra ett led i förmedlingen av försäkringstjänst.

De flesta svenska försäkringsbolagen har av olika skäl verksamheten uppdelad på flera juridiska personer. Av tvingande skäl måste livförsäkring och sakförsäkring bedrivas i olika bolag. Det kan också bedömas vara effektivt ur den totala verksamhetens synvinkel att bedriva vissa verksamhetsgrenar i dotterbolag. När verksamheten bedrivs i två eller flera bolag är det av kostnadsskäl naturligt att tjänster

som är gemensamma för verksamheterna samordnas i ett av koncernens (gruppens) bolag för att sedan nyttjas av de övriga efter behov. Därigenom uppkommer en internhandel motiverad av effektivitetsskäl.

Definitionen av vad som är mervärdesskattpliktig respektive mervärdesskattbefriad interntjänst har blivit en omöjlig diskussion mellan försäkringsbolagen och skattemyndigheterna med följd att rättsliga prövningar pågår på flera håll. Eftersom verksamhet inte kan bedrivas på ett bra sätt om det verkliga kostnadsläget är oklart har problemet i flertalet fall fått åtminstone en dellösning genom s.k. tillikaanställning. Det innebär att de anställda i försäkringsbolagen får sin anställning uppdelad på flera koncernbolag i proportion till sin arbetsinsats inom respektive verksamhetsområde. På så sätt elimineras i princip internhandeln eftersom lönekostnaden är den helt dominerande delen i kostnaden för interntjänster. Systemet med tillikaanställning är naturligtvis synnerligen opraktiskt och medför speciella rutiner som medför extra kostnader.

Motsvarande lösning kan inte tillämpas för en federation. För att ta Länsförsäkringsgruppen som exempel så gäller att mellan bolagen inom LFAB-koncernen finns ett tjänsteutbyte och för dessa interntjänster elimineras mervärdesskattpåslaget genom tillikaanställning. Mellan länsbolagen och de gemensamt ägda bolagen inom LFAB-koncernen finns ett mycket omfattande tjänsteutbyte. I detta fall kan inte tillikaanställning tillämpas eftersom bolagen är helt skilda juridiska personer med olika lokal stationering.

För att små lokala bolag ska kunna bedriva en effektiv verksamhet och framgångsrikt bidra till konkurrensen på försäkringsmarknaden fordras en organisation som möjliggör stordrift och annan effektivisering av verksamheten. Liksom inom andra företagsområden är en federativ samverkan en bra lösning för att åstadkomma låga kostnader. Den ger möjlighet för de lokala försäkringsbolagen att till konkurrenskraftigt pris ge kunder inom alla försäkringsområden samma specialiserade och högkvalitativa service som de stora riksbolagen kan åstadkomma.

I sammanfattning gäller att problemet med den s.k. internmomsen är ett generellt problem för försäkringsbranschen. Den lösning riksbolagen åstadkommit för att i mesta möjliga mån undgå mervärdesskattbelastning är administrativt klumpig och därför kostsam. Beskattningstekniken håller tillbaka organisatoriska lösningar som innebär uppdelning av verksamheten på olika juridiska enheter vilket i

vissa sammanhang kan innebära ökad effektivitet och därmed bättre konkurrenskraft. De flesta EU-länder har löst problemet genom s.k. gruppregistrering. Detta innebär att utländska bolag har en driftkostnadsmässig fördel i förhållande till de inhemska försäkringsföretagen.

Det har inom flera EU-länder - som nämnts - tagits fram en komplementerande lagstiftning som löser problematiken både för koncerner och för federationer. Lösningen innebär möjlighet för bolag inom en och samma koncern och för samverkande bolag att registrera de aktuella bolagen som *en mervärdesskattenhet*.

Med en motsvarande svensk lag skulle uppnås *dels* att de svenska bolagen generellt får ett konkurrensneutralt läge relativt försäkringsbolagen i flertalet övriga EU-länder, *dels* att den skillnad i internmervärdesskattbelastning som föreligger inom Sverige mellan riksbolagen och de federativt organiserade bolagen blir eliminerad.

Tilläggas kan att det finns ett färdigt förslag till gruppregistrering, se SOU 1992:121, Vissa mervärdeskattefrågor. Regeringen uttalade i prop. 1993/94:225 s. 13 att den delade utredningens uppfattning om att starka skäl talade för införande av en gruppregistrering. Beräkningar gjorda av Försäkringsförbundet och Svenska Bankföreningen visade att de statsfinansiella kostnaderna skulle uppgå till cirka 100 miljoner kronor om förslaget genomfördes för hela den finansiella sektorn. Med hänsyn härtill ansåg regeringen att det vid den tidpunkten inte fanns något finansiellt utrymme för att genomföra förslaget. Utskottet instämde i regeringens bedömning. Det är i dagsläget svårt att ha någon uppfattning om vilken effekt förslaget skulle ha på de offentliga finanserna om det på nytt aktualiserades. Utredningen lämnar emellertid inte heller i denna del något konkret förslag på ändrad lagstiftning utan stannar vid att påpeka förhållandena.

7 Budgeteffekter

Förändrade regler för ekonomiska föreningar

De förslag i betänkandet som kan tänkas ha effekter på den offentliga sektorns finanser är dels den utvidgade avdragsrätten för utdelningar som lämnas av ekonomiska föreningar, dels det uttryckliga undantaget från uttagsbeskattning vad gäller överföring av viss egendom mellan ekonomiska föreningar. Beträffande den utökade avdragsrätten för utdelningar är det dock utredningens uppfattning att detta inte skall påverka statens inkomster vilket närmare har kommenterats i avsnitt 4.5.3. Vad så gäller den föreslagna möjligheten för s.k. medlemsfrämjande föreningar att som tillskott i en annan ekonomisk förening föra över samtliga eller så gott som samtliga tillgångar har detta kommenterats närmare i avsnitt 4.4.1.2.

8 Författningskommentarer

Förslaget till lag om ändring i lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar

1 kap. Inledande bestämmelser

1 §

Den nuvarande hänvisningen i paragrafens *andra stycke* till bestämmelserna i 3, 7 och 10 kap. angående rätten till medlemskap, rösträtt och överskottsutdelning slopas och ersätts med en bestämmelse om s.k. medlemsfrämjande föreningar. Motivet för att även en förening som inte i egen regi bedriver samhandel med medlemmarna skall få registreras som ekonomisk förening har närmare utvecklats i avsnitt 4.4.1.2.

Villkoret att föreningens tillgångar uteslutande eller så gott som uteslutande skall bestå av andelar i en annan ekonomisk förening i vars kooperativa verksamhet medlemmen deltar, syftar till att dra en gräns mot egentligen kapitalförvaltande ideella föreningar. Begreppet "uteslutande eller så gott som uteslutande" används i 2 § 10 mom. lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt för att definiera ett investmentföretag. Ett sådant företag kännetecknas av att det uteslutande eller så gott som uteslutande förvaltar värdepapper eller likartad lös egendom. Den praxis som utvecklats vid tillämpningen av den bestämmelsen bör kunna tjäna till ledning även i detta sammanhang. Det innebär att en förening - om än i mycket begränsad omfattning - kan inneha andra tillgångar än andelar i den "andra" ekonomiska föreningen. Detta förhållande jämte möjligheten att låta bli att till sina egna medlemmar vidareutbetala hela insatsutdelningen på andelarna i den "andra" ekonomiska föreningen, torde i allmänhet ge tillräckligt ekonomiskt utrymme för föreningen att på ett bra sätt kunna fullgöra sin huvuduppgift att främja medlemmarnas intressen.

I paragrafens *tredje stycke* slås fast att en ekonomisk förenings verksamhet kan bedrivas inte bara i den ekonomiska föreningen utan även i ett av föreningen helägt dotterföretag. Det är givetvis inte något hinder att bedriva verksamheten genom flera helägda dotterföretag. Motiven för bestämmelsen finns närmare redovisade i avsnitt 4.4.1.1. Där redovisas också skälen för att dotterföretaget skall vara helägt. Det finns i och för sig inte något krav på att dotterföretaget skall vara svenskt, men i praktiken torde så bli fallet eftersom moderföretaget är en svensk ekonomisk förening med medlemmar som i regel är bosatta i Sverige. Huruvida föreningens verksamhet i huvudsak är kooperativ - vilket är ett villkor för registrering - avgörs med utgångspunkt i föreningens och dotterföretagets/-företagens samlade verksamhet. Av detta följer att i den ekonomiska föreningens stadgar bör anges att föreningen har till ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom att i föreningen eller i ett helägt aktiebolag bedriva den ifrågavarande kooperativa verksamheten. På motsvarande sätt bör i bolagsordningen föreskrivas att bolaget har till föremål för sin verksamhet att till medlemmarna i den ekonomiska förening som äger bolaget bedriva samhandel av det slag som anges som ändamål för föreningen i dess stadgar. Denna teknik har Landshypotek ek. för. och Landshypotek AB tillämpat i sina stadgar respektive bolagsordning; se avsnitt 4.4.1.1.

2 kap. Bildandet av en ekonomisk förening

2 §

Vid sidan av FL är föreningens stadgar normunderlaget för föreningens verksamhet. Stadgarna kan jämföras med aktiebolagets bolagsordning. I 2 kap. 2 § finns de bestämmelser som obligatoriskt måste finnas i stadgan. I stadgan måste också intas bestämmelser även i andra ämnen än de obligatoriska, om föreningen önskar införa en från FL:s dispositiva regler avvikande reglering.

Som framgår av 10 kap. 1a § föreslås att en ekonomisk förening skall kunna göra s.k. emissionsinsatser från det fria egna kapitalet. Därmed kommer föreningen att hantera tre olika typer av insatser nämligen obligatoriska insatser, överinsatser och emissionsinsatser. Olika regler och regelkomplex kopplas till de olika typerna av insatser. I syfte att göra en tydligare åtskillnad mellan de olika slagen av insatser än vad som för närvarande görs i lagtexten införs beteckningarna *grundinsats* för den obligatoriska insatsskyldigheten och *överinsats* för de frivilliga

insatserna. De nya insatserna kallas *emissionsinsatser*. Av skäl som närmare redovisats i avsnitt 4.4.2.2 skall - om emissionsinsatser förekommer - i stadgarna anges vad som skall gälla i fråga om fördelningsgrunder m.m.

3 kap. Föreningens medlemmar m.m.

1 §

I paragrafens *första stycke* föreslås en ändring som innebär att den nu gällande tvingande regeln om medlemskap görs dispositiv, d.v.s. föreningarna bestämmer själva genom föreskrifter i stadgarna vilka krav som skall gälla för medlemskap. Skälen härför är redovisade i avsnitt 4.4.3.

6 §

Ändringarna i paragrafens *första och sista stycken* är en följd av att emissionsinsatser enligt 10 kap. 1a § införs.

4 kap. Återbetalning av medlemsinsatser

1 §

Reglerna om insatsemission påverkar också bestämmelserna om återbetalning av medlemsinsatser. Som närmare redovisats i avsnitt 4.4.2.2 har en utgångspunkt varit att det insatsemitterade kapitalet skall bli lika bundet som grundinsatsen. Den i paragrafens *första stycke* föreslagna ändring jämfört med 3 § innebär alltså att grundinsatser och tillgodoförda emissionsinsatser - till skillnad från överinsatser - kan betalas ut först i samband med en medlems avgång ur föreningen. Däremot skall det alltjämt vara möjligt att genom s.k. partiellt utträde säga upp överinsats.

3 §

Jfr kommentaren till 1 §.

5 kap. Förlagsinsatser

1 §

Enligt nuvarande 5 kap. 1 § 2 st FL får förlagsinsatser tillskjutas med högst ett så stort belopp att summan av gjorda förlagsinsatser efter tillskottet uppgår till högst det belopp som svarar mot summan av andra då inbetalda insatser än förlagsinsatser. Den föreslagna ändringen - som närmare kommenterats i avsnitt 4.4.2.4 - innebär att vid jämförelsen bortses från förlagsinsatskapital som tillkommer medlemmar.

4 §

Paragrafen har ändrats med anledning av införandet av möjligheten att registrera förlagsandelar hos Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag. De nya bestämmelserna innebär att föreningen antingen kan utfärda förlagsandelsbevis enligt gällande regler eller att låta registrera förlagsandelarna enligt aktiekontolagen i VPC:s kontobaserade, papperslösa, system.

I *första stycket* anges att beslut om förlagsinsatser skall innehålla uppgift om 1. insatsernas storlek, 2. den rätt till utdelning som en insats medför, 3. det sätt på vilket utdelning skall utbetalas och inlösen skall ske, 4. föreskrifter om begränsningar i fråga om vem som har rätt att tillskjuta förlagsinsatser och genom överlåtelse förvärva de rättigheter som är förenade med förlagsinsatserna (förlagsandelar) enligt 5 kap. 2 § första stycket, 5. erinran om att förvärv av förlagsandelar i strid mot föreskrifter i 5 kap. 2 § första stycket är ogiltiga, samt 6. uppgift om huruvida förlagsandelsbevis skall utfärdas eller om insatserna istället skall registreras hos Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag enligt bestämmelserna i aktiekontolagen (1989:827).

Enligt paragrafens tidigare lydelse skulle uppgifterna enligt punkterna 1-5 anges i förlagsandelsbeviset och på det sättet säkerställdes att föreningen fattade beslut i nämnda avseenden i samband med beslutet om att förlagsinsatser skulle tillskjutas. När möjligheten till det papperslösa systemet med förlagsinsatser införs har istället angetts uttryckligen i lagtexten att villkoren för förlagsandelarna skall fastställas i samband med att föreningen beslutar om andelarna och vilka uppgifter som är obligatoriska.

Innehållet i *andra stycket* motsvarar det förutvarande första stycket. I detta anges de uppgifter som skall anges i ett förlagsandelsbevis i det fall att föreningen väljer att utfärda sådana istället för att använda sig av det nya systemet med registrering hos Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag. Bestämmelsen har moderniserats språkligt genom att begreppet viss man bytts ut mot viss person etc.

6 §

Första stycket har ändrats så att det endast avser det fall att föreningen har valt att utfärda förlagsandelsbevis istället för att använda sig av det nya papperslösa systemet.

I det nya *andra stycket* anges att för förlagsinsatser som har registrerats hos Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag skall förteckningen föras av detta bolag istället för av föreningen. En sådan förteckning skall innehålla samma uppgifter som anges i första stycket med det undantaget att den rätt till utdelning som insatsen medför inte skall anges. När det gäller förlagsandelar som registreras hos Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag anges rätten till utdelning istället i villkoren enligt 5 kap. 4 § första stycket eftersom det inte finns något papper som bärare av rättigheten i detta fall.

7 §

Enligt tidigare regler får föreningen inlösa en förlagsinsats tidigast efter fem år från tillskottet, om föreningen skriftligen säger upp beloppet minst sex månader i förväg. I det nya *tredje stycket* införs en möjlighet för föreningen att föreskriva att förlagsandelarna förfaller till betalning vid viss tidpunkt utan uppsägning. Denna möjlighet avser att underlätta möjligheten att utnyttja de nya reglerna om VPC-registrering av förlagsandelar. När det gäller andelar som förfaller till betalning efter uppsägning krävs nämligen med VPC-systemets nuvarande uppläggning viss manuell bevakning, vilket kan fördyra utnyttjandet av systemet.

Fjärde stycket motsvarar tidigvarande tredje stycket med tillägget att när det gäller förlagsandelar som har registrerats enligt VPC-systemet skall inlösen ske enligt det belopp som har registrerats hos VPC till skillnad från systemet med förlagsandelsbevis där inlösen sker till det belopp som angetts i beviset.

7 kap. Föreningsstämma

4 §

Ändringen i paragrafens andra stycke innebär att föreningsstämman inte får fatta beslut om överskottsutdelning med större belopp än vad styrelsen föreslagit eller godkänt, om inte stämman är skyldig att fatta ett sådant beslut enligt föreskrift i stadgarna. Bestämmelsen har sin förebild i 12 kap. 3 § ABL. Bestämmelsen avses ha en återhållande effekt på utdelningarnas storlek men uppkommer konflikt mellan styrelsen och föreningsstämman kan den senare när som helst avsätta styrelseledamöter som valts av stämman. I övrigt kommenteras bestämmelsen i avsnitt 4.4.2.2.

15 §

Ändringen är en följd av att beteckningen grundinsats införts för den insats med vilken en medlem är skyldig att delta med i föreningen.

9 kap. Redovisning

7 §

Ändringen är en konsekvens av att beteckningarna grund- och överinsats införs samt det nya systemet för insatsemission.

10 kap. Överskottsutdelning och annan användning av föreningens egendom

1 §

I paragrafens *andra stycke* anges vad som avses med överskottsutdelning. En nyhet är att det hittillsvarande begreppet vinstutdelning delas upp i kooperativ vinstutdelning och insatsutdelning. Den kooperativa vinstutdelningen kännetecknas av att den utgår i förhållande till omfattningen av medlemmens samhandel med föreningen medan basen för insatsutdelningen är medlemmens insatskapital i form av grund- eller överinsatser samt tillgodoförda emissionsinsatser. I paragrafen anges också att utdelning av förlagsinsatser utgör överskottsutdelning.

I paragrafens *andra stycke* anges huvudprincipen för utdelningsgrunderna för de olika formerna av överskottsutdelning. Inom ramen för dessa huvudprinciper skall varje förening i sina stadgar närmare ange grunderna för överskottsutdelningen; se 2 kap. 2 § första stycket 11 och 12.

1a §

Paragrafen, som är ny, innehåller reglerna om insatsemission. Skälen för införandet av möjligheten till insatsemission har redovisats i avsnitt 4.4.2.2. Som framgår av bestämmelsen får insatsemission endast avse utdelningsbara medel, d.v.s. fria fonder, övriga balanserade vinstmedel samt den del av årsvinsten som inte sätts av till reservfond. En insatsemission får inte finansieras med reservfond eller uppskrivningsfond. Av bestämmelsen framgår vidare att medlemmarna skall tillföras emissionsinsatser i förhållande till deras respektive samhandel med föreningen under ett eller flera räkenskapsår eller till deras inbetalda grund- eller överinsatser samt tillgodoförda emissionsinsatser.

En förening som vill tillämpa systemet med insatsemission skall i sina stadgar ange de närmare villkoren; se 2 kap. 2 § 12. Det gäller i första de fördelningsgrunder som skall gälla inom den ram som anges i denna paragraf. Ett annat spörsmål som bör regleras i stadgarna är tidpunkten för återbetalning till avgången medlem. Skattefrågor rörande emissionsinsatser behandlas i avsnitt 4.5.4.

2 §

Ändringarna i paragrafens *första stycke* är en konsekvens av att begreppen insatsutdelning och kooperativ vinstutdelning införts i 10 kap. 1 §. Den nya punkten 4 i *andra stycket* är en följd av att föreningen kan besluta om insatsemission som finansieras med utdelningsbara medel.

4 §

Redan enligt paragrafens nuvarande lydelse får gottgörelse och kooperativ vinstutdelning lämnas till den som inte är medlem. En nyhet är däremot paragrafens *andra mening* att insatsutdelning också får lämnas till avgången medlem på inte utbetalda insatser. Skälen för denna utvidgning har närmare kommenterats i avsnitt 4.4.2.3.

Det förhållandet att gottgörelse och kooperativ vinstutdelning kan lämnas även till andra än medlemmar gör det möjligt för medlemmar i en sådan medlemsfrämjande förening, som avses i den nya 1 kap. 1 § andra stycket, att erhålla sådan överskottsutdelning från den förening i vilken de indirekt är medlemmar och med vilken de bedriver samhandel. Överskottsutdelning i form av insatsutdelning kan de dock endast erhålla från den förening i vilken de är medlemmar och i vilken de har medlemsinsatser.

Paragrafens hittillsvarande *andra stycke* upphävs, vilket innebär att det nuvarande taket för insatsutdelning slopas. Skälen för detta redovisas i avsnitt 4.4.2.2.

12 kap. Fusion och inlösen av aktier i dotterbolag

4 §

Ändringen i paragrafens *första stycke* innebär att beslutsreglerna för godkännande av fusionsavtal justeras i två avseenden. Det ena är att beslut skall kunna fattas vid en föreningsstämma om nio tiondelar av de röstberättigade biträder förslaget istället för som enligt paragrafens nuvarande lydelse, samtliga röstberättigade. Den andra ändringen är att om det behövs beslut vid två stämmor eftersom kravet på nio tiondelars majoritet inte uppfyllts, krävs sänks majoritetskravet från två tredjedels majoritet till enkel majoritet också på andra stämman. Att det räcker med enkel majoritet i detta fall följer av 7 kap. 13 §. Skälet för ändringarna är närmare motiverade i avsnitt 4.4.4.

Förslaget till lag om ändring i lagen (1995:1570) om medlemsbanker

Vad som sägs i författningskommentaren till de lagändringar som föreslås i föreningslagen gäller i motsvarande fall även för ändringarna i lagen om medlemsbanker.

Förslaget till lag om ändring i lagen (1995:1559) om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag

Ändringarna i 5 kap. 4 § är en följd av att begreppen grund-, över- och emissionsinsatser införts.

Förslaget till lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370)

Anvisningar till 22 §

Punkt 1

I fjärde stycket har som en ny sista mening tagits en bestämmelse om undantag från uttagsbeskattning i det fall en ekonomisk förening som insatskapital i en annan ekonomisk förening tillskjuter tillgångar. Ett villkor för att uttagsbeskattning inte skall ske är att den först nämnda föreningen efter tillskottet uteslutande eller så gott som uteslutande innehar egendom i form av andelar i den andra ekonomiska föreningen. Det är som framgår av kommentaren till 1 kap. 1 § andra stycket föreningslagen också ett villkor för att den ekonomiska föreningen skall kunna behålla sin status som ekonomisk förening. Begreppet "uteslutande eller så gott som uteslutande" används även i definitionen av investmentbolag, se 2 § 10 mom. lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt. Det har också tidigare använts vid definition av förvaltningsföretag. Enligt de nuvarande reglerna i 7 § 8 mom. andra stycket lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt får företaget vid sidan av förvaltningsverksamheten bedriva "obetydlig" annan verksamhet utan att statusen av förvaltningsföretag förloras. I detta avseende var enligt förarbetena (prop. 1989/90:110 s. 707) till den lagstiftning som infördes fr. o. m. 1992 års taxering inte någon ändring avsedd. Den äldre praxis beträffande begreppet "uteslutande eller så gott som uteslutande" bör kunna vara vägledande även i detta sammanhang. I övrigt har skälen för bestämmelsen kommenterats i avsnitt 4.

Förslaget till lag om ändring i lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt

2 § 8 mom

En ekonomisk förening medges avdrag för överskottsutdelning enligt 10 kap. 1 § föreningslagen, d.v.s. gottgörelse, kooperativ vinstutdelning, insatsutdelning samt utdelning på förlagsinsatser. En förening som har mer än enstaka medlemmar som åtnjuter skattefrihet för utdelning enligt 3 § 7 mom medges dock avdrag endast om föreningen tillämpar lika rösträtt och är öppen på det sätt som anges i sjätte stycket. En sluten ekonomisk förening förlorar alltså sin avdragsrätt för överskottsutdelning om mer än någon procent av medlemskåren är andra än enskilda näringsidkare.

Nuvarande sjätte stycket upphävs och ersätts av nuvarande sjunde stycket. Vidare har det nuvarande åttonde stycket om centralorganisationer upphävts eftersom medlemmar i en sådan organisation alltid är juridiska personer och skattskyldiga för utdelningen vilken är avdragsgill i centralorganisationerna.

En konsekvens av att en generell avdragsrätt införs för utdelningar är att skattefriheten på näringsbetingat innehav av sådana andelar aldrig aktualiseras. Det följer redan av nuvarande lydelsen av 7 § 8 mom.

Vid upplösning eller överlåtelse av andelsrätten torde genomsnittsmetoden bli tillämplig vid beräkningen av anskaffningskostnaden för andelarna. Grundinsats och insatsemitterade insatser får anses utgöra samma sort och slag eftersom tanken är att de skall ge samma andelsrätt i föreningen (i röst och andra inflytandefrågor samt andel i kapitalet vid upplösning, fusion etc.). Vid upplösning eller överlåtelse av andel kommer medlemmen följaktligen att beskattas för skillnaden mellan inbetald grundinsats och vad han "erhållit" för andelen. Reavinst på enskild näringsidkares näringsbetingade andel skall beskattas i inkomstslagets näringsverksamhet.

3 § 7 mom

I *första stycket* har införts en begränsningsregel som anger att en inbesparing i levnadskostnaderna beskattas när den överstiger en viss nivå. Bestämmelsen har närmare kommenterats i avsnitt 4.

Särskilt yttrande

Särskilt yttrande av experten *Maria Lindvall*

Utredningen har enligt direktiven bl.a. haft att undersöka om de kooperativa företagsformerna är missgynnade i förhållande till andra företagsformer. Den genomgång som har gjorts har på vissa områden lett fram till konstaterandet att ett missgynnande föreligger vilket resulterat i förslag på åtgärder från utredningens sida. I avsnitt 6., Annat missgynnande av kooperativa företag, redogörs för omständigheterna i samband med Trygg-Hansas respektive Skandias överföringar av tillgångar från säkerhetsreserv till eget kapital. Detta skulle enligt utredningen utgöra ett exempel på att de kooperativa företagen missgynnats i förhållande till aktiebolagen.

Trygg-Hansa åstadkom överföringen genom att byta företagsform från ömsesidigt bolag till aktiebolag medan Skandia kunde göra överföringen genom ombildningar inom koncernen. För båda bolagen innebar ombildningen att säkerhetsreserven kom att omvandlas till beskattat eget kapital. Utredningen anser att eftersom någon speciallagstiftning som gett de ömsesidiga bolagen möjlighet att omvandla tillgångar i säkerhetsreserven till beskattat eget kapital inte införts så har sistnämnda företagsform missgynnats av lagstiftaren.

Vad utredningen bortser från är bl.a. den skillnad i ägarstruktur som finns mellan de ömsesidiga bolagen och aktiebolagen. De ömsesidiga bolagen ägs av försäkringstagarna. Liksom i andra kooperativa företag skall överskottet av verksamheten i princip tilldelas försäkringstagarna i form av återbäring, vilken är avdragsgill, eller genom lägre premier. Aktiebolagens ägare har däremot ett intresse av att få utdelning på det kapital som de investerat i bolaget.
Försäkringsaktiebolagen har därför ett krav på sig från aktieägarna att skatta fram en vinst. Detta krav har, i vart fall historiskt, medfört att skattebelastningen på försäkringsaktiebolagen varit högre än på de ömsesidiga bolagen.

Den omständigheten att aktiebolagen har krav på sig att ge utdelning till sina aktieägare kommer även framdeles att innebära att de måste skatta fram en vinst. De uppgifter om betald skatt under åren 1993 och 1994 för Trygg-Hansa och Skandia å ena sidan och länsbolagen å den andra utgör inte ett tillräckligt underlag för att man skall kunna dra slutsatsen att aktiebolagens ökade avsättningsutrymme i säkerhetsreserven innebär att dessa bolag gynnats skattemässigt i förhållande till de ömsesidiga bolagen. Även om utredningen inte lägger fram något förslag i denna del, utan endast fäster regeringens uppmärksamhet på förhållandet med påpekandet att frågan bör prövas den dag det statsfinansiella läget så tillåter, kan jag inte underlåta att invända mot utredningens slutsats att de ömsesidiga bolagen skulle vara missgynnade i förhållande till aktiebolagen. Jag menar att underlaget inte är tillräckligt för ett sådant påstående.

Statens offentliga utredningar 1996

Kronologisk förteckning

1. Den nya gymnasieskolan - hur går det? U.
2. Samverkansmönster i svensk forsknings-finansiering. U.
3. Fritid i förändring. Om kön och fördelning av fritidsresurser. C.
4. Vem bestämmer vad? EU:s interna spelregler inför regeringskonferensen 1996. UD.
5. Politikområden under lupp. Frågor om EU:s första pelare inför regeringskonferensen 1996. UD.
6. Ett år med EU. Svenska statstjänstemäns erfarenheter av arbetet i EU. UD.
7. Av vitalt intresse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. UD.
8. Batterierna - en laddad fråga. M.
9. Om järnvägens trafikledning m.m. K.
10. Forskning för vår vardag. C.
11. EU-mopeden. Ålders- och behörighetskrav för två- och trehjuliga motorfordon. K.
12. Kommuner och landsting med betalnings-svårigheter. Fi.
13. Offentlig djurskyddstillsyn. Jo.
14. Budgetlag - regeringens befogenheter på finansmaktens område. Fi.
15. Union för både öst och väst. Politiska, rättsliga och ekonomiska aspekter av EU:s sjätte utvidgning. UD.
16. Förankring och rättigheter. Om folkomröstningar, utträdesrätt, medborgarskap och mänskliga rättigheter i EU. UD.
17. Bättre trafik med väginformatik. K.
18. Totalförsvarspliktiga m95. Förslag om jobb/studier efter muck, bostadsbidrag, dagpenning, försäkringar. Fö.
19. Sverige, EU och framtiden. EU 96-kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. UD.
20. Samordnad rollfördelning inom teknisk forskning. U.
21. Reform och förändring. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 års universitets- och högskolereform. U.
22. Inflytande på riktigt - Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. U.
23. Kartläggning och analys av den offentliga sektorns upphandling av varor och tjänster med miljöpåverkan. N.
24. Från Maastricht till Turin. Bakgrund och övriga EU-länders förslag och debatt inför regeringskonferensen 1996. UD.
25. Från massmedia till multimedia - att digitalisera svensk television. Ku.
26. Ny kurs i trafikpolitiken + Bilagor. K.
27. En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande. U.
28. Det forskningspolitiska landskapet i Norden på 1990-talet. U.
29. Forskning och Pengar. U.
30. Borgenärsbrotten - en översyn av 11 kap. brottsbalken. Fi.
31. Attityder och lagstiftning i samverkan + bilagedel. C.

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

Utrikesdepartementet

Vem bestämmer vad? EU:s interna spelregler inför regeringskonferensen 1996. [4]
Politikområden under lupp. Frågor om EU:s första pelare inför regeringskonferensen 1996. [5]
Ett år med EU. Svenska statstjänstemäns erfarenheter av arbetet i EU. [6]
Av vitalt intresse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. [7]
Union för både öst och väst. Politiska, rättsliga och ekonomiska aspekter av EU:s sjätte utvidgning. [15]
Förankring och rättigheter. Om folkomröstningar, utträdesrätt, medborgarskap och mänskliga rättigheter i EU. [16]
Sverige, EU och framtiden. EU 96-kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. [19]
Från Maastricht till Turin. Bakgrund och övriga EU-länders förslag och debatt inför regeringskonferensen 1996. [24]

Försvarsdepartementet

Totalförsvarspliktiga m95. Förslag om jobb/studier efter muck, bostadsbidrag, dagpenning, försäkringar. [18]

Kommunikationsdepartementet

Om järnvägens trafikledning m.m. [9]
EU-mopeden. Ålders- och behörighetskrav för två- och trehjuliga motorfordon. [11]
Bättre trafik med väginformatik. [17]
Ny kurs i trafikpolitiken + Bilagor. [26]

Finansdepartementet

Kommuner och landsting med betalningssvårigheter. [12]
Budgetlag – regeringens befogenheter på finansmaktens område. [14]
Borgenärsbrotten – en översyn av 11 kap. brottsbalken. [30]

Utbildningsdepartementet

Den nya gymnasieskolan – hur går det? [1]
Samverkansmönster i svensk forskningsfinansiering. [2]
Samordnad rollfördelning inom teknisk forskning. [20]
Reform och förändring. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 års universitets- och högskolereform. [21]
Inflytande på riktigt – Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. [22]
En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande. [27]
Det forskningspolitiska landskapet i Norden på 1990-talet. [28]
Forskning och Pengar. [29]

Jordbruksdepartementet

Offentlig djurskyddstillsyn. [13]

Kulturdepartementet

Från massmedia till multimedia – att digitalisera svensk television. [25]

Näringsdepartementet

Kartläggning och analys av den offentliga sektorns upphandling av varor och tjänster med miljöpåverkan. [23]

Civildepartementet

Fritid i förändring.
Om kön och fördelning av fritidsresurser. [3]
Forskning för vår vardag. [10]
Attityder och lagstiftning i samverkan + bilagedel. [31]

Miljödepartementet

Batterierna – en laddad fråga. [8]

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

Utrikesdepartementet

Vem bestämmer vad? EU – inverka speglar inför regeringskonferensen 1996. [4]
Politikområden, poster bilaga. Bilaga om EU:s framtid inför regeringskonferensen 1996. [5]
En ny med EU. Svenska samhällsintressen erfarenheter av arbetet i EU. [6]
Av vital betydelse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. [7]
Unionen för både det och vårt. Principiella rättsliga och ekonomiska regelverk av EU:s yttre utvidgning. [15]
Försäkring och risk-gäster. Oro Telekommunnyar omfördelar, medborgarskap och ekonomiska rättigheter i EU. [16]
Sverige, EU och framtiden. EU 96 kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. [19]
Från Maastricht till Turin. Bakgrund till Sveriges EU-linders linning och deltagande inför regeringskonferensen 1996. [24]

Försvarsdepartementet

Totalförsvarspolitiska mål. Förslag om verksamheter efter krisch, bostadsbidrag, lagreglering Utrikesingar. [18]

Kommunikationsdepartementet

Om järnvägens trafikledning m.m. [9]
EU-mopeden. Åldars- och behörighetskrav för mot- och motbjudna motorfordon. [11]
Bättre trafik med vägtransport. [17]
Ny kurs i trafikpolitiken + bilagor. [23]

Finansdepartementet

Kommuner och banking med betalningsavrigningar. [12]
Budgetlag – regeringens befogenheter på finansmarknadsområdet. [14]
Borgenärskorten – en förenkling av 11 kap. brottsbalken. [30]

Utbildningsdepartementet

Den nya gymnasieskolan – hur går det? [1]
Samverkansmönster i svensk finansiering/medverkan. [3]
Samordnad nätfördelning inom teknisk forskning. [13]
Reform och förnyelse. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 av universitets- och högskolestyrelsen. [21]
Infrynande på riktiga – Om elevens rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. [22]
Finansiering av handicapbidrag och livslång lärande. [27]
Det nationella samfälldta undervisningsväsendet i Norden [31]
Resultat. [28]
Lärlingsutbildning och praktik. [29]

Jordbruksdepartementet

Om fiskeriutredningen. [13]

Kulturdepartementet

Från ord till handling. Om tillgänglighet av digitalisering, tvärsektorsarbete. [25]

Näringsdepartementet

Konkurrens och ansvar. En ny offentlig sektorns specialisering av varor och tjänster med subjektsverkan. [20]

Civildepartementet

Fritt i Norden
Om lånen och finansiering av bostadsbolagen. [3]
Det nya lånet till [illegible]. [4]
Allmänna [illegible] [illegible]. [5]

Miljödepartementet

Bygderna – en [illegible] [illegible]. [8]

FRITZES
Postadress: 106 47 Stockholm
Fax 08-205021, Telefon 08-690 91 90
ISBN 91-38-20192-5
ISSN 0375-250X